

55983

1-6.4

55983

1998/1

HONISMERET

375

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXVI. ÉVFOLYAM

„Haloványul a gyáva szavamra: ... dalom
Viharodnak előjele, forradalom!”

(Petőfi Sándor)

Plugor Sándor tusrája

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXVI. ÉVFOLYAM

TARTALOM

ÉVFORDULÓK	Vadüzés és erdőzűgás. Száz esztendeje született Széchenyi Zsigmond (<i>Halász Péter</i>)	3
EMLEKHELYEK	A türjei nemzetségi kolostor (<i>Nagy Lajos</i>)	8
	Szentmihályiné Szabó Mária (<i>Székelyhídi Ferenc</i>)	11
	Kicsiny ördög, mely mindent tovacipel magával" (<i>Kerékgyártó Mihály</i>)	12
TERMÉS	Az ember és a táj (<i>Réthy Zsigmond</i>)	13
	Máramaros (<i>Dr. Gábrriel András</i>)	17
	Túriné Cseh Viktória (<i>Pásztor Emil</i>)	23
	Lajoskomárom, a „legelső rendes falu” (<i>Demeter Zsófia</i>)	26
	Terray Károly (<i>Dr. Merényi László</i>)	31
	Sinka István és Nagyszalonta (<i>Dánielisz Endre</i>)	33
	Sinka István gyulai évei (<i>Góg Imre</i>)	36
	Szüllőhelyem, Albertfalva (<i>Halász Boglárka</i>)	37
	A régészeti népszerűsítése és oktatása Magyarországon a XIX. szd-ban (<i>Dr. Kovács Valéria</i>)	43
HAGYOMÁNY	Faludi Ferenc utólete Vas megyében (<i>Kuntár Lajos</i>)	46
	A céhek vallási funciója Székelyudvarhelyen (<i>Olsvai Tamás Margit</i>)	49
	Tej elvívés és visszahozás a Kisküküllő menti Szőkefalván (<i>Nagy László</i>) ..	54
	Egy székely szentember, az oroszhegyi Bálint I. László (<i>Harangozó Imre</i>) ..	56
	Háry János kalandozásai Csákváron (<i>Kenyéri Kornélia</i>)	61
	Tavaszi tapasztási és meszelési szokások Korondon (<i>István Lajos</i>)	64
A HONISMERET FORRASAI	A honismereti mozgalom országos kibontakozása II. (<i>Töltési Imre</i>)	68
	Emlékmű készül Csávolyon (<i>Dr. Mándics Mihály</i>)	76
KRÓNIKA	Hetven éves volt Sütő András (<i>Boldizsár Zeyk Imre</i>)	77
	Dr. Faggyas István nyolcvanöt éves (<i>Kerékgyártó Mihály</i>)	79
	A Békés megyei Karácsonyi János Honismereti Egyesület (<i>Fabulya Lászlóné</i>)	80
	Romániai magyar könyvtárak helyismereti munkássága (<i>Kiss Jenő</i>)	83
	Népfőiskolát avattak Hegyközújlakon (<i>Hajdú Demeter Dénes</i>)	85
	II. Országos Ifjúsági Honismereti Konferencia (<i>Pápai Judit-Matyi Csongor</i>) ..	87
	A kézdivásárhelyi múzeum népviseleti gyűjteménye (<i>Mezey László Miklós</i>) ..	88
	Ünnepségek az ónodi országgyűlés évfordulóján (<i>Dr. Ágoston István György</i>)	89
	Honismereti Tábor Kötelen (<i>Dr. Nagy Molnár Miklós</i>)	90
	Egy múzeumigazgató emlékére: Dr. Sági Károly (<i>Matyikó Sebestyén József</i>) ..	91
KÖNYVESPOLC	A Szántódi Füzetek (<i>Dankó Imre</i>)	93
	Németh Péter: Tarcál I. (<i>Jaczkó Zsolt</i>)	94
	Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről (<i>Dr. Tolnay Gábor</i>)	95
	Fülöp Éva Mária: A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (<i>Dóka Klára</i>)	97
	Visy Gábor: A pesti Tokólyanum (<i>Dr. Krisztián Béla</i>)	98
	Tanulmányok Külsővát történetéből (<i>Kovács Dániel</i>)	99
	Sípos Antalné-Bencze Géza-Bikki István-Korbonits Dezső: Egy mindig megújuló vállalat: a Chinoin története (<i>Harasztó Viktor</i>) ..	99
	Frisnyák Sándor: Történeti földrajzi tanulmányok (<i>Dankó Imre</i>)	100

Csorba Béla: Még azt mondták, Temerinben... (<i>Silling István</i>)	102
Körmend oktatástörténete (<i>Györe Géza</i>)	103
Hála József: Ásványok, kőzetek, hagyományok (<i>Balázs Géza</i>)	103
Kardos László: Tiszaigaz (<i>Balassa Iván</i>)	105
Lajos Árpád: A magyar nép játéka (<i>Viszóczy Ilona</i>)	106
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	107

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc tiszteletére meghirdetett,
„Feldobogott szívvel élt akkor a nemzet!” című internetes vetélkedő kérdései.
(Összeállította dr. Tóth Béla.) (melléklet)

Az első borítón zsérei (egykori Nyitra vm.) farsangolók láthatók (Halász Péter felvétele).

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
BENCZE GÉZA
CSORBA CSABA
HAVASSY PÉTER

KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
VIGA GYULA

Szerkeszti: HALÁSZ PÉTER

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Ágoston István György dr. ref. lelkész,
Miskolc – Balassa Iván néprajzkutató, Bp. –
Balázs Géza dr. dékánhelyettes, ELTE, Bp. –
Boldizsár Zayk Imre ny. tanár, Tordaszent-
lászló – Dankó Imre etnographus. c. egye-
temi tanár, Debrecen – Dánielisz Endre
elnök, Arany János Társaság, Nagyszalonta –
Demeter Zsófia főtanácsos, Szent István
Király Múzeum, Székesfehérvár – Dóka
Klára levéltáros, MOL, Bp. – Fabulya László,
a Megyei Művelődési Központ munkatársa –
Góg Imre, a Körös-Vidéki Vízügyi
Igazgatóság ny. munkatársa, Gyula – Györe
Géza könyvtáros, Celldömölk – Hajdú De-
meter Dénes elnök, Erdély Művészetéért
Alapítvány, Bp. – Halász Boglárka óvoda-
pedagógus, Bp. – Halász Péter, a Duna Te-
levízió Közművelődési és Vallási Szerkesz-
tőségének műhelyvezetője, Bp. – Haran-
gozó Imre hitoktató, Újkígyós – Haraszti
Viktor levéltáros, MOL, Bp. – István Lajos
helytörténész, Korond – Jaczkó Zsolt mú-
zeumvezető, Tokaj – Kenyéri Kornélia
könyvtáros, Pázmány Péter Katolikus
Egyetem, Piliscsaba – Kerékgyártó Mihály
ny. műszaki oktató, Ózd – Kiss Jenő
igazgató, Megyei Könyvtár, Sepsiszent-

györgy – Kovács Valéria dr. muzeológus,
Budapesti Történeti Múzeum, Bp. – Kováts
Dániel dr., a Comenius Tanárképző Főiskola
ny. tanára, Szeged – Krisztián Béla dr.
adjunktus, JPTE, Pécs – Matyi Csongor
tanuló, Székesfehérvár – Matyikó Sebestyén
József múzeumigazgató, Siófok – Mándics
Mihály dr. ny. ÁMK igazgató, Csávoly –
Mezey László Miklós szerkesztő, OSZK, Bp.
– Merényi László dr. ny. tanár, Bp. – Nagy
Lajos helytörténész, Bp. – Nagy László
unitárius esperes, Marosvásárhely – Nagy
Molnár Miklós dr. igazgató, Györfy István
Múzeum, Karcag – Olsvai Tamás Margit
néprajzkutató, ny. középiskolai tanár, Bp. –
Pápai Judit tanuló, Székesfehérvár – Pásztor
Emil ny. főiskolai tanár, Eger – Réthy
Zsigmond muzeológus, Munkácsy Mihály
Múzeum, Békéscsaba – Silling István levél-
táros, Zombor – Székelyhidi Ferenc Mű-
velődési Ház igazgató, Leányfalu – Tolnay
Gábor dr., a Túri Fazekas Múzeum igaz-
gatója, Mezőtúr – Tóth Béla dr. főigazgató-
helyettes, MOL, Bp. – Töltési Imre, a HNF
Országos Titkársága egykori munkatársa,
Bp. – Viszóczy Ilona muzeológus, Petőfi
Múzeum, Aszód.

ISSN 0324-7627 Szerkesztőség: Budapest I., Corvin tér 8. II. 405. Postacím: Bp. 1251 Pf. 101. Tel.: 201-3766. Kiadja a Honismereti Szövetség. Készült a CERBERUS Kft. nyomdájában (1066 Bp., Lovag u. 14. Tel/fax: 131-3042). Felelős vezető: Schmidt Gábor. Terjeszti a Hírlapelőfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság és alternatív terjesztők. Példánymenkénti ára: 98 Ft. Évi előfizetési díja 540 Ft. Előfizethető postautalványon (1900 Budapest, Orczy tér 1.), valamint a következő pénzforgalmi jelzőszámra: Postabank és Takarékpénztár 11991102 – 02102799 INDEX-25387. Megjelenik a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

ÉVFORDULÓK

Vadúzás és erdőzúgás

Száz esztendeje született Széchenyi Zsigmond

Helytörténeti kutatásunk ritkán használja forrásként egy-egy település vagy táj bemutatása során a vadászirodalmat. Pedig vadászíróink munkáiban igen sokszor megjelenik hazánk valamely sarka, vagy csücske. Ha nem is éppen földrajzi értelemben véve félreeső része, de úgy mindenképpen, hogy a vadász olyan erdőkben, csalikokban, rejtett völgyekben is megfordul, s ott a természet olyan titkos mozzanatait is megfigyelheti, ahová más ember, akár a „helytörténész”, nem, vagy csak nagyritkán jut el. Hogy néhány nevet említsek hamarjában: Bársony István, Maderspach Viktor, Nadler Herbert, Fekete István vadászélményekről szóló írásaiban lépten-nyomon megjelenik a magyar erdő szépsége, varázsos hangulata, mégpedig nem csak elvont formában, hanem konkrétan, egy-egy falu határához, egy-egy tájegység hegyeihez, vizeihez, bokrosaihoz köthetően. Biztos vagyok benne, hogy érdemes lenne elkészíteni a rendkívül gazdag magyar vadászati irodalom topográfiáját, mert az ily módon megnyíló lehetőség módfelett gazdagíthatná a különféle helytörténeti munkák tartalmi sokszínűségét. A XXV. Honismereti Akadémián Győrben, alig fél esztendeje került szóba, hogy jó volna, ha a készülő helytörténeti munkákban nagyobb teret kapna a környezet, a természeti táj, az élővilág.

Talán egyetlen vadászírónk könyveiben sem szerepelnek olyan gazdagon, és olyan művészi színvonalon megfogalmazva erdeink, nádasaink, hegyeink, völgyeink, vizeink, mint a száz esztendeje született Széchenyi Zsigmond hazai vadászataival foglalkozó könyveiben. A kiváló magyar vadász ugyan elsősorban egzotikus expedícióiról írt könyveket, s ezekben Afrika, India, Alaszka tájait, élővilágát, vadászatai során megismert jellegzetes embereit mutatja be biztos kézzel, markáns ecsetvonásokkal, találó összegezéseivel. Gazdag vadászéleteből hiába töltött jóval több időt hazánk – a Kárpát-medence – vadászterületein, viszonylag erről írt kevesebbet. Ám ez sem kevés, több mint félszáz ív terjedelemben jelent meg az *Ahogy elkezdődött...* és az *Ünnepnapok* című könyve. E két lebilincselő olvasmányt nyújtó mű *helytörténeti értékeinek* megcsillantásával emlékezünk a nagy magyar vadászíró születésének századik évfordulójára.

Gróf Széchenyi Zsigmond „az Akadémia és a Lánchíd között vasba öntött Széchenyi” testvérének dédunokájaként, 1898. január 23-án született Nagyváradon. A család azonban a Fejér megyei Sárpentelén lakott, gyermekkora zöldkalapos eszmélései, ifjúkora vadászatai tehát elsősorban ehhez a tájhoz, valamint a közeli Somogyvárhoz, Lovasberényhez és a Velencei tóhoz kötődtek – nem beszélve itt most édesanyja családi fészkeről, az ausztriai Mileschau fenyveseiről. Később azután vadászott a Dunántúl sok más vidékén, s a történelmi Magyarország számos táján.

A második világháború során a fővárosi Széchenyi-hegyen lévő otthona bombatalálatot kapott, szinte valamennyi trófeája elpusztult, őt magát pedig – osztályidegenként – a kommunista diktatúra tette földönfutóvá saját hazájában. 1950-ben egy Balaton-vidéki kislelaka száműzték, később Keszthelyen kapott valami állást. Csak 1960 után adták ki újra könyveit és hasznosították ismét hatalmas tudását és tapasztalatát néhány Afrika-expedíció során. Ekkor, ismét nyugalmasabb körülmények között írta a hazai, vagy mondjuk így: európai vadászatairól szóló, imént említett könyveit. Széchenyi Zsigmond több mint harminc esztendeje, 1967. április 24-én hunyt el Budapesten.

Tucatnyi könyve közül érdemben tehát mindössze kettő szól hazai vadászatokról, hazai tájakról. Mégis, úgy vall ezekben a könyvekben, hogy a hazai élményeket s az azokat hordozó trófeákat sokkal többre becsülte a mégoly ritkaságszámba menő tengerentúliaknál. „Valamennyi trófeámat elsöpörte a háború, külföldit–hazait egyaránt. S ha most azt mondanák válasszak, valamelyik visszajár, habozás nélkül a hazainak után nyúlnék!” „Hiszen bárcsak el tudnám hitetni – olvassuk másutt – azzal a bakonyi bükkössel, azzal a somogyi 'tölössel', azzal a székely havassal, (...) hogy nekem fontosabbak, előbbrevalók valamennyi egzotikus dzsungelnél!”

Több helyen találkozunk e két könyvében érdekes vadászatattörténeti adalékokkal. Például a *Fácánokról* szóló fejezetben áttekinti a vad európai pályafutását, majd beszámol a hazai fácánok történetéről, attól kezdve, hogy 1424-ben először megemlítik, ami természetesen nem jelenti azt, hogy nem röpködtek már előbb is erdeinkben. Beszámol a legnevezetesebb fácánvadászatokról, kitér az elöltöltős puskák idejében tartott vadászatok sajátosságaira, számba veszi a kiemelkedő terítékű vadászatok számszerű eredményeit. Meggyőződhetünk róla, hogy a különböző vadfajtákra való vadászatoknak is megvan a maguk művelődéstörténetük. S ha már vadászatattörténetnél tartunk, említsük meg a *Vadászati balesetekről* szóló fejezetet, amelyben megemlékezik a rokonságában előfordult, különböző kimenetelű, vadászat közben bekövetkezett balesetekről, valamint a Velencei tó egykori "tőbírója", egyetlen fiának, Széchenyi sokat emlegetett vadásztársának, a szerencsétlenül járt Sarvajc Lajosnak balesetéről, ami egyben magyarázatul szolgál a Velence-tavi Dinnyés község határában állt (vagy talán még ma is ott álló) *Sarvajc-kőrösztye* eredetéhez is. Ugyancsak fontos vadászatattörténeti adalék az, amit Zichy Béla kabhegyi birtokoshoz fűződő barátságáról, az öreg gróf sérült lelkéről, külön életéről ír. Még a hazai vadorzás történetének is szentel a szerző egy kurta fejezetet, s aligha róhatjuk fel neki, hogy a száraz történelmi adatok mellett nagy érzelmi megértéssel ír az "igazi", a nem haszonszerzésből, hanem szenvedélytől fűtött puskázó rabsicokról.

Hogy milyen szorosan kötődött Széchenyi Zsigmond a hazai vadászatokhoz, az kitűnik az egzotikus tájakon készült vadásznaplóiból is. Afrikai oroszlánlesen, elefántnyomozás közben, vagy alaszakai medvevadászon egy-egy pillanatra gyakran hazaszáll a gondolata. A Kodiak-szigeten leselkedve úgy tűnik számára, hogy a közeledő óriásmedve éppen úgy mozgatja az égeres sűrűséget, mintha hazai szarvasbika zörgetné; s a forró afrikai őserdőből is hazaröppen a gondolata: vajon van-e már odahaza szalonka? Hogyne eszetelne hát nagy szeretettel a hazai tájakat, mikor honi vadászatairól ír?

Mindenekelőtt gyermekkorra kedves Sárpentelét. „Határunk északi része a nagy Sárrétbe nyúlt – írja –, abba a fél vármegyén átvonuló, tőzeges, ingoványos mezőségbe, melyet hirtelen hóolvadás s az olyankor rendszerint kiadódó Gaja patak vize el szokott önteni. Csapadékos tél végével valóságos tengerré vált a Sárrét, végeláthatatlan víztükrövé. Nagy részét azonban mindig meg lehetett lábalni; csak imitt-amott, lyukba, vagy mely kerékvágásba lépve, csapott be a víz a csizmaszár peremén. Télen pedig, a keményre fagyott sárréti jégtengeren csaknem Fehérvárig lehetett korcsolyázni.” Igazán nem vadászati téma, a szerzőnek azonban kedves gyermekkori emléke lehetett, mert külön fejezetet szentelt, *Csordapásztorok* címmel, az egykori sárpentelei karácsonyoknak. Amikor a gróf úr családját megköszöntötték a betlehemmél járó béres gyerekek, ők pedig megajándékozták a kicsinyeket maguk kötötte meleg holmikkal.

Széchenyi sorra veszi szinte valamennyi jelentősebb vadfajta „első” példánya elejtésének körülményeit – és természetesen helyszíneit. Az „első” vadkacsát odahaza, a kertük alatt lapuló néhányholdas „mocsaras-szittyós Rossztó” ingoványában, az „első” hermelint a Sárrét felső végén őrtálló füzek között, az „első” őzet a Bakony erdejében lőtte. Kamaszkorában édesapja gyermekkori otthonában, Somogyváron szórakoztak és helytelenkedtek hasonló korú és vagányságú unokatestvérével.

Ifjúkori vadászatainak ismételtén visszatérő helyszíne a Velencei tó. A hazai vadászatok múltjának kutatója szempontjából is értékes adalék az egykori nevezetes tavaszi, velencei nagyvadászat lefolyásának hiteles ismertetése, a teríték részletes bemutatása. Ebből a sajátos, csakis a Velencei tóra jellemző nagyvadászból „tavaszonként három-négyet is szoktak tartani, lehetőleg a nagybőjt utolsó hetében. Olyankor legkelendőbb a vízimadár húsa, hiszen a szárcsát, bujarat, valamint a récék fekete lábú fajtáit, bőjt eledelenek ítéli a kánonjog. A fehérvári káptalan kanonok urai

– kik a vadászterület bérrendői közé tartoztak – természetben, vadhúsban követelték a bérfizetést. A Társaság azért vadászott hát nagyhét legelején, hogy 'a fehérvári papoknak kilője a bőjtőlnivalót'!"

A külföldi egyetemeken tanuló Széchenyi Zsigmond friss diplomájával hazatérve beköltözött a család ősi birtokát jelentő „kőröshegyi kastélyba”. Ennek birtoklása egyidős a Széchenyi család grófi rangjával. „Első tulajdonosa Széchenyi György, Egervár egykori kapitánya, aki Buda, Székesfehérvár, Kanizsa és Szigetvár visszavételében különösen kitűnt, aminek elismeréséül grófi rangra emelték.” A kőröshegyi birtok nyolc nemzedéken át szállt apáról fiúra, de Széchenyi Zsigmond volt az első, aki le is telepedett a családi fészeken. Szántód mellett ma is áll az egykor általa lakott kastély, megérdemelné, hogy benne múzeum őrizze egykori tulajdonosának és lakójának emlékét. A szerző részletesen leírja ennek a birtokrésznek a történetét, s ezzel kapcsolatban kibontakozik előttünk Balatonföldvár fürdőhely létrejöttének kínos-keserves története, s a vadászíró édesapjának ebbéli szerepe. Mert ő kezdeményezte a múlt század végén a terület modern fürdőhellyé fejlesztését. Az erre szánt területet a család visszavette az addigi bérlőtől, s költséges építkezésekbe kezdett. „Strandot építettek, finom utakat; parkíroztak, szépítettek, minden téren kíváncsiságukra igyekeztek tenni az újdonsült fürdőhelyet. (...)Néhány éven belül már hét Széchenyi-villa díszlett egymás mellett a földvári Imre utcán. Apám két testvérbátyja, jó példát mutatva, elől járt a villaépítésben. Különösen a legidősebb, Imre, ugyancsak kitért magáért, hiszen egyszerre három villával járult az új telepedéshez, a tudommal ma is álló 'Nagyanyá'-val, a 'Kistanyá'-val és a 'Tulipános'-sal. Géza nevű, félszemű nagybátyámé lette a 'Bölömbika', mienk pedig a 'Kulipintyó'. Az egész Széchenyi-pereputty lezárta kényelmesen hívós falusi otthonait, hogy a kánikula legádázabb napjait Balatonföldváron töltve, szorgalmasan, rokoni lojalitással népszerűsítse a vajúdva születő fürdőhelyet.” De még a Szántód és Tihany között járó régi kompról is van az írónak mondanivalója. A négyesfogatot is szállító vízi jármű „sokat próbált, érdekes beszédű víziembere” között még olyan is akadt, aki egykor „lopott lovon menekülő szegénylegényt is szállított! Aki állítólag még Angyal Bandit is ismerte! Vagy ha nem ismerte is, mesélni tudott róla. Meg Sobri Jósikáról is, meg Répa Rézről!”

1923-tól 1931-ig lakta Széchenyi Zsigmond a kőröshegyi kastélyt – már amikor lakta, s nem Afrikában, Európa vagy Magyarország különböző tájain vadászott. De felejtethetetlen vadász emlékeket őriznek kőröshegyi birtokának nem éppen kiterjedt erdei is. Néhány helynévvel is megismerkedhetünk, mint a *Feketés*, a *Kapás*, a *Leveles*, a *Sárkány*, vagy éppen a szerző századik szarvasbikája elejtésének emlékét őrző *Százasoldal*. Még többet vadászott a már említett Zichy Béla jóvoltából, annak a Balaton veszprémi oldalán lévő, nagyvászsonyi birtokán, különösen pedig az utóbb televízióstornyáról elhíresült Kabhegyen. A fővárosi lakásában idős korára beteges elzárkózottságban élő „Múzeum utcai Arisztid” évről évre néhány közeli barátjával – köztük az akkor még huszonéves Széchenyivel – lövette meg golyóra érett szarvasait és selejteztette az arravalót. Széchenyi két fejezetet is szentel *Kabhegyi emlékeinek*, szemléletesen írja le a vadőrök és a vadászvendégek szarvasbögéskor zajló életét, a hangulatosan berendezett vadászházat. De a legtöbb tintát – vagy talán írógépszalagot – a kabhegyi szarvasvadászatok eseményeinek, hangulatának megörökítésére szánja. Idézzük fel az első szarvasbögés esztendőről-esztendőre megújuló varázsát.

„Amikor bealkonyodás után, homályba borult ösvényen, kődnevelő réten ballagtunkban, minduntalan meg-megállunk, négy-öt perces hallgatózásra...”

De csak a fíradhatatlan tücskök fűjják. Ágról ágra koppan a hulló makkszem. Egy-két macskabagoly hűhög, jánosbogár holdfényű mécsese pislog a cserkészút mentén... S az egyre gyémántosodó égboltra hirtelen tűzkigyót rajzol, ismeretlen célú futtában a hullócsillag...

De alig indulunk el ismét, alig megyünk egy dobásnyit – gyökeret ver a lábunk – megszalad a szívünk verése.

Elnyöszörögte magát az első szarvasbika”

Sokat vadászott Széchenyi Zsigmond az egykori Magyarország akkor már elszakított területein, majd később a részben visszatért részekén is. „Sokat – írja Ünnepnepok című könyvében –, de nem eleget.” Mégis, olyan helyeket, főként pedig vadászkatákat ismerhetett meg részben rokoni kapcsolatait, főként pedig elsőrendű vadászkaták való számontartottságából eredő meghívásai révén, amelyek az egész világon egyedülállóak voltak azokban az időkben. Azóta pedig megismételhetetlenek.

Mindenekelőtt az Érsekújvár közelében fekvő Károlyi birtok, a Világhírű Tótmegyer, amelynek példátlanul gazdag apróvad állományát, különösen pedig az itt rendezett vadászatokon elért terítékek bőségét még az indiai Bikanir dúsgazdag maharadszája is vágyakozva emlegette. Széchenyi részletesen elemzi ennek az apróvad-eldorádónak a feltételeit a vadgazdálkodás színvonala tekintetében és a kedvező természeti tényezők szempontjából. „A példátlanul gazdag vadállománynak a terület különleges adottsága is kedvezett. Aránylag gyéren lakott vidék lévén, a falkák messze estek egymástól, nemigen zavarták a vad nyugalomát. Ráadásul a talaj, valami ismeretlen geológiai összetétel következtében, határozottan melegebb volt a szomszédos, kissé magasabban fekvő Vág, illetve Nyitra menti területeknél. A tótmegyeri határban egy héttel korábban tavaszkodott, a hó is előbb takaródott le. Aminek következtében a nyúl is korábban fiadzott, a fácán-fogoly is hamarabb költött, mint, mint egyebüktől. A hajdani Kisalföld lapályát végigszövő bőtisztel pedig gyorsan szikkasztott, kedvezően befolyásolta a szárnyasvad költési esélyét, enyhítette a tavaszi csapadék okozta veszteséget.” A szerző pontosan beszámol a tótmegyeri vadászatok rekord-eredményeiről, különösen pedig a téli fácánvadászatok csúcspontját, a „nagyipkói stráf” behajtásának látványosságát mutatja be azzal az egyedülálló, csak rá jellemző vadászírói stílussal, minek eredményeként az olvasó szinte részesévé válik az eseménynek. Számos fontos adattal, érzékletes leírással találkozunk itt, ami értékes helytörténeti adalék lehet akár egy hazai vadásztörténeti monográfiához, akár egy Tótmegyer és környékét bemutató kötet vadgazdálkodással, vadászattal, s a helybeli birtokosok életét bemutató fejezetéhez.

Hasonló szempontból kell értékelnünk a Habsburg családból való Abrecht főherceg baranyai Dráva-szögben lévő egykori bellyei birtokának vadászati és vadásztörténeti szempontból történő, rendkívül érdekes, bár sajnálatosan szűkszavú leírását is. Széchenyi három fejezetet is szentel ennek a – szabad vadászélete utolsó esztendeit jelentő – földrajzi és időbeli kirándulásnak, mialatt a főherceg felkérésére vadállományát igyekezett gyomlálni, minőségileg javítani. Megismerkedünk az uradalom XVII. századig visszanyúló vadgazdálkodás-történetével, földrajzi adottságaival, a szerzőben egzotikus emlékeket ébresztő természeti különlegességeivel. „Bízva tisztelhetném érintetlen őserengeteknek is, mesebeli vadparadicsomnak! Erdőrengeteknek ugyan nemigen mondhatnám, hiszen aránylag kevés benne az összefüggő faállomány. Szinte el sem hiszem, hogy hazai föld van körülöttem, Dunántúl, a csaknem szülőföldemnek számító Somogy szomszédos vármegyéjél! (...) Boldog vagyok – írja –, hogy ezt a csodavilágot megismerhettem! És büszkeséggel tölt el, hogy minálunk, ebben a szűk kis országban, ebben a bár negyedórás repüléssel keresztülülzhetők, mégis páratlan hazában – ilyen is van! De Széchenyi nemcsak gyönyörködik a Duna és a Dráva közé ékelődő, az Isten is „nemzeti parknak” teremtette tájban, hanem szakszerűen bemutatja, milyen veszélyeket rejt a mesterséges gátak közé szorított Duna a téli és a nyári árvizek alkalmával a vadállományra, elsősorban a szarvasokra. Ha egyszer valaki megírja majd a Baranyai háromszög történelmi monográfiáját, aligha nélkülözheti a források között Széchenyi remek helyismereti beszámolóját.

Vadászati tájleírásaiból nem marad ki Erdély sem. Már az első világháború idején is vadászatot a fronton, ha nem is sok eredménnyel. Megismerkedett a Székelyföldre betörő románokkal, a virágos beszédű székelyekkel, a bolhás kalibákkal, és belekóstolt a havasok világának varázsába is. Így aztán, amikor az 1940-es évek elején Erdély északi része visszatért Magyarországhoz, minden bizonnyal ezek a világháborús emlékek is hozzájárultak ahhoz, hogy újra felferessen az erdélyi hegyeket, s élvezze a kárpáti szarvas vadászatának különleges élményét. Szarvasbögés idején megfordult az Udvarhely fölötti Zetelakán, a Hargita-tetőn, a Gyergyói- meg a Kelemen-havasokban, de legrészletesebben a marostordai Dédabisztra erdőségeiben űzött medve- és szarvasvadászatairól számol be.

Megismerkedhetünk az említetteken kívül a maradék-Magyarország számos, szélesebb körben jórészt ismeretlen, vagy *nem így, belülről* ismert tájával. Így a legtöbbször számára csak televíziós tornyáról nevezetes Kabhegy-tetővel; a Bakony szívében, Pápa közelében fekvő ugodi uradalommal, elsősorban a nevezetes disznóhajtásokkal; valamint a bihari Geszt (ma Biharugra) vadlibáktól hemzsegető halastavaival.

Széchenyi Zsigmond vadról és vadászatról szóló írásait a lebilincselően izgalmas téma mellett nyelvezetének szépsége, kifejezőereje teszi oly vonzóvá, élvezetessé. Csak ízelítőül

idézzük a kárpáti szarvasvadászattal foglalkozó fejezet néhány, hangulatteremtő sorát: „...Halkult a mező is, termését betakarították. Kialudt a búzavirág, a szarkaláb, a pipacs rikitása, csak néhány ökörfarkkórón, maradék tisztesfűszálon döngicséltek fáradtan gyűjtögető méhek... Egyformán kéklött az erdő szilvaszem meg a kőkenyobok bogyója, diófák alatt frissen tört lombzsőnyeg, dióverőpóznák kíméletlen munkája zöldellett, zsúfolt tőke árnyékában hamvas gerezd pironkodott, hegyoldali pincékben szüretre készülődtek... Na – ilyenkor kezdődött a kárpáti szarvasbögés ideje!”

Egyszer talán majd valami disszertációját készítő stilszta megolvassa, hogy mekkora volt Széchenyi aktív, vadászírásaiban használt szókincese. Bizonyára hatalmas szám lesz az eredmény. De nem csak a használatos szavak száma, sokfélesége, hanem árnyalatokat kifejező változata is jellemző stílusára. Különösen pedig az a sok, a vadászat témaköréhez kapcsolódó tájszó, ami egytől-egyig színesíti az írásokat, s hozzájárul ahhoz a különleges varázslathoz, amivel Széchenyi megteremtí írásainak friss, közvetlen hangulatát és eléri, hogy nemcsak a helyszíneken készült naplói, de ezek az időskorára papírravetett művek is friss tudósításoknak tűnnek, s olvasójuk útítársává, vadászatának részvevőjévé válik. Szinte halljuk a dunántúli emberek szájából a *gombócujár* (kisvöcsök), *jegesréce* (kerceréce), *vasfejű gábor* (tövisszúró gébics), *vadpóka* (tűzok), szavakat, s gazdag magyar nyelvünk sok más, többé-kevésbé elfeledett, vagy ritkán használt kifejezését. Megtudjuk továbbá, hogy az orgonát és az égerfát a ő szülőhelyén *szelencének*, illetve *berekfának* nevezték, s hogy a Drávaszögben *csikelnék* tisztelik a keskeny, laposfenekű ladikot. Bizony Széchenyi nemcsak a sörétes- és a golyóspuskának volt mestere, hanem a szavaknak is, mikor az a szándéka, hogy valamely, számára különösen kedves vadászati témáról minél elevenebb, kézzelfoghatóbb képet rajzoljon. „Mind előbbre nyomul a ladiksor – írja egy Velence tavi vadászatról –, egyre jobban szorul a vad, sűrűbben durrog a puska. Madárszó is mindenfelől hallatszik: sokféle réce sápolgása-krekkegése-fütyülése, kisbujarnak flótaszerű viribélése, nagybujarnak korrogó káromkodása, szárcsák kittyentő cipákolása, cankok cifra tilinkózása...”

Széchenyi Zsigmond hazai vadászatairól szóló könyvei – akárcsak a más tájakról szólók – nemcsak élvezetes, hasznos helyismereti adalékokat is tartalmazó olvasmányok, hanem a vadászatot *mindenestől* a művelődéstörténet rangjára és a művészet magaslataiba emelő művek. Írásai révén megismeresdik annak tárgya, a sokak által szemforgató módon pusztá gyilkolásnak, véres öldöklésnek bélyegzett vadászat, s megismerhetjük a – történetesen puskával – erdőt járó ember gondolat- és érzelmvilágát. Hiszen a vadászat nem csupán, sőt éppenséggel nem csak a puska elsütését és a vad megölését jelenti, hanem ennél sokkal, de sokkal többet. „A vadászat: vadúzés és erdőzúgás. De több erdőzúgás!...”

Erre tanít bennünket a száz esztendeje született gróf Széchenyi Zsigmond.

Halász Péter

EMLÉKHELYEK

A türjei nemzetségi monostor

Az ősi Türje a Zala megye zalaszentgróti járásában, ma önálló község. A megyeszékhelytől, Zalaegerszegtől északkeletre fekszik.

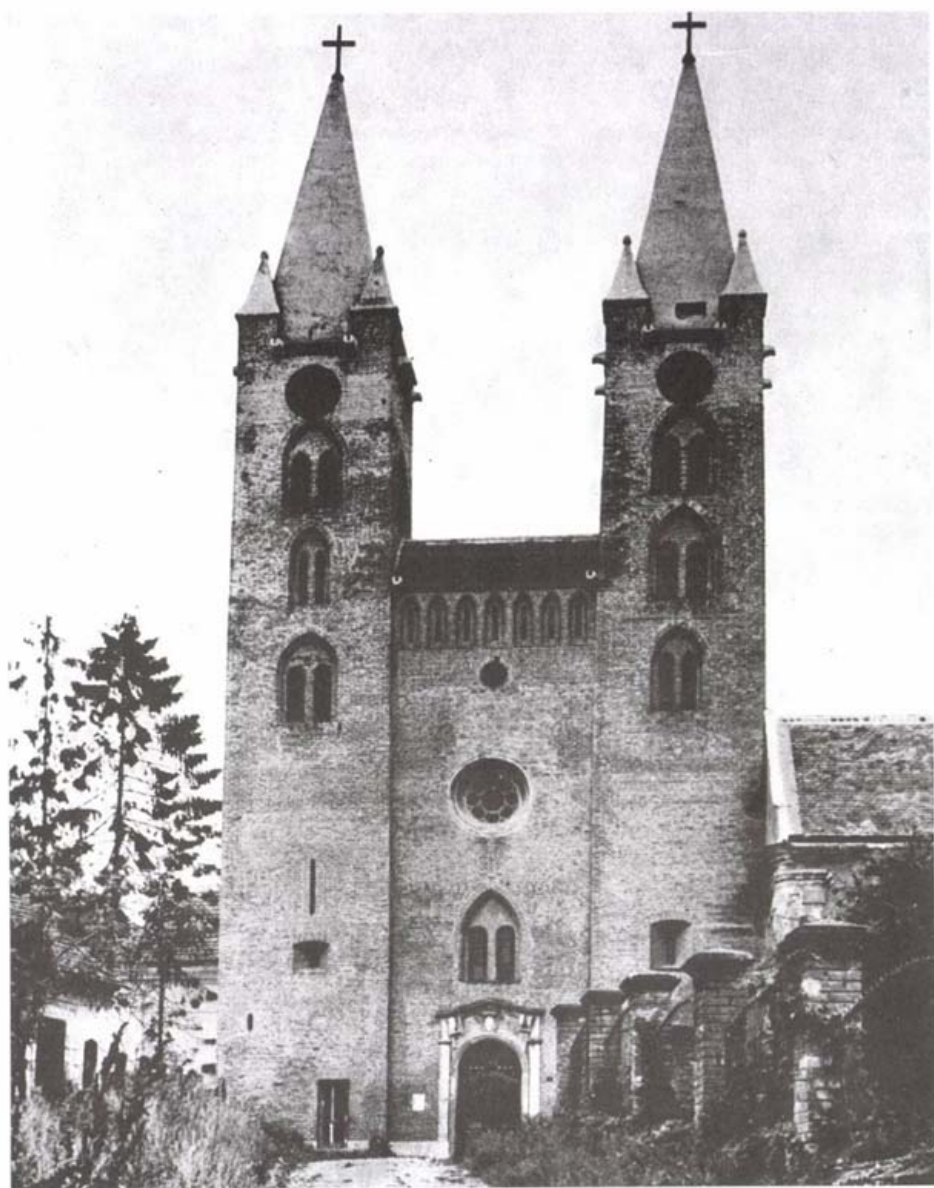
A keresztény vallás térhódítása templomok építésével járt, melyek elsősorban a királyi birtokokon kezdődtek még a XI. században. Az első templomaikat a király és az egyháznagyok építik, majd a XI. század második felében már megjelenik a világi építető is. A nemzetségi monostorok alapítását lehetővé tette a gazdasági helyzet, valamint a világi vezető réteg azon törekvése, hogy ősei nemzetségének ily módon állítson emléket. A nemzetségi monostorok építészeti kialakítását befolyásolta a megrendelő gazdasági helyzete. Ezért a legkülönbözőbb méretekben és elrendezések szerint egyhajós, kerek, vagy hosszahajós templomok épültek. Egy közös vonásuk van, a hajóban a nyugati főfalhoz urasági karzat épült. Ezek a monostorok védelmi szerepet is töltöttek be és háború vagy támadás esetén a karzat volt az egyik legbiztonságosabb hely. A hagyományos alaprajzi elrendezés (három hajós, kereszthajó nélküli pilléres bazilika félköríves apszissal) általában az azonos megrendelői igényekből adódott. A gazdagabb építészeti stílusban kialakított templomok legszebbjeit a Dunántúlon találjuk, mint a lébenyi, a jáki, a türjei, a zsámbéki templom. Ezek mellé általában kolostor is épült, ahová többnyire bencések települtek, de van premontrei (Zsámbék, Türje) és cisztercita (Bélapátfalva) rendi monostorunk is. Ezen kis létszámú kolostoroknak majdhogynem egyetlen feladatuk volt, hogy misét szolgáltatassanak a nemzetség elhunyt tagjaiért. A főszentély elé beiktatott négyszögletes alakú tér, vagyis a szentély négyszög, – ami csak Jákon és Türjén található – a szertartáson résztvevő több szerzetesre enged következtetni.

A monostor alapítása

A türjei templom premontrei kanonokrend monostoregyháza volt, a szerzetesek lakóhelyeül a hozzákapcsolódó épület szolgált. A község, és a prépostság valószínűleg az alapító Türje nemzetségtől kapta a nevét. A Türje nemzetség több ágra szakadva más új (szentgróti, béri) családi központok helységneveiről nevezte el magát. Az eredeti nevet azonban megőrizte a prépostság, melynek alapítói voltak a Türje nemzetség tagjai. A különféle oklevelekben a prépostság neve többféle helyesírással szerepel. Okmányaink a név 22-féle fajta változatát tartják nyilván. Ebből a legjellemzőbbek: Thurlee, Gurla (1251), Jurla (1268), Therleu: 1316, Thyrlle: 1433, Thywerle: 1478, Thyllye: 1525, Türgye: 1900.

A hiteles helynek elfogadott konvent saját kiadványaiban a Jurle nevet használja. A Thyrlle alak maradt fenn a XV. század közepétől, de még ismeretes a Türje név írásának többfajta változata is. A több névalak változat azzal magyarázható, hogy a Türje név régi alakjában két lágy mássalhangzó is volt, ezért a középkori latin íródeákok a lágy mássalhangzók többféle körülírásával próbálkoztak. Elsőként Mallyó József jászói premontrei kanonok kísérelte meg a rend magyarországi történetének leírását. Többek között itt szerepel az 1184. évi, mint Türje alapítási éve melyet Fuxhoffer és Czinár: *Monasteriologiae Regni Hungariae libri duo* című munkájukban is elfogadtak. Ebben a már Csornával egyesített türjei prépostságról írják le, hogy a Türje nemzetség tagja. Thyrlle Lambert gr. – Szent László király Zsófia nevű nővérének unokája – alapította: 1184-ben. A korabeli hiteles dokumentumok hiánya miatt: 1241–1242-t fogadták el az alapítás évének. E vélemény kialakításához egy 1247. szeptember 6-i keltű oklevél szolgált. Az oklevél a prépostságról, mint már meglévőről számol be, melyet Türje (szentgróti) Dénes bán, alapított és újabb adományozásokkal erősített meg. Ezt támasztja alá: IV. Sándor pápa 1260. március 30-án Anagninban kelt oklevele, mely úgyszintén Dénes bánt jelöli meg a türjei monostor alapítójának és jötevőjének.

Összevetve a két eltérő alapítási évre vonatkozó feltételezést és dokumentumokat, valamint a második alapítás évének (1241–1242) a tatárjárás időpontjára való esetét – a tatárjárás éveiben valószínűleg nem épültek monastorok –, másrészt feltételezéssel ugyan, de ezen okok és indokok figyelembevételével, az 1184. évet tartjuk a monastor alapítási évének, feltételezve, hogy az alapítást követően az építkezés a későbbi években indult meg. A korabeli dokumentumok több ellentmondást is tartalmaznak, azonban még egy adat áll rendelkezésünkre, mégpedig az, hogy 1234-ben a monastor már megvolt, ugyanis a premontrei szerzeteseket ezidőtájt már Csornáról fogadta. Az a tény, hogy a monastor alapítója nem a király volt, a kolostor helyzetét és jogi létezését nagymértékben befolyásolta. A világi alapítású monastorok

bizonyos mértékig hátrányos helyzetbe kerültek, ugyanis III. Sándor pápa és III. István magyar király között 1169-ben létrejött pápai konkordátum csak a királyi alapítású monostorok helyzetét szabályozta, illetőleg ruházta fel bizonyos szabadságjogokkal.

A monostor további története

A nemzetiségi monostorok viszonylag önállóak voltak. Az alapítók és leszármazottaik a monostor belső ügyeivel nem foglalkoztak, a szerzetesek szabadon választhatták prépostjukat. Idők során azonban a türjei monostor létfenntartása és működése egyre nehezebbé vált. A gazdasági helyzet romlása, valamint a kihalt Türje nemzetség sorsa és a hatalmat átvevő, más beállítottságú új kegyurak (Beregszói, Hagymási) nemtörődomsége a XVI. szd. folyamán a monostor pusztulásához vezetett. A premontreiek új világi főurai a Béry család sarjai lettek. Egy-két nemzedék által fenntartott jó kapcsolat után, a Béry család két tagja birtokháborítást követett el a szerzetesek vízimalmainak elfoglalásával. Átmeneti kibékülés után a nemzedék sarjai a kor szokásainak megfelelően meg-megújuló rabló hadjáratot folytattak a szerzetesek ellen. Ezekben a monostorokban segítő testvérek híján a gazdasági munkákat a prépostság saját jobbágysai végezték. Az évszázadok során a prépostok és jobbágysai között kialakult emberséges kapcsolatnak tulajdonítható, hogy az 1514-es Dózsa-féle parasztháború pusztító hullámai Türjét elkerülték. Néhány évtized múlva, 1532-ben, a Kőszeg várát ostromló török csapatok pusztítása már nem kímélte meg Türjét sem, török megszállás alá azonban nem került. Annál többet szenvedett a monostor a XVI. szd. hatalmaskodó főuraitól, mint pl. a Hagymásy család támadásaitól. Több ízben kirabolták a monostort, sőt az oldalához épített Szent Anna kápolnát is lerombolták, a kápolna köveit a szentgróti várba vitték. Ezenkívül lerombolták a szerzetesek celláit, lakószobáit, a belső- és a külső falakat. Az egyik Hagymásy ivadék arra vetemedett, hogy még a prépostot is elrabolta és több napon át a szentgróti várban tartotta fogva, mialatt a monostort ismételtelen kirabolta. Nem sokkal később a Hagymásyak megint megtámadták a monostort, azonban a támadást a prépost hajdúi visszaverték. A türjei monostornak több olyan prépostja is volt, kinek nevét megőrizte a történelem. Hadd emeljük ki ezek sorából Sitkei Mihály prépostot, aki valójában az utolsó rendi prépost volt, 1566 nyarán a Miksa császár által vezetett török elleni hadjáratban elejétől végéig fegyveresen résztvett. A prépost távollétét kihasználva Kövessy Benedek sümegi várnagy csellel és erőszakkal megszállta a türjei monostort, a prépost embereit elzavarta. A prépost Miksa császár segítségét kérte, azonban a várnagy a császári felszólításra sem hagyta el a monostort. A türjei monostor sorsára nézve ez a helyzet végzetes volt, ugyanis a kolostor-épület után most már a templom is elpusztult.

A monostor megszállása valójában Köves András veszprémi püspök parancsára történt. Sitkey Mihály prépost és családja évekig pereskedett a monostor helyreállítása ügyében, az újjáépítés és a perköltség a család vagyonának nagy részét fölemésztette. Sitkey Mihály prépost halála után a türjei prépostság a veszprémi püspökségé maradt, mint királyi adomány. A monostort a sümegi vár védelmi rendszeréhez kapcsolták, elég hosszú ideig végvári szerepet töltött be.

A sümegi vár átépítésével egyidejűleg Köves András veszprémi püspök a türjei monostort castelum-má alakította. A castelum-má épített monostor védelmi szerepének megfelelően gyakran cserélt gazdát, így Bocskay István felkelése idején Bocskay egyik hadvezérének kezére is kerül, de a császári csapatok rövid időn belül visszafoglalták.

Az 1600-as évek elején a helyzet változatlan, Türje birtoklása körül állandó harc folyik. A veszprémi püspökség fennhatósága alól királyi adományozás által kerül a prépostság Telekessy Istvánhoz, mint az egyházi javak főkegyurához, aki Türje első komentátor-prépostja lesz.

Ez azonban nem változtatott Türje végvári szerepén. A jelenleg is látható kőfal maradvány, a védelmi szerepet betöltő egykori erődítményrendszer maradványa, amely a XVII. század közepén a szentegyházból és kb. 50 db lakóházból állt. A védelmet, mint közkatonák, az előbb említett épületekben élő szabad hajdúk (drabontok) látták el, egyéb feladatok elvégzése mellett. A XVII. szd. utolsó éveiben a prépostság, mint erődítmény pusztulásnak indult. A pusztulás okai; a hajdúk közötti belső villongások, szökött katonák beférkőzése, török

pusztítás. A pusztulást túlélő magyarok, valamint a török kiűzése után idetelepített bajor telepesek alkotják Túrje lakosságát az elkövetkező évszázadokban.

A legfontosabb feladat most az állagmegóvás, elsősorban a tetőzet kijavítása, beázások megszüntetése. Reméljük, hogy a rendház mielőbb elfoglalja méltó helyét a Dunántúl jeles műemlékei sorában. Ezt szolgálja azon koncepció is, hogy a szomszédos parkot, sírkertet, hársfasort védetté fogják nyilvánítani. Ezután következhet a belső soron lévő Dorffmeister freskók megóvása, restaurálása és a híres „Ország”-orgonán talán még felcsendülhet egy Bach-hangverseny is. A nemrég feltárt Szent László legenda falképei remélhetően hozzá fognak járulni, hogy hazánk első téglatemplomát a nagyközönség is megismerhesse.

A múlt évben megindult régészeti ásatások remélhetően tisztázni fogják az ősi monostor építésével kapcsolatos kérdéseket, többek között az alapítás időpontját.

Nagy Lajos

Szentmihályiné Szabó Mária

A két világháború között az egyik legnépszerűbb író nő volt: Szentmihályiné Szabó Mária. Erdély szülőtte, 1888-ban a Bihar megyei Ottományon látta meg a napvilágot, református lelkészi családban. Mindössze 20 év jutott az irodalmi munkásságának, mert számára is, mint oly sokan kortársai közül, 1945 után a hallgatás évtizedei következtek. Először a politika szólt közbe, majd férje halálát követően a toll végleg „kiesett” kezéből.

Pályáját újságíróként kezdte Kolozsvárott. Első írásai 1918-tól jelentek meg. A publicisztikát követte az első regény: *Felfelé!* (1925), majd az *Appassionata* (1926).

Regényeinek többsége a kisemberekről, az elesettekről, vagy éppen történelmi személyiségekről szól. Az első nagyobb sikert az *Emberé a munka, Istené az áldás* című kétkötetes regénye hozta meg számára, melyben az alföldi magyar civistársadalom múltját mutatja be.

Pomogáts Béla szerint legértékesebb munkája a *Lórántffy Zsuzsanna*, az *Örök társak* és a *Zrínyi Ilona* című regénytrilógiája. Ezekben a művekben az erdélyi fejedelemség utolsó évtizedeinek életét elevenítette fel.

Szentmihályiné Szabó Mária műveit mély vallásosság jellemzi. A magyar kálvinizmus hagyományait képviselte. Pályája kezdetén az Erdélyi Helikon körül csoportosuló írómozgalomhoz tartozott. Egy 1927-es fénykép tanúsága szerint az Erdélyi Magyar Irodalmi Társaságnak olyan tagjai voltak, mint Áprily Lajos, Kós Károly, Nyíró József, Tamási Áron – néhány név a huszonzárom közismert, neves arc közül, akiknek társaságában ott van Szentmihályiné Szabó Mária is. A már említett két társaság mellett tagja volt: a Berzsényi Dániel Irodalmi Társaságnak, a Ráskay Lea Irodalmi Társaságnak, a Petőfi Társaságnak és Pen Clubnak.

Bár 1945 után nem publikálhatott, íróbarátaival továbbra is levelezésben állt. Áprily Lajoshoz címzett levél 1962. november 14-én kelt.

Kedves Áprily Lajos!

Engedje meg, hogy csatlakozzam eredményes hosszú életének hasonló folytatását kívánókhöz. Jól esett ma délután hallani Benedek Marcell méltó értékelését, a *Maga szívből szívhöz* szóló mondanivalóját. És meghatott az a bátor kegyelet, mellyel a közös barát, Reményik Sándor emlékét idézve, bebizonyította, hogy a nem feledők közé tartozik...

1969-től haláláig Leányfalun élt a Református Szeretetotthonban. Itt kereste fel Csizsér Alajos, akinek kérdésére, 92 évesen vall a történelmi regény „küldetéséről”.

„Számomra a történelem kutatása nem menekülés, hanem elmélyülés: a ma kérdéseire a múltban keresek és találok feleletet. Egyetlen sorskérdésünk sincs, amely nem múltunkban gyökerezne. A fajtája sorsát vergődő szívvel kutató író tehát azért fordul a történelemhez, hogy megtalálja az eredeti okokat, feltárja az eddig rejtett tényeket, s azok lélektani rugóit. Múltunkban nemcsak elzsongító meséket

találunk, hanem vigasztalást, erősödést és példaadást is meríthetünk belőle újabb küzdelemre.” (Magyar Nemzet, 1980.)

Szentmihályiné Szabó Mária író nő emlékére Leányfalun, a Református Szeretetotthonban elhelyezett emléktáblájánál emlékünnepséggé volt 1997. október 4-én. Az író nő munkásságáról dr. Horváth Erzsébet a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárának vezetője beszélt. Hangsúlyozta: Szentmihályiné Szabó Mária írásait az erkölcsi tisztaság, helytállás jellemzi, ezért jó volna, ha a ma fiatalsága, akik körében a Júlia-regények olvasása divik, inkább Szentmihályiné Szabó Mária regényein nevelődnek, fejlődnek. Ebben nagy szerepük volna a szülőknek, nagyszülőknek.

Székelyhidi Ferenc

Hírek

„Kicsiny ördög, mely mindent továcipel magával”

Ózd-Bánréve vasútvonal fennállásának 125. évfordulója alkalmából emléktáblát avattak a város vasútállomásának épületén. A jubileumi ünnepség alkalmával Strohmayr László polgármester mondott beszédet, emlékeztetve a jelenlévőket a régmúlt időre.

„Számunkra a vasút már nem új technikai alkotás, noha éppen napjainkban újul meg és válik olyan közlekedési eszközzé, melyet a belátható jövőben sem nélkülözhetünk. Kevés olyan találmányunk van, amely az emberi élet és a gépek igazi kapcsolatát, a társadalmi-gazdasági fejlődés és a technika kölcsönhatását jobban példázná, mint a vasút.”

A Sajó-medencében a rendelkezésünkre álló források szerint 1786-tól foglalkoztak szénbányászattal. Az 1486-ban létesült ózdi vasgyár termeléséhez a térség bányáiból szállították a szenet és a gömöri rudabányái vasércet. E vasútvonalat személyesen kipróbáló Széchenyi gróf így írt arról, amit látott: „Ámulatba ejtő a benyomás – Kicsiny ördög, mely mindent továcipel magával.” Ez igényelte a nagyobb árutömegeket gyorsan és biztonságosan továbbító vasút építését.

A múlt század közepén az ország nyersanyagtermelésének mintegy fele származott a Gömörben működő 40 olvasztóból, ezért a gömöri vasgyárosok már az 1850-es években szorgalmazták a sajóvölgyi vasút építését. A vasgyártás fejlődését nagymértékben zavarta az a körülmény, hogy az anyagszállítás tengelyen, szekerekkel történt. A termelés fokozása egyre több fuvarerő alkalmazását tette szükségessé és a rossz állapotban lévő utak esős és havas időjárás alkalmával járhatatlanná váltak. Ezért történhetett meg, hogy 1867 – tehát a Kiegyezés évének – tavaszán Ózd két hétig, Nádasd pedig nyolc hétig nem termelt a nyersvas-szállítások elmaradása miatt. Az ipari termelés szempontjából fontos, a Pest–Hatvan–Salgótarján közti vasútvonalat 1868-ban adták át a forgalomnak. Ez az ózdi és nádasdi vastermékek továbbítása és gyorsabb értékesítése tekintetében kedvezőnek bizonyult és újabb lépések megtételére ösztönzött. A közel két évtizedes mozgalom a Gömör Iparvasúthálózatért 1870-ben érte el célját. Az 1870. évi XXXI. törvénycikkely engedélyezte a Gömör Iparvasutat, így a bánrévei–nádasdi gőzmozdonyú iparvasút megépítését is. Az engedély a centeri és karui köszénbányához vezető szárnyvonal kiépítésére is kiterjedt. A Rimánurányvölgyi Vasmű Egyesület a Bánréve–Ózd–Nádasdi vasutat kölcsön igénybevétele nélkül az üzemében gyártott sínekkel kezdte építeni.

Az építkezés nehezen indult, de a Bánréve–Ózd vonalrész 1872 szeptemberében teljesen elkészült. A két helység közötti személy- és teherforgalom 1872. november 1-jén indult meg.

Az emléktábla leleplezése után vasúttörténeti kiállítás megnyitására került sor a Városi Múzeumban.

Kerékgyártó Mihály

TERMÉS

Az ember és a táj¹

*„Ha lelünk derűs és tiszták céljaink,
jókorá utat tehetünk meg előre.”
(Goethe)*

Ha az ember és a táj kapcsolatát próbáljuk boncolgatni, rögtön rájövünk, hogy szinte zavarbaejtően sok megközelítési lehetősége van a témának. Jelen esetben csupán néhány aprócska gondolatot vetek fel, olyanokat melyek jórésze továbbgondolkodásra készítet. Szerintem a megközelítés két fő lehetősége: a *természetes* (ma már úgy mondjuk, hogy természetközeli) és a *mesterséges táj*. De a szép és a csúnya táj is lehetne kiindulási alap... Nem is beszélve most a természetvédelem bonyolult kapcsolatrendszeréről.

De máshonnan is megközelíthetjük a témát; melyik volt előbb? Az ember vagy a táj? Nyilvánvalóan a táj. A tájba nőtt bele az ember, majd a társadalom. Már akkor is voltak tájak földünkön, amikor még nem is létezett rajta az ember. Emiatt nem is nevezte senki tájnak mindazt a gyönyörűséget, amely a Földön van – és helyszíne lett életünknek.

A szótár meghatározása szerint a táj:² „Földrajza, növényzete stb. alapján egységes v. összefüggő (kisebb) terület... A körülöttünk látható természet. Környék, tájék...” Dombos táj, Körös-táj, a világ minden tája, – és így tovább. De mi tudjuk, hogy valójában a táj ennél jóval több... Számunkra a táj tele van szeretettel és lélekkel. És mindenütt ott lebeg a hely szelleme, amely mindegyikünk számára mást és mást jelent. Legtöbbször nem is tudjuk megmagyarázni, talán nem is kell, csak szeretettel kell élni benne – soha meg nem ismétlődő életünkben.

Na, és itt van az ember. A szótár meghatározása szerint:³ „Termelőeszközök készítésére, kultúra teremtésre való képességével az állatvilágból kiemelkedő, legfelsőbb rendű élőlény (Homo sapiens).” (Ha szkeptikus vagy cinikus beszélgetésbe kezdenénk, lenne mit szólni erről a mondatról.) Mindenesetre jobban tetszik a következő idézet:⁴ „Amit a klasszikus pszichoanalízis mondana; az ember – lényegét tekintve – magas szinten organizált állat.”

Megy az ember a tájban. De milyen ember? Fekete, sárga, fehér, kreol? Melyik ember? Nő vagy férfi? Okos vagy buta? Egyáltalán, milyen tájban? Trópusi esőerdőben, sivatagban, északi jégvilágban, tengeren vagy a mediterránban? Mert minden esetben más és más lehet a kapcsolat. És mit lát meg a tájból? Az anyagi lehetőségeket vagy az érzelmieket? És mit nem lát meg a tájból – az anyagiakat vagy az érzelmieket? Egyáltalán: a táj adta lehetőség inkább gazdasági vagy érzelmi kérdés? Vagy mindkettő elegye? Valószínű. De hol kezdődik az egyik, hol a másik? Miért erősebb az egyik emberben az egyik gondolat vagy érzés mint a másik? Lénárd Sándor egy helyt azt írja:⁵ „Az ember nem élhet csak emberek között. Szüksége van a fák társadalmára. Földet, áldott termőföldet csak a fák gyártnak neki. Nap ellen, eső ellen csak a lombok védik. Leghívebb barátunk a fa: jól teszi, aki fából farag magának védőszentet, s imádkozik hozzá.” Érdemes gondolat.

¹ „Az ember és a táj” című, a II. Országos Ifjúsági Honismereti Helytörténeti Konferencián, Békéscsabán 1997. október 4-én elhangzott nyitóelőadás szerkesztett változata

² In: Magyar Értelmező Kéziszótár (MÉK), I.-Zs., Szerk.: Juhász-Szöke-O. Nagy-Kovalovszky. Akad. Bp., 1992. 1324. old.

³ In: (MÉK, A-K.) 316 old.

⁴ Czímazia György: „Cserebogár, sárga cserebogár...” – tűnődés biológiai honismeretünkéről. In: Honismeret 1997/3. 5. old.

⁵ Lénárd Sándor: Völgy a világ végén s más történetek. Magvető Bp., 1973. 592. old.

Mennyi újabb kérdés; az ember és a táj kapcsolatában döntéseinket mennyire befolyásolja történelmünk? A tudomány különböző szakágai régóta vizsgálják, hogyan él az ember a tájban: a hegyvidéken, a pusztában, a mocsárvilágban, a tengereken? Hol vannak saját gyökereink? Hol kezdődik lakóhelyünk ismerete? Szerintem az ágyunknál, ahol alszunk (legyen az városi lakás, szénaboglya vagy sátor), és a környék felé terjed, a mezők felé és az ég felé. És hol kezdődik a másfajta gyökerekkel való ismeretségünk? Az iskolában, utazásainknál, vagy már korai olvasmányainkban? Hol kezdődik a táj szeretete? A benne éléssel, a szaporodó élményekkel vagy a vágyakozással más tájak felé, filmek és fotóalbumok hatására? Természetesen én a tájban szerzett élményeket tartom elsőrendűnek. A terjedő városiasodás és a természettől való további, fokozatos elidegenedés miatt szükség van az egyre szebb fotóalbumokra és természetfilmekre, de ahogy Konrad Lorenz írja⁶ „Olyan tökéletesnek és ragyogónak sem szabad ábrázolni a világot, mint amilyenek a reklámszakemberek és demagógok mutatják.”

Még egy fontos kérdés a természettudományos honismeret szemszögéből: mi az, hogy szülőföld? Topográfiai pont csupán? Nyilvánvalóan nem, de ki hogyan és miért szereti a földjét ahol született?... Lehet-e jobban szeretni a másikat, vagy mégjobban?, vagy legeslegjobban?!...Mindenesetre adjunk tiszteletet a Földanyának – vagy ahogy a régi görögök nevezték: Gaianak⁷ –, hiszen mai tudatunkban az ősi hit és a modern tudomány eggyé lett a bámulatban, amikor az űrhajósok először pillantották meg a Földet a világűrben... Ezt követően döbbsen rá először az emberiség az ember és a természet közti kapcsolat törekénységére...És mindez nemrég történt, szinte napjainkban! „A Gaia-elmélet azoknak való, akik szeretnek sétálni vagy egyszerűen csak megállni és elmerengeni a Földről és a rajta lévő életéről, elgondolkozni jelenlétünk következményeiről. Az elmélet ugyanakkor választási lehetőséget kínál azzal a borúlátó nézettel szemben, ami a természetet leigázandó és meghódítandó primitív erőnek tekinti. Választást nyújt ahhoz az éppily kiábrándító képhez képest is, amely bolygónkat vezető és cél nélkül a Nap körül körbe-körbe járó agyalágyult űrhajóként festi le.”⁸

A szülőföld szeretetének érzését mindenki átéli, s van aki ezt meg is tudja fogalmazni, van aki nem. Sinka István egykori bihari-békési pásztor, századunk egyik nagy költője⁹ az Alkonyatkor című versében így beszél a tájhoz:

*Aludj, hazám, Bihar. Tájad mezőivel
birkózik az este és a szállongó por.
A nyáj hazaballag. Most látom utólszor,
amint távolodik síró csengővel.
Virít a tökvirág, imbolyog a bodza.
Neveld őket hazám, venséges anyókám,
s ha sohase tetted, most vess egy jó szót rám.
Ím sürget az este, s kér a sárnak foglya.
S mondd el én Biharom: volt-e már fiad,
ki annyi könnyel ment itt át a lejtőn,
bölcsődalt dalolva felejtőn?
S bolyongott-e körötte alkonyat,
amitől kisérték hosszú, néma árnyak,
míg nagy rónáidon állt vagy tovafaradt?*

A délkeleti Alföld tájairól többen is írtak, de a táj és az ember kapcsolatát talán Sinka versei idézik legszebben. Mint mások másutt, mi is elmondhatjuk, hogy „mi itt vagyunk itthon”. Van egy másik, talán világszerte ismert mondat, amely így hangzik: „gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan...” – s ezek a kis mondatok hoznak most közelebb minket a Körösök vidékéhez, ahhoz a természeti környezethez, amely annyira kedves számunkra. A jó termő-

⁶ Konrad Lorenz: „Mentsétek meg a reményt”. Európa Bp., 1991. 69. old.

⁷ J. E. Lovelock: Gaia, a Földi élet egy új nézőpontból. Göncöl. Bp. 1987.

⁸ Mo: 32. old.

⁹ Sinka István: Megzendül az erdő (A költő régi köteteiből, hagyatékából és a magyar sajtóból egybeszedett versek.) Vészto, 1987. 454. old.

földön kívül értékét nagyban növeli, hogy 1997-ben megalakult a Körös-Maros Nemzeti Park is ezen a tájon. Biztosra veszem, hogy a természettudományos honismeret erősödésének és a lokálpatrionizmusnak is jól működő motorja lesz.

Akármerre is próbálom megközelíteni ezt a témát, nem tudok róla érzelmek nélkül beszélni. Tapasztalataim alapján nem hiszem, hogy az ügy érdekében meg lehetne mozgatni a társadalom döntő többségét és vezetőit, érzelmi ráhatás nélkül. A segédmunkástól a bankigazgatóig, a gyárosokig, a polgármesterekig – mint ahogy az észak-európai országokban már évtizedek óta természetessé vált ez... Ne legyünk naívak, mindannyian a gazdagságból élünk, de gazdagságunk és társadalmi vagy személyes gazdálkodásunk, boldogulásunk forrása a környezet, a táj – egy adott régió természeti viszonyaitól függ. A természethez fűződő ősi kötelékeinket megzavarta az álracionalista gőg és az anyagiasság szemlélete, mely nemhogy csökken, de a mostani rendszerváltás után még erőteljesebben tört a felszínre. Amerika a közép-európaiak számára még ma is álom. Az „amerikai álom”, a „fogyasztói társadalom”, az ezekkel járó agy mosó reklámhadjárat és az utóbbi évek egyre erősödő amerikanizáló „kultúra” zuhataga úgy borít el bennünket, mint „szerencsés” legyet a kiboruló tejszín... Belefutunk, de legalábbis olyanokká válunk aminek semmi köze eredetünkhez, európai voltunkhoz. A franciák büszkéek arra, hogy azok, az oroszok is, az amerikaiak is, a finnek is. Csodáljuk és irigyeljük magabiztosságukat, ugyanakkor a kommersz amerikai kultúrát habzsoljuk, a tökéletes átlagot. Elájulunk az örömtől, hogy hozzánk jön, holott félnünk, de legalábbis tartanunk kellene fizikai és lelki környezetünk gyarmatosításától. Ami már megkezdődött. „...ezekben a percekben amerikanizálódik a nemzeti érzékeltség”.¹⁰ A kultúra mellett csak az ökológia és az ökonómia közti kölcsönös közeledés és megértés húzhat ki bennünket a kátyúból. De a hivatalos Magyarország pont ezzel kezd törődik legkevésbé.

A DK-Alföld természeti értékeit – leegyszerűsítve – elsősorban a mezőgazdaság, másrészt az idegenforgalom hasznosítja, illetve hasznosíthatná. De hosszútávon ez csak úgy képzelhető el, ha mindegyik tekintettel van a másikra. A mezőgazdálkodás a természetvédelemre, az idegenforgalom a természetvédelemre – és természetesen a védelem is mindkettőre. A riói környezetvédelmi világkongresszuson a fenntartható fejlődés volt a fő téma, a globális stratégiák kidolgozása, ezek jóváhagyása. Mindez a regionális szintű ember és táj kapcsolatban valósulhatna meg. Évek teltek el, próbálkozások vannak, de a politika még mindig nem tudja megoldani. Ahogy mondani szokták: más irányba megy a világ... Az amerikai pragmatizmus és a szovjet-féle marxizmus egyaránt azt hirdette hosszú évtizedeken át (gyakorlatilag a XX. században), hogy az ember a természet ura és legyőzője... – hogy ennek a gondolatnak milyen káros hatása lett az emberi lélekre az egész világon, a lélekre, a testre és környezetünkre, csak most kezdjük lassan felfogni, bizonyítva látni.

Szent-Györgyi Albert professzor szerint¹¹ „Az emberiséget előrelendítő erőket azok képviselték, akik új tudás, új szépségek, hathatósabb erkölcsi és etikai értékek után kutattak. De történelemkönyveimben sehol sem találom a nevüket. Bertrand Russell találóan jegyezte meg, hogy *nemzeti hőseink szobrainak talapzata annál magasabb, minél több embert öltek meg ezek a hősök*. Véleményem szerint az *emberiség igazi hősei a Galileiek, Newtonok, Darwinok, Pasteurok, Shakespeare-ek, Bachok, Lao-cék és Buddhák*, akiknek a nevét ritkán említik azok a történelemkönyvek, amelyek tele vannak a csaták és a nemzeti határok értelmetlen ide-oda tologatásával a leírásával.” Tisztelet a kivételeknek, de a nevelési- és oktatási „programokat”, azok eredményességét mégiscsak a szülőktől és a pedagógusoktól kérhetjük számon. De nem ők a hibások, hanem az a kultúr- és oktatáspolitikai, mely szinte mindig elsorvasztotta – az ideologizálható tantárgyak javára – azt az ősi oktatási, nevelési alapot, mely szerint a világ alapja a természeti környezet; – és nem a soros ideológiák.

Szeptember végével a régi naptárak szerint megkezdődött a vándormadarak hava. Mihály napjával „szakadt meg a fű gyökere – ahogy az öreg gazdák mondták. Ilyenkor pihenőre mennek a szorgalmas méhek, és a vándormadarak százezrei és milliói repülnek az ismeretlen felé. Mi most egy kevésbé ismeretlen vidéket, a Körösök-völgye természeti értékeit tekintjük

¹⁰ Xaver Varnus: Isten majd megbocsájt: az a mestersége. Aquincum, Bp. 1996.

¹¹ Szent-Györgyi Albert: Válogatott tanulmányok. (Észrevételek a nevelésről.) Gondolat, Bp., 1983. 255. old.

át: mi is az, ami egy Nemzeti Park létrehozását indokolta az ember és a táj kapcsolatszerében?

Közismert, hogy térségünk legjelentősebb környezeti tényezőjének a termőtalajt tartjuk. Békés megyében 70 % fölötti a szántó aránya, emiatt létkérdés a még töredékeiben, szigetszerűen megmaradt természetes, illetve természetközeli táj védelme. Természetközeli tájat mondtam, mert igazi vadon nemcsak nálunk, de már sehol sincs Európában. Ugyanakkor ezek a megmaradt természetközeli tájak védettsége garantálhatja, hogy minél tovább fennmaradjon az élet sokszínűsége, növények- és állatok változatos fajgazdagsága.

Nemzeti Parkunk 8 különálló törzsterületből áll, melyek két nagy földrajzi tájon találhatók mozaikszerűen: a Berettyó–Körös vidékén és a Körös–Maros közt. A tájat az említett folyók és mellékágaik formálták, elsősorban a legutóbbi jégkorszak során. A hordalék kavicsos, iszapos, agyagos, homokos rétegsorait a térség legnagyobb részén ún. infúziós löszköpeny fedi. Az alapkőzetten kialakult talajok közül a csernozjom, a csernozjom jellegű, a mészen szegény szolonyec, szoloncsák szikes, láp- és réti talajok, ezek különböző altípusai és kombinációi a jellemzőek.

Összességében: a felszín kis térszintkülönbségekben gazdag, bonyolult képet mutat, amelyet egykori árterek, meder maradványok, mocsarak és másodlagos, viszonylag sík puszták formálnak.¹²

A Nemzeti Park főbb természeti rendszerei:

- folyóvizek, állóvizek, holtágak;
- lápok, mocsarak (főként föliszapolódott morotvák) elsősorban nádasokkal, magasságokkal borítva;
- láprétek, mocsárrétek maradványai;
- zömmel szolonyec talajú szikes puszták és szikes mocsarak;
- löszpuszta maradványok;
- puhafa-keményfa ligeterdők és lösztölgyesek maradványai.

A Körösvidék (Crisicum) flórajáráshoz tartozó természetes növényzet az eddigi felmérések szerint mintegy 300 magasabbrendű növényfajt, köztük 40 védettet és 3 fokozottan védettet őriz. Génrezervációs szerepüket tekintve a gyepek a legfontosabbak. A természetközeli növényzetre épülő állatvilág védett és fokozottan védett fajainak száma (jelenlegi ismereteink szerint) több mint 400.

Nemzetközi szempontból is figyelemre méltó a regionális park madárvilága. A térség a madárvonulás egyik fő irányában fekszik itt közép-Európában. Ugyanakkor jelentős fészkelő és táplálkozó terület. Kiemelkedő: a sokezres vonuló *daru* (*Grus grus*) állomány, az ország valószínűleg legnagyobb *túzok* (*Otis tarda*) populációja és a jelentős egyedszámú sziki fészkelő közösségek. Az utóbbiak jellemző tagjai a fokozottan védett *gülipán* (*Recurvirostra avosetta*), a *golyatöcs* (*Himantopus himantopus*), a *széki lile* (*Charadrius alexandrinus*). Igen figyelemreméltó a térség nagy létszámú – ugyancsak fokozottan védett – *fehér gólya* (*Ciconia ciconia*) fészkelő- és átvonuló közössége. A szabadon élő *túzok* populáció életlehetőségeinek fenntartása mellett a nemzeti park fontos feladata a tűzok mentése, mesterséges felnevelése és repatriációja is. Igen jelentős a történelmi múltú magyar háziállatfajták (szürke marha, rackajuh, mangalica sertés, baromfi- és galambfajták stb.) állományának fenntartása.

A park a természeti értékek mellett gondot fordít a művelődéstörténeti emlékek fenntartására is. Ebből a szempontból kiemelt jelentőségűek a több ezer éves kunhalmok, a Vészto-Mágorpusztai régészeti feltárás és a folyószabályozások műszaki, tárgyi emlékei.

Még a történelmi időkben, amikor az Alföldet borító vegyes erdőseket, ligetes erdőpusztákat lassan felváltotta a mezőgazdálkodás, ez igen változatos újabb, antropogén eredetű élőhelyek kialakulását jelentette: rét, kaszáló, legelő, szántó, halastó, ártéri gyümölcsös, víztározó stb. alakult ki mindenfelé a nagytájon. A változatos élőhelyek rendkívül változatos, gazdag élővilágnak nyújtottak otthont. Aztán a modern, intenzív mezőgazdaság szorításában (különösen a XX. század második felében) mindez néhány évtized alatt megszűnt. Apró

¹² In: Körös–Maros menti Regionális Park indoklása. Békéscsaba–Kecskemét, 1992 június (Kézirat)

szigetekké zsugorodtak az ideális élőhelyek a mezőgazdasági kultúra tengerében. Tulajdonképpen spontán módon ökológiai szigetek és folyosók alakultak ki, amelyek a mai természetvédelmi területek egy részét képezik. A Világ Természetvédelmi Alap magyarországi képviselője ezek megmentésére indította egyik kutatási programját: *Az intenzív mezőgazdálkodás és földhasználat hatása a természeti értékekre Magyarországon* címmel.

A biológiai sokféleség védett menedékei a Körösök völgyében – jórészt Békés megyében – a biharugrai halastavak, a bélmegyeri Fás-puszta, a Mágor-puszta, a dévaványai, ecsegi, kígyósi, cserebükényi, kardoskúti és csanádi puszták, valamint a Körös- és Maros-árterek törzsterületei. De ezek ismertetése már egy külön dolgozat témája.

Galyasi Miklós, a már égi vadászmezőkön kóborló egykori hódmezővásárhelyi muzeológus és költő így köszönt el a szeretett tájtól:

*Égen a felhő is más itt, mint
máshol,
Testvérem-rokonom minden fattya.
Az én földem ez, ha tömérdék holdján
Magamnak nincs egy talpalatja.
Mégis enyém, enyém itt minden.*

*Enyém tavasza, ősze, téje,
Minden beérett halásza a nyárnak,
Minden szülöttje és vetéltje.
Ide születtem, itt is kötöttem
Vérszerződést a szavával,
Hűséget ígértem, hűséget adtam
örömemben és bánatában.*

Réthy Zsigmond

Máramaros

Máramaros a történelmi Magyarország egyik nagy vármegyéje volt, zárt, teljesen a Kárpátokban fekvő medence, a Tisza legfelső szakaszának vízgyűjtője, amelyet a folyó a Huszti kapun hagy el. A Tiszát a kapun belül az északról befolyó Tarac, Talabor és Nagyág, délről a Visó és Iza tekintélyes folyóvá növelik. A megye és előbb a táj nevét feltehetően az Iza legnagyobb mellékvizéről, a Mára, régebbi nevén Máramaros patakról, vagy ennek torkolatánál egykor állt Máramaros-várról kapta. A medencét északkeleten a Kárpátok ívét alkotó Máramarosi havasok határolják, nyugaton ennek a Tiszáig nyúló ága, délnyugaton az Avas-Kőhát-Gutin-Lápos vulkáni hegység, délen a történelmi Erdélytől elválasztó Radnai havasok, a Tisza egész vízgyűjtő területének második legmagasabb hegysége. Nevezetes hágói a Tatár hágó a Máramarosi havasokban és az utóbbiakat a Radnai havasoktól elválasztó Borsai vagy Priszlop hágó.

A Máramarosi havasok a régi Magyarország legcsapadékosabb vidéke volt évi 1000 mm-nél, a Tarac és Talabor forrásvidékén 1400–1500 mm-nél több csapadékkal. Máramaros területén az aránylag szűk völgyekben kevés a szántóföld, a hegyeket nagyrészt bükkösök, a magasabb régiókban fenyvesek, felettük pedig havasi legelők borítják.

A medencében csak egy falu nem tartozott a megyéhez, az ugocsa Veléte, viszont Máramaros része volt a XV. század közepétől a medencén kívül a Borzsa völgyében fekvő néhány, addig beregi falu, köztük a legnagyobb Dolha és délkeleten az Aranyos-Beszterce forrásvidéke. Trianon Máramarosnak a Tiszától délre fekvő, nagyrészt román lakosságú részét – Visk kivételével – Romániához csatolta. Ez ma Kelet-Szatzmárral együtt Románia egyik megyéje Maramureș néven, Nagybánya székhellyel. A megye északi, nagyobb, többségében ruszín lakosságú része akkor Csehszlovákiához került, ma Ukrajnához tartozik.

Máramaros a korai Árpádkorban gyepeülve volt. Első okmányolt említése 1199-ből való, Imre király vadászatával kapcsolatban. Bélay szerint magyar, királyi vadászok, halőrök, erdőőrök – kevés szláv mellett – akkor már lakhattak a területen. Akkor Máramaros az

Máramarosi táj a hosszúmezői temetőből

országban a „nagy erdőnek” (silva magna) nevezett területek egyike volt. Huszt várának építése már Szent László alatt megindult. Később a huszti vár lett a királyi várispánság székhelye. Máramaros tényleges benépesedése a tatárjárás után indult meg, a nagyobb arányú sóbányászat is akkor kezdődött. Visk vára, amelyet talán már Szent István kezdett építtetni, 1271-ben kelt okirat szerint a Hontpázmányoké volt, 1300-ban III. Endre még mint ugocsai falut elvette tőlük (de Ugocsában kárpótolta őket) azzal, hogy szüksége van rá feljebb lakó alattvalói és a sószállítás védelmére. A máramarosi települések akkor még, mint Visk is, az ugocsai főispán alá tartoztak. Az első románokat IV. (Kún) László telepítette ide.

Máramaros az ország életébe igazán az Anjouk korában kapcsolódott be. Károly Róbert 1329-ben koronavárosi rangra emelte Husztot, Técsőt, Visket és Hosszúmezőt, Nagy Lajos pedig 1352-ben Szigetet. A koronavárosok kiváltságait Mátyás király 1458 és 1472-ben megerősítette, I. Lipót pedig 1701-ben címet adott nekik. A terület egyházi szervezte is a XIV. században alakult ki az egri püspökség keretében, önálló archidiakonátussal, benne plébániákkal az öt koronavárosban. Nagy Lajos a Tisza déli partján fekvő Remetén 1363-ban pálos kolostort alapított, amely 1555-ig állt fenn. Egy 1360-ban kelt okirat szerint Máramaros még terra noncomitatus, azaz nem megyei föld. A nemesi vármegye 1370 után alakult ki, ekkor jelentek meg a magyar közigazgatási tisztviselők, az alispán és a szolgabírák. A székhely Sziget lett. A koronavárosok lakosai magyarok voltak, kisebb számban szászok, különösen Visken. A viskiek gúnyneve sokáig viski szász volt. A szászok a XV. század végére elmagyarosodtak. Több magyar nemesi falu létesült az Anjou-korban a Nagyág és Talabor alsó szakaszán, valamint a Tarac torkolatvidékén. Akkor 23 településre, a legtávolabbi Borsára is költöztek magyarok. Románokat nagyobb számban Károly Róbert telepített Máramarosba, akik később a mainál valamivel nagyobb területet laktak, de azután kissé visszaszorultak a Kárpátokon át nagyobb tömegben érkező ruszinok javára. A ruszinokat a magyarok oroszoknak nevezték, és ők is oroszoknak mondták magukat a legutóbbi időkig.

A románok egy része 1350 táján Bogdán vajda vezetésével Moldvába „szökött” (ezért Nagy Lajos büntetőhadjáratot vezetett ellenük). Románok először 1326-ban kaptak nemességet,

később pedig igen sokan, úgyhogy a kialakult Máramaros nemesi vármegye nemeseinek nagyobb részét ők tették ki. Közülük a Drágfiak a magyar főnemeselek közé is bekerültek. A román kismesek magyar nemességüket öntudatosan őrizték, és Papagi 1925-ben Bukarestben megjelent munkája szerint mint „nemesi”-k még akkor is büszkén megkülönböztették magukat az egyszerű román parasztoktól, és nem házasodtak velük. Magyar nemességük lehetett az oka annak, hogy az 1715. és 1720. évi összeírásokban sok, egyébként román faluban annyi magyart írtak össze. Észak-Erdélybe a késői középkorban főleg Máramarosból áradtak ki a románok, aminek továbbélő emlékét egy-egy, a XV. és a XVII. században keletkezett, Szent László máramarosi telepítésével kapcsolatos román eredetmonda mutatja. De az előbbieket szerint nem Szent, hanem Kún László telepítette Máramarosba románokat.

A megye az ország vérkeringésébe főleg a sószállítással kapcsolódott be, ami a Tiszán és részben szekerezéssel zajlott le. A városok mézárósaikat később arra kötelezték, hogy adjanak faggyút a sóbányák világításához. A sóbánya székely Rónaszéken volt, mellette Aknasugatagon indult meg nagyobb sóbányászat. A később legjelentősebb és egyedül ma is működő Aknaszlatinán csak a XVIII. században kezdődött. Máramaros másik nagy kincsére, a fára, akkor még kevésbé volt szüksége az országnak, mivel az másutt is rendelkezésre állt. Az erdők másik kincsét jelentő nyágvadak a vetéseket, háziállatokat károsították. Vadászatuk inkább csak a nemeselek kedvtelését szolgálta. A róka- és nyestbőr viszont a kötelező jobbágyszolgáltatások között szerepelt. A megélhetést akkor főleg az állattenyésztés szolgálta. A ruszinok és románok főleg juhot tartottak, a románok kecskéket is. A szarvas-marhatartás a Tisza felől terjedt el köztük.

A középkori Máramaros kultúrájáról a koronavárosoknak a XIII–XIV. században épült gótikus templomai tanúskodnak. Ezek a XVI. század közepén a reformátusokéi lettek, miután a magyarok áttértek az új hitre. Közülük csak a szívetit bontották le, és helyén nagy, neogót templomot építettek. A ruszinoknak és románoknak a legutóbbi időkig szinte csak fatemplomaik voltak. A románok nagy kőtemploma Szigeten csak az utóbbi évtizedekben épült.

A középkor végén, 1470 táján gyakori moldvai betörések pusztították a koronavárosokat és a megye román falvainak népét. Egy 1472-ben kelt levél szerint a bevehetetlen huszti vár mentette meg a koronavárosok lakosait a teljes kiirtástól. A moldvaiak feltehetően azért támadták a románokat is, mert 1467-ben részt vettek Mátyás király büntetőhadjárataiban.

Egy 1530-ból fennmaradt portaösszeírás alapján Bélay a magyarok akkori arányát Máramaros lakosságának 25 %-ára, a ruszinokét és románokét egyformán 37–38 %-ára becsüli. A századunkban végzett magyar népszámlálások szerint a ruszinok száma kétszerese volt a románokénak. A máramarosi ruszinok az i-ző nyelvjárást (pod=píd, reka=ríka) beszélik. Külön etnikai csoportjukat képezik a Tisza legfelső szakaszán élő huculok.

Az öt koronavárosban, amelyek közül Visk és Hosszúmező falu, a XVI. században még csak magyarok és megmagyarosodott szászok laktak. A magyarok számát a török hódoltságból érkező magyar nemeselek nem növelték jelentősen. Haszon sem volt belőlük, mert nem fizettek adót. A XVII. század elején már ruszinok és románok is laktak a koronavárosokban. A Nagyág és Talabor völgyében élő magyar nemeselek közül akkor már többen elruszinosodhattak. Máramaros XVI. századi váltakozó helyzete után a XVII. század elejétől az Erdélyi fejedelemséghez tartozó „hét vármegye” egyike volt, később pedig a Rákóczi szabadságharc támasza. A század folyamán már jelentős számban szivárogtak be Galiciából zsidók, akiket 1692-ben „örökre” kitiltottak a megyéből.

A rabszolgaszedő tatár betöréseket Máramaros népe is megszenvedte, amire a Tatár-hágó név is utal. Az egyik ilyen utolsó nagy betörés elkövetőitől a Borsai-hágónál Sándor Farkas pap vezetésével máramarosiakból és szatmáriakból összeállt sereg tízezer, többségükben Erdélyből elhurcolt rabot szabadított ki, és 15 ezer tatárt vágott le. Ennek emlékét őrzi Borsa felett a Tatárverés (Preluca tatarilor) nevű hely.

A XVIII. században Mária Terézia idején sok katolikus sváb települt Máramarosba, benne Viskre. A viskiek hamar elmagyarosodtak, de nyelvük ma megkülönböztethető Visk régi lakóaitól. Különben a viskiek és a közeli técsőiek nyelvjárása sem azonos. Az akkor betelepült többi német nagy része is megmagyarosodott. A Fényes Elek által 1839-ben még több „oroszmét”-nek írt településen az 1941. évi népszámlálás már kevés németet és sok magyart talált. Viszont német maradt a Taracvölgy felső szakaszán két, edőben megbújó kis

falú. A XVIII–XIX. században az 1692. évi örök kitiltás ellenére folytatódott Galiciából a zsidók beáramlása. Számuk úgy megnövekedett, hogy 1910-ben a megye lakosságának már egyhatedét, a Felsővisói járásnak pedig egynegyedét tették ki. Ebben nemcsak a bevándorlásnak volt része, hanem annak is, hogy a zsidók voltak a legszaporábbak. Nagyon korán házasodtak és betartották a vallásnak a házasságra vonatkozó, különben a kereszténységben is érvényes törvényét. Többségük ugyanolyan nyomorúságban élt, mint a régi Magyarország legszegényebb tájának, az északkeleti felvidéknek, azaz Ung, Bereg és Máramaros megyék hegyvidéki részének nagy többségükben ruszin lakosai.

A megye egészéhez képest aránylag jobb helyzetben lévő koronavárosok szegénységére utal Mátyás király levele „ab anno 1470, á melyben engedi az Öt Városoknak, hogy á Szegénységek miatt az 1 Forint Taxából, mellyel adosok maradtak valo tsak 60 Pénzt fizessenek...”

Máramaros földje nem tette lehetővé, hogy népe gazdagon éljen, amikor területének az 1895. évi mezőgazdasági összeírás szerint is 56 %-a volt erdő, 31 %-a rét-legelő és csak 10,9 %-a szántóföld. Ebből is kevés fekszik termékeny lapályon, ahol elég meleg van hőigényesebb növények termesztéséhez. A XVI–XVII. században főleg zabot és rozst termeltek, amikor az 1 köből elvetett zab 4–8-szor, a rozs 4–5-ször, a búza csak 2–3-szor annyit termelt. Éhínséget is szenvedett a megye népe, nagyon súlyosat 1785–1787-ben.

A század második felében, amikor elterjedt a burgonya és kukorica, a zab mellett ez a két növény lett Máramarosban a főtermény. Sokáig még a kétnyomásos rendszerben gazdálkodtak és csak a századfordulón kezdtek fokozatosan áttérni a nem szabályos háromnyomásosra. A zab vetésterülete 1910-ben több mint ötszörösét tette ki a két fő kenyérnövény, a búza és rozs együttes területének. Ugyanakkor ott is erőltették a melegigényes kukorica termesztését, ahol a hűvös éghajlaton gyakran nem ért be, és a zabnál is többet vetettek belőle. Főleg kukoricakenyeret ettek. A legkedvezőtlenebb helyzet a kevésbé erdős Verhovinán, a Nagygág völgyének felső szakaszán volt, ahol a meredek lejtőkön nem lehetett szántani. Ezért néhol kapa után vetették a zabot, amely alig hozott többet, mint az elvetett mag. A vetésekben óriási károkat okoztak a szarvasok, vaddisznók, amelyek ellen éjjel tűz mellett virrasztva igyekeztek védekezni. Ez a helyzet ma is ilyen. Az állattállományban a medvék tettek kárt. Az állami erdőkben 1900-ban 220-ra becsülték a medvék számát, ez a más erdőkben élőkkel együtt 4–500 lehetett. A főurak versengtek máramarosi vadászati jogért.

Visken, Técsőn és Hosszúmezőn sok káposztát termesztettek. A hosszúmezőieket Szigeten ma is káposztásoknak mondják. A volt koronavárosokban és Nagybocksón sok gyümölcsöt, főleg almát termesztettek, exportra is. Ebben sokat segített az, hogy Máramarosszigeten Pelikán József plébános 1838-ban létrehozta a „Pomona-kertet”, amely jó ötven éven át terjesztette az új gyümölcsfajtákat. Ezt a feladatot az 1898-ban alapított nagybocksói Állami Kertmunkás Iskola, a hozzátartozó faiskola és kísérleti telep vette át.

Az állattartás terén Máramaros a sertések számában 1900 táján a lakosok számára eső országos átlagnak alig több mint egyharmadát érte el, lovaknál nem egészen a felét. Sokan a szívós kis hucul lovat tartották. Szarvasmarha és juh viszont több volt az országos átlagnál. Erre a szántóterületnek csaknem háromszorosát kitevő rét-legelő, különösen a sok havasi legelő tette alkalmassá. A régi magyar és mokány szarvasmarha a földművelési kormányzat munkája nyomán fokozatosan egy svájci fajtával kialakított borzderesre cserélődött.

Munkaalkalom teremtésén, a szegénységen az iparosítás csak valamit segített. 1770-ben Dolhán a birtokos Teleki család a magyar iparosítást gátló Habsburg politika ellenére papírgyárat létesített. Ezt 1830-ban vasgyárrá alakították. 1775-ben Kabolapolyánán (később Gyertyánliget), 1861-ben Fejérpatakon létesült „kincstári” vasgyár. A kevés és gyenge helyi vasérckészlet miatt egyik sem volt gazdaságos, de a környező erdők hasznosítása és munkaalkalom teremtése céljából szükségesnek tartották őket, és a gyertyánligeti a szovjet időkben is működött. A legnagyobb mértékű bányászat Borsabányán folyt, ahol többféle színesfémeket bányásztak, és bányásznak ma is. Rezet helyben olvasztottak is. A legnagyobb gyár a ma is termelő Nagybocksói Vegyiművek volt, amely századunk elején az országban is az egyik legnagyobb ilyen üzemként működött. Üveggyártás is folyt a megyében. Az erdőkre sok faipari üzem is települt, és a Tisza mentén Szolnokon, Szegeden létesült nagy fűrésztelepeket is főleg máramarosi tutajosok látták el fával. A kispárt, mint másutt is, erősen

károsították a gyári termékek, a tímárokat a galíciai bőrimport. Hatósági és társadalmi úton sikeresen igyekeztek árutermelő háziipart, több faluban kosárfonást, Huszton a szovjet időkben is folytatódó fazekasságot, Szigeten szövést-hímzést kifejleszteni. Mindezek csak kissé mérsékeltek a munkanélküliséget, ezért a századfordulón megindult a ruszinok kivándorlása Amerikába, főleg Argentínába. A múlt század legutolsó éveiben egyre több, 1900-ban már 637 kivándorlónak adtak ki a megyében útlevelét.

A megye székhelye, Máramarosziget fokozatosan iskolavárossá fejlődött. Már 1524-ben „tanodát” állítottak fel a protestáns egyház kezelésében. Ezt „főiskolává” fejlesztették, amelyet jelentősen támogattak az erdélyi fejedelmek. A Rákócziak alatt „pedagógiai seminarium”-ot, azaz tanítóképzőt szerveztek. A piaristák Szigeten 1730-ban alгимnáziumot indítottak. A XVIII. század végén Kovássy szerint a szigeti főiskola tanára Gáti József írta az első magyar nyelvű természetrajzot, Szilágyi János pedig az első magyar jogbölcseleti munkát. A főiskola, 1797-től „liceum”, hagyománya, színvonala tette lehetővé, hogy gróf Buttlar János 1837-ben Szigeten jogakadémiát alapítson, amely 1919-ig működött, majd Hódmezővásárhelyre költözött és 1924-ben megszűnt. A múlt század második felében Szigeten két, Huszton egy nőnevelde létesült. Polgári iskolák is voltak a megyében. Ezeknek a középiskoláknak a többsége a két világháború között is működött, az 1944-ben beállt szovjet hatalom és a szocialista román uralom alatt viszont megszűntek.

A szovjet hatalom a kárpátaljai magyarságnak, benne a máramarosiaknak, először a szolyvai haláltáborban, majd a gulagokon való „ivartalanítását”, az értelmiség kíméletlen üldözésével „lefejezését” hozta. A papok elhurcolásával több templom raktárként való használatával a vallási életet lehetetlenné tették. Sztálin halála után enyhült a feszültség. Az ivartalanítás ellenére Kárpátalján 1959-től 1979-ig a magyarság száma 11 %-kal növekedett. Az 1979-es népszámlálás szerint akkor Észak-Máramarosban 16 936 magyar élt. Teljesen magyar általános iskola indult több településen. Ma Viskén, Técsőn, Aknaszlatinán, Kőrösmezőn van teljes magyar iskola, Huszton, Rahón és más településeken 1990-ben indultak magyar osztályok, Szlatinán magyar középiskola. Nagy nehézség a magyar tanerők hiánya, fizetésük gyakori elmaradása. A nagyon rossz gazdasági helyzet („a fél falu Magyarországon dolgozik”) mellett a magyarok politikai helyzete sem kedvező Kárpátalján, amit a KMKSz elnökének Göncz Árpádhoz intézett nyílt levele mutat. Sérrelmeik: iskola-rendszerük sodródása az ellehetetlenülés felé, a magyar falunévtáblák leszerelése, az egyházi ingatlanok visszaadásának halogatása, kiszorítottság a végrehajtó hatalomból stb.

A Romániához tartozó máramarosi területen 12–13 ezer magyar él. Szigeten a közös iskola magyar osztályaiban jobbra csak a torna, rajz, ének, magyar nyelv és irodalom tanítása folyik magyarul. Sziget 8 ezer magyarja a város lakosságának 18 %-a, háromnegyedük katolikus. Plébánosuk gondozza a rónszéki, tiszaveresmarti híveket is. Aknasugatag magyarjainak önálló katolikus plébániája van. Az 1800 lelkes Hosszúmezőn a magyarok erős többségben vannak, köztük 5–6-szor annyi a református, mint a katolikus. Az utóbbiak plébániájának egyik kis épületében tanfolyamok, lelkigyakorlatok tartásához előadótermet, férfi és női hálótermet alakítottak ki a szigeti ferences harmadrendűek közreműködésével. Hosszúmező reformátusait ottjártamkor 1995-ben évek óta nem lelkesek, csak váltakozó legátus gondozta. A faluban van magyar iskola. A dél-máramarosi magyarok kultúrájukat az 1990-ben alakult Hollósy Simon Társulat keretében igyekeznek fejleszteni. Énekkaruk van, előadó- és versmondó esteket, táncestélyeket rendeznek.

Máramaros kulturális és természeti értékei között jelentős műemlék északi részében a huszti várrom, a gótikus huszti, viski és técsői református templom, amelyek az 1300-as években épültek fel. A técsői és viski templomnak értékes festett famennyezete van, Huszton megmaradt az eredeti gótikus mennyezet, Técsőn pedig a szentély csillagboltozata. Viskén a református temető talán a templomnál is értékesebb. Csúcsos női és lekerekített férfi fejfái valamilyen ősi hagyomány továbbélését mutatják.

A ruszinok értékes fatemplomai görög katolikus templomként épültek, mivel a ruszinok ezen a valláson voltak, de a szovjet hatalom betiltotta a görög katolikus vallást, és amelyik papjuk nem csatlakozott a pravoszláv államvalláshoz, 25 évre ítelték. 1963-ban közkegyelmet kaptak, de akik ezt megérték, csak titokban gyakorolhatták hivatásukat. Az enyhülést az 1980-as évek végére Kárpátalján csak 9 papjuk érte meg. Csak néhány templomukat kapták

vissza, köztük a rahóit, és csak néhány papjuk van. Nem sokkal jobb a magyar reformátusok és katolikusok helyzete sem. Mind a három egyház Magyarországról kap segítséget.

A fatemplomok közül különösen látványos és értékes a Huszt és Técső között fekvő Szeklence és Száldobos, valamint Alsóapsa fiatornyos temploma. Kőrösmezőn a görögkereszt alaprajzú, kupolás Plitovate és Sztrukovszka fatemploma a legértékesebb. A Verhovinán különösen sok műemlék értékű fatemplom áll, köztük Toronyán, Pilipecen és más falukban. Mindezeknek a fatemplomoknak a többsége a XVII–XVIII. században épült és szép ikonostázuk van. Sajnos nincs mindegyik jó állapotban. Sokat pravoszláv templomként sem rendeltetésének megfelelően használtak a szovjet időkben. Még jó volt, ha múzeumnak rendezték be, mint pl. Gyertyánliget műemlék értékű fatemplomát. Értékes a huculok, azaz a Tisza legfelső szakaszán Rahón, Kőrösmezőn, Tiszabodányban élő ruszinok népművészete, szötteiseik, szőnyegeik, hímzéseik.

Dél-Máramarosban Szaploncán a „vidám” temetőt annyian látogatják, hogy felvetődött belépődíj szedése. A vidám jelleget a tréfás román sírfeliratok adják. Hosszúmezőn a kis református templom gótikus középkori mennyezete is ép. A Tisza mentén feljebb következő Máramarosszigeten a XVIII. század elején épült volt piarista, ma plébániatemplomnak van műemlékértéke. A Tiszába Sziget alatt befolyó Iza, és az abba torkolló Mára völgyének román falvaiban sok műemlék értékű, székelykapukhoz hasonló faragott kapu áll. A románoknak több szép fatemplomuk is van, többek között Borsán. Felsőkálinalva temploma bélyegre is rákerült.

Máramaros természeti értékei között a sok borvízforrást kell említeni. Ilyenek Viskén a várhegyi források és a Saján forrás. A várhegyiekre kiépült jelentős gyógyfürdő, miután a szovjet országhatár közvetlen közelébe került, 125 évi működés után megszűnt, „szétverték” mondják a helybeliek. A Saján forrásra viszont szanatórium épült a szovjet időkben. Gyertyánliget fürdője sem működik, de a falu környéke kedvelt kirándulóhely. Rég megszűnt a Mára-völgyi Bréb kevésbé kiépült gyógyfürdője is. A sok borvízforrás közül az országban is a leggazdagabbnak tartották a Suliguli forrást, amely a Visóba ömlő Vasér forrásvidékén fakad. Vízét már a múlt század első felében palackozva messze is szállították.

Látványos a Talabor völgyében a fenyvesek között megbújó Szinevír (Kék-víz) tó és lejjebb a nagy duzzasztott víztároló, amely a Talabor és Nagyág közti 160 m magasságkülönbségen alapuló áramtermelést szolgálja.

Magashegységi kirándulóhely Rahó fölött a Fekete és a Fehér Tisza völgye között emelkedő Csorna hora, azaz Fekete hegység két, havasi gyeppel, gyalogfenyővel borított csúcsa, a zömök Hoverla (2061 m) és a kúpalakú Pietrosz (2022 m). A köztük bemélyedő hágóba a Fekete-Tisza forrásvidékén fekvő Kőrösmezőről és a Fehér-Tisza-völgyi Tiszabodányból lehet feljutni. Látványosak voltak a Kőrösmezőn és Tiszabodányban összefolyó patakokon felduzzasztott víztárolók, és alattuk a lépcsőzéssel szabályozott, magas fenyvesek között folyó patakok, amelyeken a hetek folyamán összeszerelték a tutajokat, hogy azokat a víztárolókból szombatonként leeresztett sok víz levigye a Tiszára.

A Máramaros déli határán emelkedő Radnai havasok legmagasabb csúcsát a Borsa feletti Nagy-Pietroszt (2305 m) nemcsak havasi gyeppel és gyalogfenyő takarja, hanem sziklaformációk is díszítik. Borsa felett tervezték kialakítani a Magyar Nemzeti Téliport Központot, amikor 1940 és 1944 között Magyarországhoz tartozott.

Dr. Gábrriel András

Felhasznált irodalom: Bélyay Vilmos: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei a megye betelepülésétől a XVII. század végéig. Budapest, 1943. – Botlik József–Dupka György: Ez hát a hon ... Budapest, Szeged, Ungvár, 1991. – Deschman Alajos: Kárpátalja műemlékei. Budapest, 1990. – Dušanek Ján: Chust Marmaroši, Chust, 1938. – Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja. 4. kötet. 1839. – P. Gábor Szusza: Visk magyar lakosainak története és mai családnevei. Budapest, 1975. – Héder János: Máramaros vármegye. Máramarossziget, 1902. – Joódy Pál: Máramaros vármegye. 1749–1769. évi nemesség vizsgálata. Máramarossziget, 1943. – Kárpátaljai levél Gönczhöz.

Népszabadság. 1996. nov. 26. – Kovács Zoltán: Az egykori máramarosszigeti jogakadémiáról. Honismeret, 1984. 1. sz. 14–17. old. – Lizanec, Petro: Magyarok a Kárpátalján. Honismeret, 1991. 5. sz. 75–77. old. – Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Budapest, Statisztikai Hivatal, 1886. – Medzihradsky Zsófia: A magyarországi erdők rövid története. Földrajzi Közlemények. 1996. 2–3. sz. 181–186. old. – Nistor, Francisc: Poarta maramureșeana, București, 1977. – Nyegre László: Máramaros megye. Budapest, 1900. – Petrovay György: A máramarosi oláhok, betelepedésük, vajdáik, kenézeik. Századok, 45. évf. 1911. 607–626. old. – Rubinek Gyula (szerk.): Magyarországi Gazdacímár, Budapest, 1911. – Szilágyi Jenő (szerk.): Máramaros vármegye egyetemes leírása. Budapest, 1876. – Szöllősy Tibor: Mátyás király és az öt kiváltságos máramarosi város. Honismeret, 1992. 5. sz. 36–38. old. – Szöllősy Tibor: Tecső visszaállítja címerét. Honismeret, 1992. 6. sz. 90–91. old. – Tamás Lajos: Az erdélyi oláhság. Klny. A történeti Erdély-ből. Budapest, 1936. 1–39. old. – Vékony Gábor: Dákok, rómaiak, románok. Budapest, 1989.

Túriné Cseh Viktória

A Péter László főszerkesztőségében nemrég megjelent Új magyar irodalmi lexikon egyik szócikke egy női „paraszt-író”-ra emlékezik: Túri Istvánné Cseh Viktóriára, aki száz évvel ezelőtt, 1897. augusztus 25-én született Csongrádon.

Irodalomtörténetünk és lexikonaink kevés nőíró tartanak számon, s közöttük is alig akad olyan paraszt- vagy munkásasszony, aki terjedelmes önéletrajz írásának igényével vett tollat a kezébe. Ezeknek a sorában időrendben alighanem Túriné Cseh Viktóriáé az elsőség. Ő – egy csongrádi földmunkásnak (kubikosnak) a felesége – 1928-ban *Porszem a sivatagban* címmel 134 füzetoldal terjedelemben írta le addigi életét, nem a nagy nyilvánosság számára, hanem úrnapi ajándékként, emlékiratként a „kedves testvérenek”, akit nagyon szeretett. E kézirat eredetije szerencsésen fennmaradt.

„Mivel most nincs módomban – írja műve bevezetésében –, hogy más emléket adjak, leírom az életrajzomat, és ezt adom oda kedves testvéremnek, a szeretet megbecsülésére és emlékére. Nem valami jó szórakoztató, az igaz, de milyen életrajza lehet egy mezei munkásnak? Harmincegy éves vagyok, az első három évről semmit nem tudok, arra nem emlékszem. Huszonnyolc évről írok, ami eszembe jut.”

Túriné úgy lett írógató nő, hogy gyermekkorában csak hat évig járt iskolába, s utána önszorgalomból művelődött. Sokat olvasott, és már az első világháború idején is könnyen forgatta a tollat, amikor sok-sok asszonytársának segített megírni a messzi frontokra elvitt férjeknek, fiaknak és testvéreknek szóló leveleket.

1919 elején csatlakozott a földmunkás nőmozgalomhoz, a szociáldemokrata pártba is beiratkozott, de politikai eszményeit jól össze tudta egyeztetni vallásosságával. A két világháború közti időben sok levelet váltott Kéthly Annával, a *Nőmunkás* című szociáldemokrata havi lap felelős szerkesztőjével. 1920 márciusában már Túrínétől is közölt cikket a *Nőmunkás*. Címe: *A földmunkásnők szervezete*. Alkalmi cikkírója lett a *Nőmunkás*nak és a *Népszavának*. 1930 szeptemberében például *Kukoricatörés* címmel jelent meg egy tárcája a *Népszavában*.

1932 táján részletes kidolgozásban írta le az élete történetét három pepita borítású füzetben, összesen 419 oldalon. Ennek az önéletrajznak is *Porszem a sivatagban* volt a címe. Miután eljuttatta e kézírásos füzeit a *Nőmunkás*hoz, Kéthly Anna 1934. október 8-án ezt írta neki: „...másokkal is elolvastattam, és mindenkinek nagyon-nagyon tetszett az életrajz. (...) most nem nagyon van rá módunk, hogy kiadhassuk könyvalakban, még az átdolgozott és rövidített formájában sem, mert nagyon drága a nyomda...” Kéthly Anna valószínűleg ismerte Túríné önéletrajzának a korábbi, 1928. évi változatát is.

Ízelítőül idézek Túrínének ebből a háromfüzetes – halála után hozzám került – kéziratából egy jellemző kis részletet, amelyben leírja, hogyan egyeztette össze a mezőgazdasági munkát egy Jókai-film megtekintésével:

„...aratáskor adtak elő egy mozifilmet, nevezetesen *Az arany embert*. Jókai könyveiből már azelőtt olvastam egypárat, és mikor megtudtam, hogy a moziban megláthatom képekben mindazt, amit az arany emberről olvastam, úgy rendeztem az aratótársakat, hogy nálunk aludjanak. (Féltem attól, hogy otthon elalszanak.) Az órát előreahajtottam: éjfélkor nálunk már kettőt mutatott, és úgy volt, hogy két órakor indulunk. Elmentünk, és természetesen elértem azt, hogy mire virradt, mi már munkában voltunk. Láttam a haladást, és én kértem egy kaszát, hogy biztos legyen a végezet a kiszámított időre. Én is vágtam a rendet sorban egymás után. Sietve, gyorsan dolgoztam. Szerencsére, lehetett, mert még akkor a búza nem röpített. Hordtam a kévéket, közelről négyesével, távolról kettővel szaladva, és raktam a kereszteteket szaporán, húztam a gereblyét, hogy ne maradjon a kalász szerteszét. Mindezt csak azért, hogy megláthassam a könyvben leírt szereplőket képekben. Sikerült célt érnem, a mozifilmet megnézhettem.”

Végül 1937-ben megjelent nyomtatásban önéletrajzának a harmadik, jóval kisebb terjedelmű változata, az április havi *Nőmunkás* mellékleteként. Címe: *Az évek jönnek, mennek...* Ennek megírására Kéthly Annának egy 1935 októberében írt levele indíthatta Túrínét. Idézek ebből a levélből: „Bizonyára tudja, hogy a *Nőmunkás* most negyedévenként egy kis regényt közöl. A terjedelme annyi, mint egy egész *Nőmunkás* példányé, tehát körülbelül 20-22 gépirt oldal. Eddig még nem tudtam olyan regényt kapni, amely teljes egészében kielégített volna. A regénysorozat megindításának célja ugyanis az volt, hogy falusi előfizetőink számára adjunk olyan olvasnivalót, ami pótolja az olcsó füzetes regényeket. Ami eddig megjelent, többnyire a városi asszonyhoz szólt. Most néhány népies író felkértem arra, hogy írjanak ők valamit a falusi életről, sorsról, és akkor jutott eszembe, hogy Túri elvtársnőt is megkérhetem ugyanerre.”

Azt írja még ebben a levélben Kéthly Anna, hogy tartalomban valami egészen mást szeretne kapni Túrínétől, mint amit az újságok nyújtanak: „Egy falusi asszony- vagy leánysorsot, esetleg annak az életrajznak, amely már egyszer volt nálam, a megrövidített kivonatát, úgy, hogy csak a legérdekesebb részleteket foglalja össze.”

Nagyon jellemző Túrínének ebben a nyomtatott füzetében például az a részlet, amelyben 1914-re, az első világháború kitörésére emlékezik, amikor a férje Boszniában volt kubikosmunkán. A csongrádi földmunkásfeleség már akkor is a béke híve volt, aki másként látja a történelmet, mint az államok vezetői:

„Júliusban kiütött a háború. Bosznia-Dubicán volt a férjem akkor. Minden vonattal vártam haza. Kijártam az állomáshoz, és végignéztam a bevonulásokat.

Istennel a hazáért és a királyért!

Felvirágozott vonatok vitték a fiúkat, apákat, testvéreket és férjeiket...

A férfiak színe-java, mind mentek a háborúba, 24 évestől 40-ig. Menni kellett, meggyilkolták a trónörökösöt...

– Jaj, a háború! A gyilkos! – kiáltozták nagy sírás és jajveszékelés közben az asszonyok... Fogják meg a gyilkost, és álljanak bosszút azon! Ó, ez a sok ártatlan ember mennyit szenved a gyilkos miatt... Szívem összeszorult, megvonaglott... Iskolában tanultam a történelmet... Mind között Petőfi Sándort sajnáltam legjobban. Segesváron elveszett, de ő akarta és tudta, miért ment oda harcolni...

Mennyi áldozat volt a történelemben; ugyan most mennyi lesz? Hány özvegy és árva marad? Ó, ez a gyilkos háború...

Összel soroztak 21 évestől 45-ig. Nem nagyon válogattak... Be kellett vonulni kevés idő múlva. Férjem és testvérei, sógorok, ismerősök, szomszédok, jó barátok, nekem 38 unokatestvérem, sőt a mostohatestvérek is mind-mind írtak... Naponta kaptam leveleket... A kaszárnyák és különböző harcterek borzalmas szenvedéseit hozta a posta... Lányok és asszonyok jöttek hozzám... Egy levelet, egy lapot, egy utalványt, egy szállítólevelet, csak egy címet legyen szíves írni..."

Túri Istvánné önéletrajza a „népi” írók baloldali csoportjának 1930-as évekbeli munkáival rokon dokumentum. Előbb íródott, mint *Veres Péternek* 1937 júniusában megjelent *Számadás* című könyve, de persze kisebb irodalmi igénnyel. Túriné azt írja le, ami vele történt, amit ő maga élt át a századfordulótól kezdve az 1930-as évekig. Egy egyszerű, de nem közönséges tehetségű csongrádi földmunkásasszony sorsának képe ez az önéletrajz.

Az 1930-as évtized második felében egyszer *Veres Péter* is járt Túriéknál. Mikor a spanyol forradalom és polgárháború idején kerékpárral járta az Alföldet, Túriékat is meglátogatta Csongrádon egy szombat este. Az író ezt a tollát is ügyesen forgató földmunkásasszonyt addig csak írsaiból ismerte, most beszélgethettek is sokáig. Augusztusban lehetett ez. *Veres Péter* elmondta Túriéknál, hogy miután otthon az aratást elvégezte, ráér egy kicsit, és bejárja az Alföld nagyobb földmunkás-településeit. Ott vacsorázott velük. Túriné szabadkozott: csak déli maradékkal kínálhatja meg, minthogy váratlanul jött, levestel, fánkkal. *Veres Péternek* nagyon ízlett ez a vacsora, mert aznap még nem evett főtt ételt. Az író aztán késő este egy ott levő ember kísérete el tőlük a szálláshelyére.

Egyre nehezebb idők jöttek. 1939 szeptemberében elkezdődött a második világháború, melyhez 1941 nyarán Magyarország is csatlakozott. Túriné felhagy a nyílt politikálással, és cikkeket is ritkábban küld Budapestre. Önéletrajzát sem folytatja. Utolsó kis cikkét 1947 márciusában közölte a *Nőmunkás, Tél utolján* címmel.

1937-ben megjelent önéletrajzának befejező részében ott van ez a jellemző mondat: „... a társadalom nagybeteg, magas lázban szenved.” Miben látta ő az orvosságot? A dolgozók, a többséget alkotó becsületes emberek összefogásában. „...ha az emberiség összefogna – írja –, csak annyira, hogy embert látna embertársában, az S.O.S. jelzést látna maga előtt naponta, amely szerint másokon segíteni emberi kötelesség, nem volna szükség a sok küzdelemre: élhetne mindenki nyugodtan, békességben... Egy csendes, nyugodt, békés otthon nem maradna elérhetetlen vágy...”

1948-ban, a két munkáspárt egyesülése után belépett ugyan a Magyar Dolgozók Pártjába, „hogy valahová tartozzon”, de Rákosi és mások országvezetése sok keserűséget okozott neki. Nem értett egyet például azzal, hogy a szociáldemokrata Kéthly Annát „jobboldalisággal” vádolva félreállították a politikai életben. Túriné 1956-ban ki is maradt a pártból. Csalódott volt, és sokat betegeskedett. Életének utolsó éveit meglehetősen visszavonultságban töltötte. Kézírtas életrajzi füzetének a sorsáról sem intézkedett. Otthon, Csongrádon halt meg: 1962. október 11-én, hatvanöt éves korában.

Túrinét személyesen nem ismertem, csak már a halála után jutottam el – akkor csongrádi tanárként – az öregem magára maradt férjéhez, *Túri Istvánhoz*, aki a feleségének hagyatékában maradt írásos anyagokat átadta nekem.

Ugyancsak fölkereshettem akkoriban Túrinének a nála tizenegy évvel idősebb barátnőjét, *Keskeny Józsefné Kovács Veron* öreg földmunkásasszonyt, akit az Új magyar irodalmi lexikon úgy említ, hogy Túrinének a „tanítványa” volt. Annyiban volt a tanítványa, hogy 1934 táján Túriné biztatására ő is leírta részletesen az életét. Ez az írás Túriné gondozásában jutott el a Nőmunkáshoz, ahol egyelőre félretették, s 1938 végén maga a lap is megszűnt ideiglenesen. *Keskeny* önéletrajza azután *Körműves Józsefné* kezébe került, aki 1940-ben kiadta *A dolgozó*

nő könyvtára 1. füzeteként, 45 oldal terjedelemben. A késői közlésről Keskenyné nem kapott értesítést, erről évtizedekig semmit sem tudott. Valószínű, hogy a kis példányszámú könyvecskét nem is terjesztették Budapesten kívül. Keskenyné 1962-ben tölem tudta meg, hogy önéletrajza nem kallódott el, hanem 1940-ben megjelent *Dohányföldről indultam el...* címmel.

1964-ben felhívtam a Magvető Könyvkiadó figyelmét Keskenyné és Túriné önéletrajzi írásaira. Így került sor arra, hogy ezekből 1967-ben a szegedi Tiszatáj–Magvető kiadó szerkesztett és adott közre egy közös könyvet, első 300 oldalán Túriné s a 301–407. oldalon Keskenyné önéletrajzával. A sajtó alá rendezést Csanádi Imre és Mocsár Gábor végezte. Ez a *Csongrádi szegényasszonyok* című kötet háromezer példányban jelent meg. Borítóján többek között ezt olvassuk: „A két írás nagyon szerencsésen egészíti ki egymást, távlatot, plaszticitást kapnak egymástól. Fontos, szép emberi megnyilvánulások ezek, izgalmasabbak, érdeklődést ébresztőbbek akárhány regénynél.”

Most, amikor Túri Istvánné Cseh Viktória születésének századik évfordulójára emlékezünk, érdemes elolvasnunk vagy újraolvasnunk ezt a *Csongrádi szegényasszonyok* című könyvet.

Pásztor Emil

Irodalom: *Túry* (helyesen: Túri) *Istvánné*: Az évek jönnek, mennek... Bp., a Nőmunkás c. lap 1937. április havi melléklete, 23 old. – *Pásztor Emil*: Túri Istvánné csongrádi földmunkásasszony. Új Írás, 1965. 10. sz. 67–74. old. – *Túriné Cseh Viktória és Keskenyné Kovács Veron*: Csongrádi szegényasszonyok. Két önéletrajzi írás a 30-as évekből. Szeged, Tiszatáj–Magvető kiadó, 1967. 415 old. – *Koroknai Zsuzsa*: „Miért kellett a forradalomnak jönni?” Élet és Irodalom, 1967. dec. 9. – *Végh József Mihály*: Túriné Cseh Viktória és Keskenyné Kovács Veron: Csongrádi szegényasszonyok. Gondolatok két önéletrajz olvasása közben. Tiszatáj, 1968. 3. sz. 279–281. old. – *Veres Péter*: Parasztasszony-írók. Új Írás, 1968. 8. sz. 115–117. old. – *Pásztor Emil*: „Csongrádi szegényasszonyok”. Túri Istvánné és Keskeny Józsefné önéletrajzához. Alföld, 1968. 9. sz. 35–40. old. – *Kósa László*: Túri Istvánné Cseh Viktória és Keskeny Józsefné Kovács Veron: Csongrádi szegényasszonyok. Ethnographia, 1969. 4. sz. 598–599. old.

Lajoskomárom, a „legelső rendes falu”

Lajoskomárom ma több mint kétezer lelkes virágzó, jó gazda–hagyományaira és hírére ma is büszke, 1950-ig Veszprém megyéhez tartozó, Fejér megyei település.

Az egyik utolsó olyan telepítés, ahol jobbágyokat egy tömbben telepítve új falut hoztak létre, a herceg Batthyány uradalom területén Lajoskomáromé. Vas Gereben egyenesen a legelső magyarországi „rendes falu”-nak nevezi, „hol... a leggazdagabb jobbágyok laktak...” „Lajoskomárom telepítvény és kétség nélkül mintapéldánya a faluknak, egyenes és tágas, szabályosan fölöstött utcákkal és minden keresztútutazónak feltűnő, hogy ilyent Magyarországon is láthat.”¹ Az 1847-es uradalomleírás is például állítja a települést és a telepeseket: „még most is például szolgálnak a gazdasági iparban a mezőföldi földművelő Népek.”²

¹ *Vas Gereben*: Nagy idők, nagy emberek, Bp. 1906. 76. old.

² A herceg Batthyány család enyingi uradalmának iratai a Fejér megyei Levéltárban (FML BUI) 21. 1847. Uradalomleírás.

Lajoskomárom telepítésének kezdő dátuma hagyományosan 1802.³ Irtványként a település viszont már néhány évvel előbb is létezett. 1800-ban már munkálkodtak itt emberek, nagy szegénységben tengődve kérik őszi nyomásuk nagyobbítását „a három oktályos szessziós földeken föllül.”⁴ Az irtást az Ozora–Enying és a Mezőkomárom–Dég közötti utak körzetében kezdték el, ahol ezidáig csak egy rossz hírű csárda volt. A területet Mezőkomáromhoz tartozó Hodos-aljai irtványnak nevezték.⁵ A telepítő szerződés szövege 1802. március 7-én született az Enyingen tartott tisztiszéken, s Hegedűs György prefektus írta alá. A telepítési felhívást a környező megyékben is kibocsátották.⁶ Ekkor természetesen csak a faluhelyet jelölték ki. A falu tervét a herceg szó „H”-betűje formájára Farkas Ferenc uradalmi földmérő készítette. A kész terv szerint lehetett itt szessziós házhelyet (akkor Ozorai és Hodos utca), illetve zsellér-házhelyet (akkor Dégi utca) elvállalni.⁷ A vállalkozók régi földesuruktól „szabadság és bizonság levelet” hoztak, ezekkel igazolták, hogy nem szökött jobbágyok és hogy elvállalni akart jogállásra megfelelőek-e: „arra ellegendő emberek és jó erkölcsűek.”⁸

A telepítő hirdetmény igen kecsegtető. Jöttek is a telepesek: még három év sem telt el, minden helynek lett gazdája, sőt sorba álltak kérvényeikkel, hogy helyet nyerjenek.⁹

A falu mérnöki tervében 112 jobbágy- és 46 zsellérházhelyet alakítottak ki.¹⁰ Minden építkező házához 200 db téglát ingyen kapott és két évi adómentességet háza és kertje után, de csak a mérnöki tervnek megfelelő téglaházat építhette, téglakémmennyel. Faház építését tilalmazták. A házhely és a belső telek mellé a jobbágyok úrbéri földet, szőlőhelyet, káposztás- és kenderföldet kaptak a későbbiekben. A szántók és szőlők művelésbe vételekor is adókedvezményeket ígértek. Minden egészhelyes gazda 8 ökröt, 4 tehenet, 4 gulyamarhát, 24 juhot, 8 db sertést tarthatott (a rész-telkesek telkük arányában). Az állatok mellé a községnek kellett pásztorokat fogadni.¹¹

Még a telepítéskor szokásos három év türelmi idő le sem járt, a lajoskomáromi telepesek panasszal fordultak Hegedűs Györgyhez.¹² A panaszosok türelmetlenek, hogy nem kapták meg az ígért földeket, kérik az adómentes türelmi idő meghosszabbítását, valamint a község, az ekléziák és az iskolák eltartására is kérnek földet. Leírják az irtók, házépítők nyomorúságos körülményeit: „született földünket el hagyván el vesztegetvén házainkat, mobiliainkat, mint bujdosó Izraeliták ide egy pusztá esmérleten helyre jöttünk, itt le telepedtünk az ég boltozatja alatt, míg némellyek a földbe ástak magokat lyikakat, putrikat. De a föld alatt való lakásra a’ következett, hogy majd mind meg betegettünk...” Így vagyunkjukat felélik, lovaik elhullanak. Minden nyomorúságuk ellenére bizakodással írják azonban, hogy „igen szépen épül a mi Helységünk... de nevelkedvén a’ Helység, nevelkedik annak szüksége is.” A tisztségtől a prefektus adatokat kért. Válaszukban¹³ leírják, hogy addig a határ 1/3-át osztották ki, ez 42 szesszióra lett elég, de a 112 házhely szerint felosztva minden telkes jobbágy csak 3/8 szessziót kapott. Ez jobbágyonként 9 2/8 holdnak felel meg, van benne 2 6/8 holdnyi őszi, tavaszi és kukoricának való föld, valamint 3 6/8 hold rét, két darabban. A fennmaradó 172 holdnyi remanenciális földet lehet majd a templomok, papok, tanítók és a község számára felosztani, amíg erről a herceg nem határoz, addig is bérbe adják

³ *Ila Bálint–Kovács József*: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp. 1964. 239. old. – *Dani Lukács*: Lajoskomárom. In: *Fejér Megye Történeti Évkönyve*, 20. 1989. 134–172. old. – *Záborszky Jenő*: Lajoskomárom község története. Kézirat. Szent István Király Múzeum Adattára. 1966. 1–2.

⁴ FML. BUI. 13. 1800.

⁵ *Dani Lukács*: i.m. 134., 168.

⁶ Magyar Országos Levéltár (MOL) P: 1322. 183. csomó no. 127.

⁷ FML. BUI. 3. 1823. Uradalomleírás.

⁸ MOL. P: 1322. 183. csomó no. 127.

⁹ Ugyanott: A tisztség válasza a lajoskomáromiak panaszaira.

¹⁰ *Záborszky Jenő*: Lajoskomárom telepítéséről. *Fejér Megyei Szemle*, 5. 1968. 160–162. old.

¹¹ MOL. P: 1322. 183. csomó no. 127. 1802. Telepítési felhívás.

¹² MOL. P: 1322. 183. csomó no. 127. Eredetileg datálatlan irat, a 3. év emlegetése miatt 1805–1806-ra keltezhető. Későbbre semmiképpen sem, hiszen a hivatkozott hg. Batthyány Lajos 1806-ban halt meg.

¹³ MOL. P: 1322. 183. csomó no. 127.

a lajoskomáromiaknak. A javaslat szerint egyébként az akkor kiosztandó 3. nyomásban 3 hold szántót és 1 hold rétet kaphatnának a tanítók és a faluközösség. Így a három nyomásban összesen 10–10 holdjuk lehetne.

A válaszból kiderül tehát, hogy a jobbágyság valóban nem kapta meg az egész telkeket. Ezt a kiosztást a javaslattal kiegészítve a tisztek megfelelően ítélték azzal, hogy az előtte való éven épített Hodosi utcai házakhoz a földet még nem mérték ki, az mintegy 1500 hold lesz. Különösen a legelő tágasságát (2960 hold) emelik ki, az „nem két, hanem három Komáromnak is... elég volna”. Ebből a mondatból kiderül, hogy e tágas legelő Mezőkomárom és Lajoskomárom között nincs megosztva, és ez a két falu máris kipattant viszályának az oka. A lajoskomáromi új telepéseknek a letelepedés kezdetén elnézte az uradalom, ha több állatot tartottak, mint amit a telepítési felhívás alapján készített szerződés engedélyezett. A mezőkomáromiak viszont már ekkor zúgolódtak miatta. A tisztek ígérik, hogy a környező pusztákon bérbe adandó földet is kapnak majd, ha időben jelentkeznek és javasolják, hogy a telepések kapjanak még egy évi adómentességet.

A két Komárom közös legelőjét csak 1826-ban választották szét, 1827-ben hagyták jóvá ezzel a két község határának rendezését.¹⁴ A község határa az 1857. évi 5480 kat. holdról század végétől közigazgatási átcsatolásokkal jelentősen megnövekedett.¹⁵ A 3/8 telkesek telekállományának fölemelését egy 1825-ös hercegi rendelet az úrbéri rendezési per során megvalósíthatónak ítélte.¹⁶ A per azonban csak 1843-ban zárult le, végrehajtására pedig 1846-ban került sor.¹⁷ A már végrehajtott elkülönítést 1848-ban a mezőkomáromiak szerették volna megváltoztatni. Azzal érveltek, hogy Lajoskomáromot az ő határukban levő, 1806-ban elkülönített 1300 hold remanenciális földön létesítették.¹⁸ Az uradalmi ügyvéd válaszában kifejtette, hogy Lajoskomárom egy része valóban a már elkülönített egykori remanencia uradalmi részen települt, de ahhoz még az uradalom több száz holdnyi allodiális földjét is kiosztották.¹⁹

Urbániumot 1813-ban kapott a község.²⁰ Ebben 1344 hold úrbéres szántót írtak össze. Az urbáriumban megjelenített birtokarányok még az 1852-ben lezárt telekkönyvben is tükröződnek.²¹ Ekkor a 7000 holdas (1200 □-öles holdban) határból a Hodoson megszervezett allódium 4231 holdat (kerekítve 60 %) foglalt el. A fennmaradó 40 %-ból 1851-ben már 1572 ember élt.²² 1840-ben 152 családfő összesen 1305 ft porciót fizetett.²³ 1841-ben 151 házban 141 család lakott. Az 1368 fő között 183 katolikus, 952 evangélikus, 122 református és 11 zsidó volt.²⁴ Az Ozorai úttól Ny-ra már hg. Batthyány Fülöp mérette ki a 65 holdas szőlőhegyet, neve Fülöphegy lett.²⁵

A német és szlovák többségű telepések Paksról, Pusztavámról, Levélről, Oroszlányból, Vétesacsáról; a magyarok Verebről és Homokszentgyörgyről érkeztek. Ennek megfelelően vallásuk is különbözött, a németek katolikusok és evangélikusok, a szlovákok és magyarok evangélikusok vagy reformátusok voltak.²⁶ Az eredeti mérnöki terv a templomok, pap- és tanító lakások számára 1–1 zsellérházhelyet biztosított.

Hrabovszky György a templomépítő evangélikus prédikátor 1822-ben írta le a községet. „Lakják magyarok, leginkább németek és részből tótok. Az Evangelika legszámasabb résznek prédikátora van 1806. fogva, ... tornyos temploma 1820 fogva; a nyelvek különbözősége miatt

¹⁴ FML. BUI. 32. Úrbéri jegyzőkönyvek protokolluma. 1826. május 13.; 1827. július 30.

¹⁵ Dani Lukács: i.m. 145. old.

¹⁶ MOL. P: 1321. 31. csomó. 1825. Lajoskomárom úriszéki panasza.

¹⁷ FML. BUI. 32. Úriszéki jegyzőkönyvek protokolluma. 1843. június 7.; 1846. július 20.–augusztus 6.

¹⁸ FML. BUI. 22. 1848. április 10. A mezőkomáromiak levele István nádorhoz.

¹⁹ FML. BUI. 22. 1848. április 29.–május 28.

²⁰ FML. Acta locorum, Lajoskomárom urbáriuma.

²¹ FML. Acta locorum, Lajoskomárom telekkönyve.

²² Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára, Pest. 1851. 243. old.

²³ FML. BUI. 51. 1840.

²⁴ FML. BUI. 11. 1841. október 28.

²⁵ Záborszky, i.m. 1968. 162. old.

²⁶ Záborszky, i.m. 1966. 4–5. old.

káplánya, iskolája és iskolamestere. A 25 gazda és 9 sellér ház katolikuskoknak iskolájok és iskolamesterek, kik... Mezőkomáromba járnak isteni tiszteletre. A reformátusok legkisebb számúak, mert csak 13 gazdaházból állanak, kiknek azonban isteni szolgálatot és Oskolát tartó levítájok van.²⁷

A nemzetiségi és vallási megosztottság sok súrlódáshoz vezetett és továbbra is fenntartotta az eredeti telepések kapcsolatait szülőhelyükkel. Különösen az itteni evangélikus népesség élt a Mezőföldön szigetszerűen elzárva, így gyakori volt az eredeti közösségből való házasodás.²⁸ A község a XIX. század folyamán befogadó maradt; a lakosság részben cserélődött is. Nagyobb mozgás a zsellérek között volt. A házatlan zsellérek 1840-es összeírásában²⁹ az 55 családfőből 20 mesterember, 1 boltos a többi földműves. Ám közöttük az eredeti telepesekből már csak hárman voltak, akik 1803–1804-ben érkeztek és azóta is itt laktak. Ketten, Stotr János és Muk Pál is az eredeti telepések közül valók, de közben visszamentek egy időre. A többiek az 1820-as, 30-as években jöttek vándorló legényként, szolgaként, vagy itt nőültek. Kettő a herceg kiszolgált katonája volt, egy már helyben született. Az izraeliták, Brükner Mátyás szabó és Müntzer József boltos az uradalmi ügyvéd engedélyével telepedtek le. Feltűnő, hogy az összeírásban 6 takács szerepel. A takácsokat, mint a falura jellemző mestereket a Hrabovszky-féle leírás is kiemelte: „Laknak itten mesterségeket jól értő szinte sávolyost és német kített szövő takácsok is.”³⁰

Hrabovszky prédikátor tudós, tapasztalt ember volt, ezért rövid faluleírásában több apró észrevételére érdemes felhívni a figyelmet. Híveit „mohó dolgozók” embereknek nevezi, akik sok pusztabeli, sőt szomszéd uradalmakbéli földet is művelnek bérért és napszámért. „Eladni való termésüket heti vásárookra Veszprémbe rendszerint, Fehérvárra ritkábban viszik.” Minden háznak rendes kútja van és minden udvarban vannak gyümölcsfák. Egyes gazdák méhészkednek. A lelkipásztor feljegyzése méltónak tartja, hogy itt nem gyertyával világítanak, hanem a négy olajmalomban sajtolt olajjal. Az olajat repceből, kenderből vagy tökmagból készítik.

Hrabovszky György (1762–1825) 1817-től már „kiszolgált seniorként” lakott Lajoskomáromban. Az alig elkezdett templomépítést végrehajtotta, az evangélikus templomot 1822-ben szentelték fel.³¹ 1910-ig a gyülekezetben 3 nyelven folyt az istentisztelet: magyarul, németül és szlovákul.

Hrabovszky nagy tudományos munkásságot fejtett ki, 14 önálló kötete jelent meg. Hitbéli alapelve volt, hogy közeledést érjen el a felekezetek között, ezért katolikus és református folyóiratokba is dolgozott.³² 1500 kötetes könyvtárát megnyitotta hívei előtt.³³

A felekezetek közelítésének alapelvét kívánta a gyakorlatban megvalósítani lajoskomáromi szolgálata alatt, ami nagyon sok bonyodalomhoz vezetett: elsősorban a szlovákoknak volt vele bajuk. Már 1817-ben, ideérkezésekor tiltakoztak ellene és a magyar nyelvű istentiszteletek ellen. Nem bizonyos, hogy személye, inkább hivatala váltotta ki az ellenállást, hiszen utódját, Tatay Imrét is úgy fogadták „nyakas” hívei, hogy becsúzták szekerei előtt a kapukat. A többségben lévőknek kellett a kapukat erőszakkal kinyitni.³⁴

Hrabovszky Györgynek az uradalom írta elő, hogy „keményebben bánjon a tótokkal”. A lelkipásztor őszintén bevallja, hogy nem bír velük, ritka az a hét, hogy békétlenség ne történjen. Szerinte a tótok a hangadók a faluban, a magyarok és németek félénkek és bátoratlanok, nem állnak ki papjuk mellett. Pedig ő javasolta a superintendensnek, hogy a tótokat kapcsolják a magyarokhoz.³⁵ A superintendens, Kiss János leveléből derül ki, hogy

²⁷ MOL. P. 1322. 183. csomó. no. 127. Hrabovszky György leírása. 1822.

²⁸ Szakáts László: A lajoskomáromi evangélikus egyházközség története. Kézirat. 1965. Szent István Király Múzeum Adattára.

²⁹ FML. BUI. 11. 1840. május 1.

³⁰ OLP. 1322. 183. csomó. no. 127. Hrabovszky leírása, 1822.

³¹ Szakáts, i.m. 1965. 4. old.

³² Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1896. IV.

³³ MOL. P. 1322. 183. csomó. no. 127.

³⁴ FML. BUI. 29. 1825. Kiss János levele.

³⁵ FML. BUI. 21. 1819. május 26. Hrabovszky levele a tisztartónak.

mit is javasolt tulajdonképpen a jeles prédikátor. Az egyezséget úgy kívánta létrehozni, hogy csak magyar istentisztelet legyen, s így majd mindenki megtanul magyarul. A superintendensi gyűlés 1819-ben ezt nem javasolta: ne erőszakkal, hanem „szelíd tanításával édesgesse” több nyelven beszélő hallgatóit a magyar nyelv megtanulására. Hrabovszky lelkész az úgyről írott cikkében³⁶ kissé meg is rója egyházát, hogy más katolikus és református egyházmegyékkel szemben, nem pártolja a magyar nyelv ügyét. 1824-ben ismét előtérbe került a nyelvkérdés. A gyűlés most is arról rendelkezett, hogy a tótok gyermekeit az iskolában saját nyelvükön tanítsák, mint eddig. A tanító azonban igyekezzen a magyar tanításban is előrehaladni. A végzés mellé írott levélből kiderül, hogy az uradalom kezdeményezte a szlovák oktatás beszüntetését. A levélben Kiss János kifejti, hogy szerencsésebb, ha a „vallásbéli oktatásban erőszakot nem teszünk.”³⁷ Közben egyes „háborgó, veszedelmes emberek” tovább bosszantották papjukat. Az újonnan felépült templom magas szószekére – „korossága és nehezedett testállása” miatt nem tudott felmenni, így engedélyt kapott egyházi hatóságaitól, hogy az istentiszteletet az oltár előtt állva végezze. Emiatt egyes hívei el akarták üldözni. Szakonyi Ferenc a pap nyugalmának biztosítására kéri az uradalmat. Elősorolja Hrabovszky „mind tudományos, mind hivatalbeli” érdemeit, azt, hogy a gyülekezetet rendbe hozta, a templom építését véghez vitte.³⁸ A szlovák és a német nyelvű istentisztelet megmaradásának ügye 1833-ban került ismét az esperesi gyűlés elé. Úgy rendelkeztek, hogy a szlovák és német nyelvű vasárnap délelőtti maradjanak meg, de a délutániakat csak magyarul tartsák. Egyben utasítják „tóth nyelvű híveiket is, hogy a magyarul tartandó isteni szolgálatokra rendessen feljárjanak.” A gyülekezeti iskola nyelve viszont ekkortól a magyar.³⁹

A falu nagy építkezései csak úgy valósulhattak meg, ha Batthyány Fülöp hercegtől téglavetésre kaptak engedélyt. A falu határában maguk vetették meg a téglát és maguk égették ki. Ilyen engedélyt 1815-ben faluháza, 1818-tól evangélikus templom építéséhez, 1825-ben az itatókutak és az evangélikus templom kerítése építéséhez is kaptak.⁴⁰ Egyébként viszont tiltották számukra a téglalegetést.⁴¹

A legelő elkülönözés során az uradalom 60 holdat adott a község birtokába.⁴² A községnek így 100 holdja, az evangélikus egyháznak 40, a református egyháznak 35, a katolikus egyháznak 18 hold földje, mindegyiknek szőlője és temetője volt.⁴³

Feltétlenül szólnunk kell itt a lajoskomáromiak nagy igyekezetéből egy évszázad múlva beérett országos hírnévről. Az igyekvő parasztok gazdálkodása – gyűjtőpontjában a gabona- és kukoricatermesztéssel, valamint a mintaszerű állattenyésztéssel – századunk 20-as 30-as éveiben országos figyelem középpontjába került. Róla Féja Géza 1935-ben Kollektív falu címmel számolt be.⁴⁴ 1932-től állatvásárral egybekötött hetipiacukat a kereskedők igen szívesen látogatták. Gabonatörszédét és állatbiztosító szövetkezetet, illetve tejszövetkezetet hoztak létre érdekeik védelmére.

Demeter Zsófia

³⁶ Tudományos Gyűjtemény, 1821. IX. füzet, 121–123. old.

³⁷ FML. BUI. 29. Kivonat a Superintendenciális Convent jegyzőkönyvéből. 1819., 1824. február 8. Kiss János levele, 1824. március 16.

³⁸ FML. BUI. 29. 1823. Szakonyi Ferenc levele.

³⁹ FML. BUI. 22. 1833. június 25. A Veszprém Megyei Seniorális Gyűlés jegyzőkönyvéből.

⁴⁰ MOL. P. 1321. 15. csomó. 1815., 20. csomó. 1818, 31. csomó. 1825.

⁴¹ FML. BUI. 3. 1845. február 12.

⁴² FML. BUI. 34. 1874. február 7.

⁴³ FML. Acta locorum, Lajoskomárom község telekkönyve, lezárva 1852.

⁴⁴ Féja Géza: Magyar haláltánc. Bp. 1984. 121–124. old.

Terray Károly

Az evangélikus Terray-család múltja több évszázadra tekint vissza. A família számos pedagógust és lelkészt adott az országnak.¹ Terray Mihály (1772–1840) lelkész Gömör megyében élt és tevékenykedett. Nevét főként templomépítőként ismeri az utókor.²

Egyik fia, Terray Károly, 1812. november 17-én született. Tízéves koráig szülőfalujában, a gömöri Rozsnyón (Hámosfalván) élt. 1830-ban Rozsnyón fejezte be a gimnáziumot. Ekkor került a pozsonyi teológiára. Kiváló tanulóként megkapta az akkor legmagasabb ösztöndíjat: a *Teleldi-Roth* alapítványét.³

Diáktársai hamarosan felfigyeltek az ifjú Terrayra. 1833-ban a pozsonyi Líceum Magyar Társaság „titoknoka” lett. Már ekkor kezdett verseket írni, Regényi Gyula álnéven.

Ekkor került baráti kapcsolatba *Kölcsey Ferenc*cel, aki 1832–1834 között országgyűlési követ volt. A költővel levelezett is. Egy alkalommal legújabb versének kéziratát e sorokkal küldte el Kölcseynek: „Íme a tanítvány (engedelemmel írom le e sort) szaporodó dolgozásainak egyikét közli mesterével, s figyelemmel várja az ítéletet.”⁴ Több alkalommal írta Terray, hogy büszke a Himnusz költőjével való barátságára.

Kölcsey megbecsülte ifjú barátját. Erről tanúskodik 1843. június 22-i levele. Ebben *Bárfay Lászlónak* pártfogásába ajánlotta Terray Károlyt, aki „a pozsonyi magyar társaság egyik jelesebb tagja.”⁵ Kölcseynek később le kellett mondania követi tisztségéről. Terray Károly ezután is levelezett vele. 1838-ban pedig epigrammát írt a költő halála alkalmából.⁶

Terray Károly 1835-ben fejezte be tanulmányait. Előbb a Gömör megyei Horpácsra, majd Rozsnyóra került. Itt létrehozta a „Sajómenti Olvasótársulatot”, ami komoly népművelési kezdeményezésnek számított. 1841–1843 között ösztöndíjasként Németországba került. A berlini egyetemen a neves filozófus: *Hegel* előadásait hallgatta. Német földről való hazatérése után (Terey álnéven) röpiratot adott ki „Elmélet és szemlélődés” címen, s ebben Hegel tanításait ismertette. Terray Károlyt tekinthetjük Magyarországon az egyik legjelentősebb „hegeliánusnak”.⁷ Később könyvet írt a hazai filozófia történetéről, de ennek kézírata 1849-ben elégett.⁸

1843–1849 között Losoncon tanított. Ezekhez az évekhez fűződik házassága is. 1844-ben vette feleségül *Adriányi Lujzát*. Hat gyermekük született. 1848/49-ben lelkesen támogatta a forradalmat. A szabadságharc végén *Görgey Artúr* megbízásából fontos feladatot teljesített. Az ő közvetítésével jött létre ideiglenes tűzszünet a magyar honvédség és a szlovák felkelők között.⁹ (Terray Károly szerepe azért volt fontos, mert pozsonyi diákként személyesen ismerte a felkelők élén álló *Ludovít Stúr* szlovák politikai vezetőt.)¹⁰ A szabadságharc legvégén, 1848. augusztus 8-án az orosz csapatok felgyújtották Losoncot. Terray Károly háza is leégett; könyvtára és számos kézírata megsemmisült ekkor.

¹ A Terray-család történetéről szól *Dr. Terray Barnabás* hasonló című kézírata (a továbbiakban *Családtörténet*)

² *Dr. Merényi László*: Emlékezés Terray Mihály lelkészre. *Evangélikus Élet* (a továbbiakban *EE*) 1992. november 8.

³ *Dr. Terray Barnabás*: Terray Károly élete (Pályamunka, 1961. A továbbiakban *TK élete*) 4. old.

⁴ *Csorba Sándor*: Levelek Kölcsey Ferenchez. *Csorba Sándor–Takács Péter*: Kölcsey és Szatmár megye. Tanulmányok és források Kölcsey Ferenc Szatmár megyei életéhez és tevékenységéhez. Nyíregyháza, 1983. 122. old.

⁵ *Kölcsey Ferenc*: Összes művei. III. kötet. Levelezés Bp. 1966. 636. old.

⁶ Ezt az epigrammát az *Athenaeum* közölte. 1838. III. köt. 546. old.

⁷ *Horkay László*: Egy méltatlanul elfelejtett magyar hegelista: Terray Károly Magyar Filozófiai Szemle 1971. 5–6. sz. 723–728. old.

⁸ *TK élete* 14. old.

⁹ U.o. 21. old.

¹⁰ Ez a személyes ismeretség nem jelentette kettőjük barátságát, hiszen politikai nézeteik eléggé különböztek. *Ludovít Stúr* erősen magyarellenes beállítottságú volt.

1849 után a Gömör megyei Osgyánba került, az itteni evangélikus gimnázium igazgatója lett. 1853-ban ez az iskola fuzionált a rimaszombati református gimnáziummal. Terray Károly ennek az „Egyesült Protestáns Főgimnázium”-nak tanára, több esetben igazgatója is lett.¹¹

Első alkalommal 1853/54-ben volt igazgató. Az iskola akkori értesítőjében fejtette ki nevelési elveit. „A mi célunk élő nemzeti nyelvünk művelése, nemzeti irodalmunk gyarapítása, tehát nemzeti művelődés” – állapította meg, majd hozzátette: „A jelen nemzedék érte meg a régieket, tanuljon és művelődjék példájukon...”¹²

Terray Károly Rimaszombaton magyart, németet, latint és görögöt tanított. Ekkor már igen jónevű pedagógusnak számított. 1853-ban nyelvtankönyve jelent meg, Körmondattan címmel, amit szakmai körökben „tüneményes” jelzővel illettek.¹³

1857-től Terray tanítványa volt az ifjú *Mikszáth Kálmán* is. Első írásait éppen a gimnázium önképzőköriében olvasta fel. Mikszáth később így emlékezett vissza két legkedvesebb tanárára, Terray Károlyra és *Fábry Jánosra*: „Keményfejú magyarok mindketten, kik az ő erős várúka vonulva, az iskola falai közé, semmit sem engedtek abból a szellemből, amely immár évek óta lépcsőzet volt a kazamatákba és a börtönökbe.”¹⁴

Terray Károly gerincesen viselkedett a Bach-féle önkényuralom idején. Egy alkalommal egyik merész hangú beszédéért le is tartóztatták, de aztán szabadon engedték.¹⁵

1859-ben Bach megbukott; a hazafias mozgalmak megélénkültek. A rimaszombati gimnáziumban erre egy irodalmi jubileum adott alkalmat. Október 27-én itt nagyszabású megemlékezést rendeztek *Kazinczy Ferenc* születésének 100. évfordulója alkalmából. Terray Károly ünnepi beszédében nemcsak a nagy nyelvújító tevékenységével foglalkozott, hanem az írók politikai szerepével is. „Nálunk az irodalom emberei egyszersmind a nemzeti élet tényezői” – állapította meg.¹⁶ A Kazinczy-ünnepség állásfoglalást jelentett a válságba jutott önkényuralommal szemben. Terray ünnepi beszédét nemsokára füzetalakban is kiadták.

Terray rimaszombati pedagógusként Borsod-Zemplén szellemi életéhez is közelebb jutott. Ezt nemcsak az tanúsítja, hogy olyan élénken foglalkozott *Kazinczy Ferenc*cel. Kapcsolatba került 1860 táján a szintén ellenzéki szellemű sárospataki kollégiummal is.¹⁷

A rimaszombati másfél évtized folyamán élénk levelezést folytatott *Erdélyi János* irodalomkritikussal.¹⁸ Ugyancsak jó viszony fűzte *Eötvös József* íróhoz is.

Az 1867-es kiegyezés után *Eötvös József* lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1868-ban az ő javaslatára lett Terray Károly az újonnan megnyílt losonci tanítóképző igazgatója. 13 éven keresztül irányította ezt az intézményt. A tanítóképző értesítőjében majdnem minden tanévben publikált egy-egy pedagógiai tanulmányt. Az évek folyamán számos dicséretben és elismerésben részesült. Diákjai is nagy elismeréssel emlékeztek rá vissza. „Ő a tanári jellemnek azon tulajdonságaival bírt, mely megengedi a növendékek közeledését.” „Nemcsak egyszerűen tanár, a tudományok száraz előadója, de a szó valódi értelmében igazi nevelője volt tanítványainak.” „Kik távoztak kezei közül, mindig kedvencei voltak a felsőbb gimnáziumok tanárainak...” Terray tanítványainak minden nehézség nélkül bátran lehetett tovább haladni...¹⁹ Ilyen és ehhez hasonló visszaemlékezésekből bőven idézhetünk.

1881. február 6-án ünnepelték 40 éves tanári jubileumát. Az ünnepi rendezvényen 24 pohárköszöntő hangzott el tiszteletére.²⁰ Sajnos, alig egy hónappal a szép ünnepség után, 1881. március 7-én elhunyt Terray Károly. Akárcsak egykori diákja, *Mikszáth* – ő is dicsősége

¹¹ A két egyház megállapodása szerint az igazgató személye évenként változott; egyszer az evangélikusok, másszor a reformátusok közül került ki az iskola vezetője.

¹² Idézi Rejtő István „*Mikszáth Kálmán, a rimaszombati diák*” Bp. 1959. 11. old.

¹³ TK élete 18. old.

¹⁴ *Mikszáth „Az én halottam, Fábry János”* című cikkéből idézte. TK élete 17. old.

¹⁵ TK élete 18. old.

¹⁶ Szavait idézi Rejtő István i.m. 41. old.

¹⁷ Egyik pedagógiai tárgyú írását pl. a *Sárospataki Füzetek* 1860. augusztus 15-i száma közölte, 699–701. old.

¹⁸ *Erdélyi János* levelezése. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta T. Erdélyi Ilona. Bp. 1960. Akad. Kiadó. I. köt. 98. old., 116. old., 148. old. és 173–175. old.

¹⁹ Vasárnapi Újság 1881. 6. sz. 85–89. old.

²⁰ U.o.

tetőpontján távozott az élők sorából. Losoncon sok százas tömeg kísérté utolsó útjára. A sajtóban nekrológok jelentek meg a magyar tanügy nagy halottjáról. A helyi lapban tanártársa, Fábry János emlékezett meg róla. „Terry... nyelvészeti tehetsége vitathatatlan. Iránya Kazinczyra és Kölcseyre emlékeztet, kiket ifjú korában mintául választott, s mint férfi szent kegyelettel tisztelt.”²¹

Emlékét az iskola kegyelettel ápolta. Kriptaszerű nagy síremlékét a losonci tanítóképzősök minden év márciusában megkoszorúzták, egészen az 1919-es csehszlovák megszállásig.

Neve szerepelt a Szinnyi-féle „Magyar írók élete és munkái” lexikon XIV. kötetében. Egy rimaszombati helytörténeti munka is megemlékezik róla.²²

Büszke lehetett leszármazottaira is. Egyik fia: Terry István (1847–1912) sokat tett a rimaszombati múzeum érdekében, ahol halála után emléktáblát is állítottak neki.²³ Unokája: Terry Gyula (1879–1940) erdőtanácsos lett. Élete utolsó két évtizedét Miskolcon töltötte.

Terry Károly különösen dédunokáira lehetett – volna – büszke. Egyikük dr. Terry Barnabás (1919–1991) – ki Miskolcon végezte a tanítóképzőt – neves pedagógus és neveléstörténész lett. Másik dédunokája, Terry László évtizedek óta Norvégiában él. Neve – főként írásai révén – az egész evangélikus világban nagy tiszteletnek örvend.²⁴

Hazánkban az elmúlt évtizedekben elhallgatták Terry Károly nevét. (A hivatalos körök részben evangélikus vallásosságát, részben pedig „nacionalistá”-nak minősített hazafias érzését kifogásolták.) Az 1960-as és 1970-es években ezért kevesen foglalkoztak vele. Dédunokája: dr. Terry Barnabás írt időnként róla. Kedvezően értékelte Terry Károlyt *Rejtő István* is, „Mikszáth Kálmán, a rimaszombati diák” című könyvében. A kétkötetes „Erdélyi János levelezése” pedig több levelét tette közzé.

Az 1980-as évek végétől kezdve azonban már megszűnt ez a mesterséges elhallgattatás. 1988-ban megjelent „A magyar nevelés története” I. kötete, mely már több helyen említi Terry Károly munkásságát. 1989-ben Nyíregyházán Csorba Sándor tette közzé Terrynek Kölcseyhez írott leveleit. E sorok írója cikket és egy nagyobb tanulmányt is írt a neves író-pedagógus nórádi éveiről.²⁵

Terry Károlyt az utókor még nem becsülte meg olyan mértékben, amint azt megérdemelte volna. Kötelességünk, hogy tiszteljük őt, a neves tanárt, író és filozófust, Kölcsey barátját és Mikszáth nevelőjét. Azt se felejtsük el, hogy munkássága jelentős részben kötődött a gömör-borsod-zempléni tájhoz.

Dr. Merényi László

Sinka István és Nagyszalonta

Istenáldotta hely ez a Nagyszalonta. Szerény gazdasági jelentősége és lakóinak csekély száma ellenére halhatatlanná lett; megbecsült írók és tudósok bölcsőit ringatta, ma is szent koporsók ágya, és híres-neves személyiségek lábnyomainak őrizője. Ők adtak, s adnak kiváltságos rangot e kisvárosnak a magyar irodalomban és tudománytörténetben; e föld minden röge szerelmes emlékezéssel él a könyvet szerető, gondolkodó magyarok tudatában. Ne csodálkozzunk hát, ha évről-évre több ezren keresik fel, hogy főhajtással tisztelegjenek

²¹ Gömör-Kishont 1881. március 13.

²² Bodor István: A rimaszombati egyesült protestáns főgimnázium története Rimaszombat, 1899. 133. old.

²³ Dr. Merényi László: Mikszáth diáktársa volt. Emlékezés Terry Istvánra EÉ 1997. február 2.

²⁴ A magyar olvasó leginkább a „Másként nem tehetett” című Ordass Lajos püspökről szóló, 1990-ben megjelent könyvét ismeri.

²⁵ Dr. Merényi László: Kölcsey barátja, Mikszáth nevelője volt. Emlékezés Terry Károlyra = EÉ 1991. március 3. – Dr. Merényi László: Terry Károly nórádi évei Palócföld (Salgótarján) 1991. 2. sz. 169–177. old.

ama porták előtt, ahonnan hajdan egy nádfedeles, vert falú házból, vagy téglából emelt kúriából csillag röppent föl az égre.

E mostani századvég különösen gazdag a centenáriumi évfordulókban. 1991 tavaszán Zilahy Lajos születésére emlékeztünk a márványtáblával jelölt polgárház előterében. 1996 decemberében Erdélyi Józsefnek állítottak mementót a közeli Árpád faluban, és nem kellett újabb évet várni, amikor ugyennek az irodalmi vonulatnak egy másik kiválósága, Sinka István érdemelte ki késői földjei megbecsülő szeretetét.

Számtalanszor elmondtam már: hideg rációval szinte megmagyarázhatatlan, miként eshetett meg az, hogy a XIX. és a XX. század legnagyobb magyar balladaköltőinek bölcsőit egyazon bokor alá helyezte a gondviselés. Ha az irodalmi emlékhelyek zarándoka fölkeresi Arany György és Megyeri Sára szentelt porú telkét, csakhamar, alig két percnyi sétával eljut a Nagy-Cséögöd és a Rózsa utca sarkán szerénykedő, „szélbe hulló eresztű” parasztházhoz, ahonnan 1897. szeptember 24-én a titkokkal teli pásztoréjszakák énekesé lépett e világba. „Anyám vallomása szerint az érthetetlen dolgok egész sorozata történt, amikor születtem”, – vallja önéletrajzában Sinka István. „Hogy aztán miként telt el az a néhány év, amire én csak tél-túl emlékezhetem, nem igen tudom. Csupán annyit, hogy néha benn laktunk Szalontán, néha meg kinn, egyik vagy másik tanyán. Úgy, ahogy apámat a sors hányta-vetette, ide-oda. Basaparasztoknál szolgált akkortájt, s néha egy karám, vagy egy rossz supa volt az egész menedéke, télen szinte orosz télben, nyáron meg öldöklő forróságban.” Ennek az embertelen életmódnak szinte természetes következménye a latin szóval morbus hungaricusként emlegetett veszedelem, a tüdőbaj. Sinka János, a juhász, négy árvát – három fiút és egy leánykát – hagyott vékonycsontú feleségére, Nucz Erzsébetre. Mostoha sorsukat érzékeltetik a bekövetkező újabb temetések, amikor a két nagyobb gyermekét is a Vasút utcai temetőbe kíséri az özvegy, az életben maradt Pista és a kicsi Erzsé.

A Rózsa utca szülőttének az élet töviseiből dupla adag jutott. Egyhamar a maga bőréen kellett megtapasztalnia, hogy nem nagy dicsőség szegény juhász fiának lenni. Hiába tanul kitűnően, a cipősök, polgár származású társai kirugdossák az első padból őt, a papucsot viselőt. A négy elemi után, 11 évesen kisbajtárnak szegődik és az a legmerészebb álma, hogy egyszer számadó juhász lehessen. A nagyszalontai főgimnáziumhoz csupán annyi a köze, hogy építéséhez a harmadik elemi utáni szünidőben ő is hordta a téglát. Pedig legkedvesebb szórakozása az olvasás volt, és sem a szíve, sem az esze nem akart belenyugodni, hogy előtte az iskola kapui örökre bezáródnak.

A szűrös tarlókon a „tőszemű juhok” után ballagva a bibliát olvasgatja, az egyetlen könyvet, amit szüleitől örökölt. Későbbi vallomása szerint az első mestere „Jézus professzor úr volt”, aki kegyelmébe fogadta a kisbajtárt. Arra vezérelt egy vándor asztaloslegényt. Megismerkedtek. Ládájában ott lapul egy könyv, olyan, amilyet a Sinka-gyerek sohase látott. A segéd úr felolvast belőle. A kisbajtár reszket a gyönyörűségtől. „Mikor abbahagytam az olvasást, én már nem voltam se holt, se eleven. Annyira hatalmába kerített a vágy, hogy a könyv az enyém legyen, hogy hallhatóan nyögtem,” – írja önéletrajzában. Mit adhatna érte cserébe? Egyetlen vagyonát, egy kisbárányt. Petőfi hatására fogadja meg, hogy „költő leszek, ha rámegegy az egész életem, és ha az egész élő világ minden hatalma ellenem jön is”. Később Tolsztoj Leó regényeihez is hozzájuttat s ettől kezdve válogatás nélkül olvas, miközben úgy érzi: három nagy mestere van: Jézus, Petőfi és Tolsztoj.

Első verse úgy születik, hogy egy vénasszonyt hall a pusztán énekelni. A dallam és a ritmus napokig motoszkál fejében, majd előkotor egy tintaceruza-csonkot és csizmája szárára följegyzí a magától kibomló sorokat:

*„ szállj pipám drága füstje,
Dohányom foszló ezüstje
S lengj messzi a pusztá mélyén...*

Nem kellett kínlódnia verslábakkal, rímképletekkel; másnap a folytatás jött magától:

*Itt Barmón a Csikótanyán
Tizenhét szilfa hajlatán
Sír az eső völgyégye...*

Ebből teljesült ki később a *Tizenhét szilfa alatt* című, megejtően szép vallomása. No, de addig még éveknél kell eltelniük. Egyelőre bújja a könyveket; éjszaka olvasna, ha a gazda hagyná. Szűrének két elkötött ujja a könyvtára. Így szerez az iskolázottakon is túltevő műveltséget a *Fekete Bojtár*, amint önmaga nevezte magát. Azonban a poétává éréshez idő szükségeltetik, méghozzá kedvező. Arra pedig várnia kell.

Hasonlóan a nagy földihez, Arany Jánoshoz, ő is a népköltészettől kapta az alkotásra ösztönző példát. Sok mesét, mondát, balladát hallott. Ezzel magyarázható, hogy abban a XX. században, amikor divatjamúlt a balladák éneklése, ő ezt az ősi, népi műfajt virágoztatja föl. Az első időkben – furcsamód – nem ezek a drámai-epikai alkotások bomlanak ki ceruzája alól, hanem a *Himnuszok*. Tóth Árpád és Juhász Gyula szomorú verseit olvasgatva lobban fel benne a dac: „nem szabad már tovább fájni, tovább pusztulni. Valami olyat kell mondani, írni, ami az élet és a nap felé tör.” Ebben a dacos világépítő lázban robbannak ki belőle a *Naphimnusz* utolsó sorai: *És viszek az én véreim földjére – millió, fénylő, tengernyi búzakalászt.* Az első himnuszt három hónapig csiszolgatja, mint az a varázsló, aki az igék legszebb dallamát keresgéli, tanulgatja. A menekülésnek e különös, mégis érhető módja aztán egész kötetre való versben szólal meg. A társadalmi hivatását, küldetését megvalósítani akaró ember keresi általuk a küzdelem eszközeit. Messziről indul, himnuszokkal kísérletezik, aztán az álomvilágból környezetére irányítja az olvasó figyelmét; megírja sorstársainak életét, s a *Pásztorének* már nem menekülés, hanem vád lesz.

Kőrösi Csoma Sándor alkotása

Az első világháború poklát úgy sikerült kikerülnie, hogy az uraság felmenttette, hiszen nagy szükség volt a fiatal munkaerőre. A mindennapok keserveit magánéletének boldogsága enyhítette. A Fekete Körös partján nagy, tiszta szerelem szövődött az álmodozó, indulatos pásztor-költő és egy juhászszámadó leánya, Papp Piroska között. 1919 nyarán házasodtak össze. Semmijük sem volt, de egymást nagyon szerették. Négy fiuk született: István, (aki hamar meghalt), Zoltán, János és Ferenc. A nyomor s a cselédsors megaláztatásai mellé társult Piroska gyógyíthatatlan szívbetegsége. Tudta, hogy meg fog halni, ezért biztatta férjét: meneküljenek a pusztai életből. E kényszer hatására kiköltöztek Vésztőre, Isten hozzádát mondván szülővárosának és édesanyjának, aki éppen akkortájt kötötte össze életét egy Fábián nevezetű, szalontai parasztemberrel. A költő féltestvére és annak leszármazottai ma is közöttünk járnak.

Az első világháború poklát úgy sikerült kikerülnie, hogy az uraság felmenttette, hiszen nagy szükség volt a fiatal munkaerőre. A mindennapok keserveit magánéletének boldogsága enyhítette. A Fekete Körös partján nagy, tiszta szerelem szövődött az álmodozó, indulatos pásztor-költő és egy juhászszámadó leánya, Papp Piroska között. 1919 nyarán házasodtak össze. Semmijük sem volt, de egymást nagyon szerették. Négy fiuk született: István, (aki hamar meghalt), Zoltán, János és Ferenc. A nyomor s a cselédsors megaláztatásai mellé társult Piroska gyógyíthatatlan szívbetegsége. Tudta, hogy meg fog halni, ezért biztatta férjét: meneküljenek a pusztai életből. E kényszer hatására kiköltöztek Vésztőre, Isten hozzádát mondván szülővárosának és édesanyjának, aki éppen akkortájt kötötte össze életét egy Fábián nevezetű, szalontai parasztemberrel. A költő féltestvére és annak leszármazottai ma is közöttünk járnak.

A Fekete Bojtár születésének centenáriuma alkalmából Nagyszalonta magyar szellemi életének egyik letéteményese, az Arany János Művelődési Egyesület 1997-re *Sinka ünnepi évet* hirdetett. Ennek keretében napjaink ismert irodalomkutatói értékelték a puszták énekesének életútját, kiváló előadóművészek idézték föl örökéletű alkotásait; az egykori Rózsa utcát a város Önkormányzata – törlesztendő adóssággént – róla nevezte el. Az Egyesület a helyi illetettségű verseket népszerű kiadványban juttatta el a mai olvasókhöz, szeptember végén pedig háromnapos ünnepségsorozattal tisztelt meg a halhatatlan földi emléke előtt. Ennek csúcspontjaként a testvéri Túrkevéért Alapítvány ajándékozta bronz mellszobrot lepleztek le a központi Arany-parkban.

Sinka István gyulai évei

Sinka István (Nagyszalonta, 1897. szeptember 24.–Budapest, 1969. június 17.) költő, író. Ősei pásztorok voltak, tízéves korától ő is bojtár volt, Nagyszalonta környékén. 1919-ben házasságot kötött a pásztorlány Papp Piroskával, 1928-ban Vésztőre költöztek. Alkalmi munkából, napszámból élt. 1930-ban a Magyar Falu című lapban jelentek meg első versei, majd később rendszeresen publikált a lapban. Ősztönös, balladás hangvételű költeményeivel új szintet képviselt a magyar lírában. 1932-ben Bajcsy-Zsilinszky Endre, Szabadság című hetilapjában közölte verseit. 1933-ban a szeghalmi ref. gimnázium vállalta első kötetének kiadását, *Himnuszok Kelet kapujában* címmel, Féja Géza előszavával. A Himnuszokban szabad versekben fejezte ki a keleti „őserő” kultuszát és a táltosi küldetést.

1933 és 1937 évek között Vésztőn és Gyulán élt. Gyulai tartózkodására kényszerűségből került sor, mert feleségét („harmadik gyermek születésekor szívbját kapott”) betegsége miatt, többször kellett a gyulai kórházban – a mai Pándy Kálmán Megyei Kórház – gyógykezeltetni. Gyulán kapcsolatba került Balázs Árpáddal, aki a Békés című helyi lap munkatársa volt. Lakása Balázs hónapos szobája – előbb Szt. István u. 9, később Karácsonyi János u. 29. sz. lakóházban – volt. Versei jelentek meg a helyi lapban. Kapcsolatba került a Gyulai Fiatalok Irodalmi Kollégiumával, irodalmi estet rendeztek Gyulán az Egyesült Katolikus és Polgári Körben.

1935-ben Veres Péterrel, Szabó Pállal és Barsi Dénessel kötött Sinka István barátságot, majd Barsival és Szabóval Komádiban megalakították a Kelet Népe című folyóiratot. A lapot Gyulán a Dobay Nyomdában készítették Balázs irányításával.

Felesége Piroška 1935-ben a gyulai kórházban meghalt. Pásztorének (Tornalja, 1935: „Piroška meghalt, eltemettük...”). Véglegesen 1937. év tavaszán távozott el Gyuláról Sinka István Budapestre.

1937-ben házasságot kötött Péczely Katalinnal. Püski Sándor 1939-ben *Vád* címmel kiadta gyűjteményes kötetét, majd további könyveit is. Országszerte ünnepelt költő lett, a népi írók estjein rendszeresen szerepelt. Részt vett az 1943. évi szárszói találkozón, elhatárolta magát mind a hitlerizmustól, mind a bolsevizmustól. A második világháború után bizakodó versekkel üdvözölte a demokratikus reményeket. Ezután egyre erőteljesebb támadások érték korábbi indulatos, nacionalistának minősített megnyilatkozásai miatt. 1949-ben kiszorult az irodalomból, a tiltott írók listájára került. 1957-től jelenhettek meg újra versei. Ez évben elvált feleségétől, és házasságot kötött Szín Magdával, kései szerelmes verseinek, az Énadaloknak ihletőjével. Felesége az egyre betegbb költő hű társa, gondozója lett. Az 1950-es évek elején készült enciklopédikus paraszti elbeszélő költeménye, a *Szigetek könyve* csak halála után jelenhetett meg, 1972-ben. 1990-ben posztumusz Kossuth-díjat kapott.

Sinka István születésének 100. évfordulója alkalmából, gyulai éveinek emlékére, 1997. július 4-én a gyulai Mogyoróssy János Könyvtár előadótértermében, a budapesti székhelyű Irodalmi Társaságok Szövetsége (ITÁSZ) részvételével háromnapos kárpát-medencei találkozót rendeztek, immár hatodik alkalommal. Megnyitót Varga Domokos író, a szövetség tiszteletbeli elnöke tartotta. Krasznahorkai Géza könyvtárigazgató a vendéglátók nevében szólt, köszöntötte a jelenlévő, határon innen és túlról, így Délvidékről, Erdélyből és Felvidékről érkezett irodalmi egyesületek és körök képviselőit. A magát fekete bojtárnak nevező költő születési évfordulós nyitóelőadását Torma József író tartotta.

Az előadások után, a könyvtár épületének külső, oldali homlokzatán Sinka István emléktábla felavatására került sor. Az emléktáblát a Gyulai Arany János Művelődési Egyesület, az Irodalmi Társaságok Szövetsége (Budapest) és a Gyulai Mogyoróssy János Könyvtár készítette. Az ünnepi beszédet Varga Domokos, az ITÁSZ elnöke tartotta. Előadóként közreműködött Banner Zoltán.

Sinka Istvánné sírja, a gyulai Szentháromság temető 28. sz. táblájában az eltelt évtizedek alatt jeltelenné vált. Ez évben jelképes sírhelyet és emlékkövet kapott Sinka Istvánné Piroska, amelyet Kovács István gyulai plébános 1997. szeptember 23-án szentelt meg és mondott imát, a tisztelők jelenlétében. Kaszai János Vésztő polgármestere a pályakezdő költő és családja vésztői életéről beszélt, majd dr. Szabó Ferenc történész méltatta Papp Piroska erejét a szegénység elviselésében. Az emlékkövet Sinka István fia, Vésztő Önkormányzata és a Gyulai Arany János Művelődési Egyesület állíttatta. Az emlékezés koszorúit helyezték el az emlékkő állítók, szülővárosának, Nagyszalonta Arany János Művelődési Egyesületének és a gyulai önkormányzat képviselői. Szülővárosában szobrot is avattak tiszteletére a református templom mellett, az Arany János szobor szomszédságában.

Góg Imre

Szülőhelyem, Albertfalva¹

A Bakács téri klinikán születtem, a kilencedik kerületben, onnan hoztak át csecsemőként a XI. kerületben lévő Albertfalvára. Itt éltem egész eddigi életemben és itt élek ma is. Nagyon sok minden idéfűz: gyerekkori, kamaszkori emlékek. Amit Devecseri Gábor – szintén környékbeli lakos – olyan szépen fogalmazott meg. A Lágymányos utca és a Bicskei utca sarkán című versében:

*Mikor még itt éltünk mindahányan,
a világ volt, nemcsak álom,
ebben az udvarban rózsák voltak,
ezen a falon át kihajoltak...*

Sajnos már sem Devecseri lakóhelyén, sem az én lakóhelyemen nincsenek olyan kertek, vagy csak nagyon kevés, ahonnan rózsák hajolnának ki, mert helyüket elfoglalták a lakótelep házóriásai.

A hazaszeretet a szülőföld, szülőhely és a lakóhely szeretetével kezdődik, ezért írom és gyűjtöm össze Albertfalvának az én szülőhelyemnek történetét, melyben segítséget nyújtott Bereznay Antal a Petőfi Sándor általános iskola volt igazgatója, ma az Albertfalvi Helytörténeti Múzeum megalapítója és vezetője. Ez a gyűjtemény az iskolán kívül jelenleg az egyetlen kulturális intézmény Albertfalván.

Kutatásaim során jobban megismertem és érzelmileg közelebb kerültem lakóhelyemhez, és rácsodálkoztam számos olyan helytörténeti értékű épületre, amik eddig számomra ismeretlenek voltak, elvesztek a betonrengetegben.

Napjainkban sok szó esik a hazafiságról, a patriotizmusról, a nemzeti identitásról. Ezek a fogalmak valós tartalmat csak akkor kaphatnak, ha az ember ismeri szűkebb pátriáját, annak a földnek és népnek történetét, múltját, ahol lakik, dolgozik, ahol él. A múlt ismerete elősegítheti a munkahellyel, a lakóhellyel való azonosulást. A történelmi ismereten keresztül alakul ki a felelősségtudat s elkötelezettség, amely végső soron az egész nemzet céljaival való azonosuláshoz vezet.

Albertfalva kialakulása

Albertfalva területén leginkább tavak, mocsarak és szőlőültetvények voltak, a vidék a ráckevei koronauradalom promontori kirendeltségéhez tartozott. A promontorium már II. Ulászló idején (1490–1516) kincstári birtok volt, s a királyi udvar konyháját látta el. 1830-ban Albert főhercegről kapta a nevét. Albertfalva volt ebben az időben Délbuda legdélibb települése, jogilag földesúri kisközség. Korábban Lerchenfeld (Pacsirtaföld), majd Theresienfeld (Teréz föld) volt a neve. Az 1760-as évi térképen Sachsenfeld (Szászföld), majd Albertfalu.

¹ Részlet Albertfalva helytörténete című főiskolai szakdolgozatomból.

A terület Szavoyai Jenő tulajdona volt. A herceg halála után 1736-ban a birtok visszaszállt a koronára, 1780-ban Mária Terézia lányának, Mária Krisztinának adta nászajándékba. Halála után férje, Albert szász-tescheni herceg örökölte. Georch Illés 1815-ben kérelemmel fordult Albert herceghez, hogy engedélyezzen a későbbi főutca helyén 50 házhely kijelölését. Egy-egy házhely 1000 négyszögöl volt, ebből 380 négyszögöl házhely és udvar, a többi kert. A kérelem magyar fordításban a következőképpen hangzott: „Promontor és Budaváros között egy új országút építendő. Pest megy legelőnyösebb helyén elterülő mindenkor vízmentes, 50 házból álló település létesítendő. Minden házhely 16 öl széles és 24 öl hosszú. Ennek bére 1 ezüst pénz, és 18 nap robot. Öt ilyen ház már áll és 10 építés alatt van.” (História Domus Parochiae Albertfalviensis) Az engedély megérkezése után a prefektus 1819. március 1-én hirdetést tett közzé a parcellázással kapcsolatban. A hirdetés megjelenésének dátumát tekinthetjük Albertfalva születésnapjának. A ráckevei uradalom zsellerei számára épült házcsoporthoz Albert Kázmér Ágost (1738–1822) szász-tescheni herceg halála után Albertfalvának nevezték el. (Kis Lajos Földrajzi nevek etimológiai szótára)

Ugyan 50 ház felépítését ígérte Albert herceg, először csak öt ház épült fel. A házakban el se tudtak kényelmesen helyezkedni az emberek, mert 1838 tavaszán a Duna kiáradt és elárasztotta a dunaparti lankásabb településeket, köztük az Albertfalván épült házakat is. Az árvíz pusztítása olyan méretű volt, hogy még abban az évben elhatározott az első nagyobb arányú folyamszabályozás, ami voltaképpen a Duna teljes hosszára vonatkozott. Ezzel a szabályozással egyrészt az árvízvesztélyt kívánták mérsékelni, másrészt a Duna hajózhatóságát kívánták megvalósítani. Környékünkön 1841-ben indultak meg ezek a munkálatok és 1856-ig húzódtak el. (Györfy György, Kristó Gyula: Magyarország története)

Az 1848-as szabadságharc eseményei Buda és Pest közelsége miatt ezen a környéken is éreztették hatásait. A főleg németajkú község Kossuth oldalán lépett a szabadságharcba. „Oszladozni kezdtek az elnyomás sötét, komor fellegei... Egyenlőség, testvériség, szabadság hatása alatt recseggve, ropogva semmisültek meg a jobbágyág intézményei” – írja a plébánia 1849. évi Kánoni vizsgálatát megőrkítő, díszesen, festett kézzel írott emlékkönyv, a Canonica Visitatio. A hűbéres világ letűnt ugyan, de a szabadságharc után a házakhoz tartozó 3–3 hold földet a promontori uradalomhoz csatolták. Az akkori albertfalvaiak a Kossuth-pártiságuknak tudták be az életüket megnehezítő intézkedést, és nagy ellenszenv élte bennük a Habsburg-házzal szemben. Valószínűleg ennek tudható be a község németajkú lakosainak gyors magyarosodása.

1852. november 29-én kiadott császári pátens alapján a zsellérházak és telkek magántulajdonba kerültek, és a dézsmaváltás kifizetésekor a föld megművelője saját maga gazdájává válhatott, a gazdálkodás minden felelősségével együtt. (Dr. Boroszký Sámuel szerk.: Magyarország vármegyéi és városai, Joó Ernő és Tóth Gábor: Tétény-Promontor)

Ekkor jutottak magántulajdonhoz az Albertfalva területén élő szőlősgazdák. A környék már híressé vált szőlőszetéről és borászatáról, erre alkalmassá tették a vidéket a déli fekvésű lankásodó hegyek és a télen–nyáron egyenletes hőmérsékletű, borpincéknek igen alkalmas barlangok. Az igazán híres borászati település Budafok volt. Az ott dolgozó szőlőművesek, vincerétek, kádárok, kovácsok, szerszámkészítők, kőművesek, fuvarosok, kötélgyártók, szíjgyártók azonban Albertfalván telepedtek le. Ezek a mesteremberek céhekbe tömörültek felelősséget vállalva saját termékeik minőségéért is. 1886-ban a magukat már ekkor albertfalvinak valló iparosok megalapították *Albertfalvi Ipartestületüket*. Ugyanebben az évben vette fel Promontor a Budafok elnevezést.

A szépen induló fejlődést megtörte az Amerikából behozott filoxéra (Viteus Vitifali) fertőzése, aminek pusztító hatására 1889-re a vármegye 92 községének szőlője vált a pusztítás áldozatává. A nagy pusztulás után a gazdák nem próbálkoztak újabb szőlőtelepítéssel, s helyette nagyarányú gyümölcskertészet bontakozott ki, őszi- és sárgabarack mellett cseresznyét, meggyet, magbaváló szilvát, almát, diót kezdtek termeszteni.

A filoxéra pusztítása súlyosabban érintette az Albertfalván lakó iparosokat is, akiknek eddig a szőlészet, borászat kínált kiegészítő munkalehetőséget. Ezidőtájt emelkedtek ki a kádárok és hordófaragók közül azok az iparosok, akik áttértek az asztalos mesterségre, és ezzel híressé tették nevüket nemcsak itthon, de a tengeren túl is. Az egyik ilyen asztalos-dinasztia képviselője volt Albertfalván az a Mahunka Alajos, aki első elnöke volt az 1886-ban megalapított ipartestületnek is. Mahunka Imréről, a család egy későbbi leszármazottjáról utcát is neveztek el Albertfalván.

A kiegyezéstől az I. világháború befejezéséig

Az abszolutizmus korát lezáró 1867-es kiegyezés után a főváros rohamos fejlődésnek indult, ami a Duna-szakaszának szabályozásával kezdődött 1870-ben. Fejlődött a kereskedelem, a gazdaság, az ipar. 1873-ban készült el az a terv, amely Buda déli részének útvonalhálózatát tervezi meg. Eszerint a Sáros-fürdők közelében lenne egy nagy tér, amelyről a székesfehérvári és a budafoki országutak ágaznának ki. Ugyanakkor említik először a budai nagykörút tervét. 1877-ben tervezik meg a kerület három főútvonalát, egy Duna-parti közlekedési utat, a Fehérvári utat és az akkori Ferenc József-hídhöz vezető utat, (ma Bartók Béla út).

A századforduló táján Budapest környékén igen jelentős ipari övezet alakult ki, amely a két világháború között már szoros gazdasági egységet alkotott a fővárossal, ugyanakkor Budapest és a peremvárosok között közigazgatási határ volt. A külvárosok ipara is ekkor indult fejlődésnek. Kialakult Újpest ipara, Rákospalotán vasúti javítóműhely, Kispesten gépgyár és Albertfalván repülőgépgyár létesült.

A két világháború közötti időszakban közigazgatási szempontból jelentős változások következtek be, a főváros életében. A korábbi tízből tizennégy kerületet hoztak létre. Ennek az átszervezésnek az eredményeként alakul ki a XI. kerület, amelynek azonban akkori területe még jelentősen eltért a maitól. (Máté György szerk.: Budapest kapujában)

A gazdasági fellendülés egyik jelentős lépése, az 1860-as évi vasútépítés, ami közelebb hozta Albertfalvát és Budafokot a fővároshoz. Buda (Déli pályaudvar) és Nagykanizsa között 1861. április 1-jén nyílt meg az ún. Déli vasút. A vármegye területére e vonalnak öt állomása esett: Buda (Déli pályaudvar), Kelenföld, Budafok (későbbi Budafok–Albertfalva állomás), Budafok megálló (a későbbi Budafok–Háros) és Nagytétény. Budafok és Albertfalva lakói így vasúton hamarabb találtak összeköttetést a fővárossal, mint a helyi közlekedés eszközeivel. 1899. szeptember 19-én adták át a HÉV vonalát, ami a Gellért-tér és Budafok között 7,8 km hosszan vezetett, Albertfalván keresztül. A HÉV üzemeltetéséhez szükség volt villamos áramra, szerelő műhelyre és éjszakai elhelyezésre is. Így 1899-re felépült Budafok és Albertfalva határában a HÉV forgalmi telep és vele szemben a HÉV Áramfejlesztő Telep.

Albertfalva 1900-ban nyerte el a községi rangot, amint ezt pecsétjének *Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye Albertfalva község 1900* közírata is bizonyítja. A pecsét verete két, egymással szembenálló oroszlántól körülvett méhkas, a méhkas felett pedig hercegi koronát ábrázol. A korona egyértelműen a névadó Albert hercegre utal; az oroszlánok vagy a Szavoyai örökségre, vagy az alapító hercegi rangjára emlékeztetnek; a méhkas pedig – a szorgalom és a takarékoság szimbóluma – minden bizonnyal a Promontorral fennállott kapcsolatot hivatott szimbolizálni, Promontor régi pecsétjén ugyanis pontosan ilyen rajzolatú méhkas látható.

Az a körülmény, hogy Albertfalva 1910-re nagyközséggé nőtte ki magát, közjogi és közigazgatási szempontból viszonylagos önállóságot adott a településnek, ugyanakkor számos kötelezettséggel is terhelte az önkormányzatot. Ilyen kötelezettség: anyakönyvezés, közoktatás, közegészségügy, közbiztonság, köztisztaság, úthálózat kialakítása, a kulturálódás feltételeinek megteremtése. Albertfalván 1885-ben nyílt meg a két tantermes állami elemi iskola, és 1900-ban kezdett működni az óvoda.

Az albertfalvi repülőgépgyár

Az ipar a kerület külső részei felé terjeszkedett. 1912-ben alakult meg a *Magyar Repülőgépgyár R.T.*, alapítói a Ganz–Danubius Gyár és Weiss Manfréd. A gyár Pesten, a Váci út és a Hungária út sarkán kezdte meg működését, de itt nem volt elég hely a gépek kipróbálására. Ekkor esett a választás Albertfalvára és annak az északi határán elterülő széles sávra, ahol 1915 végére felépülhetett az Osztrák–Magyar Monarchia legnagyobb repülőgépgyára, ami megtartotta a *Magyar Repülőgépgyár R.T.* megnevezést.

A Közlekedési Múzeum Évkönyvei 6. kötetében olvashatjuk, hogy az első világháború végére Magyarországot az európai repülőgépgyártás egyik jelentős bázisának tekintették. A három magyarországi repülőgépgyár közül az albertfalvi volt a legnagyobb. Magyarország a háború közepén havi 80–100 gépet gyártott, aminek körülbelül a felét Albertfalván készítették.

Az említett évkönyv és *A magyar repülés története* című könyv szerint az albertfalvi repülőgépgyártás története a következő: A Magyar Repülőgépgyár R.T. a Váci úton alakult az 1910-es évek elején, onnan költözött Albertfalvára 1914-ben. A gyár, magyar nevét németre fordítva Ungarische Flugzeugwerke A.G. néven vált ismertté. Ezt rövidítve jött létre az UFAG repülőgép márkanév. Ez a mozaikszó az Albertfalván tervezett és nagy darabszámban, sikeres repülőgépként gyártott típust jelöl, de az itt készült gépek többsége licenc-gyártmány volt.

1915-ben még nem számított nagyinak az albertfalvai gyár. Ebben az évben 22 darab Daimler-motoros felderítő repülőgépről és 57 db Lohner-licenc alapján készült hidroplánról van adat. De az év végén licencszerződést kötöttek a német Hansa-Brandenburgische Flugzeugwerke céggel, amivel együtt felfuttatták a gyár termelő kapacitását. E szerződés alapján kezdték el gyártani az első világháború egyik legjobb repülőgépének tartott Brandenburg CI-Et, ami felderítő feladatokra és harci tevékenységre egyaránt alkalmas volt. E típus Albertfalván gyártott példányait idővel egyre korszerűbb motorokkal szerelték. Az első példányok még 160 Lóerős Daimler-motorral, ezt követte a 220 Lóerős Benz, majd a 230 Lóerős Hiero-motorral látták el. Végül a magyar gyártmányú 250 Lóerős MARTA-Benz motort szerelték a gépekbe, amit egy aradi gyár szállított. Ez volt az akkori legkorszerűbb repülőgépmotor.

1916-ban 166, 1917-ben 330, 1918-ban pedig 170 ilyen típusú repülő készült Albertfalván. 1917-ben készült még itt 12 db Brandenburg GI. típusú, nagyméretű, kétfedelű bombázógép is. Ugyanekkor a háború éveiben tovább gyártották a Lohner-hidroplánokat, amihez a Duna-parton külön szerelde és hidroplán kikötő épült. De Albertfalván nemcsak licenc alapján gyártottak repülőgépeket. Itt tervezték az UFAG UC I. típusú, kétüléses gyorsfelderítőgépet, melynek konstruktőrei az albertfalvai gyárban alkalmazott cseh Stanko Blondek és a szintén itt dolgozó Oravecz Béla voltak. Ebből a típusból összesen körülbelül 300 db készült el, amiből 172 az albertfalvai gyár terméke, a többi pedig az osztrák phönix cég készítette. Tehát nemcsak a magyarok vették át más országok terveit, hanem a külföldi repülőgépgyárak is elismerték és elfogadták Magyarországon, történetesen éppen Albertfalván tervezett repülőgépet. Az UFAG UC I. típusú 180 km/ó sebességre volt képes, 4900 m magásra tudott felszállni és 3,5 óra volt a repülési ideje.

1919-ben csökkent termelése, de folytatták a repülőgépgyártást. A Brandenburg CI-ből ebben az évben 25 db készült, ezen kívül gyártották még a hidroplánokat és valószínűleg az UFAG UC I. típust is. A tanácsköztársaság idején Szamuely Tibor 1919. év májusában az albertfalvi repülőtérről repült Moszkvába katonai segítségért.

Az első világháború után az antant-tilalom miatt tilos volt Magyarországon a repülőgépgyártás. Valószínűleg ezzel függ össze, hogy 1920. március 21-én Neuschlosz Ödön és a lőrinci parkettagyár társulási szerződést kötött a Magyar Repülőgépgyár R.T.-vel, ami után új céggént Albertfalván létrejött a Neuschlosz-Lichtig Faipari Részvénytársaság. Ugyanebben a hónapban a gyár szerelőcsarnoka leégett és a helyreállítás 1921 végéig tartott. 1923-ra enyhült az antantnak a repülőgépgyártásra vonatkozó tilalma. A Kereskedelemügyi Minisztérium pályázatot hirdetett új repülőgéptípus tervezésére, amit titokban katonai célokra is alkalmaztak volna. A minisztérium külön kérte az albertfalvai gyárat, hogy dolgozzon ki pályázati tervet, és titokban közölték a katonai célt is. Oravecz Béla, az UFAG egykori konstruktőre ekkor még Albertfalván dolgozott a Neuschlosz-Lichtig vállalatnál. Ő volt a legesélyesebb pályázó, de a pályázat antant ellenőre felismerték, hogy gépe katonai célokra is alkalmas, ezért a minisztérium nem díjazhatta az albertfalvai munkát.

Az albertfalvai repülőgépgyárban fénykorában 1700 alkalmazott dolgozott. A gyárnak saját repülőtere volt, amit északról a mai Építész utca, keletről a Duna-part, délről a mai Mezőkövesd utca környéke vagy azon túl a budafoki határ, nyugatról pedig a főúti ház sor telkeinek hátsó vége határolt. (*Nagyváradai Sándor: Fejezetek a Magyar katonai repülés történetéből, Vitéz László: Albertfalva, Csanádi-Nagyváradai-Vinkler: A magyar repülés története.*)

A két világháború között

Az első világháború Albertfalvától is megkövetelt a maga áldozatait. A *Albertfalva elesett hőseinek* feliratú emléktábla jelenleg a Fehérvári útra néző cernázó – régebben az első albertfalvai községi elemi iskola – falán látható.

Az 1920-as évek elején Albertfalva még mindig eléggé gyéren lakott településnek számított. Budapesten ehhez a dekonjunktúra következtében nyomortelepek keletkeztek, a vidékről felköltözött munkások barakkokban vagy elhagyott házakban aludtak. A két világháború közötti időben nagyarányú építkezés szolgálta a szegény rétegekről való szociális gondoskodást. Ekkor határozták el, hogy felparcellázzák a keleti, Duna felé eső területét, a repülőgépgyár korábbi röptérét.

1929-re fel is épültek a részben földszintes, részben egyemeletes házak, amelyek hangulatát egyformaságuk, boltíves bejáratuk, kovácsoltvas erkélyük és elől kis virágoskert, háton nagyobbacska kert adta. (Én is ilyenben lakom.) Az ide költözöttek igényeit már nem elégítette ki a „régibb Albertfalva” boltjai, így a Petőfi Sándor utcában felépült egy *Vásárcsarnok*, az egyik egyemeletes ház földszintjén megnyílt az új Posta Hivatal, ami 1890-ig működött. Már nem a „kertvárosban”, de annak közelében épült fel egy földszintes épület a gyógyszerár és az *Albert Mozgókép Színház*.

Albertfalván 1828 óta van elemi iskola. A község első tanítója Dobocska (Vodicska) József volt, aki 1828-ban került ide, előbb tanító, majd jegyző, végül Promontori főjegyző lett. Erről a Canonica Visitatióból szerezhettünk tudomást. Talán az ő fia lehetett Vodicska Vencel, aki az Albertfalvi Múzeumban őrzött gyászjelentése szerint 1884-ben, 76 éves korában halt meg, tanító és jegyző volt.

Az első iskola eredetileg földszintes volt, fő homlokzatán négy, a villamossínekre néző ablakkal. Volt egy hátranyúló kis szárnya, amit az udvarról lehet megközelíteni. Helyileg a mai cérnagyár szomszédságában feküdt. Később kibővítették az épületet, és a Forgalmi-telep irányában megtoldották egy tanteremmel, melynek hossz tengelye merőleges volt a villamossínekre. A következő bővítésre valamikor az 1920-as években került sor, amikor az iskola emeletet kapott.

Mivel Albertfalva lakossága az alapítástól kezdve folyamatosan, néha ugrásszerűen növekedett, az iskola mindig teremgondokkal küszködött. Ezért az 1920-as évek második felében felmerült a gondolat, hogy új, nagyobb iskolát kell építeni. Pogány Gusztáv igazgató idejében, 1929-re épült fel a Szent Imre úton az az épület, ami alaposan kibővítve, de ma is iskolaként szolgál. Akkor öt tanterme volt, a főbejáratnál szemben, egy hátranyúló szárnyban pedig az egyházközség kápolnája kapott helyet az elkövetkező 12 évre (hétközben tornateremként szolgált). Az iskola mellé igazgatói lakás is épült, amit később konyhává alakítottak, majd 1991 nyarán az Albertfalvi Múzeum költözött oda.

A Canonica Visitatio 1949-ben arról tudósít, hogy a község lélekszáma hullámvázban van, de az 1941-es népszámlálás 4461 itt lakó személyt mutatott ki. Vallás szerint ebből 3568 katolikus, 447 református, 267 evangélikus és 185 egyéb. Az iskolában évfolyamonként egy-egy osztály volt osztályonként 40 tanulóval, a 6 osztályos iskolának tehát 240–250 tanulója volt, akiket tizenegynéhány fős tantestület látott el. A továbbtanulás rendszerint polgári iskolában, vagy gimnáziumban történt.

Haid Henrik igazgató 1948-ban emeletet építtetett a Szent Imre úti iskolaépületre, ami ezzel 11 tanteremre vált. A forradalom és szabadságharc egyévszázados emlékére az iskola felvette a ma is használatos Petőfi Sándor nevet.

Az iskolát legközelebb 1979-re, Beleznay Andor igazgatósága idején bővítették ki. Ma az 1929-ben emelt, majd kétszer is bővített épületben van az alsó tagozat, az 50 évvel később felépült új iskolarészben pedig a felső tagozat. 1981-ben Beleznay Andor tovább folytatta az általános iskola bővítését. Az Érem utcában felépített egy újabb épületet több tanteremmel, amit évekig használhatott az iskola. A XI. kerületi Tanács azonban 1987-ben önhatalmúlag odaköltöztette a kerületi dolgozók gimnáziumát, aminek speciális tanmenettel nappali tagozata is volt.

Az új iskolával szembeni – még kopár – terület tűnt a legalkalmasabbnak arra, hogy itt építsék fel Albertfalva első templomát és a paplakot, amibe helyet kellett kapjon a lelkesi hivatal is. A templom 1941 októberére készült el. A főoltárt Szent Mihály napját követő vasárnap 1941. október 5-én szentelte fel Shovy Lajos székesfehérvári püspök.

A község egyházi önállósodását részben Forgó Henrich főjegyzőnek köszönhetjük. Ő egy alkalommal meghallván, hogy Prohászka püspök Albertfalván kocsizik Pestről Székes-

fehérvárra, két társával kiállt az útra és megállította a püspök autóját. Állandó papot kért Albertfalva részére. A püspök teljesítette kérését és később meglátogatta a községi iskolát is.

Albertfalva közigazgatásilag 1828-ban vált el Budafoktól, de egyházi igazgatósága szerint 1923-ig odatarozott. 1923. január 7-én lelkési rangban önálló egyházközség lett Albertfalva.

A község önállósodásának századik évében saját lelkipásztort kapott. Bergendy János a felvidékről egyházmegyéinkbe került pap 1928-ban, mint kihelyezett hitoktató-káplán, Pilisvörösvárról jött Albertfalvára, ahol a budafoki plébános alárendeltségében dolgozott. Az egyik tanítói lakásban lakott, misézett és az iskolában hittant oktatott

Albertfalva első plébánosa Doroszlai Béla volt, aki 1933. augusztus 27-én foglalta el hivatalát. Vele jött Vajk (Vinkvits) Gyula káplán is. Szeptembertől megkezdtek az egyházközség szervezeti kiépítését. Doroszlai Béla építkezéssel kezdte: 1935 februárjára elkészült a korszerű lelkészlakásokkal ellátott plébánia hivatal. A következő lépés 1938-ban meghirdette az önálló és nagytemplom építését. Gyűjtést kezdeményezett és pályázatot adott ki a templomterve. Végül is Kismarty-Lechner Jenő építőművésznek, a Műegyetem tanárának munkáját fogadták el. A község az anyagi alapot lakosságának adományával és a bútorgyáros Mahunka Imre hagyatékával teremtette meg. A Jézus-szíve oltárt Aradi Ignác polgári apátplébános, a Szűz Mária oltárt Büttner Ferenc budafoki apátplébános szentelte fel.

Albertfalva Budapesthez csatolása

Albertfalván az 1940-es évek elején kezdték meg a „kis-lakás telep” építésének második fázisát a Jókai út – ma: Vegyész utca – és a Mátyás király út – ma: Mezőkövesd utca – közé eső területen. A második világháború véget vetett az építkezéseknek. Mivel Albertfalva és Budafok – szerencsétlenségükre – nagyon közel esett a Csepel szigeti petróleumkikötőhöz és -finomítóhoz, ami hadi célpont volt, ezek légi-bombázásának szóródásából jutott Albertfalvának is. 1944. június 14-én a bombák a „kis-lakás telepen”, és a kertes házak között is pusztítottak. Ezt követte Budapest és a külváros ostroma, 1944. december 26-án pedig bevonult a Vörös Hadsereg.

Az albertfalvi lakótelep építését az ötvenes évek elején kezdték meg, az egykori „kis-lakás telep” második építési fázisában tervezett, de félbemaradt építkezések helyett, az erre a célra fenntartott területen. Az építkezés kezdetén az építetők még csak-csak figyelembe vették a hajdani tervezők elképzelését, az új „kertváros” egy, két, három emeletes házainak blokkjai azonban legalább ötféle stílusban épültek, amelyekben csak az igen kicsi alapterület a közös. Így az új lakótelep a „kertváros” jellegét teljesen elvesztette, később már szimbolikusan sem építettek kertet, de még kerítést sem.

Ekkorra azonban Albertfalva már csak a nevében létezett, mert az 1949. évi 26. t. c. elrendelte az ún. Nagy-Budapest létrehozását. 1950. január 1-től 7 megyei jogú várost (Budafok, Csepel, Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota, Újpest) és a 16 nagyközséget (Albertfalva, Békásmegyér, Budatétény, Cinkota, Mátyásföld, Nagytétény, Pesthidegkút, Pestújhely, Rákoscaba, Rákoshegy, Rákoskeresztúr, Rákosliget, Rákosszentmihály, Sashalom, Soroksár) Budapest addigi területéhez csatoltak. Ekkor osztották a ma is létező Nagy-Budapestet 22 kerületre. Így a kerületek határvonalainak sajátos megvonása folytán Albertfalva elszakított a vele közvetlen szomszédságban lévő Budafoktól, és a XI. kerület perem-területévé vált. A régi térképeken megfigyelhető pedig Albertfalva és Budafok együtt alkottak jól körülhatárolható egységet. Budafokot azonban – máig sem tudják miért – Budatéténnel és Nagytéténnel vonták össze, így alkotván meg a XXII. kerületet.

Ennek előzményeként érdemes megemlíteni, hogy Budafok 1926-ban kérelmezte a „rendezett tanácsú város”-sá nyilvánítását, akkor a leendő város súlyának növelése érdekében javasolták Albertfalva önállóságának megszüntetését, és területének Budafokba való beolvasztását. A kérdésben döntést és határozatot hozni hivatott megyegyűlésre 1926-ban Albertfalva küldöttsége is felvonult, és ott – a hagyományok szerint – úgy nyilatkozott, hogy a delegáció addig nem hagyja el a gyűléstermet, ameddig ígéretet nem kap önállóságuk meghagyására. Talán bölcsőbb lett volna, ha Albertfalva Budafok csatolásához vagy egyesítéséhez ragaszkodik. Így Albertfalva 1828-tól 1950-ig megtartotta függetlenségét. (Tétény-Promontor XXII. kerület története.

Halász Boglárka

A régészet népszerűsítése és oktatása Magyarországon a XIX. században

Ma már természetesnek vesszük, hogy műemlékeket látunk, múzeumba járunk, ahol letűnt korok népeinek használati tárgyait megismerjük. Pedig másfél évszázaddal ezelőtt néhány tudósnak elszánt harcot kellett vívnia azért, hogy a még meglévő ódon épületeket, a földből véletlenül – s nem egyszer tömegesen – előkerülő tárgyakat megmentsék, s a megmaradásukat lehetővé tevő új tudomány, a *műrégészet* létrejöhesse. Ez új szemléletet kívánt a korábbi „kincskeresés” helyett, s az új szemlélet megvalósításában a magyar műrégészet három nagy személyisége: Ipolyi Arnold, Rómer Flóris és Henszlmann Imre játszotta a vezető szerepet.

A társadalom különböző rétegeinél más és más eszközökkel próbálkoztak, felhasználták az iskola-rendszer és a közéleti tevékenység adta lehetőségeket is. A falusi lakosság körében és a népiskolákban felvilágosítással, a magasabb fokú oktatási intézményekben a *műarcheológia* rendes tantárgyként való tanításával, az értelmiségieknél és a laikus érdeklődőknél előadásokkal akartak sikereket elérni, míg a honatyákat a dicső magyar nemesi múlt eszményének hangoztatásával lelkesítették.

Az 1868. november 15-én megindított Archeológiai Értesítő oldalain rendszeresen jelentek meg a műrégészet érdekében tett kérések, felhívások és az ezek által elért eredmények. A cikkek legnagyobb részének szerzője Rómer Flóris, de írt Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre, később Hampel József is.

Rómer a „pedagógus”, aki kér, buzdít, ha kell ostoroz, örül a jó eredménynek és elkeseredik az értetlenség láttán, de sosem mond le a tanításról. Fraknoi írta róla, hogy „...az ő személyében az elvont feladatoknak élő, zajtalan munkásságában kielégítést találó igazi tudós frigyét kötött népszerű agitátorral...mindenkinek a maga nyelvén tud beszélni és mindenkinek színvonalára leszáll, hogy őt aztán a saját magaslatára emelje.”¹ Ipolyi, aki karizmatikus, irányító személyiség, előadásaiban és cikkeiben keményen bírálja, gyakran nevetségessé teszi a buta és értetlen embereket, függetlenül attól, melyik társadalmi réteghez tartozik az illető. Henszlmann mint országgyűlési képviselő diplomatikus, de határozott felszólalásaival sokat tett az Archeológiai Bizottság és a műemlékvédelem érdekében, a képviselő urak ezirányú szemlélet-változtatásában.

A műarcheológia népszerűsítése és oktatása érdekében megjelent rengeteg írásból válogattunk össze néhányat és csoportosítva közöljük őket aszerint, melyik társadalmi réteget célozták meg.

Mivel a „felhívások” tudományos szaklapokban, valamint a fővárosi és vidéki újságokban jelentek meg, csak egy szűk réteg olvashatta őket. Rómer úgy vélte, hogy egyszerű szavakkal kell szólni a néphez, ha gyorsabb és jobb eredményt akarnak elérni, ezért 1866. június 15-i dátummal *Magyarország Földműveseihez* címmel közvetlen hangú és egyszerű stílusú felhívást írt, amelyet 4000 példányban osztottak szét a falusiak között. Arra kéri őket, hogy ne pusztítsák el az előkerülő régiségeket, legyenek azok bélyeges téglák vagy üvegedények, ne marassák ecettel az aranynak hitt réz tárgyakat, hiszen aminek zöld vagy vörös rozsdája van, az nem nemes érc. Tanácsot ad arra, miként emeljék ki a földből a tárgyakat, különösen az agyagedényeket, hogy azok egészben maradjanak. Óvja őket attól, hogy bármilyen régiséget a szatócsnak vagy a házalónak eladjanak „egy-két krajczárért, egy ital lélek- és egészségvesztőért.”² Jelentsék azokat papijuknak vagy a tanítóknak, akik majd az Akadémiának adnak hírt. Ezek a régiségek a nemzeti tudományt gyarapítják, amit aztán a külföld is méltányolni fog, „És az érdem...nem lesz egyedül a tudós bűvárá, hanem az összes nemzeté az első tudóstól a legutolsó földművelőig. Úgy van ez külföldön is. A gazda, aki valmit telkén talál, büszke; hogy nevét a világ ismerni fogja...hogy nemzetének szemezsége által szolgálatot tesz...”³ Szót emel a babonáság ellen,

¹ Századok 1891. 177. old.

² Archeológiai Közlemények 1866. 206. old.

³ Uo. 206. old.

„... az ésszerszámok csak a múzeumokba valók. Ott van a nemzeti múzeumban egész gyűjtemény... ha ezeket valóban lehetne gyógyításra használni, a fővárosi orvosok sem hagynák ám ottan híjában heverni...”⁴ S hogy anyagi érdekeltségük is meglegyen, felhívását azzal zárja, hogy „... amit a véletlen előtettek feltár, velünk bizalmasan ismertessék meg, bizonyosak lehettek, hogy a felt kincsnek vagy szerszámoknak illő, becsületes árát is fogjuk kívánságtokra kezeitekbe szolgálatni.”⁵

A népnevelőkhöz, mint az őstörténet pionírjaihoz több alkalommal szólt, akiknek egyébként is egyik legnemesebb feladatuk a népet a durva vandalizmusból gyógyítani. Úgy véli, ha minden tankerületben csupán két-három népnevelő felkarolná a régészet ügyét, „néhány év alatt olyan polcra emelhetetnők múzeumainkat, hogy a vaspályákat nem híjába építette volna az ország a külföldiek számára is.”⁶ Boldogan adná közre az Archeológiai Értesítő lapjain azon népnevelők neveit és munkáit, akik tanítványait az őstörténelem tárgyaira figyelmeztetik. Nem azt várja, hogy a falusi gyerekek régészeti tanuljanak, hanem hogy ne pusztítsák el az előkerülő régiségeket mint haszontalanságokat, hanem értesítsék a helyi értelmiséget, azok pedig a régészeti egyletet vagy az Archeológiai Értesítő szerkesztőségét. Amikor Rómer a nemzeti múzeumban falusi embereket látott, megmutatta nekik a múzeum képes kalauzát és megkérdezte, találtak-e már ehhez hasonló tárgyakat, amire általában a következő választ kapta, „Hogyne volna uram, van ám, magam is nem egyszer találtam ilyesmit, de bizony földhöz csaptam, mint haszontalanságot eldobtam: mit tud ilyesmiről a szegény ember, hiszen mi tudatlan polgárok vagyunk.”⁷ E tudatlanságon legfőképpen a népnevelők tudnának segíteni, igaz, hogy ehhez a munkához bátorság is kell, mert el kell viselniük a gúnyolódást. Az is előfordult, hogy földművesek jelentek meg a nemzeti múzeumban, hogy „arany pénzeket” adjanak el jó áron, s mikor kiderült, hogy kincsük csupán 1–2 forintot ér, szomorúan és szitkozódva távoztak, „... a falusi iskoláknak kellene közbelépni és a népet felvilágosítani...”⁸

Rómer arról is értesít, hogy az 1867. szeptember 20-án tartott tanári értekezleten elhangzott, „az 1866-dik tanévben kísérte meg az V. és VI. osztályokban a mytologiának és római régiségeknek latin nyelven tanítása.” Ő ennek sikerében egyáltalán nem reménykedett, mivel „az ifjúság annyira el van szoktatva minden szemlélestől, hogy még saját nyelvén is alig képes valamit... megtanulni... de hogy a tanárok belátják, hogy a klasszikai magyarázatokhoz szükséges, miszerint a tanulókat rendszeresen oktassanak a régiség vallásában és azoknak szokásaiban, az örvendek.”⁹ Később, 1893-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium lehetőséget adott a középiskolai tanároknak, hogy külföldre utazzanak és ott a régiségekkel megismerkedjenek. Az iskolai értesítőkből kiderül, mely iskolákban tartottak archeológiával kapcsolatos előadásokat.

Az egyházi személyek nagy hatása az akkori emberekre elvitathatatlan, ezért az ő műrégészeti kiművelésük több szempontból is igen fontos volt. Egyrészt nekik jelentették az előkerült leleteket, másrészt az erre való figyelmeztetés a szószékéről volt a leghatásosabb, harmadrészt tőlük (is) függött, hogy a templom és annak felszerelése megmarad-e eredeti stílusában vagy giccsekkel telerakva az ízléstelenséget terjesztik, végül a helység történetével is foglalkozniuk kellett volna. Rómer 1860-ban megjelent *A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlata* című könyvében azon óhaját is kifejezi, bárcsak adna ki az esztergomi érsekség olyan rendeletet, amely szerint a lelkészeknek kötelező leírni falujuk, városuk történetét, kikérdezvén a helység véneit, felhasználva az iratokat, s az esperesek egy-egy látogatás alkalmával ezeket is ellenőriznék. Majd hozzáteszi, hogy tudja jól, a pusztá parancs csak visszatetszést szül, ezért a szeminárium növendékeknek kellene az erre való fogékonyságot nevelni. Ipolyi 1867-ben a Szent László Társulat 5. közgyűlésén beszédet tartott *Az egyházi művészet s annak emelése hazánkban* címmel. Hangsúlyozta, hogy az egyházi építészet nem lehet a divat játéka, vissza kell térnünk ősegyházunk eredeti művészi gyakorlatához. Az egyházi műrégészetet tanítani kell, hogy a műemlékek megfelelően legyenek fenntartva vagy helyreállítva. Egy évvel később Rómer örömmel közli, hogy a két felsőbb teológiai tanfolyam

⁴ Uo. 205. old.

⁵ Uo. 207. old.

⁶ Archeológiai Értesítő 1872. VI. évf. 27. old.

⁷ Archeológiai Értesítő 1871. V. évf. 37. old.

⁸ Archeológiai Értesítő 1871. V. évf. 191. old.

⁹ Archeológiai Közlemények 1868. 221. old.

hallgatói egyházi archeológiai előadásokra járnak, a főpapi karból pedig többen stílszerű helyreállításokat terveznek, így a hercegprímás az esztergomi Szt. István-féle kápolna restaurálását, a pannonhalmi főpát a Szt. Mártoni katakombá visszaalakítását, a garmaparti benedekrendi apátság kijavítását, deáki községnek egy nagyobb, román stílusú templomot terveznek, a régít Ipolyi már egy monográfiában megörökítette. Römer még hozzáteszi, hogy fel kellene már hagyni az előítélettel, miszerint „*a román vagy gót...építés többé kerülne, mint az iránytalan kaszánya vagy veszélyes kővémalom, basilikának csúfolt építési mód, mely már megérdemelte, hogy hazánkból kiűzzessék!*”¹⁰ Amint az várható volt, Ipolyi püspökké való kinevezése után (1872) még jobban odafigyelt az egyházi kincsekre. Körlevelet adott ki egyházmegyéje papjaihoz, amelyben egyebek között szóvá tette, hogy felújítás címén a régi szép falfestményeket lemeszeltetik, vagy tarka színekkel újakat festetnek, az oltárok meg úgy tele vannak rakva ízléstelen csokrokkal, szobrokkal, gyertyatartókkal, hogy a lényeg, a feszület és az oltár asztala nem is látszik. Két esztendő múltával azonban már jó hírként közölték, hogy a veszprémi papnevelőben Szalay Pál, a teológia tanára keresztény műarcheológiát is tanít.

A pesti egyetemen az 1870-es években már voltak régészeti előadások. Hallgatóik érdekében Römer szót emelt abban a levélben, amelyet a bölcsészeti karhoz írt az archeológiai ösztöndíjak ügyében. Véleménye szerint „*Ösztöndzésre leginkább azon szaktudományok szorulnak, és segélyezést...azon egyetemi hallgatók érdemelnek, kik magukat nem kenyértudományokra szánják el, hanem...melyekre kevesen alkalmasok...(ide) sorozandók az archeológia és az érmészet, mint a történelem írásainak nélkülözhetetlen segédei.*”¹¹ Ezekre a szakemberekre szüksége van a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a gimnáziumok mellett alapított vagy alapítandó érem- és régiségtárnak, a vidéki gyűjteményeknek. Ösztöndíjat azok kapnának, akik az egyetemen két féléven át az említett tárgyakat hallgatták és jó eredményt értek el, ezen felül egy iskolai éven át a nemzeti múzeum érem- és régiségtárában folytattak gyakorlatot. Ha itt is meg voltak velük elégedve, akkor javasolhatók a külföldi ösztöndíjra Berlinbe, Göttingába vagy Rómába. Németországban is ilyen rendszer működik, csak onnan a hallgatókat Rómába, Athénba vagy Egyiptomba küldik. Az Archeológiai Értesítő új folyamának kötetéből gyakran értesülünk arról, melyik tanévben kik tartottak előadást, mely témában és hány órában a segédtudományokból. Az előadók között volt Henszlmann Imre, Hampel József, Pasteiner Gyula, Pulszky Károly, Torma Károly, Ballagi Aladár, Czobor Béla és a század végén Kuzsinszky Bálint. A szakoktatásról Hampel 1880-ban elégedetten nyilatkozik. Ahogy ő fogalmaz, minden középtanodában a história tanára, a classikai philologia tanára s a rajztanár az antik művészetben s a modern műtörténetben jártassággal bír. A három tanár egyike az iskolai múzeum őre. Az egyetemi oktatást úgy szervezték meg, hogy az a tanároknak magadja a szükséges ismereteket, valamint hogy kutatókat neveljen. A kutatók kiképzésére külön kurzusok szolgáltak, egy év az ősrégészetre, egy a kalsszikai archeológiára, egy a pecséttanra és érmészetre, egy pedig a modern értelemben a műtörténetre. Gyakorlatra a nemzeti múzeumba jártak a hallgatók. Legalább egy évig középkori és modern műtörténetet az iparművészettel együtt tanítottak a püspöki szemináriumokban és a nem katolikus teológiai intézetekben.

A budapesti nemzetközi régészeti kongresszus előtt előadásorozatot tartottak azért, hogy a kongresszuson elhangzó előadásokat ne csak a szakemberek, hanem az egyetemi diákok és a „művelt közönség” is megismerhesse. Römer és Henszlmann előadásain akadémikusok és tanárok is részt vettek. A későbbiekben is igény jelentkezett az ilyen előadásokra, ezért Szendrey János indítványára az Országos Régészeti és Embertani Társulat, valamint a Magyar Történelmi Társulat közösen úgy határozott, hogy „a tél tartalma alatt havonként kétszer rendez ily előadást.”¹² Ezután a régészet valamennyi témaköréből hallgathattak előadásokat az érdeklődők, az előadók: Pulszky Ferenc, Pulszky Károly, Torma Károly, Csánky Dezső, Czobor Béla, Szendrey János, Szádeczky Lajos, Boncz Ödön, Hampel József, Szilágyi Sándor, Ballagi Aladár és Fejérfutak László, a különböző szakterületek tudósai voltak.

Dr. Kovács Valéria

¹⁰ Archeológiai Közlemények 1868. 219. old.

¹¹ Archeológiai Értesítő 1872. VI. évf. 109. old.

¹² Archeológiai Értesítő 1886. új folyam VI. 434. old.

HAGYOMÁNY

Faludi Ferenc utóélete Vas megyében

A magyar nyelv művészi kifejezője, a Pannon táj későbarokk költője, a párbeszédes erkölcsnevelő művek szerzője és más jelzőkkel illetett Faludi Ferenc sok szállal kötődik Vas megyéhez. Apja a megye egyik legjelentősebb főúri családja, a Batthyány-ak tisztartójaként Kőrmenden lakott és működött. Feleségét boldog állapota miatt a kurucok a Rábamenti portyázgatása kezdetén, gazdái ősi fészkére, a nagyobb biztonságot nyújtó Németújvárra menekítette. Ezért született 1704. március 25-én a keresztségben Ferenc nevet kapott fia Németújvárott és nem a család állandó lakóhelyeül szolgáló Kőrmenden.

Mivel a kuruc lovasok időnként Bécset is nyugtalanították, a labanc hadvezetőség nagy erővel igyekezett őket az osztrák határtól minél távolabb szorítani, így a Faludi család aránylag hamar visszaköltözhetett a Rábaparti városba. A kis Ferenc tehát Kőrmenden és környéke lakói között töltötte gyermekkorát, szerezte maradandó emlékeit, sajátította el a magyar nyelvet, ismerte fel szépségét és annak „vasi” ízét.

Gimnáziumi tanulmányait Kőszegen a jezsuitáknál kezdte és Sopronban folytatta. E két városban kapta azt az indíttatást, amelynek hatására 1720-ban, 16 évesen jelentkezett a jezsuita rendbe. Miután Bécsben kiállta a két évi próbaidőt és letette a szerzetesi esküt, tagja lett az ellenreformáció vezető erejét képviselő, az oktatást és a hitterjesztést fő feladatának valló, a XVIII. század közepén Magyarországon 40 tanintézetet működtető szerzetesrendnek.

A gazdag és eredményes életpálya

A jezsuiták követelményrendszerének megfelelően Grazban, majd Pozsonyban elvégzett filozófiai és felsőbb matematikai tanulmányai után változatos, gazdag és eredményes életpálya várt Faludi Ferencre. Volt lelkipásztor, egyetemi tanár, kollégiumi vezető, nyomda- és könyvtárigazgató, könyvcenzor és magyar gyóntató a római Szent Péter Bazilikában. Az is megadatott neki, hogy 1750-ben rövid ideig szülőföldjén is munkálkodhatott: kőszegi gimnáziumuk rektori teendőivel bízták meg rendje elöljárói.

A jezsuiták feloszlását Pozsonyban megért Faludi 1773. szeptember 23-án Rohoncra költözött, ahol egy alapítványi ispótlálynak lett a lakója, egyben vezetője. A kis vasi városban érte a halál 1779. december 18-án. Szegényes hagyatéka, benne kézíratainak egy része, a szombathelyi püspökségre került.

A magyaron kívül a latin, a német, az olasz és a francia nyelvet is birtokló Faludi Ferenc irodalmi munkálkodását római tartózkodása idején kezdte. Első könyvei külföldi szerzők műveinek művészi átdolgozásai. Ezeknek és a további munkáinak a nyelvezete, Batsányi János jellemzése szerint: „Oly szép, oly természetes, tiszta, csinos, ...amelyet a magyar könyvek szerzőinél a mai napig felette ritkán és ilyen mértékben valósággal majdnem egyedül csak őnala találhatni.”

Az életrajzírói hangsúlyozzák, hogy a gyermek, majd az ifjú Faludi erősen vonzódott a pórnéphez, jól érezte magát a majori mesteremberek (kovácsok, bográrok) és a cselédek, valamint az uradalmi kasznárok, számadó juhászok között. Élvezte ízes beszédüket, kiejtésüket, szóképeiket, amelyek közül sokat fel is jegyzett. Faludi mondanivalójának és nyelvezetének a gyökerei tehát a „vasi” földből táplálkoztak.

Az emlékörkítés

Faludi Ferenc irodalmi munkálkodásának értékelését Révai Miklós és Batsányi János indította, majd Toldy Ferenc folytatta. Nekik és követőiknek köszönhető az a méltó hely, amelyet Faludi Ferenc a magyar irodalom történetében máig betölt. Szűkebb pátriájában, Vas

megyében Bitnitz Lajos és Géfin Gyula kezdte a méltatását, emlékének örökítését. Elsősorban az ő érdemük, hogy Vas megye, amelyhez Németújvár, Kőrmend, Kőszeg, Rohonc, valamint kéziratai egy részének őrző helye, Szombathely révén kötődik, már a múlt században fiának vallotta Faludi Ferencet, s ezt emléktáblák elhelyezésével is kinyilvánította. Elsőként az elhunytára emlékeztető táblát helyezték el még a századforduló előtt a rohonci isptályra, a születésének helyét pedig 1921-ben jelölték meg Németújvárott. A Millenniumra megjelentetett, Sziklay-féle vármegyei monográfiák sorozatban 1898-ban kiadott *Vasvármegye* című kötet 91. oldalán így olvasható az első emléktábla szövege:

FALUDY FERENCZ
szül. 1704. Német-Ujvár
megh. 1779. Rohonczon.
Hanyatló korának
dicsőséggel koszorúzott írója,
a magyar nyelv
halhatatlan művésze és mestere
ez alapítványi házban
élt és dolgozott
öregbítvén saját és nemzete dicsőségét
1773–1777.
Emelte Vasvármegye lelkes közönsége

(Faludi két évig egy másik épületben lakott. Ebben a szegényházban halt meg, ezért szerepel az isptályon az 1777. év.)

Rohoncot és Németújvárt Trianon Ausztriához csatolta, s a „Vasvármegye lelkes közönsége” áldozatkészségével állított emléktábla ezután a burgenladivá lett városkában hirdette Faludi Ferenc nevét. Amikor az előregedett épületet lebontották, Rohonc magyar lakói a márványtáblát raktárba helyezték és megőrizték.

A mai Magyarországon elsőként Szombathelyen neveztek el utcát Faludiról. Emléktáblával legelőször 1943-ban a budai Szent Anna templom plébániaházát, az első lelképásztori munkahelyét, jelölték meg. A szülőföld emlékeztet a két világháború között a megyeszékhelyen középiskola és az írók egyesülése is tartósította. Nevesítve: Faludi Ferenc Gimnázium és Faludi Ferenc Irodalmi Társaság.

A megtagadás

Az 1950-es években – miként országszerte – Vas megyében is nagyon mostohán bántak az irodalmi örökséggel: az állampárt helyi vezetői és kiszolgálói egyszerűen megtagadták a megye több neves fiát, köztük – papi mivolta miatt – Faludi Ferencet is.

A történelmi hűség megemlékíteti velem, hogy Faludi szombathelyi „trónfosztása” a háború alatt kezdődött. Ugyanis az 1930 novemberében a Perint és az Emberbaráti Kórház közé emelt, korszerűen felszerelt Faludi Ferenc Gimnázium épületét a honvédség 1942-ben hadikórháznak vette igénybe, 1945 után pedig a szovjet hadsereg szállta meg és birtokolta 1957-ig. Az épületétől megfosztott Faludi Gimnázium évekig vegetált, vándorolt, míg aztán a tankerületi főigazgató 1949. szeptember 10-én, – ideiglenesen ugyan – megszüntette, de ez, miután az oroszoktól visszakapott épületbe a Kőszegről septiben áttelepített tanítóképzőt (ma Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola) helyezték el, véglegesen minősült. A Faludi Ferenc Gimnázium a vándorlása során egy ideig a premontreiek Szent Norbert Gimnáziumában működött társberletben, de az iskola állami kezelésbevételekor a premontrei atyáktól elvett, kitűnően felszerelt, jó hírnévnek örvendő iskolát nem Faludi Ferencről, hanem Nagy Lajosról nevezték el.

A Faludi Ferenc Irodalmi Társaságot az egyesületeket feloszlató belügyminiszteri rendelet szüntette meg.

A Faludi Ferenc utcáról, amely Szombathely belvárosában a Kőszegi utcára merőlegesen futott (ma Petőfi Sándor nevét viseli) érdemes elmondani, hogy – a Vasmegye című pártlap

1953. január 24-i számában olvasható közlemény szerint – az ott lakók követelésére vették el „a római pápa magyar gyóntatójától”. Faludit egyelőre csak a belvárosból száműzték: a Jókai utca végén, a Felszabadulási emlékmű alatt kapott egy kis terecskét. Az 1974-ben kiadott városi térképen még szerepel a Faludi tér megnevezés, az 1979. évin azonban már nem. Jelenleg az új városrészben, az Oladi lakótelepen 1987-től örökíti utca Faludi Ferenc nevét.

Visszafogadás

Faludi Ferenc halálának kerek évfordulóját fontos esemény előzte meg: a Magvető Könyvkiadó 1978-ban megjelentette a Téli éjszakák című művét Rónay György értékelő előszavával. A gazdag életműből ízelítőt adó válogatás méltóan hívta fel a figyelmet a XVIII. század egyik legjelentősebb írójára, aki „Ékes magyar stílusával európai színvonalra emelte a magyar prózát”. A Magvető a Téli éjszakák kiadásával nagyban hozzájárult a Faludi-kultusz élesztéséhez, illetve erősítéséhez, aminek eredményeként a szűkebb haza, Vas megye ismét fiának tartja Faludi Ferencet.

A költő halálának bicentenáris ünnepségei során, 1979-ben Rohoncon a városházára, Kőszegen pedig a gimnáziumra helyeztek Faludira emlékeztető táblát. A megemlékezésekről a sajtó is beszámolt, s értékelést is beleszöve a híradásokba, segítette Faludi Ferenc írói rangjának tudatosítását és azt a folyamatot, amely a költő visszafogadásához vezetett.

Jól szolgált Faludi Ferenc emlékeztető a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár azzal, hogy 1985-ben a Vasi Életrajzi Bibliográfiák XIII. kötetében – Köbölkúti Katalin összeállításában – Faludi Ferenc életművét tükröztette. A 70 oldalas kiadvány hűen mutatja a Faludi-kultusz burgenlandi folyamatosságát és hazai alakulását. Láttatja, hogy a költő születése 250. évfordulója évében – 1954-ben – nemcsak a tudományos és egyházi kiadványokban jelentek meg Faludit értékelő írások, hanem a munkáspártok központi lapjaiban (Népszava, Szabad Nép) is. A szűkebb patria sajtójában, a Vas megye című pártlap 1954. március 25-én közölte Tóth József könyvtáros Emlékezés Faludi Ferencre című cikkét. Az írás a számontartást jelezte. Hasonlóan jelzésértékű Palkó István irodalomtörténésznek az 1958-ban megjelentetett, helytörténeti tanulmányokat tartalmazó Vas megye kötetben és az 1957-ben kiadott Vasi élet és irodalom című antológiában a vasi irodalomról szóló írásaiban Faludi Ferenc méltatása. Az Életünk 1983-ban Szőrényi László Faludi Ferenc irodalmi jelentősége című tanulmányának közlésével támogatta a költő visszafogadását.

A Faludi-kultusz tehát a nyolcvanas évek közepe táján már túljutott az éledezésén: virágzásnak indult. Színezéséhez a Szombathelyi továbbélte Faludi Ferenc nevét című cikkemmel járultam hozzá (Vas Népe, 1987. augusztus 3.). Ebben ismételtelen szövé tettem a Faludihoz méltatlan szombathelyi térelnevezést és felhívtam a figyelmet az Egyházmegyei Könyvtárban őrzött Faludi kéziratokra, a Forgandó Szerentse című versének fénymásolatával a költő kezeírását is mutatva.

A neves földink életrajzát és tevékenységének értékelését Sill Ferenc plébános, az Egyházmegyei Könyvtár igazgatója 1989-ben elevenítette fel (Vasi Szemle, 1989. 3. sz. 383–393. old.) Faludi Ferenc 1704–1779 című tanulmányában, amelyet az 1921. évi németújvári ünnepség Emléklapjával, a halála helyét emléktáblával megjelölt házról és a rohonci Faludi völgyről készült fényképekkel illusztrált. Az újságban és a folyóiratokban megjelent írások bizonyosságai Faludi Ferenc irodalomtörténeti rangjának a szülőföld általi elismerésének, hiszen a hivatkozott sajtókiadványok felelősei nem adtak volna nyilvánosságot a közleményeknek, ha azok a helyi vezetők tiltása alá estek volna.

A rendszerváltást követően jelent meg Dobri Mária Forgandó szerencse... című írása (Vasi Szemle, 1992. 4. sz. 552–557. old.), amelyben Faludi kéziratok Szombathelyre kerülését ismertette szolgált a költő emlékeztető. Mint azt az írás címe mutatja, nagy hangsúlyt kapott benne a költő egyik legismertebb verse, amely a folyóirat egész oldalát kitöltve inti az olvasót: „Fortuna szekerén okossan ülj, / Ugy forgasd Tengelét, hogy ki ne dülly.”

Faludi kézzel írt verseire érdemes volt többszörösen felhívni a figyelmet, mert 1992-ben Körmen, Kőszeg és Szombathely példás összefogásával megjelentek hasonmás kiadásban Dobri Mária és Kovács Mihály tanulmányát közlő füzetecske kíséretében.

A vasi írók és az irodalombarátok a háború utáni években a Vasi Írók és Művészek Munkaközössége néven laza kötelékben rendszeresen összejöttek a Romkert helyiségükben. Felolvasták legújabb alkotásaikat, szervezték a helyi és vidéki műsoros rendezvényeiket és szerkesztették a Népünk című folyóiratukat. A szomszédos megyék íróinak csatlakozásakor az elnevezésük Magyar Írók Szövetsége Szombathelyi Csoportjára, a forradalom utáni felosztást követően pedig Nyugatdunántúli Csoportjára módosult. Ez utóbbi az Életünk folyóirattal közös elhelyezésben feltételekhez kötött tagsággal, tehát kis létszámmal működött.

Az Írószövetségből kimaradt fiatal költők közül néhányan – a Vas Népe, 1981. február 5-i híradása szerint –, Faludi Kört alakítva a TIT szombathelyi klubjában próbáltak egyesületi életet élni. A vállalkozásuk tiszavirág életűnek bizonyult.

Időállóbbnak tűnően örökíti Faludi nevét a Vas Megye Önkormányzatának irodalmi, művészeti és kritikai folyóirata megjelentetését segítő Életünk és Faludi Ferenc Alapítvány. Az immár 35. évfolyamában élő havi folyóirat főszerkesztője nemcsak lapja anyagi támogatása céljára kívánja felhasználni a rehabilitált vasi költő nevét, hanem komolyan törekszik a félévszázada megszüntetett Faludi Ferenc Irodalmi Társaság újjáalakítására.

A Faludi családnak fészket adó Körmend a kilencvenes évek elejétől ápolja nagyobb hévvel a költő fia emlékét. Dr. Gyürki László kanonok-plébánosa szorgalmazására került emléktábla 1994. március 4-én a Rákóczi út és a Vida József utca sarkán álló ház falára. Ezen a helyen volt a Faludi család valamikori lakása.

Gyürki plébánosnak köszönhetően került Körmendre a Rohoncon raktárban porosodó ispotályi emléktábla, amelyet fém kerettel és kiegészítő szöveggel ellátva 1996. november 16-án ünnepélyesen helyeztek a Szent Erzsébet templom falára.

Immár tehát két emléktáblája van Körmenden Faludi Ferencnek. Ezen túl, az eredményben bizonyosan messze meghaladva örökíti a költő nevét a gazdag könyvállományú városi könyvtár, amely miután helyet adott az 1996. november 16-án falai közt lezajló, Faludi írói munkálkodását méltató, a körmendi kapcsolatait tudatosító tudományos emlékülés, Papp Gyula igazgató bejelentette, hogy a fenntartó városi önkormányzat engedélyével a vezetése alatt álló intézmény ezentúl Faludi Ferenc Könyvtár néven szolgálja a város művelődésügyét és tartósítja visszafogadott fiának emlékét.

Kuntár Lajos

A céhek vallási funkciója Székelyudvarhelyen

A XV–XVI. századtól a XIX. század második feléig mondhatni a céh volt az otthona Székelyudvarhelyen is a szakmanként szerveződő kézműves iparnak. A céh kezdetben a maga alkotta törvényeivel szabályozta a céhbeli életét. A középkor mély vallásosságával áthatott szigorú előírásokból kitűnik e zárt, autonóm közösségek sokféle funkciója. A hangsúlyozottan gazdasági jellegű feladatok mellett a szociális, politikai, karitatív, közigazgatási, katonai szerepköre, egyszóval minden olyas dolog, amiben a céh az önrendelkezés jogán maga határozhatott, – bekerült a város tanácsa által jóváhagyott ideiglenes szabályzatba. A XVI. századtól az erdélyi fejedelmek megerősítették a céhszabályokat. A kiváltságlevél – mely biztonságot, oltalmat, egyenlőséget nyújtott tagjai számára – így lett a céh fő erőssége évszázadokon át, melyre hivatkozni lehetett valahányszor érdekei védelméről volt szó. Nem csoda, ha a céh épp oly görcsösen ragaszkodott a privilégiumához, mint tájainkon a Székelyföld faluközössége jussához, az „ősi szabadsághoz.”

A mesterség elsajátításában fő elv a minőség és a becsületesség volt. Ennek rendelték alá a céh összes funkcióit, mindenekelőtt a termelést és a műhelyekben folyó nevelést, a szoktatást. Az inas a mesterré válás hosszas folyamatában nemcsak a szakmát, hanem szoros bele-

nevelődéssel a szakmához tartozó szokásrendet is megtanulta. Életrendjét a vallási szertartásokhoz kapcsolódó keresztény értékek határozták meg, ehhez igazították az egységes szokásrendet. Így lett a hagyományoktól irányított ember kétszeresen – a céhen belül is – irányított, támogatott. De e nélkül a mesterdarab, a remekmunka nem készülhetett volna el, mert a kézműves műhelyekben – nem lévén munkamegosztás – a szakmai jártasságot és hozzáértést a kész termékekkel hétről-hétre, vásárról-vásárra bizonyítani kellett. A vásárlóközönség igényeit csak jól szolgáló, szép tárgyakkal lehetett kielégíteni ebben a székely kisvárosban is. A nehéz körülmények közepette előállított, ám megbecsülésnek örvendő céhes termékek méltán tanúskodtak készítőik alkotóképességéről és hivatástudatáról.

A céhek az egykori Telegdi Esperesség székhelyén, Udvarhelyen, csaknem negyszáz éven át a hit megtartói voltak. Szerepük azonban ennél is több volt: erősítették a közösségi érzést, táplálták a mi-tudatot a székely communitykban. A céhkeret a keresztény értékek nevében, az engedelmisség megkövetelésével, útját állta az engedetlenségnek, és védelmezte a céhen belüli rang- és kor szerinti hierarchiát. Nincs olyan mozzanata a céhes életnek, amely ne figyelmeztetne a hívó ember kötelességére: a templomra és a vallásgyakorlásra. A szabályzatokban, a jegyzőkönyvek lapjain állandóan szerepelnek a jámbor, a hűséges, a nemes, a tisztelt, a tisztességes, a szorgalmas, a becsületes jelzők. A céhek önmagukat a magyar városokban honos „nemes” jelzővel illették. És nem ok nélkül, hisz a fejedelmi kiváltságlevelekben is ez az előnevük és némelyikük „nemesi levéllel” is rendelkezett a városban. A kétvétenként megválasztott tisztségviselők Vízkeresztkor „az erkölcsösség nevében” tették le az esküt. De nemcsak a vezetők, hanem az új tagok, az inasok, a legények is – felvételtkor és felszabaduláskor – a céhládára tett kézzel és „szent jelvényük”, a céhzászló alatt esküdtek fel a nemes cím törvényeire. Az ismerős fogadalmak bevezető- és záróformái, az „esküszöm az élő Istenre”, az „Isten engem úgy segéljen” – a mai napig érvényesek az egyházi és világi szertartásokban. A kultikus keretben elmondott, jobbra sztereotip esküszöveg az eskütevőt elkötelezte a céh rendtartásainak betartására. Az inas eljövendő mestere iránti alázatosságra, engedelmisségre, szorgos munkára tett hitet az öregek tanácsa előtt, felvételtkor és felszabaduláskor egyaránt. A legények szabaduló levelét és az inasok „bizonyáglevelét” a kiállító céh tisztségviselői az „igaz hit nevében” írták alá, erősítették meg pecsétjükkel. Évente kétszer a teljes céhgyűlésen – a rítus külsőségeit betartva – olvasták fel a privilégialis levelet, ezúttal a felnyitott céhláda előtt. A legénytársaságnak minden kántorkor, vagyis negyedévenként, a szokásos szertartással egybekötve, felelevenítették a rendtartásokat, hogy „jól emlékeztetbe vessék és magukat tudatlansággal ne mentsék”. Azt is hozzátéve, hogy mindenben a „királyi kulcos városok” (vagyis a szabad királyi városok) és más mezőváros példáját követték. Az 1800-as százcs leendő záróadéjában, a „Búcsúzás”-ban azért is hálát adtak, hogy „Isten nevében fölolvashatták”.

A céh azonban nemcsak előírta, hanem számon is tartotta az erkölcsi vétségeket és szükség szerint büntette azokat. A székelyudvarhelyi céhes iratanyag jelentős hányada foglalkozik a kihágásokkal. A tímár legénytársaság 1727-es szabályzata például a tiszteletlen legényt 9 veder bor bírsággal sújtotta az articulus értelmében („az öreg legényeket az ifjak tiszteletben tartásáért, azonképpen az öregek is az ifjakat”). A mészáros legényt pedig szabályzata arra kötelezte, hogy a húst igazságosan fontolja, „a nyomtatékot boldognak, boldogtalannak egyaránt ossza”, különben 1 forint a büntetése (1821).

Az önrendelkezés jogát a céh szokásrendjével és rítusaival újra és újra érvényesítette. A különféle szimbólumok, jelvények sokaságával a valahová tartozást, a céhtagok közösségtudatát és szakmai önbecsülését is erősítette. Felvonulásaikon, körmenetek alkalmával vitték elől a kopjafás zászlót – ahogy ők nevezték: a lándzsás lobogót (a harci szokásokra is emlékeztetve). Így vonultak a húsvéti körmenetek idején és Ünnapján a város legrégibb kegyhelyéhez, a feltehetően XIII. századi – Jézus kápolnához. De a vásár-szabadulást is a felvont lobogó és a harangszó jelezte a századfordulóig, ebben a mezővárosban. A város Luxemburgi Zsigmond királytól nyert vásártartási jogát 1637-ben I. Rákóczi György fejedelem szabályozta, szabadalmában a sokadalmi napot hétfőről keddre tette át, hogy a vasárnapi istentiszteletet semmi ne zavarja. Vásárkor a céhbeli mestereknek idejében elő kellett állniuk „a református templom harangszavára”, különben a helyüktől elestek. A „templomkerület” a céhszabályok súlyos vétségnek tekintették és szigorúan büntették. A renitenst a céh pénzbüntetésnek és testi fenyítésnek vetette alá. A csizmadia

mesterlegényt „botütéssel” rendszabályozták még századunk elején is a mulasztásért. (Verestőy Ferenc (1891–1977) csizmadiamester szóbeli közlése 1964-ben.) A szabályok aprólékosan részletezték a szűcs legény kötelességét is: „Vasárnap és ünnepnapokon tartozik tisztess felöltött köntössel, pálcáson a templomba menni addig, míg a pap ki nem áll. Ha elkésik 6 dénár a büntetése, ha elmulasztaná a megjelenést, 12 dénárt fizet” (1800). Az istentiszteletet kötelességük volt végighallgatni. Nem volt bocsánatos bűn az sem, ha a legény a dékán, a legénytársaság legitim vezetője előtt kiment a templomból (6 dénárral büntették). A céh egyházi vonatkozású ügyeit ugyanis a dékán intézte, ő vezette a „katalógust”, a jelenléteket pontosan számontartotta a temetések alkalmával is. Ő gondoskodott „testvivőkről”, tehát fontos tisztséget töltött be a céh hitéletében.

A céh a tisztségviselőktől is hasonló szigorral követelte meg az – egyházi szertartásokkal egybekapcsolt – alkalmi ünnepségeken való részvételt. A fazekasok céhgyűlése 1856-ban azért büntette meg 3–3 forinttal a céh vezetőit – Hektor Antal céhmestert, Miklós Ferenc atyamestert, Barabás Mihály és Tibád Péter látó mestereket –, mert „a császárné szerencsés szülése öröme tartott templomi közhálán nem jelentek meg, s a lobogót nem kísérték vissza a céhmesteri házhoz.” A kiragadott példa az itteni céhek ellenállását, az önkényuralommal szembeni tiltakozását is illusztrálja. (A részvételt megkövetelték a Ferenc Ferdinánd születése tiszteletére rendezett 1863-as körmeneten is a város valamennyi céhe részéről is.)

A céhszabályok előírták az intézményes temetést a velejáró összes feladatokkal együtt. A kegyeletsértő mulasztásokat keményen büntették. A csizmadiák például 3 forinttal sújtották, aki a halottasháznál nem viselkedett illendően. A kötelező halottvirrasztás és a temetésen való részvétel a mesteremberek feleségeire is vonatkozott. A részvét és az együvé tartozás rendjét rögzítették szabályokba a tímárok, fazekasok, szűcsök, szabók legkorábbi, XVI. századi céhlevelei. Báthory Gábor 1613-as kiváltságlevelében így fogalmaz: „Mikor céhbeli mesterember meghal, vagy házanépe, az mesterek rend szerint annak sírt ássanak és azoknak az keservesek ételt, italt adjanak, ha nem adhatnak, az céh pénzéből adjanak huszonöt pénzt. Az felekenk temetésére az céhmesterek táblát jártassanak és minden maga, vagy képebeli ember ott legyen. Ha nem mennének (maga vagy képebeli emberek) a szokás szerint megbüntetessenek”. A lakatgyártók és csiszárok céhe gyakorlatában ez két font viasz bírságot jelentett ugyancsak 1613-ban.

A rang- és korbeli fokozatosságra és különbségre épülő céhbeli hierarchia a maga javára fordította a közösség ún. „megosztott” egyenlőségét, megakadályozva egyesek spontán felülkerekedését, és biztosítva a mesteremberek gyermekeinek az előnyös és kedvező munkafeltételeket. A tisztségviselők fiai, születési előjogaik révén, eleve „grádusban” (a megkívánt rangban) voltak. A kötöttségek e szűkre szabott, zárt világában a hitélet legfőbb komponensei: az idő és a türelem-értékek felerősödtek. Mindenki várt sorára, legalább arra, hogy a templomi ülésrendben majd elfoglalhassa a „nagyobbak” helyét, és rangjánál, koránál fogva mentesüljön a nehezebb munkálatok végzésétől. Mert hisz a kötelező sírásás, testvivés, testfogás nem könnyű feladata is, ami korábban az egész céhre tartozott – kivéve aki céhmesterséget viselt – a XVIII. századtól egyre inkább a fiatalokra hárult. Rendkívüli helyzetekben, például hadi szolgálat idején a céh otthonmaradt, idősebb tagjai látták el a temetkezéssel kapcsolatos teendőket. A forradalom és szabadságharc éveiben (1849 júniusában) a mesterek számának megfogyatkozása miatt az udvarhelyi csizmadiák úgy határoztak, hogy pl. 30 váltó krajcárral büntetik meg, aki elmulasztaná kegyeleti kötelességét. Hasonlóan rendelkeztek az elhunyt kisgyermek temetéséről, a részvételt az egész céhnek és családtagjaiknak előírták. S hogy a kegyeletsértés mindenkor szégyenteljes tettnek minősült a többi céhnél is, mutatja Vas Miklós mesterlegény esete, akit a céhbeli mészárosok „kerengő személynék” neveztek s egy magyar forinttal megbüntették, amiért sírásó lévén „ide s tova bujkált a céh gyalázatására, s helyette mást kellett fogadni” – olvassuk az 1841-es jegyzőkönyvből. Az egyházi kötelezettségek sorozatos elmulasztása a céhből való kizárást is magával vonhatta.

A céhek nem válogattak az eszközökben, ha a büntetéspénzek inkasszáálásáról volt szó. Ha letelt a négy hét, a befizetés ideje, a mészáros legénytársaság nem ismert irgalmat. Szabályzatuk kimondta: „Valamely mesterlegény a társaság törvényének nem engedelmeskednék (a szabad királyi városok és más mezővárosok szokásait követve) hatalma legyen

A Szt. Mihály hegyen fekvő római katolikus egyház, esperesi lak és gimnázium Székelyudvarhelyen (Orbán Balázs: A Székelyföld leírása c. könyvéből)

a társaságnak, hogy mindjárt felső ruháját őrlő levonja és abból a büntetést megvehesse" (1821). Az adósság behajtásának ezt az önkényes módját egyébként már János Zsigmond lehetővé tette, a kolozsvári kereskedők számára hozott 1560-as rendeletével. A paragrafusok hasonló szigorral tiltották a részegséget, a káromlást, a szentek szidalmazását. A zömében kálvinista összetételű csizmadia céh példás szigorral büntetett egy 1839-ben hozott határozatával: „...akik Szent Krisztust és a Szenteket szidalmazták, fizessenek 3 magyarforintot, ha folytatnák, testi büntetéssel büntessenek, harmadszor külső tiszt kézbe adassanak”. A tízparancsolat a céhek gyakorlatában törvény volt tehát.

A hajdani céhközösségek Székelyudvarhelyen a társulattá alakulásuk után is fenntartották legidőtállóbb kultikus szokásaikat: a temetkezést és a virrasztást. Védőszentjüknek, elsősorban Szűz Máriának hódolva, ha kellett, új zászlót szenteltek, hogy a „síríg legyen, mi kísérje” – nyilatkozta Szabó József, szabómester. A zászlószentelés ősi rítusába, a szegbeverés ceremóniájába bevonták a szeg megváltása címén adakozó céheket, ipartársulatokat. „A céhek felkért főcéhmesterei (később társulati elnökei) ugyanis bevették a szegeket a liturgikus szertartással megszentelt zászló lándzsa alakú zászlórúdjának a fájába. A „megerősített” kopjafás zászló, mint a társulat jelvénye náluk az örökkévalóságot, az összefogás erejét így is szimbolizálta. Az így megszentelt „lobogót” a céh a megválasztott „zászlóanya” (zászlóanyák) gondjaira bízta, aki egyben a mindenkori főcéhmesterné, avagy a társulati elnök felesége volt.”

*

Szólnunk kell röviden az udvarhelyi céhek hitközösségeinek vallási megoszlásáról is. Az erdélyi fejedelmek, különösképpen a Bethlen Gábor által pártfogolt és szorgalmazott vallástörvény is hozzásegítette az itteni céheket, hogy túltegyék magukat a vallási viszálykodásokon, s – a létfenntartás megszabta sorskérdésre összpontosítva – elfogadják a

cében belül az Erdélyben immár hagyományos ökumené eszméjét. Az előítéletek leküzdése azonban nem ment egyik napról a másikra a céhekben sem, hisz a város ütközőponton feküdt századokig. S bár túl vagyunk a tordai országgyűlésen (1563), a városban a XVII. század elején még harc dúlt – ha nem is véres – a templom birtoklásáért a két szembenálló felekezet között. Az erőszakos templomfoglalás miatt volt arra is eset, hogy a templom falai közül kiszorult híveknek a vár akkori kolostortemploma adott helyet. Az is előfordult, hogy a tímárok árulósíneiben tartották meg az istentiszteletet a katolikus híveknek, kényszerűségből. Amikor felépült a reformátusok első temploma 1633-ban, a látványos küzdelem is végetért. Az 1600-as évek legelejétől a céhek nem gördítettek akadályt a protestáns felekezetük elé, tagjaik sorába felvették a református vallású inasokat, legényeket és mestereket. Létszámszaporításkor – a korábbi időkben elsőbbséget élvező, katolikus hitfelekezetű személy mellett – kizárólagosan a református vallású egyén jöhetett számításba az anyaszék városában, a közeli Keresztúr-fiúszékben viszont az unitáriusok kerültek többségbe. A céhek lojalitását és az erőviszonyok megoszlását mutatja, hogy a XVIII. század közepén a város legnépesebb, csizmadia céhének már 83 református és 16 katolikus tagja volt. A legtartózkodóbb céh, a mészárosoké viszont, csak 1799-ben vett fel tagjai közé protestáns felekezetűt. (Meggjegyezzük, hogy ugyanabban az évben vásárolhatott jószágot először református vallású személy a Szent-Imre utcában, melyet 1577-ben Báthory Kristóf fejedelem csatolt a városhoz adománylevelével). A céhek belső életét csak időlegesen zavarta meg a különböző felekezeti viszályok miatt háborúskodás, vallási identitásukat lényegében nem érintette. Arra is volt példa, hogy a ferencrendiek húsvéti passiójátékában a keresztre feszített Jézust kálvinista csizmadialeány alakította. Ha nem is teljesült mindenben a szabólegény kívánsága, miszerint: „a céh háza egyforma legyen mindenki számára!” – a sérelmeket a céhen belül a kezdetektől orvosolni igyekeztek. Hisz egységet követelt tőlük a céhen kívüli állandó konkurenciaharc leküzdése is.

A tekintélyvel alapuló céhes világ – zárt struktúrája ellenére – nem zárkózott el a művelődéstől, az iskolaváros nyújtotta szellemi fölemelkedéstől. A tímárok céhfeljegyzése előírta: „akik Mesterséget akarnak tanulni, Elsőbben írást tanuljanak, Oskolákat gyakoroljanak, tudományt tanuljanak, annál is inkább, minthogy itten (Sz. Udvarhelyen) Oskolát könnyen lehet gyakorolni, azok helyekben lévén”. A lehetőség valóban adott volt. Az 1500-as évek második felétől ugyanis sorra alakultak itt is a felekezeti iskolák. Nemsokkal a legelső, elemi fokú református iskola után, 1593-ban létesült a város első középiskolája, a katolikus főgimnázium. Ezt követte az 1670-ben alapított – később főiskolai rangra emelt – református kollégium, és sorolhatnók a példákat, mert valamennyien hatással voltak a szellemi élet megújulására.

A hitéletben megmutatkozó ökumenikus szemléletmód folytán más városok céhei előtt is tekintélynek örvendtek Székelyudvarhely céhes szervezetei. Különben nem ajánlotta volna – úgy véljük – a (szász városok) királyföldi vargák céhuniójának 1580-as szabályzata, hogy a magyarul tanulni kívánó mesterlegények vándoréveiket töltsék a székelyudvarhelyi céhnél (Torda, Dézs, Marosvásárhely városokat is megjelölve). Az sem véletlen, hogy a fogarasi csizmadia a maguk számára precedens értékűnek tekintették az udvarhelyi csizmadia céh szokásait, önrendelkezését a tisztségviselők vallási hovatartozását illetően. Kítűnik mindez az itteni csizmadiaiközösség 1766-ban kelt válaszleveléből, melyben a céh leszögezte: „religiót nem néznek tisztségviseléskor. – Katolikus mesteremberek azért viselték a céhmesterséget (vagyis a legfőbb tisztséget), mert a céh alkalmasnak találta (őket) a tisztségre, és „nem a kegyelmek között fennforgó praetensis (követelmény) szerint”. Tehát tisztválasztáskor ebben a céhben nem a vallási hovatartozás volt a legfőbb kritérium, hanem a céhtag rátermettsége. A válaszlevelé azt is tudtára adta az önrendelkezés felől érdeklődőknek, hogy „a céhnek autoritása (joga) van (és volt) ennekölte is a maga javára articulusokat írni”.

A kiváltságokkal rendelkező város önkormányzata, városi tanácsa sem nélkülözhetette a céhek tekintélyét. Székelyudvarhely város tanácsában, a Magistrátusban már a XVI. századtól a legfőbb civisi méltóságot a városbírói tisztséget felváltva viselték a katolikusok és a reformátusok, választás útján („grádust” nem nézve). A városi tanács többi tagjait, a törvénykezésben résztvevő esküdt bírákat többnyire a tímár, szűcs, szabó, csizmadia céh tagjai közül választották, felekezetre való tekintet nélkül. A XVIII. század közepétől, a Habsburg hatalom beavatkozásával azonban csorbát szenved az öngazgatás minden fokon.

A bírói kinevezéseket itt is a császári udvar hagyja jóvá, a céhek gyűlésein megjelennek a kormánybiztosok, az ún. „commisszariuszok”, megszűnik tehát az autonómia. A központi kormányzás a szabad iparűzést, a versenyt támogatja, az elavult céhkorlátokat ezért fokozatosan lebontja, s az 1872-es ipartörvénnyel hivatalosan is fölszámolja e városban is a céheket. Helyüket az ipartársulatok veszik át, amelyek viszont továbbbörökítik a céhes élet formáit, hagyományait, külsőségeit. Megmaradnak a vallásos élettel kapcsolatos szokások, rítusok, a hitélet megannyi szimbólumai. De általuk tovább hagyományozódnak azok a legfőbb keresztényértékek is, melyek nélkül ma is bajosan élhetnénk, s amelyek tartalmat adtak az udvarhelyi kézműves lakosság egykori céhes életének is.

A céheknek, mint kultikus közösségeknek ez az értékörző-értékközvetítő szerepe jelenti a céh vallási funkciójának a lényegét ebben a székely kisvárosban is. Ahol nem is olyan régen még 17 céh, illetőleg (céhes társaság) létezett.

Olsvai Tamás Margit

Irodalom: *Goldenberg Samuil*: Kolozsvár kereskedelme a XVI. században. Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Tud. Könyvkiadó, Bukarest, 1957. – *Hermann Gusztáv*: Székelyudvarhely művelődéstörténete. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1993. – *Hermányi Dienes József*: Nagyenyedi Demokritos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. – *Imreh István*: Erdélyi hétköznapiak. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. – *Uő.*: Önigazgatás és a céhes élet. Korunk, 1983. 5. sz. – *Jakab Elek-Szádeczky Lajos*: Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig. Bp. 1901. – *Kovács Géza-Binder Pál*: A céhes élet Erdélyben. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. – *Nagybákay Péter*: Magyarországi fazekas céhpecsétek. Ethnographia 1978. 2. sz. – *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból. I. Pest, 1868. – *Szeles János-Szajdel János*: Székely-Udvarhely története. In: Erdélyi Múzeum, XV. kötet (7–10. füzet) Kolozsvár, 1898. Közl.: *Szádeczky Lajos – Tamás Margit*: Adalékok a székelyudvarhelyi céhek történetéhez, a XV. századtól a XIX. század második feléig. 1964 (kézirat). Románra fordította: *Károlyi Dénes* (Contribuții la istoricul breslelor din Odorhei începînd din secolul al XV-lea pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.) – *Vofkori György*: Székelyudvarhely. Várostörténet képekben. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1995.

Tej elvívés és visszahozás a Kisküküllő-menti Szőkefalván

Mélyen él a gazdák emlékezetében Szőkefalván a tehén fejésének „elvívése”. Olyan cselekedet ez, amikor emberi kéz érintésére a tehén teje „leromlik”, „megkékül”, használhatatlanná válik. A varázserővel bíró személy megsimogatja a tehén hátát, hasát, tőgyét és egy pár óra múlva a tehén már nem úgy viselkedik mint máskor. Rúg, nem enged, hogy megfiejjék. Elég volt az is, ha lepisílték a tehén előtti jászolt. Mivel hittek a tej elvívókban, az emberek megpróbálták védekezni ellenük. Tavasszal töviságot tettek a kapukra, hogy a „boszorkányok” ne tudjanak bemenni és megrontani a tehén tejét. Ha mégis megtörtént, akkor ezen csak Nyikuca Kati és Karika Péter, két cigány nemzetiségű falubeli tudott segíteni, akik vissza tudták varázsolni a gazda segítségével a tejet.

Lássunk néhány esetet:

„Az 1940-es években volt egy szép piros tehenünk Gyöngyösnek hívták. Egy nap észre vettük, hogy a teje kék lett, lesaványodott, még a tejcsarnokban sem vették el. A tehén állandóan bögött és lesaványodott. Tudtuk, hogy valaki elvitte a tehén tejét. Volt egy cigány, Karika Péternek hívták. Elmentem Péterhez s mondtam mi történt. Azt mondta menjek haza s hozzam el az ekevasat. Amikor visszamentem ott mind kuruzsolt valamit az ekevasra, hogy mit mondott nem értettem s egyszer csak felemelte a kanapé fedelét s hát akkora béka jött ki belőle mint a fejem. Azt mondta Péter, hogy menjek haza, forrósítsam meg az ekevasat, minden kaput zárjak jól be, drótozzak be, s amikor jó veres a vas, vigyem ki az istállóba s ott egy kalapáccsal erősen üssem. Amikor a kilencediket ütöm, akkor oda jön az, aki a tejet elvitte. Úgy is csináltam. S hát valóban, amikor kilencedikszer ráütöttem a vásra hallom, hogy valaki

ott van a kapuban és ordít, hogy őt többet ne üssem. Bejött az udvarra. Mondta nekem Karika Péter, hogy vigyázzak, hogy az asszony semmit el ne vigyen az udvarról. Igen, de amikor ment kifelé, odanyúlt a ganéhoz és egy szalmaszálat kihúzott és elvitte. Újból el kellett menjek Péterhez s elmondtam mi történt. Azt mondta miért nem vettem a vasvillát és szúrtam volna bele, mert a tej zsírossága nem jön vissza. Csak egy hónap múlva jött vissza a tehén teje.”

„Egy nap bejött az udvarra egy férfi. Bement az istállóba, megsimogatta a tehén hátát, hasát, tőgyét és már este a tehén alig akarta leadni a tejet. A tej kék lett, semmi zsírossága nem volt. Drága jó uram elment egy tudós asszonyhoz Nyikuca Katihoz, aki azt mondta, hogy a tehén pisijét meg kell főzni és aki elvitte a tejet az oda jön. De vigyázzunk, hogy semmit ki ne vigyen az udvarról. Amikor főztük a tehén pisijét, hát egyszer jön az, aki elvitte. Mit csináltak? – kérdezte. Kifelé, kifelé kiálltunk és kiküldtük az udvarról. A tej zsírossága később jött vissza.”

„Még fiatal asszony voltam, amikor elvitték a tehénünk tejét. Az uram elment Nyikuca Katihoz s ő azt mondta, hogy egy tiszta új korondi fazékban főzzük a tehén pisijét s akkor odajön az aki elvitte a tejet. Úgy is csináltunk. Nyikuca Kati azt mondta, hogy a forró pisit öntsük lassan az istálló küszöbére, mert az fogja égetni azt az embert. Egyszer jön be a kapun s mondja, hogy többet ne öntsünk mert erősen égeti. Mutatta a mejjit, hogy ott égeti. Aztán a tej zsírossága visszajött.”

„Volt egy szép tehénünk Gyapárnak hívták. Elvitték a tejét. Karika Péter bejáratos volt hozzánk s ő mondta, hogy az ekevasat veresítem meg, s azt a pajtában üssem, mert aki elvitte a tehén tejét annak ég az arca. A kapukat be kellett zárni. Amikor kezdtem ütni a vasat a szomszéd öregasszony beszökött a kerítésen, magán kívül volt és csak ennyit mondott: itt vagyok. Valamit kért, de nem szabadott semmit adni.”

„1959 tavaszán a küküllővári vásárbán egy sövényfalvi román embertől vettem egy tehenet Violának hívták. Kicsi borjúja is volt. S hát egy nap nem adta le a tejet, egész nap bögött, nem engedte közel még a borjút sem. Mi történt? Aznap jöttem haza a mezőről, a tehén a szekér után volt kötve s találkoztam a sövényfalvi emberrel, akitől a tehenet vettem, jött a bonyhai vásárból, hozott egy bivalyat. Megálltunk, beszélgettünk, megsimogatta a tehenet s megkérdezte: ce mai faci Violă? (Hogy vagy Viola?) Hazamentünk s a tehén nem engedte közel a borjút csak bögött s rúgott. Lementem Sövényfalvára s mondtam az öregnek, hogy né, mi történt. Azt mondta menjek haza s fejjem meg a tehenet. Hogy mit csinált nem tudom, de hazamentem s a tehén leadta a tejet.”

A leírt esetek az 1930–1950-es években történtek. Azután nem lehetett hallani tejelvivésről. Talán azért is mert meghalt a két tej visszahozó „tudós”, Nyikuca Kati és Karika Péter. Tény az, hogy akik elmesélték a történeteket, azok megesküsznek, hogy a történetek igazak.

A védekezés még egy módjával találkozunk egy másik vallomásban: fémpénzt elvittek a tudóshoz, arra „boszkonyált”, a pénzt feltették az istállóban a gerendára a tehén fölé és ez biztosíték volt, hogy a tejet nem viszik el. Ha menyétet vagy kígyót fogtak, azokat megnyúzták, a bőrüket egy fadarabra vagy kukorica csuszára felhúzták és a tehén fölé a gerendára szúrták. Ha a menyét vagy a kígyó megharapta a tehén tőgyét, aminek a jele az volt, hogy piros lett a tej, akkor a bórral bedörzsölték a tehén megharapott tőgyét és az meggyógyult. Egy fára kendert is szoktak tekerni, egyik végét szabadon hagyták, hogy azzal foglalkozzon, azt tekergesse a menyét és ne foglalkozzon a tehén tőgyével.

Ma ezeket a történeteket a fiatalok megmosolyogják, nem hiszik. Meséknek, kitalálmányoknak vélik. Tény az, hogy a faluban sok ember ismerte a tej elvívés „tudományát”, de családtagjaik nem tudtak, vagy nem is akarták (ma sem akarják) tudni, hogy a családban ilyen „varázserővel” rendelkezett valaki. Az elbeszélők egy alkalommal sem említették ugyanazt a személyt. Voltak, akik a családhoz nagyon közel álltak pld. idős nagybácsi („Nagybátyám volt, tudta jól milyen szegények vagyunk s mégis volt pofája a tehén tejét elvinni”), koma („S hát látom, hogy jön bé komám a kapun...”), nagynéni („Nekem nagynénem volt”).

Nagy László

Adatközlők: özv. Dégi Mihályné sz. Lőrinczi Zsuzsanna. sz. 1927., özv. Lőrinczi Istvánné sz. Tóth Erzsébet. sz. 1913., özv. Bodi Jánosné sz. Besenyei Katalin. sz. 1903., László Géza sz. 1919., Szász János sz. 1930.

Egy székely szentember, az oroszhegyi Bálint I. László¹

„A magyar vallásos népelet iránt az utóbbi években örvendően megélné mind a tudományos, mind a művészi, mind pedig az egyházi érdeklődés” – írta Bálint Sándor 1941 novemberében az a jászkladányi szentember, Orosz István önéletrajzában előszavában. Megállapítása az elmúlt évek közérdeklődésére is helytálló. A XIX. századi és századunk első felében élt szentemberek, Frankovics Mihály, Miklós István, Engi Tüdő Vince, Megyesi József, Mészáros Mihály és társaik működését, gyógyítását, látomásait jórészt már földolgozta és publikálta a tudomány, az elmaradások pótlása pedig most van folyamatban. Az elmúlt évtizedek ateista államberendezkedése és a földrajzilag egységes Kárpát-medence mester-séges politikai határok által történt szét-darabolása kutatást igénylő továbbélési és fejlődési irányt adott a hagyományos paraszti közösség által produkált vallási megnyilvánulásoknak. A sajátos jegyek sokaságát magán viselő népi vallásosság ugyanis tovább élt az egyre zordabbá, barátságtalanabbá váló világban, sőt a saját világképéből fakadó túlélési módszereket is kidolgozta.

A Székelyudvarhely közelében lévő faluban, Oroszhegyen él az 1907-ben született Bálint I. László parasztember. Az imádságos lelkületű, jámbor gazda a saját és a közösség életét befolyásoló elragadtatás részese lett. Az 1950-es évek Romániájában tiltva volt a vallási élet minden látványos megnyilvánulása, így a csíksomlyai pünkösdi búcsú is. A búcsújárás újraindításának üzenetét kapta látomásban Bálint I. László 1962-ben. Élményeiről, az 1994–96-ig tartó gyűjtésem során magnetofon előtt számolt be. Első látogatásom 1994. májusában volt, Tóth Péter Pál operatőr-rendező, valamint Molnár V. József és Gál Péter társaságában. Szövegeiben az ősi magyar, Szent István előtti hitvilág és a keresztény világkép egységes megnyilvánulásának lehetünk tanúi. A küldetés, az első elragadtatás egy az Oroszhegy határában lévő ősi kultusz hely, az Urusos kút, közelében történik. Az Urusos kút eredete, a helyi hagyomány szerint Szent László király alakjához kapcsolódik. Különös kapcsolat fűzi Bálint I. Lászlót is Szent Lászlóhoz, aki látomásában is szerepel. *„Szent László nevére vagyok kereszteleve, az Ő nevit hordozom...”* mondja. Vegyük tehát sorra Bálint I. László történetének helyszíneit és eseményeit.

Oroszhegy lakói római katolikus vallású székelyek, akik földműveléssel és erdőgazdálkodással foglalkoznak időtlen idők óta. A település távol van minden főközlekedési úttól, talán ezért őrizhette meg a legutóbbi időkig zárt közösségi rendjét, archaikus kultúráját. *„Az oroszhegyi népeletnél még sok ősi szokás maradt fenn egész eredetiségében, melyek másutt már átalakulni kezdenek...”* – írja Orbán Balázs a Székelyföld leírása című művében. (Pest 1868. I. 99. old.)

Az Urusos kút a községtől 6–7 km távolságra északnyugati irányban van, mezei úton közelíthető meg. Orbán Balázs idézett művének 104. oldalán így ír róla: *„Tovább Kápolna-mező nevű helyen egy kápolna maradványai látszanak, a kápolna mellett egy gyógyforrás fakad fel, melyhez most is Úr szerdáján feljár a nép s felviszi beteg gyermekeit fürösztetni, mert e forrásnak nagy gyógyhatást tulajdonítanak, mely a hagyomány szerint onnan ered, mivel Szent László király itt szokott volt fürdeni. A forrás közelében egy bemélyedést Sátorhelynek neveznek: itt állott volna a szent király sátora. A kút eredetét Bálint I. László így meséli el: „No osztán ez megtörtént, akkor osztán*

¹ Elhangzott 1997. szeptember 12-én a Sors-Áldozat-Divináció című tudományos konferencián Budapesten, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Könyvtárában.

győzelmet aratott a pogányokon, Szent László király vót a király, a magyaroknak. Annak öröme Szent László király osztán, hogy legyőzték a tatárokat, itt járt, s ahogy itt járt, hát hol az az Urusos kút van, ahol a keresztfa van káponakeresztfa, van egy kicsi kápona, annak még a kövei megvannak, aki tudja hol van a', a keresztfa ehelyt s a kápona vót ahalyt. Mellette sűrű bokor van... Hát oda aztán Szent László király a kardját beléütte, a rózsafüzérjét félette a kardmarkolatra, s ott hálát adott a Jóistennek, hogy legyőzték a tatárokat. Onnat jött a víz, onnat fakadt föl a forrás, addig egy toplicás vót a terület..."

A kútnál történt csodás gyógyulásokra így emlékezik: "...a nép között olyan fekélyes betegségek vótak, mit az orvosok nemigen tudtak gyógyítani. Hát akkor felmentek oda az Urusos kúthoz, de csak akkor, áldozósütyűtökre virradón, áldozósütyűtök szombatján, olyankor mentek el, hogy napfény jötte előtt oda legyenek. De vitték azt az ótvaros gyermekeket, azt az olyan sebes gyermekeket, amelyiken az orvosok nem tudtak segíteni. Akkor ott tüzet tettek, hol az az Urusos kút van, ahalyt küjjebb vót a kápona, a káponán a száraz hely, nem a mocsárba tették a tüzet, hanem oda a száraz helyre tüzet tettek. Abból a vízből melegítették fét, amilyen edényt vittek, olyant vittek, abból a gyermekeket megmosták. (...) A gúnyját oda fölterítették a bokorra s otthagyták. Kinek nem vót olyan gúnyája, az pénzt vetett bét a bokorba vagy a földre s aki azt megkapta az imádkozott érte, hogy az Isten könyörüljön meg rajta s adja vissza az egészségit..."

Laci bácsi megemlékezett még arról is, hogy a forrás gyógyító vize női panaszokra és vérfolyásos betegségekre is hathatós segítséget nyújt. A hálás gyógyultak pedig nagyobb értékeket, ékszer, órát, pénzt is hagytak a kút környékén. Az aki ezt elviszi, imádkozni köteles az érték otthagyójának gyógyulásáért, de ha ezt elmulasztja reá száll a gyógyultból távozó betegség.

Itt érte Bálint I. Lászlót gyermekkorában élete első transzcendens élménye is. Közele kaszálójuk tisztítása után a kút környékét tisztogatni, imádkozni érkezett ide. Pihenni és ebédelni szeretett volna a kápolna romjainak közelében lévő hűvös helyen. „Ahogy elszenderedtem, hát érzem, hogy jobb felől úgy megsírt a szél! Hát eltűrtem. Hát balfelől es úgy megsírt a szél! Akkor azt mondja nekem valaki, hogy kelj fel, azt mondja, mer' itt szent a hely! (...) Ezt a csodát éreztem én itt ezen a területen."

Csiksomlyó ősi székely búcsújáróhely székely nemek és ágak szerinti pompás pünkösdi fölvonulását nem nézhette jó szemmel a román kommunista hatalom. Érezte, hogy a Szűzanya lábaihoz zárandókló ezrek és tízezrek roppant erőt képviselnek. Ezzel az erővel csak katonai erődemonstrációval lehet szembeszegülni gondolták. Talán megéreztek valamit abból, hogy a nagy csiksomlyói körmenetnek vallási tartalmán túl van valami ősi győzelemünnpel jellege is. Az utolsó nagy pünkösdi búcsúra, amely már a fenyegető katonai és belügyes megfigyelők sokaságától volt beárnyékolva, 1949-ben került sor. Volt ebben a dacos küzdelemben, ebben az egész székelységre kiterjedő ellenállásban valami végtetszerű és mitikus. A búcsú főcelebránsa a hónapok óta a letartóztatás árnyékában élő gyulafehérvári főpásztor Márton Áron volt. Ezekről az eseményekről így emlékezik meg, a Márton Áronról írt könyvében P. Szőke János: „1949 tavaszán Felcsíkon volt Márton Áron bérmaúton. A gyimesi hívek egy fehér lovat ajándékoztak neki, s Márton püspök, fiatal férfiak vezetésével lóháton vonult be Csiksomlyóra. Ezt az állami főhatóság filmre vette, s úgy vélik egyesek, hogy a film még ma is megvan az állami levéltárban. A bérmaút alatt több ízben hatósági szervek tűntek fel, de a papok és a hívek olyan sorfalat álltak a püspök mellett, hogy senki sem tudott a közelébe kerülni”. (Márton Áron, 1988) Laci bácsi így emlékezik ezekre az évekre: „Hát a csiksomlyói búcsút letiltották, s nem lehetett menni Csiksomlyóra búcsúra. Nem szabad gyülekezni! Hát úgy es elmentek egynehányan, de Oláhfaluba' biza, a miliciára behajtották őket, s másnap a fát vágatták. Amikor a búcsú letelt, akkor hazaeresztették. Amikor hazajöttek, aztán itt a vezetőség kacagta, hogy milyen búcsút jártak, s még mennek e búcsúra? Akik valahogy el tudtak menni, s megtudták, hogy azok elvótak, kérdezték tőlük, hogy a menyecske Csíkban mit csinál? Hogy viselkedik? De hát az ember lesütötte a fejét s elhallgatott..."

Az elhivatás. „No osztán ezalatt, 62-be' lött itt kollektív, s abba' 61–62 között vót ez az álmolátásom. (...) Egyik álmomba' látom, hogy keletről egy nagy csillag támadt. Az a nagy csillag támadt, hát ilyenesen jött, jött, húzódtam félre, hogy nehogy neköm gyűjjön, hát né! Hogy húzódtam félre, ilyenesen belém jött az a nagy-nagy csillag. Hogy belém jött... egész testembe fért el. Hát édes jó Istenem, mi az? É mi tud lenni? De hát úgy megerősített engem, annál erősebb lettem... (...) Hát jött

egy olyan ünnep, hogy így mondjuk: Gyümöcsótó. A naptárba' úgy van írva, hogy Fogantatás. Gyümöcsótó fogantatás, az Úr Jézus Krisztusnak foganása. Akkor egy olyan álmot látok, hogy egy olyan helyre repültem én, nem a földön mentem, hanem repültem, mint aki hova akar repülni. Én elrepültem a magosba, megkerültem a határt. Elmentem egy olyan helyre, ahol a határkerülők ezelőtt meg szoktak állni. Ott vót egy keresztfa. Hát én valahogy onnan emelkedők, addig emelkedtem ki magam erejéből,

A csíksomlyói Salvator-kápolna, a búcsújárás egyik állomása (Hajdú Demeter Dénes felvétele)

hogy egyszer nezek vissza, s hát a föld akkora, mint egy fekete pont. Megin' emelkedők, emelkedők, a nezek vissza, s mán nem láttam. No, hogy nem láttam én egyszer, akkó má' most mit csináljak? Addig emelkedtem, há' má' tovább nem lehet, hogy no megütközött, hát a fejemet má' nem engedi valami! Hát csak az kék égboltozat, de nem es kék, hanem olyan lilaszínű, mint a piros hajnal, olyan fajta. Hát itt most mi lesz, Istenem mi lesz? Olyan villanás csapott fejem felett egészen nyugot felé, mint egy csónak! Istenem, mi lehet ez a fényes villanás? S hát zúgás van! Zúg, zúg, zúg! De nem sokáig zúgott, hanem csak bėjött a zúgás, mintha embőrbeszéd lőtt volna. Nem is úgy mint az embő, hanem olyan vékonyabb hangon. Az a vékonyabb hangú tömeg lejött, s ahogyejött, de gyorsan jött, pillantásra körülvelt, de hát nem értöttem én, hogy ők mit mondanak. Egyszercsak értöm, hogy aszondja:

– Maga lösz az első csapatnak a vezetője!

Hát, Istenem, milyen csapat lehet, én nem láttam egyebet az ég egy világán semmit, csak olyant, mint egy-egy vinkli. Az úgy mozgott-mozgott, de sokan vótak, mint amikor a méhek rajoznak. Azok körülvettek ingömet, s aszonták: – Még jó két csapat! Akkor már jött is a második csapat, utána a harmadik csapat. Mikor a harmadik csapat lejött, akkor esszecsapott az a nagy fényösség, tovább nem láttam. Na aszondja: Kerüljük meg az égbótót! Aztán menjünk vissza oda, ahonnan jöttünk. Ennyit magyarul értöttem. Éneköltünk: zúgjon hát a háláénék... Mikor az kifogyott mondtuk az olvasót es...

Akkor indulás vót keletnek s mind keletre möntünk, egész nyugotra, északra, úgy mint a csigalépcső, hámromszé kerültük meg az égbótót. Hát amikor háromszé mögkerültük, már oda le vagyok érve, ahonnan én felszálltam, s akkor azok a vinklik eltűntek a szemeim elől. Ez a jelenet vót: a keleti területen tisztán síkos hegyek vótak, köszálhegyek, a déli vidéken pedig szép búzavetések. Nyugot felé gyümölcsfák vótak, az északin megint fenyősök. De amint láttam, hogy marad el a föld, kicsinek marad, mint egy fekete pont, úgy mikor értünk le, akkor hát láttam a fekete pontot, há' nagyobb, nagyobb, nagyobb. Mikor a harmadikot bekerültük, há' ott vagyunk ahonnan fölemelkedtem. No osztán ahogy leértünk parancsot kaptam:

– Menni ké Csíkba! Ott el kell végezni – azt mondja – mikor megyek Udvarhelyig, legelsőbben menjek bé a templomba! A templomba' végezzem el az imádságot, onnét bé Csíkba, Somlyóra, metté kell szabaduljon. Na aztmondja, katonasággal gyakorlatoznak ott, s versengenek biciklivel, s ezektől fé kell szabaduljon.

A küldetés megvalósítása. Laci bácsi a parancs szerint cselekedett, tarisznyát vett a vállára, begyalogolt Udvarhelyre, ott elvégezte az imádságát és autóbusszal utazott át Csíkszeredába. Bement a szeredai plébániatemplomba, ott is elvégezte a kiszabott imádságát. Elmondásából úgy tűnik, küldetése minden részletre kiterjedő volt, bár az itt leírtnál részletesebben sohasem beszélt róla. Abból, hogy minden részlet pontosan úgy valósult meg ahogyan látomásában arra fölkészítették, küldetésének fontosságára, komolyságára következtetett. Csíksomlyón fölkeresi a kegytemplomot, beszél az ott lévő ferences atyával és elvégzi az imádságát is. A szállására vonatkozóan azt az információt kapta látomásában, hogy az egy Péter nevű embernél lesz. Nagy megerősítés volt számára, hogy az első ember, ahová szálláskérőben a barát társaságában bekopogtatott azonnal szállással kínálta, s hallotta, hogy a barát az idős embert Péter bácsinak szólítja.

„Elmőntem én onnat – folytatja elbeszélését Laci bácsi – osztán a borvízhöz. A borvíz alól van, ott a templomon túl, az erdő alatt. Ott szoktak megállni a búcsúsok es, ott szoktak délre ebédoyni, s ott pihenni a borvíznél. S ahajt aztán elévettem a kenyeret s ettem, de bíz a keseresen ment le, mikor azt mondta a barát, hogy nem lehet itt búcsú, me' katonaság lesz itt, még meg is ölőgetnek. De hát én akkor mind elbúsultam, istenem, hát én, hogy tudjam teljesíteni a parancsot? Na hát, lesz mán, ahogy leszén!”

A halálfélelemmel küszködő Laci bácsit még jobban megrémíti, hogy a borvízkúthoz fegyveres katonai alakulat érkezik. A csapat egyik tagja pedig halálosan megfenyegeti, ha nem takarodik el onnét. A kegytemplomban részt vesz a májusi ájtatosságon, majd szállására megy.

„Ahajt aztán elszenderedtem. Hát ott vagyok ahol indultunk ki a Sálvátorra, az első vezérkeresztnél. Hát én oda letérgyöltem, s ahogy letérgyöltem előttem áll Mária! Nem olyan vót mint a kegytemplomban, hanem olyan mint odafönt a szentpétőri templomba' való Mária szobor. Előtte vót Szent Pétő. Amelyik ott van abba a templomba. Kard vót az ódalán. Hát jobb felül ott állt Szent László király. Bal felől Szent István király, s én vótam hátul térgyön állva. Csobotfalva felé azon a részön, úgy a fenyős alatt, annyi a katonaság, hogy a fűszál nem vót annyi. Istenem, most mi lesz, most meglőnek ingemet, hogy tudtam én idejutni? Akkor, mikor én ezt elgondoltam, akkor Szent Pétő elöl, sudár termetű embő

vót tiszta kék gúnyában, kihúzta a kardját, kitartja az ég felé, egyszer levágott, egyszer keresztülvágott s az esszes katonaság leomlott. (...) Mikor ez megtörtént, akkor Szent István király balfelől ügyesen megfordul, reám néz, még hármat lépett, addig nezett, s akkor eltűnt. Akkor Szent László király es kifelé fordult, megnezett ingemet, s amíg hármat lépett ő es eltűnt. Amikor ezek eltűntek, a Mária szobor, nem lábon fordult meg, hanem úgy egytestűleg megfordult jobbra. Szembe velem s azt mondja:

– Maga korán reggel menjen a kegytemplomba, adja által a misézőnek az üzenetet. Ez az üzenet, hogy többet nem lesz a csíksomlyai kegyterületen katonai felvonulás! Akkor azt mondja: A stációk essze vannak törve, azokat a búcsúsok adományából fogják megcsináltatni. Osztán azt mondja nekem: Maga a munkát, amit addig végeztem, végezze tovább is! Gyakrabban a szentmisére, mer’ a gonosz uralkodik, de a jóisten akaratját nem fogja letörni!

Na akkor aztán ez vót pénteken éjjel, szombatra virradóra. Aztán mikor megebredtem, hát én csupa víz vótam, annyira meg vótam gyötörve.

Bálint I. László oroszhegyi székely ember elvégezte a reábízott feladatot. A kétségek azonban továbbra sem hagyják el: „Istenem, vajon bételik e? Hát eltelik nyolc óra, nem jönnek a katonák. Eltelik kilenc óra, nincsen gyakorlat semmi. Hát egyszer eljő a tíz óra, senki se mozdul. Akkor keletről jött egy olyan nagy téglalapozárnyú gép, de nagy, nagy gép, akkor elmenyen a Hargita felé, s úgy megkerüli Csíksomlyót. Nagy kerületet csinált, háromszor kerülte meg, min küsebbre, küsebbre! Föl a Salvator hegye fölé es, s ahonnan jött oda vissza es ment.

Egy szeptember hétköznapijai. Bálint I. László élte tovább a székely földművesek életét. Nevelte gyermekeit, küzdött a földdel a megélhetésért. Imádkozott, sokat imádkozott. Vezette a szentolvasót a templomban. A gonoszok azonban, mint táltosainkat nem hagyták, s ma sem hagyják nyugodni. A fizikai valóság látszólag hétköznapi, a látszat mögött azonban ott egy élet küzdelme a jóért, a közösségért, az igazságért és az Istenért. „Este mikor lefeküdtem örökké a gonoszak rám akartak rohanni! Amint rám akarnak rohanni a gonoszak, én örökké valahogy, az Ursten úgy adta, hogy fölemelkedtem a levegőbe. Ott es mondtam a rózsafüzért, ott es intöttem a hitre, ne üldözzétek a papokat, ne üldözzétek a hitet! S akkor, mikor ezt mondtam, akkor má’ a cigányok támadtam rám, s le akartak fogni, akkor emelkedtem föl a levegőbe s oda szálltam ahová akartam. Így vót az én sorsom s az én életöm...”

Összegzés. Bálint Sándor írja idézett művében: „Orosz István a régi licentiátusok, felpapok szellemi utódja is egyúttal, aki jelentős, a nép fiainál éppenséggel nem ritka, egyházas kultúrájával azt a szakadéktól hidalja át, ami a joféfinizmus kényelmes józanságában nevelkedett lelképásztor és a vallás heroikus élményét hordozó nép között sokszor vált a XIX. század folyamán olyan feltűnővé.” (Bálint Sándor: Egy magyar szeptember Bp. 1942 26. old.) Az Orosz Istvánról szóló sorok maradéktalanul vonatkoznak Bálint I. Lászlóra is. Mi annyit tehetünk még hozzá, jó fél évszázaddal azután, hogy Bálint Sándor papírra vetette ezeket a sorokat, hogy az általa emlegetett szakadék a XX. századra is jellemző maradt.

Laci bácsi révülésének apró részletei, melyeknek teljes ismertetésére most nem nyílt lehetőség, egész története, élete és lénye, egy rendkívül ősi kulturális kör felé fordíthatja figyelmünket. Népünk kultúrájának olyan rétegét tárja elénk, melyről már igen sokat tudunk, mégsem nyerte el eddig az őt megillető helyet a néprajzi közgondolkodásban. Ősi hitünk keresztény formában való továbbéléséről van szó, mely jelenségre már Kálmány Lajos is föl hívta a figyelmet. Bálint I. László a keresztény táltos. S, hogy egész környezete őriz valamit ebből az ősi hagyományból, két képpel igazolom. Az első kép Szibériában, Jakutföldön készült, 1992 nyarán fényképezte Hoppál Mihály, Nömögü falu határában. (Hoppál Mihály: Sámánok Lelkek és jelképek. Helikon 1994). A második felvételt magam készítettem 1994 májusában, az Urusos kútnál.

Bálint I. László hite, áldozatvállalása, egész személyisége az ősi székely hagyomány teljességében alakult ki. A kötött szövegű hagyományok, imák, énekek tudását és használatát az Urusos kút történetének őrzését és továbbadását ugyanúgy Istentől kapott feladatként éli meg, mint csíksomlyói küldetését. E feladatot tekintette életcéljának, bár a földi kötelezettségeknek is példásan megfelelt. Közössége és szűkebb családja tisztelettel és szeretettel veszi őt körül, bár életfelfogásával, szemléletével nem azonosul maradéktalanul. A látói képesség családon belüli fönnmáradása nem zárható ki.

„Feldobogott szívvel élt akkor a nemzet...”

ad 375

A Magyar Országos Levéltár, a Magyarok Világszövetsége, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Budapesti Történeti Múzeum, a Duna Televízió, a Magyar Rádió, a Honismereti Szövetség és a Révai Új Lexikona Szerkesztősége által meghirdetett műveltségi vetélkedő.

Résztvételi feltételek:

– a vetélkedőn bárki részt vehet, éljen bárhol Magyarországon, vagy a világon!

– nincs sem életkorhoz, sem foglalkozáshoz kötve a részvétel!

– A válaszokat a „www.1848.hu” beírásával megjelenő Internet-levelekre kell beírni, a játékokban résztvevő pontos Email-címének és életkorának megjelölésével. A rendszer a levél bezárása után automatikusan továbbítja a válaszokat a kérdéseket feldolgozó címzetthez.

– Részt vehetnek a játékokban azok is, akik nem az Internetből, hanem az újságból, barátaiktól szerzik be a kérdéseket. Ők postai levélben küldjék el válaszaikat erre a címre: Révai Új Lexikona Szerkesztősége, Budapest, Hamzsabégi út 37. Hungary vagy Ungarn.

– Az interneten küldött válaszok beérkezésének határideje 1998. február 15. A postán küldött válaszok beérkezési határideje: 1998. február 28.

– A legjobb válaszokat beküldők között a rendező szervek és a támogatók által felajánlott könyvcsomagokat sorsolunk ki. 25 helyes – sorsolás útján kiválasztott – megfőt részt vesz az 1998. március 11-én megrendezésre kerülő nyilvános vetélkedőn. A vetélkedőt a Hadtörténeti Intézetben, az 1848/49-es szabadságharcra emlékező magyarországi központi kiállítás színhelyén rendezzük. A műveltségi vetélkedőt a DUNA TV közvetíti.

– Az itt legjobban szereplők meghívást kapnak a Magyarok Világszövetsége, valamint a Honismereti Szövetség által rendezett, és az 1848/49-es évfordulókhoz kapcsolódó nyári táborokban, valamint elnyerik a rendező és támogató szervek által felajánlott díjakat.

A feltett kérdések megválaszolásához Petőfi Sándor összes költeményeit tartalmazó kötet, Illyés Gyula: Petőfi című életrajzi könyve, valamint a Révai Új Lexikon szócikkei nyújtanak segítséget. Ezek könyvtárakban, vagy magángyűjtemények-

ben csaknem mindenütt megtalálhatók. Szükség esetén a Lexikon kötetei – a vetélkedő teljes időtartama alatt, 1998. március 15-éig – kedvezményesen áron megrendelhetők a Révai Új Lexikona Szerkesztőségének fenti címén vagy telefonon: 06-1-186-9015

A kérdéseket összeállította: dr. Tóth Béla a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa

Az 1848/49-es szabadságharc 150. évfordulója alkalmából rendezett általános műveltségi vetélkedő kérdéseinek kérjük a megfelelő számot bekeretezni, illetve a megfelelő választ aláhúzni.

1. Az Ellenzéki Kör már 1848. március 9-én elhatározta a magyar követelések megfogalmazását a Monarchia urai felé. A követeléseket öt fiatalember állította össze. Március 12-én már be is mutatták a 12 pont fogalmazványát. Kik voltak az ifjak? 1. Nyári, Irányi, Vasvári, Csányi, Arany. 2. Irinyi, Petőfi, Vasvári, Jókai, Bujovszky. X. Vajda, Nyári, Vasvári, Irinyi, Csányi.

2. A korabeli Üri utcai Jurátus kávéház később a „Forradalmi csarnok” nevet vette fel. Hogy hívták a kávéházat 1848. március 15-én? 1. A Honderűhöz. 2. Pilvax. X. Három csikó.

3. Miért nem játszották végig a Nemzeti Színházban Katona József Bánk bán című drámáját 1848. március 15-én este? 1. Megbetegedett a főszereplő. 2. Táncsics megérkezett a börtönből és őt ünnepelték. X. Tűz ütött ki a színházban.

4. A 12 pontban a magyar nemzet legfontosabb sérelmeinek eltörlését, a polgári állam intézményeinek a felállítását követelték az uralkodóháztól. Az alábbiakban néhányat felsorolunk a követelések közül, de csak az egyik sor tartalmaz helyes adatokat. Melyik? 1. Sajtószabadság, cenzúra eltörlése, esküdtörek. 2. Nemzeti őrség, nemzeti bank, nemzeti egyház. X. Felelős minisztérium, unió Erdéllyel, nemzeti ipar.

5. Ki lett a független magyar kormány miniszterelnöke, akit 1848. március 17-én István nádor javaslatára V. Ferdinánd nevezett ki? 1. Batthyány Lajos. 2. Széchényi István. X. Kossuth Lajos.

6. Igaz volt-e az a Pozsonyban 1848 márciusában terjesztett hír, hogy Petőfi parasztsereggel táborozik a Rákos mezején? Igen – Nem.

7. Az 1847/48-as pozsonyi országgyűlés szavazta meg az új 48-as törvényeket. Mikor szentesítette ezeket V. Ferdinánd király? 1. 1848. április 9-én. 2. 1848. április 10-én. X. 1848. április 11-én.

8. Kiket nevezett ki Batthyány Lajos az első magyar kormány tagjaivá? (Csak az egyik sor tartalmazza a helyes választ!) 1. Széchenyi, Deák, Csányi, Eötvös. 2. Klauzál, Szemere, Kossuth, Esterházy. X. Mészáros, Széchenyi, Eötvös, Madarász.

9. Mi volt a neve a Kossuth által 1848. júniusában kibocsátott 1 és 2... címletű pénzeknek? 1. Pengő. 2. Forint. X. Korona.

10. 1848-ban a képviselőválasztásokon Petőfi Sándor megbukott! Melyik körzetben érte a kudarc? 1. Debrecenben és körzetében. 2. Szabadszállás és körzetében. X. Sopron és körzetében.

11. Petőfi Sándor 1847-ben írta egyik versében az alábbi sorokat, amelyek csak 1848-ban jelenhettek meg: „...s emberhez illik, hogy legyen joga, / Jogot tehát, emberjogot a népnek! / A jogtalanság a leg-rútabb bélyeg / Isten teremtményén...” Melyik verséből idéztünk? 1. A nép nevében! 2. A nép. X. A nemzethez

12. 1848. július 5-én megnyílt az újonnan választott népképviselői országgyűlés. Július 11-én Kossuth Lajos hatalmas beszédben kérte, hogy a „haza megmentésére” ajánlják meg a képviselők a szükséges támogatást. Mit kért Kossuth? 1. 20 millió forintot és 20 ezer katonát. 2. 42 millió forintot és 100 ezer katonát. X. 42 millió forintot és 200 ezer katonát.

13. „Haloványul a gyáva szavamra... dalom / Vi-harodnak előjele, forradalom!”. 1848 augusztusában írta Petőfi Sándor e sorokat. Melyik versében? 1. Forradalom. 2. A szabadsághoz. X. A márciusi ifjakhoz.

14. Az 1848/49-es szabadságharcok egyik nagy hatást keltő gondolata volt Európa-szerte a „Világszabadság” megvalósulásának az igénye. Ezt a szót 1846 decemberében Petőfi Sándor írta le először a magyar irodalomban. Melyik versében? 1. Egy gondolat bánt engemet. 2. Jövendőlés. X. A magyar nemzet.

15. Hol mondta el Kossuth Lajos az első toborzó beszédét, amellyel a szabadságharc védelmére buzdított mindenkit? 1. Nagykőrösön. 2. Kecskeméten. X. Cegléden.

16. Ki volt az az osztrák tábornok, akit 1848. szeptember 25-én a Habsburg-udvar kinevezett a Magyarországon állomásozó összes hadai főparancsnokává és a pesti népitételt áldozata lett? 1. Latour. 2. Lamberg. X. gr. Zichy Eugén.

17. Hol ütköztek meg Jellasics horvát seregei és a magyar honvédek 1849. szeptember 29-én? 1. Pákozdnál. 2. Martonvásáron. X. Veszprémmél.

18. Minek a rövidítése az OHB? 1. Országos Honvédelmi Bizottmány. 2. Országos Hadügyi Bizottmány. X. Országos Hadseregügyi Bizottmány.

19. Hol verték szét Jellasics bán tartalék seregeit Perczel Mór csapatai 1848. október 7-én? 1. Dombovár mellett. 2. Ozoránál. X. Pécs mellett.

20. Ki írta ezeket a sorokat 1849. október 10-én Görgeyről: „Görgeinek híják a silány gazember, / Ki e hazát eladta cudarúl.” 1. Arany János. 2. Vörösmarty Mihály. X. Tompa Mihály.

21. 1848. október 30-a a szabadságharc egyik keserű emlékeztető napja. Következményei egészen a tavaszi hadjáratig éreztették hatásukat. Mi történt ezen a napon? 1. A magyar sereg vereséget szenvedett Schwechatnál. 2. Latour hadügyminisztert ezen a napon akasztották fel. X. A bécsi forradalmat leverték.

22. Melyik csatavesztés után bírta Görgeyre a fővezérséget Kossuth Lajos, az ingadozó Móga tábornok helyett? 1. Schwechat csata. 2. Kolozsvári csata. X. Móri csata.

23. Hogyan biztosította az OHB fegyverekből és felszerelésekből a hadsereg ellátását? 1. Állami kezelésbe vette az üzemeket és munkavégzésre kötelezte az állam számára a kézműipart. 2. Külföldi segélyeket fogadott el. X. A meglévő készletekkel látta el a honvédséget.

24. Mikor váltotta fel az uralkodásban V. Ferdinándot a 18 éves Ferenc József? 1. 1848. november. 2. 1848. december. X. 1849. január.

25. Miért nyilvánította a magyar országgyűlés trónbitorlónak Ferenc Józsefet? 1. Azért, mert túlságosan fiatalnak tartotta. 2. Azért, mert nem közvetlenül ő következett az uralkodásban. X. Azért, mert törvénytelennek tartották a változást, hiszen a magyar országgyűlés nem járult ehhez hozzá, és nincs megkoronázva.

26. Miért lett sikeres Windischgrätz 1848. decemberében indított támadása Magyarországra ellen? 1. Azért, mert a túlerő hatalmas volt. 2. Azért, mert a magyar seregek szétszórva állomásoztak. X. Azért, mert rossz volt a magyar hadvezetés.

27. Miért tette át székhelyét Pestről a magyar kormány és a képviselőház Debrecenbe 1848. december 31-e után? 1. Azért, mert az osztrákok órákon belül bevonulhattak Pestre. 2. Azért, mert a képviselők többsége már amúgy is ott volt. X. Azért, mert Debrecen jól védhető volt.

28. Mikor foglalta el Windischgrätz a fővárost, Pestet? 1. 1849. január 3. 2. 1849. január 5. X. 1849. január 7.

29. Bem tábornok erdélyi hadisíkerei lehetővé tették, hogy a kormány nyugodtan dolgozhasson Debrecenben. Ki állt szemben Bem seregeivel Erdélyben 1848. december 18. – 1849. január 5. között? 1. Schlick seregei. 2. Puchner és Urban seregei. X. Simunich seregei.

30. 1849 elején Petőfit a csatatereken találjuk. Hol, s kinek a vezérlete alatt? 1. Észak-Magyarország, Görgey tábornok. 2. Erdély, Bem tábornok. X. Alföld, Damjanich tábornok.

31. Bem, amikor először jelent meg seregében Petőfi Sándor, elküldte őt a csatateréről. Azt mondta neki, hogy a tollára nagyobb szükség van, mint a kardjára. Ekkor írta Petőfi azt a versét, amelyet röplapokon juttatott el a magyar katonákhoz. A vers refrénje: „Előre katonák, Előre magyarok!” Mi a vers címe: 1. Csatában. 2. Csatadal. X. Föltámadott a tenger.

32. Mit tartalmazott Görgey és a feldunai hadsereg tisztikarának 1849. január 5-i nyilatkozata? 1. Ki kell egyezni az osztrák császárral. 2. Adja meg magát a magyar sereg. X. Hű marad V. Ferdinándhoz és parancsot csak a hadügyminisztertől fogad el.

33. Ki vezette győzelemre a magyar csapatokat a Piski hídnál? 1. Bem apó. 2. Klapka György. X. Görgey Artúr.

34. Ki az a hatalmas hírnevet szerzett katona, aki a branyiszkói hős címet érdemelte ki? 1. Lenkey János. 2. Nagy Sándor József. X. Guyon Richárd.

35. Kik vezették a magyar vereséggel végződött osztrák, ill. magyar csapatokat a kápolnai csatában, 1849. február 25–27-én? 1. Schlick és Windischgrätz, valamint Perczel. 2. Schlick és Windischgrätz, valamint Dembinski. X. Ottinger, valamint Dembinski.

36. Szolnoknál 1849. március 5-én győztek a magyar seregek. Kik vezették a magyar csapatokat? 1. Damjanich és Vécsey. 2. Damjanich és Klapka. X. Vécsey és Klapka.

37. Hogy hívták Damjanich tábornok katonáit egyik jellegzetes ruhadarabjuk alapján? 1. Vöröspikások. 2. Kékmentések. X. Huszárcsákók.

38. Dembiński fővezért Görgey 1849. március 5-én őrizet alá helyezte. Sikerül-e Kossuthnak helyreállítani a békét a két ellenségeskedő tábornok között? Igen – Nem.

39. Mikor nevezte ki az OHB, ill. Kossuth Lajos Görgeyt a hadsereg főparancsnokává? 1. 1849. március 20-án. 2. 1849. március 25-én. X. 1849. március 30-án.

40. Milyen elveket vallott a Békepárt néven emlegetett képviselőcsoport 1849-ben? 1. Liberális jobboldali elveket. 2. Baloldali radikális elveket. X. Konzervatív elveket.

41. Mi volt a címe a Békepárt újságjának? 1. Esti Lapok. 2. Béke Hírnöke. X. Kurír.

42. Kik voltak a tavaszi hadjárat győztes magyar csatáinak a hadvezérei? 1. Klapka, Aulich, Dam-

janich, Görgey. 2. Aulich, Vécsey, Damjanich, Görgey. X. Klapka, Vécsey, Damjanich, Görgey.

43. Mi történt a tápióbicskei csatában 1849. április 4-én. 1. Klapka serege győzött, Damjanich serege megfutamodott. 2. Klapka serege megfutamodott, Damjanich serege győzött. X. Mindkét sereg együttesen vívta ki a győzelmet.

44. 1849. április 6-án Isaszegen sikerült-e győznie a magyar seregnek? Igen – Nem.

45. A Békepárt mellett 1849. április elejétől létező másik pártnak mi volt a neve? 1. Forradalmi párt. 2. Radical párt. X. Függetlenségi párt.

46. Mi volt a címe az áprilisban szerveződött új párt hivatalos lapjának? 1. Márczius Tizenötödike. 2. Április Tizenegyedike. X. Függetlenségi Lap.

47. „Te a fellegekig emelkedtél az ének magas szárnyain, de azért vagy nagy, hogy a magasban el ne felejtkezzél a föld népéről!” Ki írta ezt Petőfi Sándorról? 1. Jókai Mór. 2. Barabás Miklós. X. Vasvári Pál.

48. Hol volt az az ütközet, ahol a magyar csapatok – győzelmet aratva – megnyitották az utat 1849. április 19-én Komárom várának felszabadítása felé? 1. Lévánál. 2. Nagysallónál. X. Ipolyságnál.

49. Götz tábornok csapatait Damjanich seregei szétverték, őt pedig súlyosan megsebesülve, fogdába ejtették. Hol zajlott ez a csata? 1. Vácon. 2. Selmecbányán. X. Gödöllőn.

50. Mi történt Windischgrätz tábornaggal 1849 áprilisában, a magyar csapatok győztes tavaszi hadjárata után? 1. Megbetegedett. 2. Lemondott. X. Leváltották.

51. Ki volt a szabadságharcnak az a nő tisztje, aki főhadnagyi rangig vitte? 1. Teleki Blanka. 2. Leibstüek Mária. X. Kossuth Szuzsanna.

52. Mi történt 1849. április 14-én Magyarországon? 1. Kimondták a Habsburgház trónfosztását. 2. Nagysallónál győzött a honvédsereg. X. A cár bejelentette, hogy segít a Habsburgoknak.

53. Hol került sor az 1849-es trónfosztás kihirdetésére? 1. A debreceni Ref. Nagykollégium oratóriumában. 2. A debreceni Nagytemplomban. X. A debreceni Piac téren.

54. A trónfosztás kihirdetése után Kossuth milyen funkciót viselt? 1. Kormányzó elnök lett. 2. Miniszterelnök lett. X. A képviselőház elnöke lett.

55. Ki lett az új miniszterelnök Kossuth kormányzóvá választása után? 1. Horváth Mihály. 2. Madarász László. X. Szemere Bertalan.

56. A második magyar kormányban kit választottak hadügyminiszternek? 1. Mészáros Lázárt. 2. Damjanich Jánost. X. Görgey Artúrt.

57. Ki volt az az osztrák tábornok, aki 1849 májusában Buda várát védte az ostromló magyarok ellen? 1. Hentzi tábornok. 2. Welden tábornok. X. Wohlgemuth tábornok.

58. Miért Buda ostromát választotta Görgey, ahelyett, hogy Bécs ellen vezényelte volna csapatait? 1. Nem akarta átlépni az ország határát. 2. Nem bízott serege erejében, el akarta kerülni a biztos vereséget. X. Politikai okokból: Buda bevételét után fel akarta kínálni a megegyezéses békét az osztrákoknak.

59. Ki volt az a magyar csapatok élén álló hadvezér, aki ellenezte Buda ostromát? 1. Damjanich. 2. Bem. X. Perczel.

60. Mektől meddig tartott Buda ostroma: 1. 1849. május 4–24. között. 2. 1849. május 4–21. között. X. 1849. május 5–24. között.

61. Mi történt a budai várat védő osztrák sereg irányító tábornokával? 1. Fogságba esett. 2. Elmenekült. X. Halálos sebet kapott.

62. Mikor kérte Ferenc József császár Miklós cártól a katonai segítséget? 1. 1849. május 1-jén, levélben. 2. 1849. április 1-jén, levélben. X. 1849. április 20-án, levélben.

63. Miklós cár milyen feltételeket szabott a beavatkozásért cserébe? 1. Csak a Habsburg császár nyílt kérésére, orosz vezénylés alatt és nagy számszerű fölényben lévő sereg elfogadása esetén hajlandó beavatkozni. 2. Csak akkor hajlandó segíteni, ha minden előkészület titokban marad. X. Csak akkor avatkozik be a forradalomba, ha Ausztria területeket enged át Oroszországnak.

64. Mikor vette át az osztrák csapatok feletti parancsnokságot Welden tábornoktól Haynau? 1. 1849. május 19-én. 2. 1849. május 25-én. X. 1849. május 30-án.

65. Hol lépett Erdély földjére a 195 ezer főnyi orosz sereg? 1. A Duklai szoroson át. 2. A Vereckei szoroson át. X. A Branyiszközi hágón át.

66. Ki volt a hatalmas orosz seregek fővezére? 1. Rüdiger lovassági tábornok. 2. Paszkevics herceg. X. Lüders gyalogsági tábornok.

67. 1849. június 29-én a magyar kormány úgy döntött, hogy elhagyja a Haynau seregei által veszélyeztetett Pestet. Hova menekültek? 1. Debrecenbe. 2. Aradra. X. Szegedre.

68. Hol szenvedett Bem serege döntő vereséget 1849. augusztus 6-án az orosz csapatoktól? 1. Segesvárnál. 2. Nagyszombennél. X. Nagycsúrnál.

69. Hol adta át Kossuth Lajos 1849 augusztusában a hatalmat Görgeynek? 1. Szegeden. 2. Világoson. X. Aradon.

70. Mikor és hol volt a magyar seregek fegyverletétele az orosz csapatok előtt? 1. 1849. augusztus 13-án, Világosnál. 2. 1849. augusztus 13-án Aradnál. X. 1849. augusztus 12-én, Világosnál.

71. Szomorú esemény fűződik 1849. október 6-ához Magyarországon. Mi történt ekkor? 1. Batthyány Lajos elfogatása. 2. A 13 tábornok kivégzése Aradon és Batthyány kivégzése Pesten. X. A komáromi vár feladása.

72. Melyek azok az országok, amelyekben a forradalom és szabadságharc magyar menekülteit, emigránsait menedéket találtak? (Csak az egyik sor tartalmazza a helyes választ!) 1. Törökország, Anglia, Svájc, Irán. 2. Törökország, Franciaország, Olaszország, Egyesült Államok. X. Perzsia, Anglia, Olaszország, Sri Lanka.

73. Hol állítottak Budapesten szobrot Bem tábornoknak? 1. A Petőfi hídnál. 2. A Széna téren. X. A Margit hídnál.

74. Miért tiltott honfitársaink körében a sörrel való koccintás? 1. Mert a sört nem tartják magyar itallak. 2. Mert 1849-ben a győztesek sörrel koccintgatva ünnepelték a szabadságharc leverését és az aradi 13 vértanú kivégzését. X. Mert Kossuth Magyar Védegylete rendeletben tiltotta el a sör fogyasztását, mint külföldi eredetű italt.

75. Hol állították fel a világon az első Kossuth szobrot? 1. Pesten. 2. Clevelandben. X. Turinban.

A beküldő neve:

.....

Pontos címe:

.....

Életkora:

Háry János kalandozásai Csákváron

„...alig emlékszem olyan színházi estére, amely annyi termékeny izgalmat, ámulatot keltett volna bennem, mint az, melyen a csákvári földművesek Paulini Béla talpraesett, bájos játékát adták elő, a Háry Jánost. Pirosló füllel, kigyulladó szemmel figyeltem. Felvonásközökben megfedkezve arról a talmi méltóságról, melyet kritikusai tisztelt ró rám, éljeneztem, tapsoltam a tenyérrepedésig. Mi is ragadott úgy el? ...Szavukban nyelvünk muzsikája csendül föl, hetyke kedélyességével, szende kellemével, hősi ropogásával és borízú gurgulázásával, ennek a népi nyelvnek a zenéje, mely minden pallérozottsága, finomsága, hajlékonysága ellenére századokon át is megmaradt népinek és parasztinak, sose fejlődött városivá és szalonivá s ma is csak annyiban ízes, kifejező nemes, amennyiben népi és paraszti. Ha behunyom a szemem s így hallgatom a földműves színészekre, fölismerem öregapám beszéde lejtését... fölismerem művelt vidéki urak, tanárok, ügyészek, orvosok szavának lekötőhatatlan dallamát. Hiába minden ellentét, mely egyben-másban elválasztja különböző osztályainkat, hiába iskola, rang, vagyon, hajlam, életmód, egy lélek mozgatja lehelletünket és hangszálainkat s mindnyájan kik itt élünk egytestvér vagyunk ezzel a néppel.” – írta Kosztolányi Dezső 1929-ben az Új Idők hasábjain.

E híressé vált Háry János előadás emlékét ma is szívmengető büszkeséggel őrzi a Fejér megyei Csákvár község lakossága. Hogyan is kerülhettek csaknem 70 éve parasztok, cselédek a Nemzeti Színház Kamaraszínházának színpadára?

Paulini Bélára, a két világháború közötti első hagyományörző mozgalom; a Bokréta Szövetség s tagjai évenkénti augusztus 20-i budapesti eredeti néptánc és népzenei bemutatóinak; a Gyöngyösbokrétának spiritus rectorára, szervezőjére ma már csak a néptánc hagyományainak idősebb kutatói emlékeznek.¹ Neve azonban öles plakátokra kerül akkor, amikor az Operaház műsorra tűzi az első magyar népi daljátékot, Kodály Zoltán–Paulini Béla–Harsányi Zsolt művét, a Háry Jánost.

Paulini Béla Csákváron született 1881. június 20-án, ahol édesapja a gróf Esterházy család uradalmának ispánja volt. Ifjan belekóstolt a műszaki tudományokba (elfogadott találmányai voltak), a festészetbe (Münchenben tanult), az újságírásba (karikatúrái és írásai főleg élciklokban jelentek meg) s az I. világháborúba. A háború után szabadúszó újságíró volt (Nyugat, Délibáb, Tolnai Világlapja, Kis Újság, Színházi Élet), a rádióban hangjátékokat rendezett, gyermekmese kötetek jelentek meg. Az 1920-as évek elején sajátos humorú színpadi szövegeknyvet írt Garay János: Obsits című művéből, két kalanddal megtoldva az eredeti történetet. Évekig házalt művével, míg végre Kodály Zoltán saját gyűjtéséből népdalokkal s kottákkal látta el a szövegeknyvet, megszületett a daljáték. Az Operaház Harsányi Zsolt-ra bízta, hogy színpadi művé gyúrja át, ő azonban meghagyta a prózai szövegek tréfás „paulinizmusát”, s versekkel egészítette ki a darabot. 1926. október 26-án nagy sikert aratott a darab premierje.

1929-ben Csákváron Varga Sándor református esperes vetette fel azt az ötletet, hogy a fiatalok téli mulatságként tanulják be a falu híressé vált fiának darabját, ahol – akárcsak másutt – népszínművek előadásával mulatták korábban magukat. A merész gondolatra akadtak vállalkozók, s a protestáns parasztifjak 1929. március 31-én, húsvétkor a Háry előadásával kedveskedtek a falu lakosságának. Lehetett abban valami eredeti naiv báj, ahogy saját, jelmezé alakított paraszti viseletükben, házilagos kivitelezésű mesedíszletek között Csövény Dezső evangélikus lelkész-tanító rendezésében, s Bozory Endre zeneértő vendéglős betanításában eljátszták és Fejér megyei tájszólásban, egyszólamban, egy szál hegedű kíséretével elénekelték a vitéz füllentő történetét. Majd több hétvégén is megtellett a környékbeli falvak, a megyeszékhelyről ideránduló közönségével a Bozory-féle „beszálló-vendéglő” nagyterme.

Június 16-án Paulini szervezésében illusztris fővárosi vendégek érkeztek a darab megtekintésére. Eljött a zeneszerző Kodály Zoltán feleségével, Hevesi Sándor a Nemzeti Színház

¹ A Honismeret születésének 100. évfordulóján emlékezett meg Paulini Béláról (Volly István) 1981. 6. sz. 14–16. old.

Örse: Buncsák Mária, Hány: Németh József

igazgatója s az Operaház mintegy 26 tagja, közöttük Székely Mihály, Maleczky Oszkár s az akkor még csak korrepetitor, fiatal Ferencsik János. Bár Kodály Zoltán bírálatától igencsak tartottak a csákváriak, a parasztszínészek (Sepsy János, Takács Bözsi, Mészáros Bözsi, Fehér Ferenc, Medgyesi Lajos, Benedek Sándor s a ma is színes szavakkal emlékező Benedek Juliska és a többiek) megállták az úri közönség előtt is a helyüket. Kodálynak tetszett az előadás, Hevesi Sándor pedig úgy nyilatkozott, hogy „ez az előadás a legjobb és legérdekesebb, amit valaha parasztoktól láttam.”

A világhírnév sem várta sokáig magát; a csákvári Hány János előadást a korszak újdonságszámba menő hírközlő eszköze, a rádió is műsorra tűzte. Akkortájt még nem volt hangrögzítés, az adások élőben mentek. Az első vidéki próbálkozások után a lakihegyi adótorony felépültével vállalkozhattak először a rádiósok egy egész estét betöltő vidéki közvetítésre, s ehhez valami szenzációs témát kerestek. Választásuk az elhíresült csákvári Hány előadásra esett. Nem kis technikai bravúrt kívánt ez, az adást a postai telefon légvezetékén kellett továbbítani, s minden előkészületet tönkret lehetett az időjárás. Előzetesen fel kellett függeszteni minden hívást a Székesfehérvár–Bicske–Budapest József Központ–Lakihegy közötti vonalakon, az adókészüléket ki kell szállítani, fel kellett szerelni Csákváron a vendéglőnél. A helybeliek és patronáloik is készülődtek a rádióadásra – mely válogatott közönség előtt zajlott – már kölcsönzőből hozták a császári szereplők ruháit, s Paulini a születi bútoráival rendezte be a Burgvár jelenethez a színpadot. A rádió adásrendezőnek Hegedűs Tibort (Vígshírház), riporternak K. Halász Gyulát jelölte ki, az Operaház leküldte Ferencsik Jánost, hogy zenei téren „segítsen, amit még tud”. A rádiós emlékezők szerint csak a szereplők nem izgultak, a főszereplő Sepsy János az adás előtt egy órával még „masinázott”. A többiek pedig a rádiósokkal együtt megérkező filmhíradások kedvéért beöltöztek Örzsének, Napóleonnak, Mária Lujzának, s egész nap kosztümben sétálgáltak az utcán.

1929. július 27-én 20,15-kor bekapcsolták az adókészüléket, s a rádió mintegy félmillió hazai előfizetője hallgathatta a csákvári földművelésügyi előadásában a négyfelvonásos daljátékot. A rádiózás egycsapásra országosan ismertté tette a népi produkciót. Az elismerés hulláma nem állt meg az országhatáron; német, francia, olasz lapok cikkeztek a magyar nép művészi kvalitásáról és nagy muzikalitásáról. Az angol Observer című lap egyenesen a néphagyományokat ápoló korabeli „Kék madár” mozgalom első magyar szárnyalásának nevezte a csákváriak játékát.

Másnap még egy műsort közvetített Csákvárról a rádió. Az aratásvégi gazdaköszöntő szokása Csákváron már akkor feledésbe merült. Paulini kérésére – édesapja volt az uradalom ispánja – a rádió kedvéért most felelevenítették annak hagyományát. Az aratőnnepet július 28-án a kastélyparkban rendezték meg, s 17,30-kor egy órában a szabad ég alól közvetítette a rádió. A mulatságra az uradalom csákvári és gesztesi aratói vonultak fel az aratókoszorúval saját népviseletükben. Paulini Béla rövid előadása után az aratógazda felköszöntötte a birtok urát; gróf Esterházy Móricot (1917-ben két hónapig miniszterelnök), s a csákvári énekesek magyarul, a gesztesiek németül énekelték Ferencsik János által előzetesen gondosan kiválasztott dalaikat.

Most már a főváros közönsége is kíváncsi lett a népi előadásra, maga Hevesi Sándor – ki évekkel ezelőtt elutasította Paulini színművét – szervezte meg december 13–14–15-én a Nemzeti Színház Kamaraszínházában, majd a három előadás kevésnek bizonyulván december 18–19–30-ára a Hevesi téri Magyar Színházban a csákvári „Földmíves Játékszín” vendégszereplését. A csákvári paraszt-színészek elsőként hódították meg a népi előadások számára a budapesti színpadokat. A Nyugat kritikai rovatától (Kárpáthy Aurél) a bulvársajtóig nagy ovációval fogadott fővárosi vendégszereplést 1930 tavaszán két vállalkozó támogatásával vidéki turné követte; Székesfehérvár, Cegléd, Nagykőrös, Szentes, Budakalász, Újpest). De a francia és angliai meghívást már nem fogadhatták el a szereplők, nem volt arra pénzbeli „tehetségük”, meg nem is engedték el a szülők leányaikat a messzi idegenbe „színésznősködni”.

A pesti előadásokon már megjelentek a neves néprajzosok is; Györfly István, Lajtha László, Gönyei Sándor biztatták Paulini Bélát, hogy népi színdarab helyett a magyar falu saját népdalait, táncait állítsa színpadra eredeti népviseletben. Az energikus szervező, szókimondó, de jó kapcsolatteremtő képességekkel megáldott Paulini a néprajzosok útmutatása nyomán felkereste a legszebb tánc-hagyományokat, viseletet őrző falvakat, s 1931. augusztus 20-ára megrendezte Budapesten az első nagyszabású folklórbemutatót. A Fővárosi Idegenforgalmi Hivatal (IBUSZ) támogatásával 13 község zenészei, énekesei, táncosai szerepeltek a Városi Színházban rendezett első Gyöngyösbokrétában. Paulini azonban óvatos volt a színpadon még ki nem próbált műfajjal, a néptáncosokkal párhuzamosan a Nemzeti Kamra Színházban – biztos ami biztos – ismét a csákváriakat szerepeltette hat – népköltési gyűjtésből készült – dalos, táncos jelenettel (melyek közül ötöt maga írt), s a Hány János egy felvonásra tömörített változatával. Itt és ekkor dőlt el, hogy van népi értékek iránt érdeklődő közönség, s a népdal, néptánc idegenforgalmi látványosság is lehet. Paulini Béla munkálkodása nyomán kivirágzott a Bokréta hagyományörző mozgalom, melynek 120 tagsoportjából válogatott igaz-gyöngyöket évente augusztus 20-án kötötték „Gyöngyösbokrétába”. A Bokréta Szövetség utolsó Szent István napi seregszemléjét 1943-ban rendezték meg.² Paulini Béla 1944 telén a front elől a Tata melletti Baj község szőlőhegyén levő házában húzódott meg feleségével, munkájában hű segítőtársával Szilárd Rózsikával. 1944 újev éjszakáján elszenvedett katonai atrocitás miatt önkézükkel vetettek véget életüknek, megtalálók a kerti diófa alatt hantolták el őket. 1997. június 20-án hamvaik Baj község temetőjében egyházi szertartás keretében történt újratemetésével kapták meg a végtisztességet.

Paulini nélkül a háború után 1948-ig csak kísérletek történtek a bokrétázás, a Bokréta Szövetség felújítására. Az irredentának, sovínisztának kikiáltott hagyományörző mozgalom helyett ezután népi együttesek születtek, melyek az Állami Népi Együttes műsorai mintájára átdolgozott, koreografált népművészetet állítottak színpadra. „Hosszú évtizedek múltával lehetett csak kimondani, hogy a Gyöngyösbokréta nélkül aligha lett volna népi együttes, viharos táncházmozgalom, táncház, színpadi néptánc-koreográfia, hiszen a bokrétások mentették át a hagyományokat, népviseletet, dalokat, szokásokat, táncokat a mának.”³ S tegyük most hozzá, vajon lett volna-e Gyöngyösbokréta, s ha igen mikor, ha a csákváriak 1929-ben nem játszik el a Hány Jánost?

² Gyöngyösbokréta. Szerk. Paulini Béla. Bp. 1937, Vajna. – Volly István: A Gyöngyösbokréta indulása (Adalékok) Táncudományi Tanulmányok. 1976. 343–367. old. – Pálfi Csaba: A Gyöngyösbokréta története. Táncudományi Tanulmányok. 1969/70. 116–161. old.

³ Volly István: A Gyöngyösbokréta múltja és jövője. Néprajzi Hírek. 1991. 1. sz. 112–115. old.

1931 után a csákvári együttes – nem lévén a községben élő a néptánc és viselet – óhatatlanul kiszorult a bokrétás mozgalomból. Idősek emlékezetében, a helyi könyvtár gyűjteményében őrzött dokumentumoknak köszönhetően fennmaradt azonban a büszkén emlegetett hírneves Hány előadás emléke. 1997-ben Ugrits Margit a községi könyvtár vezetője, az iskolaszék elnöke kezdeményezte a községi hagyomány rendhagyó felelevenítését, a Hány János dalmű újbóli csákvári bemutatását. Lelkes pedagógusgárda állt a gondolat mellé (Dologh Sarolta a citerazenekar vezetője, Barasevichné Németh Kocsis Márta zenetanár, Kunstárné Takács Irén kórusvezető, Karácsony Zoltán karnagy az ifjúsági fúvószenekarral, Engelhardt Mária a néptánccsoporttal, Buncsák Istvánné a jelmezek, Burián Miklós a színpadkép megálmodásával, s Krasztina Zoltánné iskolai könyvtárosa), majd Czvikli Imréné rendezésében megkezdődtek a próbák. A szervezők szerették volna felújítani azt a hagyományt is, hogy minden jelmez, díszlet és kellék „házilagosan” készüljön, mint hajdanán. És még sokan emlékeztek a faluból szüleik, nagyszüleik „színházára”, s ahogy híre ment a gyerekek próbáinak, egyre több lett a segítő kéz és szív. Varrták a falu asszonyai a jelmezeket, sujtásostták, gombozták a húzáruhákat a kézimunka szakkörben, még a csákok elkészítésére is akadtak vállalkozók. Öreg bácsik keresték meg a padlásokon a régi keményszárú csizmákat, s hozták a táncosoknak. Egy vállalkozó faanyagot adományozott, amiből egy asztalos elkészítette a kecskelábú asztalt, s még vagy százan segítettek, ahogy tudtak. Ki tudja hány Hány-történetet, adalékot meséltek el ezalatt a gyerekeknek? Előkerültek a féltve őrzött régi újságok, fényképek, melyek lehetővé tették, hogy módszeres forráskutatással kiegészítve kiállítás is készüljön a csákvári Hány János dokumentumaiból.

1997. május 17-én és 18-án pünkösdi ajándékként 90 gyermekszereplő színjátékával, énekével, táncával, zenélésével; a Hány János dalmű előadásával emlékezett Csákvár lakossága Paulini Bélára, Kodály Zoltánra, s nem utolsósorban a csákvári Magyar Földműves Játékszín 1929-es nevezetes előadására.

Kenyéri Kornélia

Tavaszi tapasztási és meszelési szokások Korondon

Néprajzi szakirodalmunkban még nem találkoztam a lakó és gazdasági épületek, tavaszi karbantartási tapasztás-meszelés szokásaival. Így arra az elhatározásra jutottam, ezen szokásokat megpróbálom rögzíteni.

Napjainkban nagyon ritka az az asszony, aki meszel, a lakásokat ma már mindenki a szobafestővel festeti.

Az épületek alatt lévő kőfalakat kívülről cementtel fugázzák, belül vakolják, úgyszintén a felsőrészt is. Napjainkban már ritkán épülnek fából lakóházak. A régi faházakról a tapaszt levették, meglécezték és malterrel kivakoltatták. A gazdasági épületeket is kívül-belül kideszkázzák és így nincsen szükség tapasztásra-meszelésre.

A régi népi építkezésről az újabb építkezési formákra való áttéréssel, megkönnyebbült az asszonyok munkája, nem kell meszeljenek. Így a régi tapasztási-meszelési szokások, ha le nem írjuk csak az öregek emlékezetében marad meg.

Korondon emberemlékezet óta a jó tapasztani való agyagat, a *Lopágy* és *Ölves* nevű határrészekről szerezték be. Az agyagbeszerzés elég nehéz volt, mert jobbára a késő esti vagy kora reggeli órákban kellett hozni (lopni), mivel ezen határrészekeken nem volt mindenkinek birtoka. Így a máséból kellett hozni, ha kevesebb kellett zsákban hozták, de ha többre volt szükség, vagy többen összetársultak, szekérrel is mentek agyagért.

A régi szokások szerint a határpásztorok is feleltek a termőföld rongálásáért. Az agyag kitermeléssel a termőföld nagyon rongálódott, mert a felszínről a gyepet le kellett pucolni, a

gyep alatt csak 25–30 cm vastag agyagréteg volt a jó. Ez nem tartalmazott kavicsot, gyökereket és más idegen anyagot. Vízrel összekeverve, jól meggyúrva jó képlékeny volt, mint a jól megdagasztott kenyértészta.

Ha az agyagkiszedésnél valakit rajtafogtak a határpásztorok, vagy a gazda, legtöbbször az volt a büntetés, hogy a kiásott agyaggödöröt, jó érett istállótrágyával be kellett tölteni. Az is előfordult, hogyha agyagért ment valaki, s csak zsákot vitt, nem bontott gödöröt, a környéken található vakondtúrásokból gyűjtögetett össze annyit, amennyire szüksége volt. Ha több agyag kellett, úgy a zsákkal kétszer is fordult. Minden tavasszal előfordult, többször is elhangzott az asszonyok szájából: – „Vajon, hogy hozunk tapasztani való agyagat?”

A tapasztani való agyag megkészítése

A tapasztani való agyaghoz, ha sikerült beszerezni, szükséges volt a lótrágya, amit Korondon *lóganyénak* neveztek.

Akinek nem volt lova, de volt tapasztani valója, az a szomszédból, valamelyik lovasgazdától kérte a lóganyét, amiért *Isten fizesse* volt a fizetés és egyben a megköszönés.

Színhagyományként a mai napig fennmaradt: – Egy Hegedűs Lepény Ferenc nevű embert, a május 10-én, Korondon tartott vásár után elküldte a felesége a közeli baromvásártérre, hozzon egy kosár lóganyét az agyagba. Az ember üres kosárral hazament, felesége korholta, s arra így válaszolt: – Nem tudtam megkülönböztetni a lóganyét a kabalaganyétól. A felesége szidta tovább, hogy hát vén bolond, az egyforma mind a kettő. – Ferenc bá csak ennyit mondott. – Ha mind a kettő jó, akkor eregy te s hozzá, reám ne bízz asszony munkát.

Ahol szándékoztak az agyagat elkészíteni, ott a helyet tisztára megseperték, s az agyagat, amennyire szükség volt, oda tették. A lóganyét hozzáadták, vizet töltöttek reá, s kapával jól összevagdosták, keverték. Ezt addig csinálták, amíg képlékennyé váltott. Volt, hogy lábbal taposták, így még finomabb lett. A lóganyénak különben az volt a szerepe, az agyagat a száradás ideje alatt megvédte a megrepedezéstől.

Tavasszal, Szent György nap (április 24) után megkezdődött a tapasztás. Legelőször rendet csináltak a hijuban (padláson), utána leseperték tisztára és vízzel meglocsolták. Megkezdtek a hijuföldjének a tapasztását. Ezt, ha a háznál idősebb asszony volt, ő szokta csinálni. Legfennebb annyit segített a család valamelyik tagja, hogy az agyagat és a vizet feladogatta. A hijuföldjének a megtapasztása, nem éppen könnyű munka volt.

Miután ezzel végeztek, megkezdődött a házból a bútorok egy részének kihordása, a többieknek az összebbrakása, letakarása, hogy a falak maradjanak szabadon és a bútor se piszkosodjon. Ezek után a falakon elkezdtek repedezések, falleomlások agyaggal való kijavítása. Ha a fal helyenként fel volt táskásodva, azt is lebontották és újra tapasztották.

A régi lakásokban gyakori volt a poloska. Ezt úgy irtották, hogy a bútorok, képek, falak repedéseiket bekenték petróleummal. Voltak akik *holdfogytára* égetett meszet vásároltak és holdfogytára is meszeltek. A népi tapasztalat úgy tartotta: így a poloskák kivesznek. Olyanok is akadtak, akik az előző évről eltették a kendermag kiverésénél (cséplése) összegyűlt *kenderpolyót*, s ebből a házba füstöt csináltak. Ajtókat, ablakokat lezárták, és több órán keresztül füstöltek.

A meszelés előtti tapasztást *tapogatásnak*, *fodózásnak* (foltozásnak) nevezték. Először a nyári konyhát (*sütőház*), azután a lakóházakat és gazdasági épületek falait javígtatták, tapogatták. Néhány napi száradás után, még finomabb-hígabb agyaggal *megsikotották* az előbbi tapogatást, hogy az apró repedezések is tömítődjenek be. Addig vártak, amíg a falakon a tapaszt teljesen megszáradt, csak azután lehetett hozzáfogni a meszeléshez.

Időközben a sütőházban levő kenyérsütő kemencét is kijavították kívül-belül megtapogatták. Amelyik asszony nem fért be a kemencébe, vagy nem is akart beférni, az a kemence tapasztással foglalkozó cigányt fogadott. Volt olyan cigányt, aki pénzért járt kemence tapasztani, de ha kérték pénzért s élelemért a falakat is megtapasztotta.

Az asszonyok a tapasztást nem nagyon kedvelték, mert mocskos munka volt. Tapasztáskor az asszonyok a legrosszabb ruhájukat vették magukra.

A mész beszerzése, oltása

Amióta a világ-világ, a meszet a Homorodalmási (Meresti), Abásfalvi (Aldea), Homorodkeményfalvi (Comanesti) meszesektől vásárolták, nem csak a Korondiak, hanem az egész Sóvidék, a két Küküllő mente, Nyárad és a Nyikó mente lakossága is. Korondon a Homorodalmáson égetett meszet tartották a legjobbnak. Már kora tavasszal megindultak a meszes szekerek. Nagy hangon kiáltották a meszet áruló emberek: *Meszet – Meszet vegyenek!*

Akinek szüksége volt mészre vette a zsákot, vagy kosarat és a pénzt. A meszesembert megszólította – aki ennek igencsak örvendett – mindjárt a lovakat megállította és kezdődött a mészvásárlás. A vevő annyit vásárolhatott amennyire szüksége volt.

A meszet mindig vékával (1 véka 20 liter) mérték, és általában az összes meszet áruló ember azonos áron árulta a meszet. Édesapám katona kollégája a homorodalmási Sándor György, 1948 tavaszán megmutatta nekem hogy kell mérni: A mész a szekéren van, a szekér előtt úgy kell állni, hogy a vásárló asszony ne lásson bé a szekérbe. A vékának az aljára, középre le kell tenni egy nagyobb darab meszet, erről a véka oldalának, hosszabb szilánkokat neki kell támogatni, ezt egy lapos darab mésszel le kell födni. Erről újból szilánkokat kell állítani és újra egy lapos mésszel lefödni. Ezzel a véka tele is van. Ennek a tetejét meg kell rakni apró mészdarabkákkal, ez így úgy látszik a véka jól tele van rakva még fel is van hegyezve. Ha a vásárló, aki legtöbbször asszony, be akar lesni a szekéren az ernyő (gyékénykabor) alá, figyelmeztetni kell az asszonyt, vigyázzon a ló rugdos, ha megrúgja nem felelek. Ilyenkor a figyelmeztetett hátrább szokott húzódni. Ezzel a módszerrel 3–4 véka mésszel többet ki lehet árulni egy szekér mészből.

A vásárlás után a meszet meg is szokták oltani. Úgy tartották, nem jó sokáig oltatlan hagyni, mert kevesebb oltott mész lesz belőle.

Majdnem mindenik háznál tartottak *meszescsebre*t és ebben oltották a meszet. Akinek az udvarán kút volt, a kút mellett oltotta. Ha nem volt kút az udvaron, úgy az udvarnak egyik elkerülhető sarkába tették a meszescsebre-t és ott oltották meg a meszet. A cseberbe az oltatlan meszet rakosgatták bele, a vizet jó bőven töltötték reá, a állandóan kevergetve a mész forrósodott, rotyogott, vigyázni kellett, a víz jó bőven legyen a mészben. Ellenkező esetben apró bogok – meg nem alvadt mészdarabkák – maradtak az oltott mészben. A mészoltásnál nagyon kellett vigyázni, nehogy a forró mész a véle dolgozó személynek a szemébe szökjön, vagy meztelen testrészére locsanjon, mert égési sebeket okozhat. Egy néhány nap múlva a mész olyan lett, mint az aludttej. Felhasználni lehetett.

A mezőgazdaság kollektivizálása (1962) után, a fent említett falvak mészárusítói felhagytak a mészárással.

Korond község lakossága egy ideig a meszet a Fogyasztási Szövetkezeten keresztül szerezte be. Az 1989-es fordulat után a gyergyóbékási (Bicaz Ardelean) románok árulják tehergépkocsiról a meszet és súlymértéket használnak.

A meszelés. Már a meszelés előtt jó előre előszedték a kicsi húzóecseteket, a nagy meszelőket, amiket a korondi sátoros cigánynéktől szoktak beszerezni. A cigánynék ecset- és meszelőkészítéssel, -árúsítással is foglalkoztak. Az ezekhez szükséges lófarkat a lótartó emberektől szokták beszerezni. A nagy meszelő fejet valamelyik esztergályos emberrel csinaltatták. A helyi üzletekből szereztek be a mészbe való „ultramarin” kék festéket.

A meszelés megkezdése előtt, előkészítették a meszet. Egy edénybe annyi meszet szűrtek át a puliszkaliszter szitáló szitán, mely azon falfelületre elegendő kellett legyen, melyet szándékoztak meszelni. Ehhez tettek kevés *fihenyet* (vizihomokot), hogy a mész soványodjon le, ne porladjon le a falról. Hozzá adták a *kékítőt* és jól összekeverték. Ha véletlenül egy kicsit hígabbra találták csinálni, úgy egy kevéske tejet is töltöttek a mészbe, hogy vigye össze, legyen „sűrűbb”.

Mielőtt a meszelést megkezdtek volna, lemosták a felsőpadlás deszkákat (plafont). Mikor ezzel készen voltak, megkezdtek a meszelést. Először a kicsi húzóecsettel, figyelmesen elmeszelték a felsőpadló szélét, a deszkának nem szabad a mésszel összekeverednie. Ha ketten dolgoztak, az egyik előre fent a padló szélénél, míg a másik a nagy meszelővel, ahogy akkor mondták: *járta alól* (meszelte) a *falat*.

Ha a falnak az elmeszelésével készen voltak, a ház földje *tapaszos* volt, újra tapasztották, a tapasztás után finom homokkal vékonyan behintették. Ezen nem volt szabad járni amíg meg nem száradott. Ha padlásos volt a ház földje – így nevezték – akkor a meszelés után azonnal felmosták, mert ha nem, a meszelés ideje alatt lecsepegett mészceppeket nehéz lett volna eltüntetni.

Miután a ház földje felszáradt, a fal is megszáradt – a már előre lemosott, esetleg újrafestett – bútorokat kezdték helyre rakogatni és a házban (szobákban) rendet csinálni.

Ahogy a belső meszelést elvégezték, kívül kezdtek neki. A külső részen

– ha csak lehetett – napfeljött előtt meszeltek, hogy a felkelő nap se süssse meg, a meszelés egyformán száradjon. A meszelésnél arra mindig vigyázni kellett, hogy ne legyen *ecsetnyomos*, ne látszódjon hogy az ecsetet – nagymeszelőt – hol húzták el.

Amikor a lakóház meszelésével készen voltak, az asszonyok egymásnak a munkáját megnézték és értékelték a munka minőségét. Azt is megállapítva, több-kevesebb kékitőt kellett volna-e a mészbe tenni.

A gazdasági épületeknél, pajta (istálló), csűr meszelésénél, ritkán tettek a mészbe kékitőt, csak a pajta elejét meszelték kékre, melynek az alját 30–40 cm magasságban, híg kékpala lével meszeltek el. (Korondon a kék palából készül a mázas kerámia). Így az utcáról nézve, tetszetősebben mutatott. Ezt csinálták a kisebb gazdasági épületeknek, disznópajta, majorság-ólaknál is. A nagyon régi földszintes házaknál, melyek előtt töltés volt, szokásban volt az alsó részt, úgy mint a pajták előtt palalével meszelni (amit *palázásnak* is neveztek), úgyszintén a töltést is, ahová nyári estéken kiültek beszélgetni.

Mindenki nagyon igyekezett a pünkösdi ünnepek előtt elvégezni a meszelését. Az 1930–1940-es években voltak olyan asszonyok, akik napszáért eljártak meszelni az előkelő családokhoz, ezeknél is a világoskékre meszelés volt szokásban. A leghíresebb meszelő-asszony Tóth Ferencné Tófalvi Rozália volt. Az idősebb nemzedék még most is emlegeti, szorgalmas, jó munkájáért.

Főképp az *Alszeg* és *Malom utcákban* volt nagy az igyekezet. Itt vonultak végig a Nyáradmentéről Mikháza–Buzaháza–Deményháza (Calugareni–Griusorul–Damieni), valamint Szováta–Parajd (Sovata–Praid) csíksomlyói pünkösdi búcsúra igyekvő kereszthaljai, már nagyszerda délelőttjén. Szégyen lett volna, hogy meszeletlen, elhanyagolt portákat lássanak.

Adatközlők: Józsa Mártonné Sipos Veronika (1911), *id. özv. Ravasz Jánosné Sükei Rozália* (1912), *id. István Lajosné Lőrincz Ilyés Karolina* (1927), *özv. Lőrincz Gyuláné Bak Vilma* (1925), Tófalvi Bíró Ferencné Tófalvi Deák Margit (1930), valamint a magam visszaemlékezései.

István Lajos

Bálint István rajza

A HONISMERET FORRÁSAI

A honismereti mozgalom országos kibontakozása II.

A Honismeret Szerkesztőbizottságának felkérésére eddig három folytatásban volt lehetőségem ismertetni a honismereti mozgalom indulását és fejlődését. A „szürke füzetek” első számának megjelentetésétől, vagyis a szakkör jellegű mozgalom indulásától kezdve (1961) eljutottam a szervezett honismereti mozgalom összefogását, irányítását végző és a Hazafias Népfront Országos Elnöksége mellett működő Honismereti Bizottság szárnybontó első három éve (1968–1971) eredményeit összefoglaló beszámoló ismertetéséig. A jelentést a Honismereti Bizottság 1971 szeptemberében megvitatta, elfogadta és a Hazafias Népfront Országos Titkársága jóváhagyta.

Módszerem eddig az volt, hogy meglévő hiteles dokumentumokat ismertettem, illetve adtam közre. Ehhez a gyakorlathoz továbbra is ragaszkodni kívánok, mert ez óv meg az akaratlan tévedésektől (talán szerepem túlértékelésétől is), ugyanakkor hitelesen láttathatom a mozgalom alakulásának folyamatát, az egyes közreműködő személyek egyéni teljesítményét, a Honismereti Bizottság összeforrott, eredményes, jó közösségi együttműködését.

A legutóbbi alkalommal (Honismeret 1997/5.) A honismeret országos kibontakozása címmel adtam elő a fent említett jelentés teljes szövegét. A jelentést azzal bocsátottam a nyilvánosság elé, hogy a folytatásban a részletezésre visszatérek. Elsőül az Elméleti Munkabizottság tevékenységét foglalom össze, mert az meghatározó jelentőségű volt a mozgalom politikai megítélésére, a Honismereti Bizottság intézményi elfogadtatására; egyúttal munkamódszerünket is láttatja. Olvasóim tehát a továbbiakban ne tekintsék fölöslegesnek a részletes dokumentálást, hiszen ezek az írárok még nem láttak napvilágot, s talán tanulni, tapasztalatot szerezni is lehet belőlük. Kár lenne értük, ha elvesznének, a történetírás forrásterülete szegényednék. Az évfordulás, a természetvédelmi-tájfejlesztési, műemléki, a hagyományismereti és a nemzeti sírkert munkabizottságok tevékenységére – már csak terjedelmi okoknál fogva is – a következő folytatásban emlékezem.

Következzenek tehát az *iratok* keletkezésük időrendi sorában: hogyan születik először tervjavaslat, majd folyik ennek munkabizottsági tárgyalása, vélemények kifejtése (amit vázlatos jegyzőkönyv örökített meg); a munkatervben foglaltak hogyan öltönek testet s hatnak országos szinten. Ezeket főleg a Kósa László – és Puskás Júlia – tanulmányain tudom híven bemutatni. Kósa Lászlónak, az MTA Néprajzi Kutatócsoportja tudományos munkatársának bevonását a Honismereti Bizottságba én javasoltam. Még ma is előttem van Ortutay Gyula csodálkozó arca, amikor a bizottsági tagságra vonatkozó előterjesztésem során Kósa nevét hallotta. Nem gondolta, hogy saját intézetéből bárkit is bevonjak. De azután tudomásul vette, mint ahogyan kezdeti ellenkezés után az emigrációs munkatervi pontot is – igaz csak az Országos Titkárság döntését követően – nemcsak elfogadta, hanem a továbbiakban lelkesen támogatta. Puskás Juliának a munkába való bevonása már nem volt ilyen egyszerű, csellel történt. De menjünk sorba, a továbbiakban idézek.

Munkaprogram-tervezet

a Hazafias Népfront Elnöksége mellett működő Honismereti Bizottság elméleti munkabizottságának tevékenységéhez.

I. A munkabizottság témacsoportjai:

1. Hazaszeretet, szocialista hazafiság, nemzetköziség.

2. A szomszédos szocialista országokhoz fűződő kapcsolataink. Viszonyunk az ott élő magyarsághoz.
3. A tőkés országokban élő magyarokkal (emigránsokkal) való kapcsolatunk kérdései.

II. A témacsoportokon belül érintendő, illetőleg propagandisztikusan feldolgozandó feladatok.

1. A hazaszeretet általános fogalma; hazaszeretet és társadalmi haladás. Szocialista hazafiság: hazafiság és termelő (alkotó) munka; szocialista építés és honvédelem. Ki a hazafi ma?

A hazaszeretet konkrét társadalmi tartalmának alakulása népiünk történetében. A társadalmi osztályok történelmileg változó viszonya a hazához, a hazafisághoz. Demokratikus és szocialista hazafiság. – A munkásosztály, mint – objektív társadalmi helyzeténél fogva – a korszerű, szocialista hazafiság hordozója. Paraszttság és hazaszeretet. Az értelmiség helyzete, sajátos feladatai. – A gazdasági tevékenység és a hazafiság közös vonatkozásai.

Az internacionalizmus helyes fogalma, történelmi-társadalmi indokoltsága, illetve szükségszerűsége. Nemzeti és közös érdek. A nemzetközi összefogás és ennek társadalmi meghatározói.

2. Közös múlt, közös jelen, közös jövő. Kulturális, politikai, gazdasági kapcsolataink a múltban és a jelenben. Közös gyökerek, érdekek, harcok. A szomszéd szocialista népek kultúrájának, társadalmi életének, tájainak ismertetése. Hogyan küzdhetjük le az egyes kérdésekben meglévő előítéleteket? Az ott élő magyarok társadalmi, kulturális életének szélesebb körű ismertetése. Viszonyuk nemzethez, hazához. A velük való kapcsolat elmélyítésének lehetőségei. (Az adott viszonyokkal számolva.)

3. A lojális emigrációval való szorosabb kapcsolat szükségessége és lehetősége. A kint élő magyarság alkotó tevékenységéről való tájékozódás. A kapcsolat erősítése évfordulók, helytörténeti emlékek, utazások révén. Alapítványok, akciók lehetősége. A hazafiságnak, a hazához való kapcsolatnak milyen gyökerei, elemei, problémái élnek a kint lévő magyarok között?

III. A kitűzött célok megközelítését célzó módszerek, akciók 1969. évre:

1. Egy, vagy kétnapos országos értekezlet irodalom- és történelemtanárokkal a hazafias nevelés, a szocialista hazafiság, a szomszédos szocialista országokhoz való helyes viszony meggyökereztetésének kérdéseiről. Anyaga a népfront kongresszusára készült témabizottsági jelentés lenne (esetleges kiegészítésekkel). Időpont: 1969. október hó.

2. Ugyanezekről a témákról (a tanácskozási anyagait is felhasználva) viták. (Területi értelmiségi viták, ankétok budapesti munkáskörzetekben, vidéki munkáskörzetekben, falusiak számára esetleg tájegységenként; ankétok egyetemi fiatalokkal.) Határidő: folyamatos.

3. Kapcsolat a tömegkommunikációs szervekkel. Cikkek, tanulmányok, riportok, a szomszédos szocialista országok életét ismertető leírások a központi napi sajtóban, a vidéki sajtóban (központi sajtószolgálat), egyes hetilapokban, folyóiratokban, a rádió különböző adásaiban, nyilvános vita a televízióban. Határidő: áprilistól folyamatos.

4. Kapcsolat felvétele illetékes társadalmi-mozgalmi szervezetekkel a megjelölt célok érdekében kialakítandó együttműködésről. (KISZ, Nőtanács, Magyarok Világszövetsége, Írószövetség, a néphadsereg illetékes intézményei.)

(Március–május hónapokban.)

Budapest, 1969. február 8.

dr. Farkas Sándor s.k.

A Hazafias Népfront Elnöksége mellett működő Honismereti Bizottság elméleti munkabizottságának 1969. február 11-én tartott ülése (Rövid összefoglaló)

Farkas Sándor vitaindításként közli az elméleti munkabizottság munkaprogramját, mely minden megjelent előtt az asztalon fekszik sokszorosított formában. A bizottság feladatai közé tartozik a megjelölt témákban a kezdeményezés és a javaslattevés, valamint a már meglévő, kiformált politikai-ideológiai fogalmak terjesztése, ankétok, viták rendezése, kiadványok megjelentetése, terjesztése.

Ortutay Gyula a Honismereti Bizottság elnöke arra biztat, hogy a munkabizottság ne féljen teoretikus kérdések megvitatásától. Komoly szembenézésre van szükség egyes problémáknál, mert a legelőbb

fokokról is óriási bajok vannak. Példaként utal a magyar és a román nemzetfogalmak eltérő voltára. A nemzettel kapcsolatos gondolatok sok évszázados történeti múltra tekintenek vissza és mélyen gyökereznek a közvéleményben. Ki kell dolgozni a problémák rendszerét a sikeres munka érdekében. – Továbbá hangsúlyozza, hogy jobban kell közeledni a lojális emigrációhoz. Pl. neves magyar származású külföldön élő tudósokat kell meghívni nyári egyetemekre. A lengyelek ezen a téren sokkal bátrabbak és ötletesebbek.

Farkas Sándor aggódalmát fejezi ki a szomszédos országokkal kapcsolatos kérdések esetleges ankétokon való megvitatásával kapcsolatban. Ez igen fogós probléma, s nem biztos, hogy sikerrel napirendre tudjuk hozni.

Györffy Sándor figyelmeztet arra, hogy az utóbbi esztendőben a szocialista országok többségében fontos kérdésként előtérbe került a nemzet-nemzetiség problémacsoport. Utal a Szovjetunióban folyó idevágó vitákra, a jugoszláviai Rehák László könyvére, a szlovákok sikerrel véghez vitt föderációs törekvéseire, s a magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikájának mindeztáig nem sokat emlegetett pozitív nemzetiségi politikájára. Megállapítja, hogy nagyon értékes és tanulságos anyag áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy ebben a nagyon fontos kérdésben: mit értünk szocialista nemzeten és szocialista nemzetiségen, hasznos elméleti munka indulhasson. Továbbá szól a honismeret és a helytörténet kapcsolatáról, melyet igen lényegesnek tart. Közös értekezletet javasol ebben a kérdésben a szomszédos országok magyar értelmiségével. Támogatja Ortutay Gyula javaslatát, melyben külföldön élő magyarok meghívását szorgalmazta. Miért ne lehetne pl. Nagy Istvánt vagy Balogh Edgárt, mint régi kommunistákat a szocialista Magyarországnak meghívni.

Tóth Lajos vezérőrnagy hiányolja az előtte szólók beszédéből és a munkaprogramból a pontos, világos cél megjelölését. Pl. a hazafiság erősítése, a párt programját figyelembe véve. Hangsúlyozza, hogy a Népfrontnak megvannak a maga keretei és feladatai, ezek nem azt jelentik, hogy más párt vagy állami szervek munkáját végezze, illetőleg azoktól vegyen át feladatokat. A Népfront foglaljon állást és nyilvánítsa véleményét, de pl. ne rendezzen pedagógus értekezleteket, ezt csak kezdeményezheti. Szerinte nincsen elég információ, ami a bizottság munkáját segítené. Fontosnak tartja más társadalmi szervezetekkel való minél szorosabb koordinációt, támogatja a tömegkommunikációs eszközök fokozott igénybe vételét a célok érdekében. Viszont túlzottnak tartja a munkaprogram 3. pontját és szeretné, ha elhagynánk.

Arató Endre a szomszéd népekkel való kapcsolatainkról szól. 1968-tól új politikát folytatunk a szomszédos országok magyarságával kapcsolatban. Sem a rosszlemékű irredentizmus, sem a „tabu” politikája, mint két véglet, nem vált be. Meg kell találni a helyes kapcsolat útját. Utal arra, hogy az MSZMP Társadalomtudományi Intézetében foglalkoznak hasonló kérdésekkel, fel kellene venni velük a kapcsolatot. A nemzet-nemzetiség problémája valóban forró pont a szomszédos országokban. Utal a Slovenska Matica magyarországi kezdeményezésére, a román problémákra és más néhány tanulmányra, cikkekre, melyek idevágóak. Szerinte a nemzet és a nemzetiség azonos kategóriák. Ez is fontos vitapont lehet. Szükségesnek tartja a programtervezet kiegészítését a magyarországi nemzetiségek ügyével is. Tóth Lajos Imre azonnal tudatja, hogy ez a kérdés más munkabizottság feladatkörébe tartozik, nem feleltettek meg róla.

Kósa László igen fontosnak tartja a szomszédos népekkel való kapcsolatokkal foglalkozást. Annak ellenére, hogy a barátság kormányprogram, a társadalom igen sok előítéletet hordoz (a szomszédos országoké is), a magyar értelmiségnek pedig csak egy igen vékony rétege nézett szembe ezzel a kérdéssel. Óvatosságra int olyan fontos és nagyon bonyolult kérdések dolgában, mint amilyen az Arató Endre által említett nemzet-nemzetiség, melyek szerinte nem azonos kategóriák.

Czidor János a Magyarok Világszövetsége részéről fő vonalakban ismerteti a szervezet munkáját. Igen szép, számadatokkal alátámasztott beszámolót ad a kapitalista országok magyarjainak az anyaországhoz fűződő kapcsolatairól. Szerinte hozzájuk is el kell jutnia a Hazafias Népfrontnak. Mindezek értelmében fontosnak tartja, Tóth Lajos ellenében a 3. programpontot.

Sándor Györgyné, mint gyakorló pedagógus tapasztalataiból hoz fel példákat. A fiatalok milyennek látják a hazát és a nagyvilágot stb. A célok szerinte a következők: kapcsolódni kell a különféle intézmények munkájához. Fel kell mérni a valóságot, ki hogyan gondolkodik, hol vannak hibák. A gyakorlat és tapasztalat nagy erejére figyelmeztet.

Tóth Lajos kénytelen vitatni továbbra is a 3. programpontot. Nem tudja pozícióból támogatni, mert ha ilyen, szerinte lényegtelenebb dolgokkal foglalkozunk, akkor ő kétszer ennyit tudna hozni a maga

területeiről. Szerinte ez magára vállalat más szervezet munkájából. Nincs ellene elvileg kifogása, de egy évre soknak tartja.

Töltési Imre hangsúlyozza, hogy induló bizottság vagyunk, egyelőre nem tudjuk pontosan, hogy mit is tudunk végezni. Megvédi Tóth ellenébe a 3. pontot, erre éppúgy igény van, mint a másik kettőre és az elnökség is jóváhagyta. Mindenesetre ő is úgy véli, hogy erőnkön felül ne vállaljunk.

Farkas Sándor arról szól, hogy ne várjunk mindjárt a kezdetekkor összefoglalást a bizottságtól. A Népfront az új albizottsággal új területre lépett. Idáig a választások megszervezésével és vidéki szociálpolitikai kérdésekkel foglalkozott elsősorban, most már egyre inkább tolmácsa és tanácsadója akarunk lenni olyan rétegeknek, amelyekhez a Párt nem jut el. Most keressük a módszereket. Még nem tudjuk sokat vagy keveset markolunk-e, tőlünk függ. Általános kérdésekről szólván megerősíti a felszólalókat, hogy valóban az egész nemzeti kérdés mozgásban van, olyan kérdések, melyekről 10-15 évig úgy gondoltuk, megoldódtak, megoldatlanok (pl. nemzetiségi kérdés). A programpontok közül az elsőt tartja legfontosabbnak, bár nem ért egyet Tóth elvtárs ellenvetésével, mégis úgy véli terjesszük fel a programpontokat ismét az elnökség elé az ő korrekciójával együtt. Továbbá szolt arról, hogy milyen anyagokat készítsünk és készíttessünk. Egy téma, az internacionalizmus egyelőre a rövidebbet húzza, szerinte itt sántít legjobban a propagandánk. Teendőink közé tartozik a felmérés: mit kívánnak a népfront bizottságok, a belső apparátus. Részletes tájékoztatást kér a Világszövetségtől. Tudni kellene, hogy mit kér, és kíván a KISZ és mit tesz ezekben a kérdésekben. Arató elvtársat fölkeri, hogy a szomszédos szocialista országokkal kapcsolatos kérdésekről készítsen információs anyagot. Tudunk kell konkrétan, hogy egyes területeken milyen elvégzendő feladatok vannak. Utal itt a jugoszláviai magyarok furcsa helyzetére. Györffy elvtárs hasznosan tájékoztathatna arról, hogy milyen lehetőségeket lát a parasztsággal kapcsolatban, hasonlóan Tóth elvtárs is a honvédelmi nevelés ügyében. – Fontosnak tartja a pedagógus konferenciákat, ezek a pedagógusok a Népfront legjobb aktívái lehetnek. Az anyag előkészítésre javasolja egy külön kisbizottság létrehozását, melyben Sándorné, Szabolcs Ottó, Révész Gábor és ő vennének részt. Az információs anyagoknak hamarosan meg kell születniük.

A továbbiakban Arató elvtárs vállalta a felkérést, de csak a lépések megjelölésének erejéig. Ide kapcsolódva Kósa László fölajánlotta, hogy belső használatra hajlandó referátumot készíteni a szomszédos országok magyarságáról.

TÁJÉKOZTATÓ

A Hazafias Népfront Országos Titkársága 1969. október 7-i ülésén megtárgyalta a Honismereti Bizottság munkatervében szereplő s az Elméleti Munkabizottság vitája után Kósa László bizottsági tagunk által elkészített tanulmányt, amely – mint ismeretes – A szomszédos szocialista országokhoz fűződő kapcsolataink. Viszonyunk az ott élő magyarsághoz című téma második felét öleli fel. Hogy a téma egészét láthatassuk, a titkársági előterjesztéshez csatoltuk a téma első felének feldolgozására vonatkozó vázlattervezetet is.

Az Országos Titkárság elismerését fejezte ki mind a szerzőnek, mind a bizottságnak az előkészítésért és az előterjesztés kidolgozásáért. Megállapította, hogy a tanulmány önmagában is alkalmas a további vitákra és következtetések levonására.

A Titkárság javasolta, hogy az előterjesztett dolgozatot, továbbá a szerzőnek a magyarországi nemzetiségek kérdéséről a Valóság 1969. évi 4. számában megjelent cikkét, valamint az előterjesztett vázlatot kezeljük egységes anyagként. Ez az anyag kerüljön szélesebb vitafórum elé. A tanácskozáson vegyenek részt a Hazafias Népfront IV. Kongresszusa alkalmából „Társadalmi struktúra, szocialista hazafiság” c. téma kidolgozására megalapított társadalmi bizottság egyes meghívott tagjai; a párt-, és állami szervek, tudományos intézmények szakértői, valamint társadalmi személyiségek.

A tanácskozás és bizottsági tárgyalások eredményeként megfelelő következtetésekre kell jutni:

- mit kezdeményezzen a Hazafias Népfront Országos Titkársága párt- és állami fórumok előtt;
- mit tehet a mozgalom a maga keretein belül honismereti tájékoztató propaganda formájában a kérdésért;
- milyen kiadványok kiadását kezdeményezze.

Ami az intézetre vonatkozó javaslatot illeti, a Titkárság lehetőséget lát a kezdeményezésre; ki kell alakítani, hogy milyen formában és módon kerüljön ez az indítvány a megfelelő fórumok elé. Az indítvány rugalmas és lépcsőzetes megoldást keressen. Az intézet, vagy csoport semmiképpen se legyen állami jellegű, hanem társadalmi intézmény, vagy mozgalom égisze alatt dolgozzék.

A Titkárság által javasolt tanácskozást ez év folyamán tervezzük megrendezni. A vitaindító bevezetőt Kósa László bizottsági tagunk mondja el a titkársági ülésen elhangzottak figyelembe vételével.

Budapest, 1969. okt. 31.

Töltési ImreFarkas Sándor s.k.

*Honismereti Bizottság titkárnaz Elméleti Munkabizottság
elnöke*

Az előző iratok ismertetése után – mielőtt a továbbiakra rátérnék – tartozom bizonyos kiegészítésekkel:

Kósa László a résztanulmányát 1969. április-május hónapokban készítette el, majd az észrevételek figyelembevételével átdolgozta, és végleges formába öntötte. A Hazafias Népfront 1969. október 7-i ülésén hozott határozatának engedelmeskedve, 1969. december 1-én vitafórumot rendeztünk, amelyre az Országos Titkárság által javasolt körből hívtunk meg érintetteket, illetve szakértőket. A meghívóhoz a november 17-én kelt „Ajánlással” és kiegészítő „Vázlattal” együtt a Kósa-tanulmányt is csatoltuk, hogy a tanácskozásra érdemben felkészülhessenek. A „Kapcsolataink a szomszédos szocialista országokban élő magyarokkal” című tanulmány hozzávetőleg 50 gépelt oldalon ismerteti a helyzetet, elemzi az állapotokat, és kb. 30 lapon javaslatokat közöl. A vitát a népfront országos titkársága nyitotta meg, és Farkas Sándor, valamint Kósa László bevezetője után a következők szövegeket fel (egyesek többször is): Ortutay Gyula, Deme László, Kővágó László, Mód Aladár, Sándor László, Tomka Miklós, Ruffy Péter, Pomogács Béla, Czine Mihály, Kiss Ferenc, E. Fehér Pál, Kósa Ferenc, Csoóri Sándor, Arató Endre, Faragó Tamás. Terjedelménél fogva sem a tanulmány, sem a mintegy 120 oldalas jegyzőkönyv nem közölhető, de az „Ajánlást”, és a csatolt „Vázlatot” – mivel rendelkezésre állnak – közreadom:

Ajánlás

„A szomszédos szocialista országokhoz fűződő kapcsolataink: Viszonyunk az ott élő magyarsághoz” című téma vitájához.

Kelet-Európa népei igen áldatlan örökséget kaptak a múltból, a kölcsönös előítéletek és sérelmek súlyos terhét. Hazánkban és a környező baráti országokban már több mint két évtizede hatalomra kerültek azok az erők, amelyek szembeszegültek a nemzeti gyűlölködéssel. A szocializmus egyidejű építése lehetőséget adott arra, hogy a szomszédokkal való ellenségeskedést végleg a barátság és a szövetség váltsa fel.

A szocialista országok egységét erősítő nagy nemzetközi szerződések az általános politikai és gazdasági együttműködést biztosítják. Ezeken túl – a különféle kétoldalú egyezményektől a kisebb-nagyobb intézmények kapcsolataig – igen sok ágon van közeledés. Korántsem lehet azonban ezt a nagyon bonyolult problémakört megoldottnak tekinteni. Ma is vannak szomszédainkkal való kapcsolatainknak érzékeny pontjai. Ezekkel – a nacionalizmus elleni harc részeként – újra és újra kell foglalkoznunk, ha nem akarjuk, hogy a helytelen nézetek eluralkodjanak, illetve ha a meglévő téves nézetek társadalmi méretű visszaszorítását kívánjuk elérni.

E gondolatok jegyében vette munkaprogramjába a Honismereti Bizottság elméleti munkabizottsága a címben jelzett témát. A téma szervesen illeszkedik a bizottság munkájának egészébe, amely külön pontokban felöleli még a „Hazaszeretet, szocialista hazafiság, nemzetköziség” és „A tőkés országokban élő magyarokkal (emigránsokkal) való kapcsolatunk kérdéseit” című témaköröket is.

Mindhárom témában párhuzamos munka folyik. A szomszédos szocialista országokban élő magyarokkal foglalkozó résztanulmány ez év tavaszán készült el. Az Elméleti Munkabizottság júliusban megtárgyalta, és észrevételeit, megjegyzéseit közölte a szerzővel. A szerző által átdolgozott résztanulmány előterjesztés formájában a Hazafias Népfront Országos Titkársága elé került megvitatás céljából.

„Az Országos Titkárság elismerését fejezte ki mind a szerzőnek, mind a bizottságnak az előkészítésért és az előterjesztés kidolgozásáért. Megállapította, hogy a tanulmány önmagában is alkalmas a további vitákra és következtetések levonására.” A Titkárság javasolta továbbá, hogy a bizottság foglalkozzék a magyarországi nemzetiségek ügyével is, minthogy azoknak problémái szervesen kapcsolódnak a határon túli magyarok problémáihoz: ügyük szintén a magyarság és a szomszéd népek kapcsolatának körébe tartozik. A téma egészének kidolgozására tervet készítettünk, amelyet mellékelünk.

A megküldött két tanulmányban feldolgozott témák – mind a magyarországi nemzetiségek, mind a szomszédos szocialista országokban élő magyarok ügye – kevésbé ismertek. Egyes rész kérdésekben vannak és a jövőben is lehetnek nézetkülönbségek, azonban nyilvánvaló, hogy ezekkel a problémákkal foglalkozni kell, számba kell venni őket a szocialista országok szövetségének, együttélésének jegyében, a lenini nemzetiségi elvek alapján. Nem alakíthatunk ki pozitív, hatékony nemzetiségi politikát határainkon belül, ha nem ismerjük a kérdés lényegét és ugyanezen okokból nem lehet tudományos álláspontunk a határon túl élő magyarok dolgában sem, sőt a világ bármely táján meglevő nemzetiségi probléma megítélésében sem.

A Hazafias Népfront Országos Titkársága határozata értelmében:

A tanácskozási és bizottsági tárgyalások eredményeként megfelelő következtetésekre kell jutni:

– mit kezdeményezzen a Hazafias Népfront Országos Titkársága párt- és állami fórumok előtt;

– mit tehet a mozgalom e kérdésekért a maga keretein belül honismereti tájékoztató propaganda formájában;

– milyen kiadványok kiadását kezdeményezze.

Kérjük, hogy hozzászólásaival, javaslataival vegyen részt bizottságunk munkájában, járuljon hozzá, hogy a jelzett témakörben előrehaladás történjék.

Budapest, 1969. november 17.

Kósa László s.k.
a tanulmány szerkesztője
elnöke

Farkas Sándor
az Elméleti Munkabizottság

s.k.Töltési Imre s.k.
a Honismereti Bizottság
titkára

Vázlat

„A szomszédos szocialista országokhoz fűződő kapcsolataink” résztéma feldolgozásához.

A szomszédos népekkel való kapcsolataink igen nagy múltra tekintenek vissza. E kapcsolatok azonban többnyire nem ismertek, illetőleg különféle téves nézetek terhét hordozzák. A közvélemény általában a rosszemlékű történelmi eseményeket, a kapcsolatoknak elsősorban az árnyoldalait tartja számon, pedig vannak e téren igen jó hagyományok is, amelyeket minél többször kellene példaként felmutatni. A téma feldolgozását az alábbiak szerint tervezzük:

I. Gazdasági kapcsolatok (gazdaságpolitika)

Szükséges Jugoszlávia, Csehszlovákia, Románia és Magyarország – együtt a Közép-Dunamedence – gazdasági struktúrájának összehasonlító vizsgálata 1/ a mezőgazdaság, 2/ az ipar és 3/ a kereskedelem területén. E három területet a két világháború közötti helyzetből kiindulva, fejlődésében is vizsgálni kell.

Meg kell találni a hasonlóságokat, eltéréseket, a kapcsolódásokat egymás között és a külvilággal, a fejlődés dinamikája és irányai szerint és meg kell határozni a jelenlegi gazdasági kapcsolatok fő tendenciáit, távolait. Az egymással való összehasonlítás révén tisztázható a magunk helye és helyzete a közép-dunamedencei országok között.

II. Kulturális kapcsolatok

Kulturális kapcsolatainkat a múltban és jelenben, országonként és népenként külön-külön szükséges számba venni és értékelni egy-egy résztanulmány formájában: 1/ Csehszlovákia: a/ szlovákok, b/ csehek. 2/ Szovjetunió népei közül közvetlen szomszédaink: az ukránok. 3/ Románia: románok. 4/ Jugoszlávia: a/ szerbek, b/ horvátok.

Mindegyik népre vonatkozóan három nagy terület látszik leginkább megfoghatónak: 1/ Az irodalom (itt vannak legszebb hagyományaink és legnagyobb számmal). 2/ A művészetek és a tudományos élet. 3/ „Hídezési kísérletek” a szomszédos népek között. A „hidak”.

Mindezeknek a kapcsolatoknak a fejlődését három történelmi periódusban kézenfekvő vizsgálni: a/ a nemzetté válás előtt, b/ a polgári nemzetté válástól a szocialista forradalomig, c/ a jelenben.

III. Politikai kapcsolatok

A problémakör legsajátosabb területe. Míg a kulturális kapcsolatok (amennyiben voltak) nagy többségükben pozitívan értékelhetők – hiszen a barátkozás, ismerkedés jelei, az egymás iránti érdeklődés megnyilvánulásai –, addig a politikai kapcsolatok kedvező és a kedvezőtlen oldalai élesen elkülönülnek. Ezek értékelése, számba vétele feltétlenül szükséges, mert sok tanulságot szolgáltatnak. Alkalmat nyújtanak történelmünk dicstelen fényével való szembenézésre, de az elfelejtett jó hagyományok felkutatására is. A kapcsolatok értékelésében természetesen ki kell emelnünk a pozitív hagyományokat, még akkor is, ha azok gyakran peremjelenségek voltak. Ez nem zavarhatja az árnyoldalak reális elemzését.

A politikai kapcsolatokat számbavevő rész tanulmányokat – két nagy történelmi szakaszt véve alapul – tervezzük elkészíttetni, mint a kapcsolatoknak minőségileg két teljesen eltérő szakaszát: 1/ Kapcsolataink a múltban. 2/ Kapcsolataink a jelenben, a szocializmus építésének idején.

Ezeket túlmenően, a tanulmányokban helyet kívánunk adni a mindenirányú kapcsolatok fejlesztését szolgáló elgondolásoknak is.

Budapest, 1969. november 17.

Kósa László s.k.

Töltési Imre s.k.

Farkas Sándor s.k.

A Hazafias Népfront Országos Titkársága az 1970. dec. 1-i tanácskozás után mind a tanulmányt, mind az elhangzott észrevételeket és javaslatokat eljuttatta az illetékes párt- és kormányzervekhez. Ennek alapján indult meg – most már hivatalos szinteken – az alaposabb munka és születtek döntések. Ezekről a Honismereti Bizottságot nem tájékoztatták. Persze, az Elméleti Munkabizottság kapott még az Országos Titkárságtól feladatokat. Ezek ismertetésére azonban most nem vállalkozom. Csupán az Elméleti Munkabizottság programjában harmadik pontként szereplő téma („A tőkés országokban élő magyarokkal (emigránsokkal) való kapcsolatunk kérdései”) dolgaival szeretnék még – mint ígértem – foglalkozni.

Az előzményekből már kitűnt, hogy a 3. pont feldolgozásától többen félnek, és óvtak is, hogy ehhez a kérdéshez hozzányúljunk, – tekintve „pártunk és kormányunk” közismert álláspontjára. E feladat megoldását magamra kellett vállalnom. Többször tárgyaltam a Magyarok Világszövetsége akkori hivatalos vezetőivel, s bár szívélyes kapcsolat alakult ki közöttünk, a határozottabb cselekvéstől elzárkóztak. Hadd idézzem egy mondatukat: „Te könnyen beszélsz, de mi egy külügyminisztériumi székedtől függünk.” Kapcsolatot teremtettem az MTA Történettudományi Intézetével is, ahol Puskás Júlia személyében kiváló kutató történész foglalkozott az emigráció kérdésével. Ránki Györggyel is beszéltem e témáról. Puskás Júlia, akire ma is nagy tisztelettel emlékezem, hosszú hónapokon át elzárkózott a téma feldolgozásától, mondván „Ő már egyszer megégette a száját”, csak 1914-ig hajlandó a kérdéskört tárgyalni. Cselhez voltam kénytelen folyamodni.

Az Eötvös Kollégium igazgatójával, Tóth Gáborral és a kollégistákkal – akikkel igen jó kapcsolatban voltam – meghívtam Puskás Júliát egy emigrációval foglalkozó esti előadás megtartására. Szigorú kikötés volt, hogy csak az 1914-ig tartó időszakot fogja érinteni, ezt a meghívóban is fel kellett tüntetni. Megbeszéltem a fiatalokkal, hogy az előadás után fokozatosan és óvatosan az 1914 utáni időszakra is feltesznek kérdéseket. Így is történt. Az ifjak hozzászóltak, tüzetesen érdeklődtek, hiszen a téma valóban érdekeltte őket. Történészünket ez az izgalmas beszélgetés fellelkesítette, és meggyőzte, hogy érdemes a kérdéskörnek nekifogni. Valamivel éjfél előtt az igazgatói szobában elhangzott a „boldogító igen”: Jó, vállalom!

Kilencven oldalas tanulmány született. Címe: *Akik elmentek.* (A magyar kivándorlás és emigráció néhány kérdése.) Én csak a javaslati rész elkészítésében vettem részt. Ez utóbbinak a végéről közlök néhány oldalt és a tartalomjegyzéket, amelyből a tanulmány alapossága, részletessége megítélhető:

(...) Nem nacionalizmus tehát egy nép részéről sem, ha számol „eltékozolt”, vagy „tékozló” fiainak ezekkel a kötődéseivel, és ezekre építeni igyekszik, – adott esetben olyan formában, hogy ezeket ápolva és felhasználva hatni kíván rájuk, ha az anyaország felméri, hogy népességének a világba szétszóródott

egyedei milyen lehetőségeket jelenthetnek számára. Ilyen irányban mindig és minden ország igyekezett a maga emigrációját megközelíteni.

A nyugati országokban levő magyarok – mindazokkal a problémákkal is, amit jeleztünk – számos területen hozhatnak értéket hazánknak. Nem szólva most bővebben a gazdasági, a turista hozamról – sajnos, sokszor csak ezt látjuk bennük –, hanem utalni szeretnék a kulturális szálak fűzésének, a népek egymás jobb megismerésének, a kultúrák közvetítésének, a politikai hatásoknak a lehetőségére, amelyhez a legközvetlenebb és legtermészetesebb utat a külföldi magyarok képviselhetik. Ezzel a lehetőséggel a szomszédos országok (Lengyelország, Csehszlovákia, de még Jugoszlávia is) jobban él, mint mi.

Tagadhatatlan, hogy az utóbbi években hazai társadalmi intézményeink sokat tettek már ebben az irányban, különösen a Magyarok Világszövetsége. Nem is tartom magam illetékesnek, hogy hazai társadalmi intézményeink kapcsolatépítő tevékenységét részletezzem, erről ők illetékesek beszélni. Úgy hisszük azonban, hogy munkásságukat akadályozza a külföldi magyarság jelentőségének még nem kellő méltánylása.

Referátumomban részletesebben igyekeztem elemezni a második generáció helyzetét, sajátosságait. A második generáció megközelítését – ha hosszabb távon akarunk számolni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a kivándorlás és emigráció nyújthat – a legfontosabb és legsürgősebb feladatnak tartom. Nem azért, hogy megtartsuk őket magyaroknak – ez illúzió – hanem a velük való kapcsolat a népek közti barátságnak, de még a politikai ráhatásnak is nagy lehetőségeit hordozza magában. Megközelítésüket sürgeti az első generáció előregedése is.

Valahányszor a külföldi magyarság problémáit a múltban hazánkban vitatták, a „megváltó javaslatoknak” olyan özöne született, amelyeknek a megvalósítása évszázadra elegendő tevékenységet jelenthetett volna, s többségük a realitásokat teljesen figyelmen kívül hagyta. Ha fellelőzzük például a magyarok világkongresszusának jegyzőkönyveit (1929 és 1937), akkor elámulunk miminden feladat, célkitűzés fogalmazódott a kongresszusokon meg. És mégis az 1940-es években külföldi magyarságunk egyik ismerője a következőket írhatta: „A külföldi magyarság problematikáját nálunk sajnos még mindig nem ismerték fel eléggé. A nemzet szempontjából pedig hallatlan fontossága van minden egyes magyarnak, aki valaha is átlépte az ország határát, kint telepedett, vagy tapasztalatokkal gazdagabban visszatért hazájába. A külföldi magyarság figyelésével és számontartásával foglalkozó magyar egyesület, a Magyarok Világszövetsége, minden más szervünknél jobban érzi a magyar társadalom nem-törődőmségét. Egyes osztályok önzése vagy az utolsó két évtized megnehezedett időjárása az oka, de képtelenek vagyunk felismerni a külföldre származott magyarság létkérdéseit...”

Jóllehet minden egyes észak-amerikai nemzetscsoport már régesrég feldolgozta a maga történetét, nálunk még a kezdetig sem jutott el a munka. A cseh, a szlovák, a lengyel, de legfőképpen a német irodalom és tudomány hosszú évtizedek óta foglalkozik Amerikába szakadt nemzetrészek helyzet-leírásával és sorsismertetésével. Szégyen-gyalázat, hogy Pivány Jenő, Paizs Ödön és Vasváry Ödön úttörő munkái nem találták meg hivatott folytatójukat. Egészen érthetetlen, hogy miért nem képeztek ki magyar történeoszt az angol-szász világ történelmének és a magyarság benne való részvételének kidolgozására.

Az ezeréves magyar történelem folyamán nem esett meg, hogy ilyen hatalmas tömegű magyar hagyta volna el hazáját, mint amilyen Amerikába vándorolt ki. Csaknem egy millió magyar él hosszú évtizedek óta Észak–Amerika földjén, az Egyesült Államok szabadságáért vérért ontotta, tehetségével anyagi és szellemi birtokállományát növelte, s az óhaza még arra sem érdemesítette őket, hogy sorsuk, históriájuk, helyzetük iránt érdeklődött volna.”

Harminc év alatt a helyzet alig változott ezen a téren. A legfontosabb továbblépésnek tehát azt tartanánk, hogy végre alakítsuk ki azt a keretet, szervezeti formát, amely lehetőséget nyújt a kivándorlás, emigráció, a külföldi magyarság életének, tevékenységének szakszerű vizsgálatára. Ilyen igény hozta létre „A kivándorlás és emigráció történetének kutatását irányító Koordinációs Bizottságot, amely az MTA Történettudományi Intézetére kirótt feladat megvalósításának érdekében működött volna, azonban egy szélesebb körű kutatómunkához sem az Intézet, sem a Bizottság nem kapta meg a szükséges anyagi, személyi és hatásköri lehetőségeit. A szomszédos országok: Csehszlovákia, Lengyelország, sőt Jugoszlávia is a megoldást abban az irányban keresték, hogy kutatócsoportokat vagy önálló tudományos intézetet állítottak fel külföldi népességük múltjának, jelenének tényszerű és alapos feltárása céljából. Érdemes odafigyelni, hogy külföldi népességük helyzetének, múltjának a kutatását nem korlátozták csak a nyugati országokra, hanem valamennyi országban, tehát a szomszédos országokban élőkre is kiterjesztették.

Mindkét országban – Lengyelországban, Csehszlovákiában is – szakfolyóirat jelent meg, amely csak a külföldi népességük életét, helyzetét, problémáit ismerteti. A különböző szakterületeken (történelem, irodalom, néprajz, nyelvészet stb.) folyó kutatások eredményeit közli, hazai és külföldi szerzőktől egyaránt. Egy ilyen folyóirat nagy ösztönzője lenne a külföldi magyarsággal foglalkozó hazai és külföldi kutatásoknak, amellyel, hogy a kulturális érintkezést, a hírdépítést is jól szolgálhatnák.

Meggondolandó mindezeknek a Magyarok Világszövetségéhez való kapcsolása, a Világszövetség jelenlegi szervezetének a módosítása. Amikor 1929-ben a Magyarok Világszövetsége megalakult, vezetőtestületében a külföldi magyarság is képviselve volt. Ma már célszerű lenne – és a lehetőség is meg van rá – a Magyarok Világszövetségének testületébe és munkájába külföldön élő magyarokat újra bevonni és keretében közös társulásokat, bizottságokat alakítani, mert mégis csak a külföldi magyarsággal közösen lehet a közös tennivalókat meghatározni.

Említtük több vonatkozásban a második generáció és általában a magyar származásúak jelentőségét. Megközelítésüknek jó eszköz lenne már az is, ha a Magyar Hírek – legalábbis esetenként kétnyelvű lapként jelennek meg, vagy idegen nyelvű oldalakkal bővílné. A Magyar Hírek tagadhatatlanul népszerű a külföldi magyarok körében. Hatékonyságát megsokszorozná, ha a második generáció is tájékozódhatna valamelyest belőle.

A Sárospataki Kollégium a maga történeti tradícióival a legmegfelelőbb nyári táborozási hely lehetne a külföldi magyar fiatalok számára. Az ilyen irányú befektetések anyagiakban, de erkölcsiekben is meghoznák az eredményt.

A javaslatokat lehetne tovább sorolni. A realitásokkal számolva azonban úgy véljük: ha csak ennyit tudnánk előbbre jutni, nem lenne kevés, és lényeges előrehaladást eredményezhetne a külföldi magyarsággal kapcsolatos feladataink megvalósítása útján."

Puskás Júlia értékes tanulmányát bizottságunk a Hazafias Népfront Országos Titkárságának rendelkezésére bocsátotta. A testület a tanulmányt jóváhagyta, és a Magyarok Világszövetsége Titkárságával együttes ülésen megtárgyalta. Ezt követően javasoltuk, hogy a Magyarok Világszövetsége az Anyanyelvi Bizottságon túl, hozzon létre az elnöksége mellett kulturális, valamint elméleti bizottságot.

Töltési Imre

Hírek

Emlékmű készül Csávolyon

A múlt évben tartott falugyűlésünkön hangzott el az igény, hogy miért nem tudunk szervezeten, házainkat fellobogózva felszabadultan ünnepelni, emlékezni nemzeti ünnepeinken. Miért nem mutatjuk magunkat egy-egy ilyen ünnepségen? Fáradtak, közömbösek vagyunk? Lehetünk? Csak a diákok emlékeznek, felnőttek nélkül?

Annak idején nekünk nem volt nulladik óránk, igaz 15 kg-os táskánk sem, de tudtuk, hogy miért ünnep a március 15, fel tudtuk sorolni az aradi vértanúk nevét!

A „Csávolyi Honismereti Baráti Kör” közgyűlése elevenítette fel rég dédelgetett vágyát, mely szerint szponzorok segítségével közadakozásból szeretné megépíttetni az ARADI VÉRTANÚK EMLÉKMŰVÉT – melyből hazánkban kevés épült eddig –, és ezzel összhangban egy kis kiadványt kíván megjelentetni, melyben szponzorainkat is népszerűsíténénk. Az engedélyeztetés – közterület kijelölése – most van folyamatban a helyi önkormányzatnál. Kivitelezőt is találtunk a bajai Beton Építőipari Kft. kedvező árajánlatával. Már csak a pénz hiányzik! Bízom a csávolyiak és szimpatizánsainak faluszeretetében, lokálpatriotizmusában és adományozási készségében – amit ezúton is kérünk, köszönünk.

A kecskeméti építészmérnök a tervrajzot, a bajai szobrászművész a plakettsorozatot díjtalanul készítette el. Így kaptuk hozzá a márványlapokat is. A felkérő leveleinkre a segítőkészség jelei mutatkoznak, a helyiek is kapnak rá lehetőséget majd. Ha elképzelésünk valóra válik, hamarosan avathatjuk is az emlékművet.

Dr. Mándics Mihály

Hetven éves volt Sütő András

Tavasztón, a nyári nagyvakáció előtt, amikor a természet már kinőtte spenótzöld ruháját, a rétek és erdők a színes élet virágváltozatait öltötték magukra, vagy ősszel, közvetlen a becsengetés után, amikor az erdő már meleg színekben pompázik, de reggel és este az ember összehúzza magán a kabátot vagy a zekét, két-három napos kirándulásra, hivatalosan ún. tapasztalatcserére, ismerkedő és tájékozódó, sokszor egymás biztatására és bátorítására szolgáló látogatásra indultunk Kolozsvárról az 1965–1990-es években, magyar szakos tanárok. Ezek voltak a lelki-szellemi feltöltődés alkalmai, hogy „itt valahol” a megyében, vagy „ott valahol” Erdély más régiójában, nem ritkán a szórványbeli magyar iskolákban „négy-öt magyar” pedagógus vagy ennek a többszöröse összehajolhasson, megossza egymással a magyar tanítás és nevelés, valamint a közművelődés gondjait-bajait. Így jártuk be szűkebb pátriánk, Erdély falusi és városi magyar vagy vegyes tannyelvű tanintézetait, s találkozhatunk néha az erdélyi magyar irodalom és művészet, tudományos és közélet nagyjainak vagy éppen névtelen napszámosainak bölcső- vagy pihenőhelyével, s az azokból kisugárzó szellemi és anyagi örökségével, amely útravaló biztatást nyújtott arra, hogy „lesz még egyszer ünnep a Világon.”

Az erdélyi Mezőségre szervezett tapasztalatcserénkre 1982. június 2-án került sor Pusztakamaráson, Sütő András szülőfalujában, ahol maga az író, s akkor még élő szülei társaságában fogadott bennünket. A találkozóról Naplóból idézek részleteket:

„Évek óta készülünk, Kolozs megye magyar szakos tanárai, a Sütő Andrással való találkozásra, de erre csak most került sor. Szép júniusi nap van. Autóbuszunk és a többi kiskocsi a szováti templomnézés utáni déli 12 óra körül érkezünk meg Pusztakamarásra. A református templom közelében lévő híd előtt szállunk ki a kocsikból. Mire a templom elé érünk éppen delet harangoznak. A falu szép, rendezett.

A református templom előtti úton lefelé megindulunk Sütő András szülőháza felé. A kapuban, a ház előtt, az író, és az Új Élet egyik szerkesztője fogad bennünket és köszönt sok szeretettel. Egyszerre szűk lesz a Sütő-porta ennyiünknek. De az író így is befelé, az egy szoba-konyhás szülőháza invitál. Közben közénk vegyül jó humorával az író édesapja: András bácsi, s szürke-fehérbabos ruhájában megjelenik nem sokára Berta néni is, az író édesanyja. Kollégáink Gy. Szabó Béla erdélyi fametszőművész egyik metszetét, a pusztakamarási Kemény Zsigmond sírkertről készült metszetet adják át nevünkben. Sütő András így kiált fel: „mindig erre vágytam!” Gy. Szabó járt Pusztakamaráson?!”

Természetesen a lakásba nem férünk mind be egyszerre. Bent az öreg Sütő első világháborús, novellaszerű élményeit meséli. Itt tudjuk meg azt is, hogy az író az „Anyám könnyű álmot ígér” című művét otthon, az ágyban, illetve az ágyon ülve írta. Berta néni mondja, hogy „a padláson az az ágy is megvan, amelyben születél.”

Többen kinn rekedünk, majd a ház udvarra néző ablaka alatt képet csináltatunk. Közöttünk van Berta néni is, az író édesanyja. Többen a cséplőgép felől érdeklődnek, ami miatt András bácsi is kuláklistára került. Sütő válaszol, hogy darabjai, itt-ott a gazdasági épületek padlásain ma is megvannak.

A ház végében a mezőségi szőttes abrosszal letakart cöveklábú asztal ma is megvan. A gazdasági udvar felőli végénél áll meg az író. Köréje gyűlünk, s megkezdődik a beszélgetés. A tanárok egy része a házvégi tornácra szorul, s fentről teszik fel kérdéseiket, hogy pl. „melyik a kedvenc nőtája, hogy énekelnénk el. Mielőtt Sütő megszólalhatna, az édesanyja, Berta néni válaszol: „Tebenned bíztunk eleitől fogva”, mondja, s erre kitor a nagy hahota, hiszen ezt itt, most, ilyen hivatalos találkozón mégsem énekelhetjük el, csak gondolatban.

Valaki Ion Lăncrănján: Cuvînt despre Transilvania című könyvéről kérdezi véleményét. Mielőtt szólhatna, sokan fasiszta, vasgárdista beállítottságú íróknak bélyegzik I. Lăncrănjant e könyve miatt. Sütő András nem tér ki a válasz elől: kútmérgező munkának tartja, amely

Kolozs megye magyar szakos tanárainak egy csoportja a szováti unitárius műemlék templom déli bejárata előtt. A templomot a benne levő címeres kő szerint a nemes Zsuky család építette.

Sütő András Kemény Zsigmond megcsonkított sírkövének helyreigazított része mellett (1982. június 8.)

ellen minden becsületes, jóérzésű embernek fel kell emelnie szavát, tiltakoznia kell. Ő már megkezdte a tiltakozást, 36 aláírást is gyűjtött a tiltakozásra, de sajnos, központi jóváhagyással jelent meg ez a fenti „könyv”.

Javaslatára Kemény Zsigmond sírjához mentünk, amely külön áll a többi Kemények sírboltjától. Menetközben kérdeztem meg, hogy a Politikai nevelés és szocialista kultúra II. Kongresszusa után számíthatunk-e arra, hogy a magyar tannyelvű iskoláinkban és tagozatokon taníthatjuk-e, lehet-e szó nemzetiségünk történelmének tanításáról az eddig megjelent nemzetiségi történeti művek alapján? Erre azt válaszolta, hogy az ottani hangulat alapján ez nem lesz lehetséges, ez kilátástalan!

A Kemény Zsigmond sírkertben lehangoló látvány fogadott bennünket. A hantokat ellepte a fű, a sírok évek vagy évtizedek óta gondozatlanok. Kemény Zsigmond író sírkövének fehér márvány oszlopát ledöntötték és elvitték tyúcketrec alá alapnak. A sírkő alapzatát megrongálták, sarkait frissen letördelték. A sírkertet is alig néhány akácbokor jelzi még. Sütőtől hallottuk, hogy szó lenne exhumálásról és a református templom cintermében való újratevésről, de a Marosvásárhelyen élő Kemény utódok még nem egyeztek ebbe bele. Addig is miért nem veszi gondjaiba-gondozásba az iskola Kemény Zsigmond sírjának ápolását, hiszen a faluban I-VIII. osztályos román tannyelvű iskola mellett működik egy egytanerős, I-IV. osztályos magyar tagozat is.

A Kemény Zsigmond sírkertből jövet az iskola egyik tantermében folytattuk a beszélgetést, a tapasztalatcserét. Szomorú, hogy sem az igazgatónő, sem pedig a magyar tagozat tanítónője még csak formálisan sem tette tiszteletét, noha a találkozó egyik szervezője és hivatalos védnöke Tibádné Csögör Enikő tanfelügyelő értesítette és meghívta őket.

A tanteremben szinte négy órát beszélt Sütő András szünet nélkül, főleg indulásáról, az enyedi Bethlen Gábor Református Kollégiumról, műveiről, a hatalom és a kiszolgáltatottak viszonyáról és viszonyulásáról, drámáiról. A Szuzai menyegző a perzsák Makedon Sándor általi meghódítása a mi nemzetiségi sorsunkat példázza, szimbolizálja.

A találkozó délután ért véget. Az autóbushoz jövet Kutas Ferivel is találkozunk, akit, mint gyermekkori pajtást vagy testvért, csókkal üdvözölt Sütő.”

Boldizsár Zeyk Imre

Dr. Faggyas István nyolcvanöt éves

Az Ózdi Lajos Árpád Honismereti Kör egyik alapító tagja, a város díszpolgára, a Gömörért kitüntetés első tulajdonosa, helytörténész, író, festő-grafikus, aki jelenleg is nagy odaadással tevékenykedik.

Sokunk – kedves, mosolygós – Pista bácsija, az egykori Gömör megye Kelemér községében látta meg a napvilágot 1912-ben. A családi gyökerek Nógrád megyéig és egészen Erdélyig érnek, ahonnan az ősök, mint vándor vízimolnárok kerültek a gömöri területre. Faggyas Istvánnak édesapja malmában kitűnő lehetőség nyílt arra, hogy testközelből megismerje az itt élő emberek szokásait, gondolkodását, életvitelüket. Ezen tapasztalatok, ismeretek adták meg a lendületet későbbi helytörténeti kutatásaihoz, s ez a világ jelenik meg rajzaiban és verseiben is.

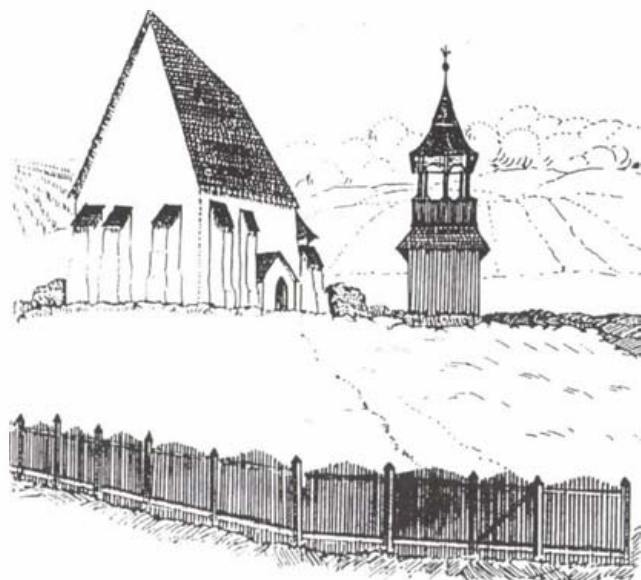
1921-től Miskolcon végezte iskolai tanulmányait, majd 1930-ban a Hunfalvy János Főreáliskolában érettségizett. Ezt követően rövid ideig szülőfalujában munkálkodott, s ezután ismét a tanulás következett. A miskolci Evangélikus Jogakadémián szerzett vég bizonyítványt. Jogi diplomáját a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen védte meg. 1938-tól több éven át katonáskodott Miskolcon, Győrben, Kolozsváron. 1945-ben tért haza. Szülei malmában végezte az adminisztrációs feladatokat 1949-ig. Ekkor ugyanis államosították az üzemüket.

1951-ben Ózdra költözik. „Osztályidegenként” a jogi pályán nem tudott elhelyezkedni, ezért a Városgazdálkodási Vállalat útépítő részlegének lett a vezetője. Innen ment nyugdíjba 1972-ben. Ezután napjait teljes egészében a néprajzkutatás, az írás, festés, rajzolás tölti ki.

Máig 11 önálló kötete jelent meg: Fejezetek Putnok múltjából, A cigányzene Gömörben, Fejfás temetők a magyarországi Gömörben, Fejezetek Kelemér község néprajzához, Lovak és lovasok, A keleméri mohosok, Lakossági és templomi ülérend I., Lakossági és templomi ülérend II., Népeleti rajzok, A Sajó és Szuha vidékének kisnemesége, Őszi virágok.

Tanulmányainak és közleményeinek száma eléri a harmincat, néprajzi és képzőművészeti kiállításainak száma pedig 25. A keleméri református templom körüli fejfagyűjtemény is az Ő tevékenységét dicséri. Számos értékes tárgy gyarapította a putnoki Gömöri Múzeumot is. Az Ózdi Városi Múzeum egyik terme az általa adományozott tárgyakkal van berendezve.

Kerekgyártó Mihály

A zubogyi református templom (Faggyas István rajza)

A Békés Megyei Karácsonyi János Honismereti Egyesület

Mint ahogy az az ország más területén is, az 1990-es éveket megelőzően a honismereti mozgalom a Hazafias Népfront Honismereti Munkabizottsága hatáskörében volt Békés megyében.

1981-től kezdődően a Megyei Művelődési Központ fenntartásában működött városi honismereti szakkörnek a munkabizottság tagjai is résztvevői voltak, s rendszeresen szerveztünk közös programokat. Ilyen volt Áchim L. András születésének 100. évfordulója, Dedinszky Gyula emléknapi és kiállítás stb. A honismereti szakkör kapcsolatot létesített a szlovákiai Hradiste-vel, ahonnan a békéscsabai szlovákok egy része érkezett, továbbá a Jászkisérien működő Győri házaspár vezette honismereti és helytörténeti szakkörrel. 1990 után a Haán Lajos nevét fölvetett honismereti szakkör Hankó Andrással az élén tovább működik, s a városi önkormányzat gyakran kikéri véleményünket a város egészét érintő kulturális kérdésekben.

A megyei művelődési központ a honismereti munkabizottsággal együttműködve 1981-től megyei néprajzi, szociológiai táborokat szervezett s a rendezvények közül kiemelkedett az 1984. évi *Honismereti Akadémia*, melynek színhelye Szarvas volt. A megyében folyó honismereti munka területén három nevet kell említenünk ebből az időből: *Krisztoff Andrásné*t (a Hazafias Népfront munkatársa), *dr. Lovász Györgyét* (a megyei Honismereti Munkabizottság elnökét) és *Balogh Györgyét*, (a mezőkovácsházi könyvtár igazgatóját), akik a terület elkötelezett munkatársaiként szívügyüknek érezték Magyarországot, s a szülőföld történelmének ápolását.

1986-ban a Megyei Művelődési Központ a Soros Alapítvány támogatásával fiatalok számára kísérletképpen Honismereti Diákakadémiát indított, ahol középiskolás diákok a kötelező történelem tananyaga helyett történezszek, levéltárosok, kutatók közreműködésével előadásokat hallgattak, kutatómunkát végeztek.

Az egyesület

1990-ben a megyei honismereti munkabizottság tagjaiból s a felhívásunkra jelentkeztekből jópáran megalakítottuk a *Karácsonyi János Honismereti Egyesületet*. Elnökünk *dr. Jároli József* történész, levéltáros volt, titkárnak Fabulya Lászlónét választották. Első nagy vállalkozásunk 1991-ben az Országos Honismereti Akadémia megszervezése volt, majd a sikeres szervezés után a „hétköznapi” tevékenységek időszaka következett el.

Szervezeti élet

A Karácsonyi János Honismereti Egyesület legfőbb célja: „az olyan csoportos közösségi tevékenység, mely a lakó és munkahely, szülőföld történelmének, kultúrájának jobb megismerését, tudatának fokozását szolgálja”. E célnak megfelelően 1992-ben felhívást tettünk közzé, hogy mindazok számára segítséget adjunk, akik a helytörténeti munkában igénylik ezt tőlünk s vállalkoznak a Békés megyei honismereti, helytörténeti füzetek megjelenítésében való közreműködésre. Hálózati munkánk eredményeképpen 22 *olyan honismereti, helytörténeti szakkörrel* szereztünk tudomást, akik folyamatosan tevékenykednek, ez kb. 300 embert jelent.

A megyei Honismereti Egyesület sikeresen dolgozott együtt a Megyei Múzeumok Igazgatóságával, a Békés Megyei Levéltárral, a Békés Megyei Könyvtárral, az Erdélyi Magyar Kulturális Egyesülettel, a József Attila Tudományegyetemmel, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Intézetekkel és a megyei sajtóval. Több sikertelen kezdeményezésünk volt a Megyei Pedagógiai Intézettel.

Bár az alapító okiratban bár szerepel tagsági díj, ám örülünk, ha negyedévenkénti üléseinkre tagjaink eljönnek, hiszen az utazási költségek jóval túlszárnyalják az évi 400 Ft-os tagdíjat. A működéshez szükséges feltételeket részben a Békés Megyei Művelődési Központ teremti meg, részben pályázatokból, illetve a Honismereti Szövetség szerény támogatásából

fedezzük. Tartalmi munka csak pályázati pénzből valósítható meg, mivel Békés Megye Önkormányzata talán az egyetlen az országban, amelynek nincs kultúrát segítő alapítványa s igen csekély a Kulturális Bizottság által felosztható pénz.

Több ízben próbáltunk a Megyei Önkormányzatnál nyomást gyakorolni a régebben oly népszerű és színvonalas kulturális, tudományos folyóirat a *Békési Élet* újbóli indítására, eredménytelenül. Gyermekek számára honismereti pályázati lehetőséget szerettünk volna a Megyei Önkormányzat segítségével megvalósítani – szintén eredménytelenül. Kivételes év volt a millicentenárius éve, ahol a Megyei Önkormányzat 70 000 Ft-ot nyújtott az Országos Honismereti Diákkonferencia megszervezéséhez, továbbá 30 000 Ft-tal támogatta a *Békés megyei honismeret a sajtó tükrében* című kiadványt.

Négy év óta a megyei Honismereti Egyesület elnöke dr. Krupa András néprajzkutató, kandidátus, az alelnök pedig Pelle Ferenc nyugalmazott tanár, titkár: Fabulya Lászlóné népművelő-tanár, titkárhelyettes: Kulcsár László tanár. Van díszelnökünk is: a 70 évesen is örökké tevékenykedő, az egyesületi életet a gyakorlatban is állandóan segítő egykori néptanító személyében, Pleskonics András. A vezetőségen kívül bármikor segítőink sorában tudhatjuk dr. Járóli Józsefet, dr. Szabó Ferenc történészt, művelődéskutatót és sok olyan tanítót, tanárt, akik szívügyüknek tekintik a honismereti, helytörténeti munkát.

A megyei Honismereti Egyesület tartalmi tevékenysége

A „hálózatépítés mellett információs, koordinatív szerepet is betölt az egyesület az Országos Honismereti Szövetség és a szakkörök, a helyi egyesületek között. Így körlevélben informálja az egyesületi tagokat a fontosabb honismereti eseményekről.

1992-től folyamatosan szervezzük a *Megyei Honismereti Napot*. Ennek időpontját általában a Békés Megyei Népművészeti Táborhoz igazítjuk, hogy azt a csodálatos népi kézműves munkát, ami ebben a régióban folyik, mind többen megtekinthessék. 1997-ben a Füzesgyarmati Helytörténeti Kör is jelentkezett egy megyei honismereti nap megszervezésére, és így segítséget nyújtunk azok számára, akiknek ez anyagi nehézséget jelent.

– Véleményezzük a honismereti tábori pályázatokat és szükség esetén segítséget is nyújtunk azok számára, akik ezt igénylik.

– Tagjaink rendszeresen publikálnak a megyei és országos sajtóban.

– 1995-től rendszeresen részt veszünk az október 6-i aradi koszorúzási megemlékezésen.

A Millicentenáriusra készülve több sikeres program pályázói és végrehajtói voltunk. Ezek között első helyen említjük a Honismereti Szövetséggel való együttműködésből fakadó közös rendezvényeinket: 1994-ben vállaltuk a honismereti táborvezetők országos találkozóját, valamint a Mítosz és Történelem – Emese álma vetélkedők megyei és területi megszervezését. Ahogy ez a többi megyében is történt, évről-évre bővülő létszámmal és nagyobb presztízzsel szerveződött ez a nagyszabású vetélkedő. Első évben 31 csoport s 1996-ban már 75 csoport indult.

Sikeres rendezői voltunk az 1996. évi *Regionális Honismereti Diákakadémiának*, ami tíz hónapig tartott. Az *Árpádok Magyarországon* címet viselte s 96 fő középiskolás diák jelentkezett a rendezvényre. A vetélkedő résztvevői januártól március végéig hetenként (szombatokon) kiváló régészek, történészek, kutatók előadásait hallgathatták.

A vetélkedő keretében célunk volt olyan információk átadása a fiatalok számára, amelyek nem szerepelnek a történelemkönyvekben; továbbá élővé tenni a múlt szereplőit, hiszen az élmények mindig meghatározóbbak az információk pusztá befogadásánál.

A foglalkozások során a következő témákból hangoztak el előadások: Történelem – történelmi gondolkodás – honismeret; A történelem és a néprajz összefüggése; A honfoglalás előtti népek (régészeti, kulturális, kultikus szokások); Sámánhit és emlékei a mai magyar hiedelemvilágban; Államalapítás a Szt. István-i állam létrejötté; Magyarország a Német-Római Császárság és a Bizánci Birodalom között; Keresztény kultúra – pogány kultúra az Árpád korban; Békés megye az államalapítás, az Árpádok korában; A jobbágyok és a polgárok az Árpád-korban (városok és a polgárság kialakulása); Magyarország történeti földrajza, népei és etnikumai az Árpád-korban; Idegenek betelepítése és betelepülése az Árpád-korban. Medgyesi Pál, Szathmári Imre a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum régészei, dr. Krupa András néprajzkutató, dr. Makk Ferenc, dr. Szabó Ferenc, Hidán Csaba történészek, dr.

Havassy Péter régész, dr. Jároli József levéltáros előadásokkal bővítették a hallgatók tudását. Az Ópusztaszeren és környékén tett tanulmányi út gazdagította a diákok *Mitosz és történelem* országos vetélkedőn szerzett tudását.

Egyesületünk további tevékenységei:

- Ősszel az Országos Honismereti Diákkonferenciával folytatódott a program. Itt a különböző megyékből érkezett diákok oszthatták meg tapasztalataikat egymással, vethették fel gondjaikat és tolmácsolhatták kéréseiket az Országos Honismereti Szövetségnek. A konferencia 45 fő középiskolás korú fiatalja részt vehetett a neves történész Karácsonyi János Emlékülésén, ahol kiváló előadásokat hallgathattak dr. Török József egyháztörténésztől, Réthy István apátplébánostól, dr. Szabó Ferenc történésztől és dr. Jároli József levéltárostól.

- A Megyei Honismereti Egyesület kezdeményezője volt a „150 éves a vasút” című emléksorozatnak. Meghirdetői és rendezői voltak az *Álom a vasútról* című gyermekrajzkiállításnak.

- Pleskonics András kezdeményezése volt a *Honismeret a Békés megyei sajtó tükrében* című kiadvány s még ugyanebben az évben ő képviselte a Münchenben megrendezett *Magyar Családok* elnevezésű konferencián saját díjnyertes pályázatával az egyesületünket.

- Pusztaföldváron felavatták a természetvédelmi területként nyilvánított „Tatársánc” emlékművet és Füzesgyarmaton a szeghalmi múzeummal együtt elindítottak egy honismereti, helytörténeti akadémiát.

- 1996-ban még, egy nagy történelmi dramatikus játszóház egyik szervezője is volt egyesületünk, ahol 300 Kárpát-medencéből érkezett gyermek elevenítette meg „időutazással” a honfoglalást. A Vésztő-Mágorra tervezett 3 napos szabadtéri rendezvényt a nagy esőzések miatt a vésztői művelődési házban tartottuk meg, de ez semmit nem von le a megvalósult program értékéből. A Honismeret c. kiadvány 25 éves évfordulójára megemlékezést szerveztünk s András nappal búcsúztattuk 1996-ot.

- Ebben az évben (1997) a József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszékével, az Erdélyi Magyar Kulturális Egyesülettel és a Jugoszláviai Magyar Művelődési Egyesülettel közösen egy határokon átnyúló, interetnikus, térségi kutatóprogramot kezdtünk el: „A térség, amiben élünk” címmel.

A cél: régióink (Arad, Békés, Csanád, Csongrád, Zaránd, Torontál) történelmének, néprajzának, jelenlegi társadalmi helyzetének megismerése különös tekintettel a különböző etnikumok együttéléséből fakadó azonosságokra és különbözőségekre.

E táj történelmének megismerése elválaszthatatlan a környező nemzetiségi népek történelmének, néprajzának s az ebből fakadó jelenlegi társadalmi szokás rendszerének különbözőségének tanulmányozásától.

Történelemoktatásunk hiányosságait is pótolandó, de az objektív valóság még jobb megismerése munkál mindazokban, akik e program megvalósítására vállalkoztak. Fontosnak tartjuk, hogy a fiatalság megismerje hogyan éltek, gondolkodtak ősünk a múltban, hogyan alakult ki a különböző etnikumok évszázados együttélése ebben a régióban. Négy szekción folyt a munka: (1.) A különböző népcsoportok kultúráját meghatározó mítoszvilág s ezen belül is a rítusokat oktató szekció. (2.) Néprajzi szekció. (3.) Történelem. (4.) Szociológia.

1997. május 28-án ünnepélyes keretek között emlékeztünk meg a 20 éves Haán Lajos Honismereti Szakköréről.

Július 14–21-ig Eleken folyt a terepmunka bár júniusban 2 nagy előkészítő megbeszélésre is hívtunk 3 országot is érintő fiatalokat, kik 30-an voltak, vannak. Az értékelő megbeszélésre október 4–5-én került sor s reméljük ezt a terepmunkát megismételhetjük Aradon is 1998–1999-ben.

1997. augusztus 22-én a Füzesgyarmati Csánki Dezső Helytörténeti és Honismereti Szakkör szervezte meg a *Megyei Honismereti Napot*. Itt láthattuk, hogy azok a szülőföldjüket szerető polgárok, kik használni akarnak környezetüknek, mindig megtalálják a módját hogyan tegyék azt, mint a 17 éve töretlenül működő, Borbíró Lajos vezette füzesgyarmati szakkör.

- Október 4–5–6-án ismét megrendeztük a *II. Országos Honismereti Diákkonferenciát*, amelyről beszámolunk a Honismeret ezen számának 87. oldalain.

- November 26-án Kondoroson ünnepélyes évzárót tartottunk, s készülünk 1848 méltó megünneplésére.

Fabulya Lászlóné

Romániai magyar könyvtárak helyismereti munkássága¹

A romániai magyarság hiányos, azaz majdnem teljesen hiányzó intézményrendszeréből következik, hogy az elmúlt időszakban a helyismereti munka nem a könyvtárakban folyik. Pedig – főleg a helytörténeti vonatkozású munkák száma – nem csekély. Ezek a munkák azonban majdnem mindig nem könyvtárosi főfoglalkozást gyakorló értelmiségiek kutatásainak eredményei. Számos pap, tanár, muzeológus foglalkozott helyismerettel. Így van ez akkor is, ha nem áll rendelkezésünkre egy átfogó bibliográfia. Hadd említsünk néhány nevet az utóbbi félévszázadból, amelyekhez számos helytörténeti dolgozat, kötet fűződik: Vita Zsigmond, Ficzy Dénes, Réthi Andor, Spielman József, Jakó Zsigmond, Demény Lajos és sokan mások.

Az 1970–1980-as években megjelenő Népismereti dolgozatok kötetei, valamint a Művelődés folyóirat nagyon sok kisebb-nagyobb helyismereti tanulmányt közölt (a Művelődésben évente jelent a lap bibliográfiája, amely áttekintést nyújtott a lap ilyen irányú tevékenységéről is). Ez az áttekintés azonban csak a könyvtárakban folyó helyismereti munka ismertetésére szorítkozik, s ez már – sajnos – könnyebb feladat.

1990-ig könyvtárainkban több-kevesebb következetességgel folyt a helyismereti gyűjtemény gyarapítása, jóllehet a könyvtári szakirányítás nem helyezte nagy hangsúlyt rá. A feltáró munka még szerényebb mértékű volt. Okait már aligha érdemes keresni, de kettőt azért említsünk meg: a bibliográfiai, tájékoztató munkában a hatalom, a szakmai és az ideológiai oktatást szolgáló ajánló bibliográfiákat követelte – ezzel akarván a termelő munka fellendítéséhez hozzájárulni. Teljesen fölösleges volt, hisz a központosított irányítású gazdaság nem kedvelte azokat, akik többet tudnak, mint főnökeik. Másrészt a feltáró munkának a székelyföldi könyvtárakban nem voltak meg a személyi feltételei sem: a könyvtáraknak nagyon kevés alkalmazottjuk volt és még azoknak a sorait is megritkította az 1970-es években két nagy leépítési hullám. Csak a legszükségesebb munkák elvégzésére volt munkaerő és az sem szakképzett. A nagyobb könyvtárak energiáját is a régi könyvek leírása kötötte le, ami azért volt baj, mert egy könyvtártól idegen leírási rendszer szerint történt és a Nemzeti Kincstár hivatala által szorgalmazott országos felmérés céljait szolgálta. A propaganda az ország gazdagságát szerette volna bizonyítani ezekkel az adatokkal is.

Magyar vonatkozásban a Maros Megyei Könyvtárban folyó helyismereti munkát kell említeni, amely visszanyúlik az 1950-es évekre. Akkor, néhány évig folyt valamelyes tevékenység, majd az 1970-es években ismét nagyobb hangsúlyt kapott, de igazán szervezett formában csak 1993 végén indult meg.

A Hargita és Kovászna Megyei Könyvtárakban is valami hasonló történt. Az 1970-es évek végén mindkét könyvtárban megkezdtek a helyi sajtó feltárását, mégpedig egy elég bonyolult tárgyszó-katalógus formájában, amit a Központi Könyvtár utasítására, a Román Kommunista Párt Maros Megyei Szervezete Ideológiai Kabinetjének könyvtárától vettek át. Ezt a fajta feltárást 1990-ben mindenhol abbahagyták, volt ahol megsemmisült az addigi munka, mint például Csíkszeredában, ahol a Ceauescu könyvekkel együtt a katalóguscédulákat is elégették a lelkes forradalmárok.

1990-től a romániai könyvtárak életében jelentős változás ment végbe: a központi irányítás évekre megszűnt, az alkalmazottak száma jelentősen megnőtt, volt ahol megkétszereződött. Az új alkalmazottak azonban nem rendelkeztek szakmai ismeretekkel sem tapasztalattal, rendszerint egyetemi végzettséggel sem. Így az első években helyismereti szempontból az állomány gyarapítására szorítkoztak, ami azonban igen fontos volt, hisz gombamód szaporodtak a helyi periodikák, aprónyomtatványok, plakátok, sőt lassan a könyvek is.

Fontos momentum a könyvtárak számára, hogy 1995 végén elfogadták a kötelezpéldány törvényt, ami megnyugtatóan szabályozza a kérdést és nagyjából végrehajtható is. A törvény

¹ Elhangzott a Helyismereti Könyvtárosok IV. Országos Találkozásán, Miskolcon, 1997. július 25-én.

a megyei könyvtárak egy-egy munkatársát bízta meg a kiadók ellenőrzésével és szükség esetén bírságolásával is. Így a labda a könyvtáraknál van, most már csak élni kell tudni a lehetőségekkel, ami nyilván azért nem olyan egyszerű.

Magyar vonatkozású könyvtári helyismereti tevékenység a következő könyvtárakban folyik: Maros-, Hargita-, Kovászna Megyei Könyvtárak, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Székelyudvarhelyi Muncipiumi és Tudományos Könyvtár, Nagyenyedi Tudományos Könyvtár. Továbbá szerény mértékben Szászrégen, Kézdivásárhely városi könyvtáraiban, valamint néhány nagymultú magyar líceum dokumentációs könyvtárában, ahol elsősorban helyismereti szempontból is érdekes régi könyveket dolgoznak fel (Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda). Szórványosan több erdélyi megyei könyvtárban, s a román helyismereti tevékenységben előfordulnak magyar vonatkozások.

A Maros Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteménye helyhiány, raktározási nehézségek miatt az olvasótermi állományba olvad bele, s ez a többi könyvtárban is így van. Ezért kap különösen nagy jelentőséget az állomány feltárása.

A Maros Megyei Könyvtárban külön katalógusban szerepelnek:

- a Maros megye területén megjelenő periodikák (1989. december 22-től),
- a Maros megyében nyomtatott könyvek, térképek, függetlenül a szerzők illetőségétől (1990-től),
- a Maros megyei szerzők művei (könyvek, hanglemezek stb.) bárhol jelentek is meg (1990-től),
- a Maros megyéről és a megyéből származó személyiségekről szóló könyvek, tanulmányok vagy ezek részletei, amelyek helyismereti információkat tartalmaznak. Ezek leírása lehet teljes, átfogó, analitikus vagy csak annotációban emelik ki a helyi vonatkozásokat, földrajzi és személyneveket, faktográfiai adatokat (1990-től),
- továbbá épül a két részből álló bibliográfiai katalógus az élő, illetve elhunyt személyiségekről. Ennek távlati célja egy lexikon anyagának kialakítása,
- feldolgozzák mind a helyi, mind az országos román és magyar periodikumokat 1990-től.
- Jövőre szóló tervük az egész állomány retrospektív feltárása.

Munkájuk helyismereti kiadványokban is tükröződik: két füzetben 1995-ben és 1996-ban, kétnyelvű kiadványként, megjelent a Maros megyei időszakos kiadványok bibliográfiája, majd 1997-ben a Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája 1990–1995. A kötet 524 cím leírását tartalmazza szakrendben, szükség esetén annotációval. Ezt a bibliográfiát is cím, területi, kiadói, nyomdai, időrendi név és földrajzi mutató egészíti ki.

Előkészületben van a Maros megyei szerzők és a megyéről szóló művek bibliográfiájának kiadása.

A marosvásárhelyi Népújság hasábjain Memento címmel hetente évfordulós naptárat közölnek, amelyben kiemelten szerepelnek a helyi személyiségek.

A felsorolt tevékenységek külön súlyt kapnak azáltal, hogy jóformán egy ember munkájának eredményei, Fülöp Máriaé.

Székelyudvarhelyen mindenek előtt Róth András Lajos, a Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárának munkatársa ért el jelentős eredményeket. A Tudományos Könyvtár és a Muncipiumi Könyvtár igyekszik munkáját összehangolni. Ez utóbbi a jelenkori honismereti anyagot dolgozza fel számítógépen. Adatbázisa a muncipium területén megjelenő periodikák, könyvek, hang- és videóanyagot fogja át.

A Tudományos Könyvtárban a régi anyag feldolgozása történik: régi könyvek és periodikáké. Továbbá folyik a régi iskolai értesítők feldolgozása, illetve a helyi iskolák történeti adatbázisának kiépítése a „Schola-orbis” softwer segítségével, a Budapesti Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum irányításával. Ez a példaértékű együttműködés más könyvtárak esetében is eredményes lehetne.

Távlatilag a két adatbázis összekapcsolását, továbbá helytörténeti jellegű analitikus katalógus szerkesztését és kiadását tervezik.

A Hargita és Kovászna Megyei Könyvtárak nagyjából azonos szakaszban vannak a helyismereti tevékenységet illetően. A helyi és országos lapok feltárása tárgyszavazva, számítógépen történik 1990-től, illetve 1992-től. Folyik a gyűjtemények kiegészítése és a katalógusok megteremtése. Van rá remény, hogy az elkövetkező években komoly előrehaladás érhető el.

Nagyenyeden a Tudományos Könyvtárban – ez a Kolozsvári Akadémiai Fióknak alárendelt könyvtár a Bethlen Kollégium régi anyagát tartalmazza – Györfy Dénes könyvtáros végez helyismereti munkát, akinek a sajtóban megjelenő helyismereti közleményei arra utalnak, hogy komolyan foglalkozik a feltárással.

Hadd említsük meg az EMKE Könyvtári Szakosztálya által 1995-ben kiadott Örökség és feladat című gyűjteményes kötetet, amelyben több könyvtártörténeti írás is megjelent, az enyedi Bethlen Kollégium Könyvtárról, a szászrégeni magyar könyvtárak XIX-XX. századi történetéről, valamint több háromszéki községi könyvtár történetéről. Ugyanebben a kötetben Hencz Hilda, a Bukaresti Pedagógiai Könyvtár munkatársa, a múlt századi bukaresti magyar sajtóról közölt átfogó tanulmányt.

A Kolozsvári Egyetemi Könyvtár helyismereti tevékenysége magyar vonatkozásban nem jelentős. Kiemelnénk viszont a Kolozsváron és Erdélyben megjelent, helytörténeti szempontból is érdekes régi könyvek feltárását, valamint Újvári Mária, Gábor Dénes, Szigety Rudolf bibliográfiai munkásságát. Megpróbálják átfogni az egész romániai magyar könyvkiadást.

A jövőt illetően a legfontosabb kérdés a helytörténettel foglalkozó könyvtárosok továbbképzése, ehhez magyarországi könyvtárak szakmai támogatásának megnyerése, valamint egy romániai magyar könyvtárosok helyismereti kérdésekkel foglalkozó szakmai összejövetelének megszervezése, ahol részletesen számba lehetne venni a megoldásra váró legfontosabb feladatokat.

Kiss Jenő

Népfőiskolát avattak Hegyközújlakon

A Bihar megyei *Hegyköz-vidék* kevésbé ismert kistájaink közé tartozik. Pedig régészeti leletek, településtörténeti dokumentumok sorai tanúsítják, már a honfoglalás óta magyarok lakják ezt a tájat. Ma is több mint kilencven százalékát képezik, az ott élő lakosságnak. A Nagyvárad szomszédságában elterülő szegényes dombvidéket a Berettyó és a Sebes-Körös folyása teszi változatossá. Elszigetelt, sorvadó falvak sorakoznak itt, közel egymáshoz. Nagyvárad közelsége sem eredményez gazdasági vagy kulturális fellendülést. Ezekben a falvakban a trianoni döntés óta megállt az élet.

Hegyközpályi és *Hegyközújlak* közvetlenül a püspökváros mellett fekszik, 6–7 kilométer távolságra. Talán ez is az oka, hogy lakói nem teljesen ismeretlenek az anyaországiak előtt sem. A rendkívül elhanyagolt útviszonyok ellenére, erős kapcsolatot építettek ki különböző magyarországi kulturális szervezetekkel. Főként református lelkészeik jóvoltából. 1996 augusztusában Orbán Zoltán lekipásztor meghívására Csurka István is ellátogatott Hegyköz-vidékre. Nem ment üres kézzel, 100 ezer forint adományt vitt, mellyel lerakta az alapját egy népfőiskolának. Katona János hegyközpályi-i és Orbán Zoltán hegyközüjlaki lelkész ugyanis komoly fába vágta a fejszéjét: hozzákezdtek egy népfőiskola építéséhez. Egy romos épület állt erre a célra rendelkezésükre, amely korábban egyházi tulajdonban volt. Ám jelenleg sem a község, sem a gyülekezet nem rendelkezett az épület helyreállításához szükséges pénzeszközzel. A kezdeményezést többen is követték. Sikerült testvér-települési

kapcsolatot teremteniük a Pest megyei Göddel, melynek polgármestere dr. Bognár László ugyancsak a Hegyköziek segítségére sietett. De hozzájárult a költségekhez, dr. Kis Boáz közreműködésével, a *Magyar Népfőiskolai Társaság* is. Az anyaországi támogatások önbizalmat adtak a gyülekezetnek, kölcsönöket vettek fel, és maguk is mindent megtettek, hogy elkészüljön az épület.

A *Partium Népfőiskola* ünnepélyes avatására 1997. november 2-án került sor, tekintélyes közéleti személyiségek részvételével. Eljött Tempfli József nagyváradi megyéspüspök, és természetesen Hegyköz-vidék református egyházi vezetője, a Királyhágó-melléki egyházkerület püspöke, *Tőkés László*. A két püspök – a nemzeti összefogás jegyében – közös istentisztelet keretében adta át az épületet, hogy a jövőben a környékbeli fiatalok nemzeti szellemű képzésének otthonává váljon. Hogy nem csak hitben, de magyar öntudatban és nép-nemzeti kultúrában, hagyományápolásban is gazdagodjék Hegyköz-vidék fiatalsága.

Az első előadások november közepén kezdődtek. Az ismeretterjesztés Orbán Zoltán elképzelései szerint folyik. Kiemelt feladatnak tekintik a *magyar történelem* oktatását, hiszen Erdélyben nemzedékek sora nőtt fel úgy, hogy semmit sem hallhatott saját népe történetéről. A román sovinizmus eddig tiltotta, hogy az erdélyi magyarság, bármilyen oktatási formában, megismerhesse saját történelmét. Különösen tiltották, hogy szó essék Erdély történetéről, mivel a román történetírás mindmáig azt vallja: Erdély ősi román föld, elhallgatja viszont, hogy 1920-ig, *több mint ezer évig* Magyarország szerves része volt. Történelmi ismeretterjesztésen kívül magyar és világirodalmi előadásokat kívánnak tartani, neves tanárok közreműködésével. Kolozsvári professzorok mellett számítanak magyarországi előadókra is. Terveznek *néprajzi és helytörténeti* studiumokat is, gyűjtéssel összekapcsolva. Ez azért is nagyon fontos feladat, mert Hegyköz-vidék folklórja és helytörténete még nincs teljesen feldolgozva. A helyi hagyományok feltárása pedig nagyon fontos nemzetiség megtartó erő. A *Partium népfőiskola* keretében kívánják összefogni a tájon élő értelmiséget is, szeretnék megalakítani a pedagógus- és gazdakört. A megkezdett építkezést sem hagyják abba, elkészült a gazdabolt és egy kis szálloda kivitelezési terve. Mindkettő szorosan kapcsolódik a népfőiskola programjához. Erősen bizakodnak, hogy a megindult szellemi pezsgés jó útra tereli a fiatalság érdeklődését, és egyúttal anyagi gyarapodást is hoz. A népfőiskola szervezése közben megtapasztalták: *nincsenek egyedül*, segítőtársakra és barátokra találtak, továbbra is bíznak a Magyar Út Körök Mozgalomban és a Magyar Népfőiskolai Társaság támogatásában. Ezek a szervezetek eddig is tanúbizonyságát adták, hogy Szabó Dezső szellemében munkálkodnak: „Minden magyar felelős minden magyarért!”

Tőkés László püspök nagyra értékelte a hegyköziek nemes kezdeményezését. A *Partium népfőiskola* megindításának példa értéke van – mondta a püspök. Hangsúlyozta, hogy az egyháznak, így a lelkészeknek is, közéleti szerepet kell vállalniuk, együtt kell élniük a néppel és segíteni felemelkedését. A református egyház maga is olyan önkormányzati intézmény, mely alapot nyújt az erdélyi magyarság autonómiájának kiépítéséhez. Nagyra értékelte, hogy a népfőiskolának visszaszerzett egyházi tulajdon felújításával teremtettek otthont. Azért kell harcolniuk az elkobzott egyházi ingatlanok visszaszerzéséért, hogy minél több ilyen szellemi műhely szolgálhassa a magyarság felemelkedését Erdélyben. A lemaradás súlyos, újjá kell építeni ötven év nacionálkommunista pusztítását.

A Magyar Népfőiskolai Társaság képviselőjében dr. Kis Boáz történelmi visszatekintésében felidézte a magyar népfőiskolai mozgalom hagyományait, az alapítók eredeti célkitűzését. Megemlékezett arról a tényről, hogy a mozgalom Sárospatakról indult el, dr. Ujszászy Kálmán református lelkész kezdeményezésére. Közvetlenül a trianoni döntés utáni években. Munkásságukat az a cél vezette: *szellemi erőt, hitet és öntudatot* adni a trianoni tragédiától súlytott magyarságnak. A csonka határokon belül, de kívül is, ahová az igazságtalan döntés a magyarság egyharmadát kényszerítette. Napjainkban ugyancsak ez a feladata a népfőiskolának. A *Partium népfőiskolának* is.

Hajdú Demeter Dénes

II. Országos Ifjúsági Honismereti Konferencia

1997. október 4–6. között rendezték meg a II. Országos Honismereti Ifjúsági Konferenciát. A Békéscsabán megrendezett ifjúsági találkozóra mi is meghívást kaptunk és Fejér megye képviselőjében boldogan utaztunk le a Körösök-vidékére.

Az első délutánon a kedves fogadtatás és köszöntés után előadásokat hallgattunk. Különböző, ám mégis hasonló, hazánkhoz és az itt élőkhöz kapcsolódó témákban. Először dr. Réthy Zsigmond előadásában az *ember és a táj* kapcsolatáról hallhattunk; arról, hogy az ún. „modern” világban is szükségünk van a természetre. *Vizek hátán* címmel dr. Csiffáry Gergely, majd a néprajz témakörében dr. Krupa András előadása következett. Érdekes volt végiggondolni a *Tér és társadalom* gondolatok dr. Tímár Judit segítségével. Mindannyiunkban megragadt egy-egy kulcsfontosságú gondolat, meg nem válaszolt kérdés.

Este érdekes és tanulságos beszélgetést folytattunk a hazáról, a honismeretről, a kultúráról. Miközben egymás véleményét hallgattuk, mindenkiben kialakult egy, a saját érzelmeit tükröző gondolat. Különleges érzés volt, hogy elmondhattuk véleményünket. Őszintén beszélhettünk érzéseinkről, arról, hogy mit jelent számunkra a haza, a magyarság. A mi véleményünk az volt: fontos, hogy itt élünk, a magyar nyelvet beszéljük. Őriznünk kell a kultúránkat, a nyelvünket, szokásainkat. Akkor, amikor egy egységes kultúra önti el a világot, vállalnunk kell: *magyarok vagyunk*. Meg kell őriznünk azokat az értékeinket, amelyek egykor naggyá tették ezt a népet. Büszkén, nem pedig lehajtott fejjel kell vállalnunk származásunkat. Mert ha titkoljuk vagy megtagadjuk hazánkat, egy ezeréves nép, kultúra merül feledésbe. Nekünk feladatunk, küldetésünk van. Az, hogy megóvjuk magyarságunkat. Ezt kell tennünk. Szükség van azokra, akik (szervezetek tagjaiként, vagy önállóan) felelősséget éreznek mindekért, bíznak abban, hogy ez a nemzet megőrzi értékeit. Tennünk kell azért, hogy ne olvadjunk eggyé az idegen szokásokkal. Ez volt a mi véleményünk és jó érzés volt találkozni a rokon gondolatokkal.

Természetesen volt ellentétes vélemény is. Felmerült egy – sajnos – valós és élő probléma is: kevesen vagyunk! Kevesen vagyunk olyanok, akiknek fontos a magyar kultúra, kevesen vagyunk, akik még hisznek a célok elérhetőségében. Ezért talán nem is érdemes folytatni... De mégis! Egyetértettünk abban, hogy küldetésünk van. És amíg néhányan is vagyunk, nem szabad feladni! Mert mindazt, amit ismerünk és megőriztünk, átadhatjuk majd gyermekeinknek. Mert igenis értékes a magyar kultúra, és különleges magyar művészet, népművészet.

A komolyabb beszélgetés után kellemes hangulatban, feloldódva tanultunk táncokat, közösen énekeltünk, jó hangulatban különleges népi hangszerekkel ismerkedtünk. Bár ez a társaság így először volt együtt, mégis igazi közösséget alkottunk. Nem számított, ki honnan jött, hiszen hasonlóak a gondolataink, az érzéseink. Tulajdonképpen négy ország fiataljai közül találkoztunk itt: Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Szlovákia képviselői.

Következő napunk délelőtti két részből állt. A *térség, amiben élünk* program ismertetése után két részre oszlott a csoport. Akik részt vettek a programban, értékelő megbeszélést tartottak. Közben a többiek ismertették az általuk folytatott honismereti tevékenységet. Öt megye (Veszprém, Békés, Csongrád, Baranya és Fejér) diákjai meséltek. A tevékenységek széles skálán mozogtak: voltak akik szervezet tagjai, mások folyóiratok, kutatások, vagy versenyek révén találtak önmagukra.

Délután először Békéscsabával, majd pedig Sárréttel ismerkedtünk. Csodálatos volt a fás puszták látványa, hihetetlen, hogy még létezik ilyen táj. Mert már általános iskolában elmesélték nekünk, hogy az Alföld ezer évvel korábban nem ilyen volt. Az egészet fás pusztá borította, ami mára teljesen eltűnt. Kivéve egy helyet. S mi láttuk ezt a helyet, láttunk ősbözőtásokat és olyan jellegű erdőségeket, melyek valaha az egész Alföldet beborították. Mintha ezredévekkel ezelőtti időkben járnánk. Ilyen lehetett az ország, amikor honfoglalóink megérkeztek a Kárpát-medencébe. Kirándulásunk része volt a vésztfőmágori emlékpark, ahol láthattuk, hogy több tízezer évvel ezelőtt is éltek már itt emberek.

Másnap Aradra mentünk. A határnál tapasztalnunk kellett, hogy a román nemzetiségű határőrök ellenségesen viselkednek a magyar utazókkal szemben. Az is problémát okozott, hogy a koszorúzásra szóló meghívónk magyar nyelvű volt. Végül sikerült átjutnunk, és koszorúnkat is elhelyezhettük az emlékműnél. Igaz, nem a nagy ünnepség alatt, hanem az előtt. Ám maga a tény, hogy ott lehettünk, lehetőséget kaptunk arra, hogy október 6-án, magyarként Aradon emlékezzünk, felejtethetlen élmény. Lehetőségünk volt még a délután folyamán megismerni Arad városát, majd pedig a visszautazás után, este, elköszöntünk egymástól.

Gyorsan eltelt a három nap, és bízunk benne, hogy jövőre újra találkozhatunk. Ez a konferencia mindannyiunk számára bebizonyította, hogy szükség van ilyen rendezvényekre. Találkozásuk kell azoknak a fiataloknak, akiknek fontos a honismeret, a hazaszeretet. Köszönet mindazoknak, akik lehetővé tették ezt a találkozást.

Pápai Judit – Matyi Csongor

A kézdivásárhelyi múzeum népviseleti gyűjteménye

A keleti Kárpátok kanyarulatának belső öblében fekvő Kézdivásárhely számos nevezetessége közül az egyik legfontosabb a városka múzeuma. A rendkívül gazdag város- és céhtörténeti gyűjtemény és az 1848-as szabadságharc háromszéki relikviái mellett egyedülálló az a népviseleti kollekció, amely egész Erdély népi öltözködését – a magyar nyelvterületen egyedülálló teljességgel – reprezentálja. Csakhogy ezek a szebbnél szebb ünneplők, menyasszonyi és vőlegényruhák, továbbá munka- és gyermekruhák nem eredeti méretben, hanem kicsinyítve, babákra szabva és öltöztetve tekinthetők meg a múzeum két termében.¹

A viselettörténeti gyűjteménynek igen eseménydús története van – tájékoztat a kollekció gondozója, ahogyan magát tréfásan nevezi: a „babák nagymamája”, Szabó Judit néprajzkutató. A *Jóbarát* című erdélyi gyermeklap 1970 tavaszán pályázatot hirdetett kis olvasóinak, hogy nagyanyáik, idős emberek segítségével készítsék el településük népviseletének kicsinyített, de hiteles másolatát az akkor Romániában kapható legszebb babák, az ún. Zsuzsi és Andris babák méretére.² Innét veszi kezdetét a ma 330 darabot számláló gyűjtemény, amely napjainkban is gyarapodik, gazdagodik. A román hatalom nem nézte jó szemmel a néprajzilag rendkívül értékes magyar anyagot, ezért 1984-ben bezáratták a kiállítást. Csakhogy a múzeum igazgatója, Incze László és a gyűjtemény gondozója, Szabó Judit a viseleti kiállítást érintetlenül hagyva a terem ajtajára „Raktár” feliratot csavarozott, így maradhatott fenn eredeti állapotában a kollekció, így kerülhette el oly sok magyar emlék szomorú sorsát.

Ma már szabadon megtekinthető a kiállított mintegy kétszáz öltözet. Az egyik teremben a Székelyföld falvainak viseleti kultúrája, a másikban Erdély más tájainak – Mezőség, Partium, Kalotaszeg, Barcaság, Máramaros stb. – magyar és kisebb részben román, német viseletei láthatók. Ebben a gyűjteményben egy világ van és időben száz esztendő – mondja a néprajzkutató, hiszen az 1970-es évek elején még éltek azok a múlt század végén született idős emberek, akiknek segítségével, sokszor a régi ruhadarabok anyagának fölhasználásával készültek a falvak, városok öltözeteinek hiteles, kicsinyített másolatai. A viseletekben együtt van a praktikum, a szépség és a jelképiség – kalauzol Szabó Judit a tárlósort előtt. És mutatja az utóbbira a példákat. A jellegzetes székelyharisnya zsinórja egykor pontosan mutatta, hogy

¹ A múzeumból bővebben Mezey László Miklós: „A magunk értékeinek felmutatása.” Beszélgetés Incze Lászlóval, a Kézdivásárhelyi múzeum igazgatójával. Hitel, 1994. 11. 56–67. old.

² A kezdeményezésről ld. bővebben: Szabó Zsolt: Néprajzi gyűjtés gyermekekkel. Honismereti Híradó 1974. 1. 34–38. old.

viselője a katonai vagy a jobbágyrendbe tartozott; Csíkmenaságon az asszonyok annyi csokrot viseltek a főkötőjükön, ahány pár ökre volt a családnak; voltak vidékek, ahol az ing hajtásának száma mutatta viselője vagyonosságát. Mégiscsak a ruha teszi az embert... – összegzi az etnográfus tapasztalatait Szabó Judit. Aztán elmondja azt is, hogy a mai székely néptáncos lányok rövid szoknyája elsősorban színpadi jelmez, hiszen az eredetinek a csizmaszár fölső pereméig kellett érnie. Hogy is viselhettek volna télen rövid szoknyát, amikor nem hordtak bugyit... – teszi hozzá.

A látogató elbámulhat a gyűjtemény magyarázni is fölösleges szépségén és gazdagságán; megfigyelheti a nagyobb tájegységek hasonló, ám falvanként mégis eltérő ruházatát; elgondolkodhat azon, hogy a századfordulón nagyjából egy év munkabére volt egy ünneplő ára; és elmerenghet a mulandóság pusztító hatalmán. Hiszen a hagyományőrző székely faluban esküvői ruhájukban temették el az idős embereket, így a legnagyobb viselettörténeti gyűjtemény Erdély temetőiben porlad. Ami viszont megvan és látható – azt legteljesebben a kézdivásárhelyi múzeum őrzi.

Mezey László Miklós

Ünnepségek az ónodi országgyűlés évfordulóján

Ónod történelmi eseményekben gazdag településén évenként megemlékeznek az 1707-ben itt tartott Habsburg-háza trónfosztó országgyűlésről. 1997-ben a megemlékezések több napon át tartottak, és kiemelkedtek az előző évi alkalmak sorából. Egyrészt azért, mert 1997-ben a 290. évfordulóját ünnepelték a nevezetes eseménynek és ebből az alkalomból Ónod község önkormányzata kezdeményezésére újabb emléktábla került a vár évszázados falára, melyet Gyarmati Sándorné polgármester avatott fel. Másrészt azért, mert részt vett rajta a vezérlő Fejedeleme tizenegyedik leszármazottja, *Jacqueline Rákóczi* férjével együtt. Harmadrészt azért, mert ebben az évben Ónod is bekapcsolódott a Rákóczi-túra és emlékfutás eseményeibe, programjába.

Az ünnepségsorozat tudományos emlékülésén előadások hangzottak el. Az ónodi országgyűlés hadtörténeti jellemzését, Rákóczi fejedelemnek külföldi kapcsolatok megteremtésére irányuló törekvését *dr. Zachar József* a Budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgató-helyettese ismertette. II. Rákóczi Ferenc korát megelőző intézkedéseiről *dr. Fazekas Csaba* a Miskolci Egyetem történésze beszélt. Az ónodi országgyűlés II. Rákóczi Ferenc emlékirataiban címmel pedig *dr. Ágoston István* egyház- és helytörténész tartott előadást.

Az évforduló alkalmait kulturális programok gazdagították. Érdekes és talán egyedülálló *Tóth Béla* ónodi kovácmester talán ezer darabból is álló patkókiállítás, mely a patkolás történetét mutatta be. Az országgyűlési megemlékezés évfordulójára kiadvány is készült, *dr. Ágoston István* munkája, Rákóczi néphagyományok Ónodon.

Az ünnepségsorozat záróalkalmára szeptember 11-én került sor, amikor a Rákóczi-túra tagjai Ónodra érkeztek. A résztvevők magyarországiak, erdélyiek, felvidékiek és kárpátaljaiak voltak. Több mint 1200 kilométert tettek meg a fejedelem birtokait felkeresve és emlékezve Rákóczinak a magyar nemzetért folytatott küzdelmeire és áldozataira.

Az ünneplő résztvevőket meleg szavakkal köszöntötte a Rákóczi család részéről megjelent *Jacqueline Rákóczi*, valamint férje. Az illusztris vendég vándorserleget adott át az emléktúrárt támogatóknak. Végezetül az Ónodi Lőrántffy Zsuzsanna Honismereti Kör elnöke zár-szavaival és szeretetvendégséggel fejeződött be a nevezetes alkalom.

Dr. Ágoston István György

Honismereti tábor Kőtelken

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület 1997. augusztus 3–10. között rendezte honismereti táborát a Tisza melletti Kőtelek községben. A kőtelki találkozó – a szervezők szándéka szerint – a korábbi nagysikerű táborok folytatásaként, utódjaként jött létre. 1983–1988 között a Megyei Múzeumok Igazgatósága, dr. Turóczy Istvánné vezetésével hat alkalommal szervezett hasonló, megyei középiskolások számára. Az egykori diák táborozók közül többen ma már gyakorló pedagógusként szerveznek táborokat.

A mostani alkalommal szintén a megye középiskolás diákjai jöttek el Kőtelekre. A Kovácsné dr. Kaposvári Gyöngyi irodalomtörténész muzeológus (Damjanich János Múzeum, Szolnok) vezetésével szervezett programban szakmai irányítóként, a kutatócsoportok vezetőiként főképpen megyei muzeológusok vettek részt: dr. Bagi Gábor történész (DJM, Szolnok), Gulyás Katalin történész (DJM, Szolnok), Pató Mária könyvtáros (DJM, Szolnok), dr. Nagy Molnár Miklós néprajzkutató (Győrffy István Nagykun Múzeum, Karcag). Szintén kutatócsoportok munkáját irányította Kántor Éva, az Országos Levéltár munkatársa, valamint Tóth Lajos, a szolnoki Verseyhy Ferenc Gimnázium tanára.

A résztvevők a rendelkezésre álló hét folyamán előadásokat hallgattak a megye és Kőtelek történetével, illetve néprajzával kapcsolatosan. Megismerkedhettek a néprajzi gyűjtés, a terepmunka fogalmával, módszertanával. A gyűjtésbe maguk is belekóstoltak. A rövid idő ellenére is számos érdekes adatot, adalékot gyűjtöttek a település néprajzával, történetével kapcsolatosan. A csoportok által gyűjtött anyag a szolnoki Damjanich Múzeum adattárában kerül elhelyezésre.

A táborba meghívott előadók közül dr. Tárnoki Judit régész (DJM, Szolnok) *Elmúlt korok üzenete* címmel mutatta be Kőtelek régészeti emlékeit. Dr. Szabó László néprajzkutató (DJM, Szolnok) *A történeti kutatás alapismeretei*, *A néprajzi gyűjtés módszertana* című előadása alapozta meg, készítette elő az egyes kutatócsoportok gyűjtőmunkáját. A települést, illetve annak történetét Boros Imre, a kőtelki általános iskola igazgatója, jeles helytörténeti kutató mutatta be a megye különböző részeiről érkezett diákoknak. Zsolnay László művé-

szettörténész (DJM, Szolnok), a megyei művészettörténeti kutatásokról tartott élvezetes előadást. Kaposvári Gyula, nyugalmazott megyei múzeumigazgató pedig a Kótelek környéki mondákról beszélt az érdeklődő jelenlévőknek.

A honismereti tábor résztvevői a megyében folyó tudományos és helytörténeti kutatások mellett megismerkedhettek egyéb múzeumi tevékenységekkel is, így például a kiállítások előkészítésével, valamint a restaurálás alapjaival. Ez utóbbit Horváth Mária restaurátor (DJM, Szolnok) vezetésével maguk is kipróbálhatták, amikor az iskola kis házi kiállításának tárgyait tisztították, konzerválták.

Az előadások, valamint a néprajzi gyűjtés mellett népművészeti foglalkozásokon közelebbről tanulmányozhatták a kosárfonást, valamint a szalmafonást. E két tevékenység jelentős volt a Tisza mentén, számosan éltek belőle. Így volt ez Kótelken is, ahol még a század elején is többen foglalkoztak vele. Az esti szabadidős programot a közös éneklés mellett táncház is színesítette.

Az 1997. évi megyei honismereti tábor szervezéséhez, létrejöttéhez a szervezők igen sok, értékes segítséget kaptak Boros Imre igazgató úrtól, akinek gondos előkészítő munkája nélkül a tábor nem valósulhatott volna meg. A tervezett program lebonyolításához – az Egyesület szűkös anyagi lehetőségei miatt – különböző pályázatokon szereztünk pénzt, így anyagi támogatást kaptunk a Honismereti Szövetségtől, a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram Tanácsától, a Művészeti és Szabadművelődési Alapítványtól és a Pro Renovanda Cultura Hungariae „Karácsony Sándor emlékére” Szakalapítványtól. Az így nyert összegek, illetve a kötelki önkormányzat, és az általános iskola tette lehetővé, hogy a tábor lakói szinte térítésmentesen vehettek részt az egyhetes programban.

A sikeresnek mondható tábor után valamennyi résztvevő – szervezők, csoportvezetők, diákok – úgy búcsúzott, hogy a megkezdett munkát folytatja, s a következő esztendőben ismét találkozik – a tervek szerint – a szomszédos településen, Nagykörűben.

Dr. Nagy Molnár Miklós

Egy múzeumigazgató emlékére

Dr. Sági Károly

Veszprémben 1997. február 2-án elhunyt *dr. Sági Károly*, a keszthelyi Balaton Múzeum volt igazgatója, a régészet, muzeológia elismert tudósa, aki már csak nagybetegen, végzetesen megkésve vehette át a Keszthely díszpolgára kitüntetést. Kései gesztus volt tehát e tisztelgés, bár az önkormányzat e lépése talán így is fénybe vonta életének utolsó heteit.

Dr. Sági Károly 1919. július 7-én született a Somogy megyei Fonó községben, ahol édesapja a Magyar Kegyes Tanítórend gazdaságát vezette. Innen kerültek Balatonöszödre, majd 1927-ben Balatonakaliba. A gyermek Sági Károly többször megfordult Siófokon, ahol egyik nagyapja, Bárány Gusztáv a híres Fogas vendéglő bérője volt. Itt kezdett ismerkedni a Balatonmellékével és annak lakóival. A táj szinte kínálta az érdekességeket a régészet felé forduló számára. Jó segítség volt ebben *Laczkó Dezső*, a veszprémi múzeum tudós igazgatója, a Sági familia barátja. Látogatásainak döntő szerepe volt abban, hogy Sági a régészetet választotta „életpályájának”.

Az ifjú Sági Károly középiskoláit 1937-ben Veszprémben a piarista gimnáziumban végezte és az elsővel tanévben már a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára nyert felvétel. Oly neves professzorok előadásait hallgatta, mint *Alföldy András*, *Tompai Ferenc*, *Nagy Lajos*, *Cholnoky Jenő*. Kutatásainak első összegzése 1943-ban jelent meg az *Archeológiai Értesítőben*, *Császárkori tumulusok Pannóniában* címmel.

1948-ban vonult nyugalomba a Balatoni Múzeum igazgatója Darnay Dornyay Béla, akit e poszton Sági Károly követett. Fő feladatának tekintette, hogy az akkor még üres múzeumot

– amelynek anyagát a háború alatt Zalaegerszegen szétbombázták – megtöltse értékes tárgyakkal. Konok elszántsággal látott neki a feltárásoknak. Neki köszönhető a Balatoni Múzeum háború utáni anyagának összegyűjtése. Egyik elindítója volt a *Magyarország régészeti topográfiája* című könyvsorozatnak. Az 1966-ban megjelent első kötetének Bakay Kornél, Kalicz Nándor szerzőtársak mellett még szerkesztője is, a második kötetnek társszerzője volt. Helytörténeti munkássága elévülhetetlen. A millenniumra megjelent Bontz József Keszthely város monográfiája óta a Koppány–Péczely–Sági szerző-triumvirátus *Keszthely* könyve mind a mai napig a kutatók, helytörténészek bibliája. A Keszthely–Hévíz között elhelyezkedő Dobogó régészeti ásatásainak összegzését az Akadémiai Kiadó jelentette meg német nyelven. Fő kutatási területe azonban Fenékpusztá, a fenékpusztai római város: Valcum. Az ásatás, a kutatás, a feltárt dolgok összegzése, publikálása volt tudósi ars poeticája. S amikor munkás erejének teljében 1979-ben érthetetlen módon nyugdíjba küldték, töretlen kedvvel tovább dolgozott – 1981-től kezdődően megszervezte a Tapolcai Városi Múzeum elődjét, a Pedagógiai Gyűjteményt. Egyik vezetője volt a tapolcai templomdombon, valamint Hegyesden végzett ásatásoknak. Megismerhetjük-e valaha is a hegyesdi cserepek Krisztus-monogramjának történetét, a kőrös-sztracsevoi leletekről vallott teljes koncepcióját? A Szántódpusztai Tudományos Bizottság tagjaként teljes aktivitással fordult Somogy felé. 1983-ban jelent meg *Szántódpusztá története a magyar államalapításig* címmel a SIOTOUR kiadásában. A Somogy megyei községmonográfiák: *Boglárlelle*, 1988; *Szemes*; *Szárszó*; *Kőröshegy* 1990; *Balatonszöld évszázadai*; *Marcali története* 1991; *Kötcse monográfia* 1996 című kötetek régészeti tanulmányait, valamint a *Siófok-monográfia* (1989) régészeti fejezetét is ő írta, majd számtalan tudományos dolgozatot jelentetett meg. Élete végéig még az 1993-ban elindított Hévíz folyóirat szerzői gárdájához is tartozott.

Egy keszthelyi irodalmi esten beszélgethettem vele és vallotta: – „a muzeológia polihisztor kíván: nem elég régésznek lenni, valahol s egyidőben történésznek, néprajzosnak és művészettörténésznek is kell lennünk!”

1996 tavaszán Veszprémbe költözött. Elment a szeretett városból, ahol annyi örömteli napban, munkában, és annyi meg nem értésben, megaláztatásban volt része. Sajnálta elhagyni Keszthelyt, de új tervei már a „királynék városába” hívták. A betegsége azonban nem kegyelmezett, hiába volt a leggondosabb ápolás, feleségének, gyermekeinek féltő gondoskodása, szeretete.

Dr. Sági Károly – Vajkai Aurél és Zákonyi Ferenc mellett – a Balaton-régió meghatározó egyénisége volt, hiánya éppen ezért szinte pótolhatatlan. Nemcsak jellegzetesen szikár alakja, kristálytisztá tettei, de tanácsai is hiányozni fognak mindannyiunknak.

Matyikó Sebestyén József

KÖNYVESPOLC

A Szántódi Füzetek¹

Az utóbbi három évtizedben erőteljesen fel-
lendült és mindjobban szakmaivá váló honismereti
tevékenység több gócpontot alakított ki magának.

Mint hogy monográfiát nem sok helyen, és gyak-
ran egyáltalán nem lehet írni, sok helyen a leg-
célszerűbbnek látszott a részkérdésekről szóló
tanulmányokat egy – egy folyóirat, vagy bármily
más többé – kevésbé rendszeresen megjelenő peri-
odikák számára elkészíteni. Így, ezen igények
kielégítése céljából is szerveződtek a vidéki, vegyes
profilú, némelyik alcímében is bevallott honis-
mereti, vagy helytörténeti folyóiratok. Mint
például Somogyban is a Somogy, vagy kimondot-
tan honismereti célkitűzésekkel a Somogyi Honis-
meret. Itt kell megemlékeznünk a somogyi hely-
történeti kutatások és feldolgozások két nagy, intéz-
ményhez kötött publikációs lehetőségéről is; a
Somogy Megyei Múzeumok grandiózus évkönyveiről
és a *Somogy Megyei Levéltár* ugyancsak monumen-
tális *Somogy múltjából* című, természetét tekintve
évkönyv sorozatáról. Ezek a megjelentetési formák
– különösen a két utóbbi – arra is jók, hogy el-
hárítsák az ezen a téren sajnálatosan elburjánzott
és még ma is fellelhető, sőt időnként újratermelő
dilettantizmust, provinciális szemléletet. Ezekben
a folyóiratokban, évkönyvekben közreadott cik-
keknek, tanulmányoknak van, illetve kell, hogy
legyen egyfajta közös igénye, célkitűzése; az tudni
illik, hogy széttagoltságukban is egy bizonyos át-
fogó, összegző, monografikus törekvést szolgál-
nak.

Hasonlóképpen iskola-, vagy műhelytermékek-
nek foghatók fel azok a helytörténeti publikációk,
amelyeket nagyobb terjedelműknél fogva, gazda-
gabb illusztráltságuk miatt önálló kiadványként,
füzetként vagy könyvként jelentetnek meg. Leg-
többször sorozatot alkotnak. A helytörténeti mun-
kák legmagasabb színvonalának kell tekintenünk a
sorozatot, aminek a keretei között, bármily külön-
bözöket legyenek is az egyéni megnyilvánulások, a
szerkesztő valamilyen egységet hoz létre. Vagyis a
szerkesztőnek sorozatok esetében különleges, ne-
héz, de szép feladata, szerepe van. Ezért azután a
sorozatszerkesztők legtöbb esetben azonosak a
sorozatot kidolgozó, létrehozó személyiségekkel,
azaz az iskola-, műhelyformáló egyéniségekkel.

Ha a *Szántódi Füzeteket* kezünkbe vesszük min-
denek előtt azt kell megállapítanunk, hogy esetük-
ben tényleg egyfajta iskola-, műhelymunkáról van
szó. Ha még jobban megnézzük ezeket az izlésesen
kiállított füzeteket, még az is kiderül belőlük, hogy
a sorozat szerkesztője – Kanyar József – nem
azonos a szántódi iskola, vagy műhely kidolgozó-
jával, a *Szántód Pusztai Kulturális Központ* létre-

hozójával. Márcsak a nem mindennapiság ténye
miatt is, sorozatunk ismertetésénél fel kell emlí-
tenünk, a Szántódpusztát „megcsináló” Boross
Marietta ne-vét. Ha ugyanezt Boross Marietta nem
kötődött volna úgy Szántódpusztához, ahogy
kötődött, soha se lett volna Szántódi Kulturális és
Idegenforgalmi Központ, és nem lett volna
Tudományos Bizottság.

Boross Marietta Szántódpusztán, az intézői lak-
ban született. Apja Boross Jenő, a Tihanyi Apátság
ősi birtokának nagyműveltségű intézője agro-
nómiai és birtokszervezési kutatásokat is végző
ember volt. Lányának igyekezett a lehető legjobb
nevelést nyújtani és nagy örömmel töltötte el, hogy
Marietta olyan jól érezte magát a pusztnán, hogy
már gyermekkorában érdeklődött a földművelés, a
kertkultúra, az állattenyésztés (főleg a lovak) iránt.
Boross Marietta középiskolai és egyetemi tanul-
mányai, külföldi tanulmányútjai során sem
szakadt el Szántódpusztától. Mezőgazdasági tan-
ulmányok után a budapesti egyetem néprajzi tan-
székén tanult tovább. Tálasi István egyik leg-
kiválóbb tanítványa volt és amikor 1950-ben vég-
zett, természetes volt, hogy a Néprajzi Múzeumba
került muzeológusnak. Mint etnográfus-muzeo-
lógus agrár-etnográfiai és népi iparművészettel
foglalkozott. Egymás után jelentek meg feltűnő
keltő tanulmányai a magyar és külföldi szakfolyó-
iratokban, tanulmánykötetben. Szerencsés idő-
ben végzett és szerencsés időben jutott álláshoz a
Néprajzi Múzeumban, amikor még az osztályharc
nem akadályozta meg ebben. Viszont a későbbiek-
ben sok mellőzést kellett elviselnie, többek között
azt is, hogy a Somogy megyeiek elfeledtek róla,
nem tartották számon érdemes gyermekei között.
Szántódpusztával is megszűnt minden kapcsolata,
bár soha se felejtette el.

Az idők enyhülésével, majd megváltoztatásá-
val módja volt Szántód-pusztára ellátogatni. Igen
rossz tapasztalatokat szerzett és elhatározta, hogy
megmenti Szántódpusztát, a szülőházát, a pusztát,
az uradalom értékeit. Elkezdett tárgyalni, terveket
dolgozott ki, de mindebből csak akkor lett valami,
amikor a SIÓTUR, Somogy Megye Tanácsának
Idegenforgalmi Hivatala felfedezte Boross Ma-
rietta terveiben a maga elsőrendű érdekeltiségét.
Fodor Jánosnak, a SIÓTUR igazgatójának hervad-
hatatlan érdemei vannak abban, hogy Boross
Marietta tervei kezdtek megvalósulni: Szántód-
puszta a Déli-parthoz tartozó, a Szántód-Rév körül
kiala-kult üdülő-, turistaforgalomban érdekelt, sa-
jatos tartalommal bíró idegenforgalmi bázissá fej-
lődött rövid idő alatt. Boross Marietta meg-
valósította azt a tervét is, hogy egyfajta tudomá-
nyos központtá, iskolává-műhellyé is fejleszté
Szántódpusztát. A megye tudományos-, közmü-
velődési intézményeinek bevonásával, a SIÓTUR-
ra támaszkodva létrehozta a *Szántód-pusztai Tuda-
ományos Bizottságot*. A Bizottság munkájába azonnal
bepofozódott a somogyi helytörténet-honis-

¹ A hetvenöt esztendő Boross Mariettát
köszönti az ismertetés.

meret ismert képviselői: Kanyar József, Zákonyi Ferenc, Tüskés Tibor, Laczkó András és mások. A Szántód-pusztai Tudományos Bizottság feladatául tűzte ki, hogy felkeresi a legalkalmasabb embereket, azokat, akik meg tudják írni Szántódpuszta és környéke, vagy ha kissé távolabb is néznek, a Déli-part, a Balaton vidék történetét. Eleve azzal a célkitűzéssel indultak, hogy a részekre vonatkozóan végeznek kutatásokat, felülvizsgálják az addigi feldolgozásokat, adatközléseket, új forrásokat tárnak fel és rész tanulmányokat készítenek, amelyeket egy valamikor elkészítendő monográfia előtanulmányaiként is lehet majd használni. Magától vetődött föl egy, a készülő tanulmányokat megjelentető füzet sorozat kiadásának igénye és terve.

A Szántódi Füzetek első száma 1980-ban jelent meg. Ma, amikor ezeket a sorokat írom, az 1988-ban megjelent tizennegyedik (XIV.) számnál tartanak. Ha átnézzük az egyes füzeteket a tárgyszerinti legnagyobb változatosságot láthatjuk. Természettudománytól kezdve, régészet, földrajz, történelem, néprajz, irodalomtörténeten át az általános művelődéstörténet sokminden tudományágát megtaláljuk. S talán nem is ez volna a fontos, hanem az, hogy az egyes tárgykörökhöz megtalálták a megfelelő szakembereket, sokszor új, a somogyi-, balatonkörtényi helytörténeti-honismereti munkálatokban eddig nem szerepelt munkatársakat.

A Szántódi Füzetek egyes számainak címei, és a tárgykörök felmentenek bennünket attól, hogy a sorozatot tartalmilag ismertessük.

(I.) Péterffy Ida: Pálóczi Horváth Ádám Szántódon. (II.) Zákonyi Ferenc: A szántódi rév története. (III.) Boross Marietta: A balatonendrői csipke története. (IV.) Sági Károly: Szántódpuszta története a magyar államalapításig. (V.) Magyar Kálmán: Szántódpuszta és környéke a középkorban. (VI.) Tüskés Tibor: Szántód az irodalomban. (VII.) Magyar Eszter: Szántódpuszta a török hódoltságtól a szabadságharcig. (VIII.) Péterffy Ida: Levelek Szántódról. (Pálóczi Horváth Ádám leveleiből, verses és prózai munkáiból való válogatás.) (IX.) Fülöp Éva Mária: Szántódpuszta kapitalizmus-kori agrártörténete 1848 – 1945. (X.) Ágostházi László – Boross Marietta: Szántódpuszta építéstörténete. (XI.) Szapudi András: Csillagom, révszemem címmel egy részt a híres – neves szántódi révvel, másrészt az ott kialakított tudományos műhellyel foglalkozó rövid írásait adja közre. (XII.) Együd Árpád: Szántódpuszta és környéke szájhangománya. (XIII.) Marosi Sándor – Szilárd Jenő: Szántódpuszta és környéke természetrajza. (XIV.) Ponyi Jenő: A Szántód-Tihany környéki tóvíz élővilága.

A bemutatott tizennégy füzetről a napokban volt szerencsénk olvasni egy érdekes ismertetést: Kocsis Klára Tizennégy szárnyú legyező című írását, a siófoki Hazánkban. Nagy élvezettel és nagy aggodalmakkal... Az élvezetet az váltotta ki, hogy tanulejtel láthattuk a tartalmas cikkben annak, hogy a helybeliek, jelesül a déli-partiak is tudnak a velük, az értük tett szellemi erőfeszítésekről, kellően értékeli azokat, ragaszkodnak hozzájuk. Az aggodalmak pedig onnan származnak, hogy a Szántódi

Füzetek sorozata, ez a tizennégy szárnyú legyező, 1988-ban, a tizennegyedik számmal bezárult; a füzet sorozat megszűnt. Hét éve tartják már becsukva a legyezőt, elég régen ahhoz, hogy feltegyük a kérdést: mikor nyitják ki? Sőt, egy kicsit türelmetlenebbül: Mikor nyitják már ki azt a legyezőt? Szóval: Nyissák már ki végre!

Dankó Imre

NÉMETH PÉTER:

Tarcal I.

Tokaj – Hegyalja történeti irodalmának gyarapodása az elmúlt másfél évtizedben rendkívül intenzív. Elég arra gondolnunk, hogy Tolcsa, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Tállya, Rátka önkormányzatai megjelentették a helytörténet kutatás legfrissebb eredményeit, s napvilágot látott a Tokaj Városterületi tanulmányok I – II. kötete. Emellett meg kell említenünk a Tokaj és Hegyalja füzet sorozatot, a Tokaji Múzeum kiadványát, amelynek már a XVII. füzet nyomdakész állapotban van. Tokaj – Hegyalja identitására jellemző az erős történeti tudat, ezek a munkák éppen erre a tudati tényezőre apellálva érnek el szép sikereket. Az önkormányzatok szinte kötelességüknek érzik a kiadványok támogatását. Tarcall ehhez a kiadványsorozathoz csatlakozott akkor, amikor megbízást adott a Nyíregyházi Jósza András Múzeum szakembereinek történeti tanulmányok megírására. Így állt össze a Tarcal I. kötet, amely e három összefoglaló munkát tartalmazza: 1. Tarcal története a honfoglalástól a mohácsi vészig (dr. Németh Péter). 2. Tarcal mezőváros esemény-, gazdasági és társadalomtörténete a mohácsi csatától 1711-ig. (Ulrich Attila). 3. Tarcal mezőváros gazdaság-, társadalom- és eseménytörténete 1711 – 1848 között. (Árvai Ferenc).

A Hegyaljának mindig is voltak elkötelezett kutatói, munkáik igazolják az egészesen elfoglaltságot a tájegység iránt. Mai jeles képviselőjük Németh Péter, aki a szomszédos megyében régész-történész. Szabolcs megyével foglalkozva számos csatlakozási ponton ismeri a Hegyalját. Ő az, aki tisztázta Tokaj Történetével kapcsolatban a Kőrév fogalmát és többek között megírta Tolcsa Árpád-kori történetét.

A honfoglalással induló tanulmánykötet számunkra azért is fontos, mert immáron egy évszázada foglalkoztatja a szakembereket és az érdeklődő közvéleményt, a híres Tarcal Vezér sírlelete. Németh Péter indokolt módon, a település történetének tárgyalásakor nem kerüli meg a kérdést. A helynév (Tarcal) eredetének tisztázása közben vizsgálja ezt a problémakört. Kétségtelen tény – bizonyítja a szerző –, hogy e tájnak, illetve magának Tarcalnak, a Kopasz-hegységnek fontos szerepe lehetett a honfoglaláskori eseményekben. Másképp elképzelhetetlen, hogy a hegy nyugati lábához temetnek egy olyan személyt, akit fővezérnek gondolhatunk a rendkívül gazdag sírmelektetkekből. Németh Péter a monográfia bevezető tanulmányában elkerüli a helytörténeti mo-

nográfiaakra annyira jellemző gyakorlatot, ő pontos időrendet alkot és nem állítja: „Ez a hely már az ősidők óta lakott település volt.”

A szerző nagy fontosságot tulajdonít Tarcál fejlődése szempontjából a település (és környéke) királyi birtok voltának. E kedvező birtokviszonyt a tatárjárás változtatja meg, és attól kezdve egyházi és világi birtokokai lesznek. Zsigmond király újr a birtokai közé sorolja Tarcalt és ezután birtokosai között meghatározó szerepük van a királyi családoknak, illetve a királyi családokkal kapcsolatban álló főuraknak. Az ország hadi helyzetéből következően, a XVI. század közepétől egyre nagyobb szerephez jutnak a katonák, hadvezérek (Bocskai, Rákóczi). Miután a város jelene és jövője szempontjából fontos mozzanat volt a mezővárosi jog megszerzése, a szerző figyelmét e kiváltság időpontjának tisztázása köti le: az 1517-es urbáriumhoz kapcsolja a tényleges mezővárosi státust.

A következő fejezet Ulrich Attila munkája, aki Tarcál történetét 1526 – 1711-ig tárgyalja. Ekkorra mind a város, mind Hegyalja számára meghatározó erőt jelent a szőlő és bor termelése, valamint a reformáció.

Több szempontból tisztázott a reformáció e térségben történt rohamos elterjedése és megerősödése. Nem lehet véletlen, ezt közvetett úton a szerző tanulmánya is bizonyítja, hogy e tájon fordítják le a Bibliát és itt nyomtatják ki, Vizsolyban 1590-ben. E két tényező együttes hatására Tarcál egyre erőteljesebben városiasodik. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk a térség szőlőrendtartásait (pl.: 1613, 1641), a település működését biztosító törvényeket és a közel hasonló jelentőségű szokásjogot sem. A város virágkorát éli a XVI-XVII. században, annak ellenére is, hogy az állandó háborúk meghatározzák e korszakot. Gazdasági erejét nem roppantják meg a háborúk hozta terhek és a földesúri törekvések sem. Az egész térséget meghatározta a reformáció hatékony szervezeti élete; Erdőbénye, Sárospatak, Tokaj iskolái. A református egyház gazdasági erejét a szőlőbirtokok és a bor – főleg aszú – értékesítése jelentette.

A feudalizmus utolsó másfél évszázadának (1711 – 1848) tarcali történetét Árvai Ferenc dolgozta föl. Miközben végigkíséri az előző fejezetekben is hangsúlyozott kérdésköröket, gazdasági viszonyokat, társadalmi életet, a forrásanyag birtokában újabb témák is helyet kapnak a munkájában: pl. Tarcál mezővárosi egyház- és iskolatörténete, mezővárosi jog és jogszolgáltatás.

Külön is hangsúlyoznunk kell, hogy nemcsak a jobbnál jobb, mint munkaerőt vonzotta e táj, hanem sajátos társadalmi-politikai helyzetéből adódóan az armlista nemességet is. A népesség 10-15%-át alkották a taksás jogviszonyban élő kiskisnemesek. Többször tettek kísérletet a kötöttségek alóli kitérésre, de helyzetük 1848-ig alapvetően nem változott. Tarcál mezővárosi társadalmában is mindvégig erős marad a kereskedő réteg és jelentős szerepet töltenek be a céhek (iparosok). Noha ezt a szerző nem fejtette ki – más városok pl.: Sárospatak, Tokaj, vélhetően Tarcál – vezető-

testületében (magisztrátus) kellő arányban jutottak szerephez a kereskedők és iparosok.

A kötet értékét fokozzák a mellékletek, melyek a szöveg téziseit alátámasztják, indokolják és a továbbgondolkodásban is fogódzót jelentenek.

Tarcál monográfiájának első kötete jó és hasznos munka, szívesen ajánljuk az érdeklődők figyelmébe. Kíváncsok, hogy megjelenjen a város történetét 1848-tól napjainkig bemutató II. kötet. (Tarcál, 1996. 120 old.)

Jaczkó Zsolt

Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről¹

A Viharsarok helységei sorozatban ünneplik vagy rövidesen ünnepelni fogják valamennyi kerek évfordulójukat. Ugyanis a töröktől visszafoglalt területeket a Habsburgok „jus armorumnak” tekintették és azokat 1695-ben kivették a magyar kormányzások hatásköréből és az udvari kamarától függő kormányzások fennhatósága alá helyezték. Így történt Békés vármegyével is, amely 1720-ig kincstári birtok volt. Ekkor kapta meg Haruckern János György a Békés, Csongrád és Zaránd vármegyékben lévő és a kincstárra „szállt” jószágokkal együtt a mai Orosháza közigazgatási területét is, amelynek „harmadik alapítására” csak ezt követően 1744-ben került sor.

A 250 éves évforduló megünneplésének – véleményünk szerint – kiemelkedő momentumát jelentette e tanulmánykötet megjelenése.

Már régóta tudjuk, hogy Szabó Ferenc történész iskolát teremtett nemcsak Békés megyében, de a Dél-Alföld egész területén. Sorozatban jelentek és jelennek meg a jobbnál jobb tanulmánykötetek az ő közreműködésével és szerkesztésében. Szinte valamennyi kötetben egy-egy fontos, az általa tárgyalt problémakört valamilyen új megvilágításban bemutató tanulmányát, dolgozatát is olvashatjuk. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy egy kiadó igazán felvállalhatná, hogy a jelentősebb tanulmányait egy kötetben megjeleníteti, mintegy összefoglalásként eddigi szakirodalmi tevékenységének.)

Most Hévízi Sándor orosházi múzeumigazgatóval együtt szerkesztették e tanulmánykötetet. Szabó Ferenc szerkesztőtársával együtt bebizonyította, hogy a „hátrányos helyzetben” lévő (hiszen levéltártól, tudományos könyvtártól és intézménytől távol élnek), az amatőrnek számító helytörténészek (hiszen eredeti hivatása nagyrésztüknek nem a történetírás) lelkes csapatával ilyen színvonalas, az adott témában sok újat bemutató, egységes alkotást tudnak megjelentetni. A tanulmányok hangvétele, ahogy „sine ira et stu-

¹ Szerkesztette: Hévízi Sándor és Szabó Ferenc. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 19. Orosháza, 1995. 438 old. Orosháza Város Önkormányzata és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága közös kiadványa.

dio" tárgyalják az eseményeket, a felkészültségük az adott témakörben, amelyet általában a közölt szakirodalom, a jegyzetapparátus is jellemez, a mérték tartó következtetések, amelyet éppen a tudományos igazságok bemutatásával tudnak ilyen elegánsan ábrázolni – mind – mind a szerkesztők inspiráló jelenléte nélkül elképzelhetetlen lenne.

Pintér János: Az Orosházi Evangélikus Egyházközség oktatási, nevelési munkája és kulturális hatása a település életében című dolgozata nyitja a tanulmányok sorát. Nem véletlen Pintér téma-választása, hiszen az 1744-ben harmadszor is újratelepülő Orosháza alapjait éppen a Zombárol áttelepülő dunántúli evangélikusok vetették meg. Az egyházi iskolákat és annak tanítóit, a lelkészeket, mint a kultúra terjesztőit mutatja be a szerző, kiemelve a zenekultúra terén is elért kitűnő eredményeket.

A közösségi élet első orosházi megnyilvánulásait *Baranyai Kálmán* dolgozata mutatja be. Előnye dolgozatának, hogy a kutatás módszereit is részletezi. Talán több szöveges elemzést is elbírt volna ez a hatalmas tényanyag. Ugyanakkor lényegretörően, avatott tollal ad képet az elsőgenerációs családi közösségek jellemző vonásairól.

Érdekes volt végig kísérni *Kiss A. Sándor* dolgozatában a Vas megyéből Orosházára telepedett Sági Kiss család történetét, amelynek hitelességét a közölt mellékletek csak megerősítették.

Orosháza első térképét *Dénes György* mutatja be, amely a községet és a szomszédos pusztákat is ábrázolja az 1753. évi állapotoknak megfelelően. A szerző tudományos feldolgozását adja a tulajdonában lévő térképek és ezzel nagymértékben bővíti azokat az ismereteket, amelyek az 1744-ben települt helység első évtizedét regisztrálják.

Dénes György kitűnő tanulmányához kapcsolódik *Hévozi Sándor* orosházi helynevekről készült dolgozata, amely rögzíti és a szerzőtől megszokott színvonalon elemzi az újratelepülés utáni évtizedek földrajzi névanyagát. Így kaphatunk pontos képet a XVIII. század azon földrajzi neveiről, amelyet a főleg kézíratos térképek őriztek meg számunkra.

Igen figyelemreméltó *Hajdú Mihály* tanulmánya, amely az orosházi családnevek és foglalkozások 1931. évi összefüggéseivel foglalkozik. A téma feldolgozása során *Szabó Ferenc* tanulmánya volt az első 1993-ban, amely az egyik orosházi városnegyed 1928. évi családneveit vizsgálta, és azok gyakori előfordulását egybevetette az 1752. és 1800. évi adatokkal is. *Hajdú Mihály* ezt a munkát folytatva az 1931. évi családnevek és a különböző foglalkozásnevek alapján végzett elemzéseket és mutat be megbízható adatokat és következtetéseket, amelyek megállapításai a mai Orosházán élő lakosokat is érintik valamilyen formában.

Járol József történeti néprajzi adatokat közöl tanulmányában az 1848 előtti Orosházáról. Dolgozatában kiegészíti, pótolja az 1965-ben kiadott Orosháza néprajza című kötetben fel nem tárt, be nem mutatott adatokat, főleg a XIX. század elejének forrásai alapján.

Herczeg Mihály az 1869. és az 1888. évi katonai térképfelvételeken mutatja be az Orosháza környéki tanyavilágot. Kiter dolgozatában arra is, hogy az orosházai hogyan, mi módon és mikor hatoltak be a Vásárhelyi Pusztába.

Szabó Ferenc nem először ír a tanyai közigazgatás rendszeréről, történetéről. Jelen dolgozatában a tanyai közigazgatás orosházi történetét vázolja az első világháborútól a városra alakulásig. Úgy tűnik, hogy e kitűnő dolgozat egy sorozat része, amelynek akár további folytatását, akár szintézisét örömmel várjuk.

Szenti Tibor nagyon érdekes és figyelemreméltó tanulmányt írt az 1948 – 1955 között Orosházáról elinduló fehérgárdaista mozgalmról őt résztvevő visszaemlékezése alapján. Még jelen dolgozata, sőt, az 1985-ben megjelent „Paraszttalálások” című kötete műfaját is meghatározta: orális történelmi tanulmánynak nevezi írásait, hiszen azok forrása az egybehangzó szóbeli visszaemlékezés. Magunk részéről is találónak és elfogadhatónak érezzük ezt a terminológiát.

Kedves színfoltként jelenik meg a tanulmányok sorában *Csizmadia Lajos* érdeklődő visszaemlékezése, amely az orosházi evangélikus népiskola államosítás előtti 25 évét mutatja be. Dolgozatából nemcsak az iskola tiszteltetreméltó munkáját ismerhetjük meg, hanem olyan kiváló pedagógus egyéniségének pályaképét is felvillantja, akik példaképek lehetnek a mai pedagógus-nemzedék előtt is.

Szervesen kapcsolódik e témakörhöz *Fekete Sándor* tanulmánya, amely a mezőgazdasági közép-fokú oktatás orosházi kialakulását, gyökereit eresztését és rövid történetét ismerteti.

Fülek György és *Takács Mónika* *Fekete Zoltán* professzor életéről és munkásságáról közöl adatokat. A neves tudós talajtanról foglalkozó publikációinak száma meghaladja a 300 dolgozatot, közötté 21 könyv, könyvrészlet található. Ez az ismertetés hiánypótló, hiszen sem az Életrajzi lexikon négy kötete, sem az Új magyar lexikon nyolc kötete nem emlékezik meg *Fekete* professzor munkásságáról. Éppen ezért fájóan hiányzik a dolgozatból a kitűnő tudós elhunytának az időpontja.

Rangos irodalmi elemzés mutatja be *Bakó József* költőt, tanyai tanítót, az orosházi tanyavilág „eseményekben élő ritka emberét” *Elek László* avatott ismertetésében. A tanulmányt *Bakó József* műveinek gazdag felsorolása egészíti ki.

Bezdán Sándor tanulmánya az 1867 – 1918 közötti orosházi egyesület-típusok részletezi. Összefogottan, a teljesség igényével közli az egyesületek alakulási és működési feltételeit, társadalmi bázisát, kapcsolódási pontjait.

Dinnyés István a város zenei életéről szerzett benyomásairól emlékezik színesen, élvezetes stílusban, bő illusztráció kíséretében.

Takács László irodalmi muzeológusi emlékezései jól mutatják a Szántó Kovács Múzeum, de a város kapcsolódási pontjait, helyét a Dél-Alföld kulturális életében. Ugyanakkor egy filológus „örömteli gondoljaival” is megismerkedhetünk.

Koszorús Oszkár a város sportéletének fejlődéséről, és a gondokkal, bajokkal is tetézett hétköznapijairól tudósítja az olvasót. Természetesen elsősorban a labdarúgás viszontagságai szerepelnek dolgozatában.

Juhász Irén régész szakszerű és kitűnő stílusban megírt dolgozatában mutatja be a késő avar kori leletek feltárását, jelentőségét és az azokból levont következtetéseket. Dolgozatát bőven illusztrálja és utal a felhasznált szakirodalomra is.

Befejezésként Pálfi Imre ismerteti a város belterületi csatornázásának helyzetét, történetét és a fejlesztési javaslatait.

Szólni kell még két nagyobb illusztrációs blokkról. Az egyik a 125 esztendő *Gyopárosfürdő*ről készült levelezőlapok alapján készült képek sora, amelyek az 1910-es évektől az 1930-as évekig terjedő időszakot mutatják be. A levelezőlapok Szabó Ferenc gyűjteményéből kerültek bemutatásra, amelyeket a közreadó példamutató és filológiai pontosságú megjegyzései, képaláírásai kísérnek.

A második Blokk a 250 éves jubileum idején készült képeket közli, közöttük szerepelnek nemcsak a templomok képei, hanem a város nevezetesebb építményei is. Végezetül a jubileumi ünnepség eseményeiről közöl képes beszámolót.

Igazi örömet jelentett számunkra, hogy ezzel a kötettel megismerkedhettünk, amely méltó folytatója a Nagy Gyula által szerkesztett Orosháza történetének.

Dr. Tolnay Gábor

FÜLÖP ÉVA MÁRIA:

A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (1848 – 1949)

1996-ban emlékezett meg a pannonhalmi monostor alapításának ezredik évfordulójáról, mely alkalommal egy sor területen kutatás indult meg a bencés rend történetéről. A munkálatoknak vannak szép hagyományai: ismert Erdélyi László, Sörös Pongrác, Füssy Tamás terjedelmes monográfiája, mely a múlt század végéig tárgyalja az eseményeket, gazdag levéltári anyagra támaszkodva. A 12 kötetes, hatalmas munkában nagy szerepet kap a gazdaságtörténet, a birtok életének leírása a kezdetektől a jobbágyszabadításig. Fülöp Éva Mária kötete ezekhez a kutatásokhoz kapcsolódik.

Témaválasztása érdekes köztörténeti szempontból is. Bár az uradalomtörténet a gazdaságtörténetnek az 1930-as évek óta kutatott területe, ezen belül a birtokigazgatás kevésbé érdekelte a kutatókat. Általános vélemény volt, hogy az uradalmakat a különböző korszakokban gyakorlatilag egyformán irányították.

Másik érdekesség a választott évkör. A régebbi uradalomtörténetek a feudális korról, az újabbak pedig gyakran a feudáliszmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakával foglalkoznak, és különösen kevés a két világháború közti időszakra

vonatkozó munka. A szerző ezzel szemben az egész polgári korszak vizsgálatát tűzte ki célul, azt a korszakot, mely a feudális kötöttségek fel számolásával kezdődik és a birtokok államosítása jelenti zárókövét. A kutatást a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltárban, a Zala Megyei, a Veszprém Megyei Levéltárakban, kiegészítésként a Magyar Országos Levéltárban végezte, az utóbbit a második világháború utáni korszak vonatkozásában. A forrásokat illetően a bőség zavarával küzdött, hiszen köztudott, hogy az egyházi uradalmak levéltárai többé-kevésbé épségben fennmaradtak, és ez vonatkozik a bencés rend levéltárára is. A nehézséget éppen az iratanyag nagy mennyisége, feltáratlansága jelentette.

Fülöp Éva Mária dolgozata része annak a nagyobb kutatásnak, melynek célja a rend gazdálkodásának leírása a századfordulótól a második világháború utáni évekig. A munka jelen formájában a szerző kandidátusi értekezése volt, amit dokumentációs anyaggal kiegészítve tár az olvasó elé. Elsősorban arra keres választ, hogyan működött egy centralizált, monasztikus rend gazdasága, hogyan kaptak e téren szerepet az egyházi és a világi szakemberek. Milyen sajátosságai voltak a gazdaság irányításának a korlátozott forgalmú, meg nem bontható birtokon, ahol az állandóságra törekvő konzervatív tendenciái és az új vívmányok bevezetésének igénye egyaránt érvényesültek.

A szerző kiemeli, hogy a korlátozott forgalmú egyházi birtokok sajátos szerepet kaptak az általa vizsgált időszakban, amikor a feudális termelésből a tőkés üzemmé alakulás követelményé vált. E területek nagyságrendben a hitbizományok után következtek, de sohasem személyhez, hanem javadalomhoz kötődtek, így a javadalmasok nem rendelkezhetek velük szabadon. Az egyik – bár kétségtelenül meghatározó – jövedelemforrást jelentették a bencés rend számára is.

Fülöp Éva Mária logikusan felépített monográfiáját történeti áttekintéssel kezdi. Kiindulásnak tekinti az 1786. évi szekularizáció után a bencéseket jogaikba ismét visszahelyező, 1802. március 12-én kelt királyi rendelkezést, mely Pannonhalmára ruházta a főapátság és a fiókapátságok (Dömölk, Tihany, Bakonybél, Zalavár) birtokai kezelésének felelősségét. Ennek megfelelően az őt apátság egymástól viszonylag távol fekvő birtokai a központi gazdasági szervek irányításával egységbe fogva működtek. A csatlakozott apátságok esetében a gazdasági kapcsolatok nemcsak a bevételek bizonyos hányadának a központba való befizetésére korlátozódtak, hanem a termelés és értékesítés összehangolására is.

A birtok irányításához jól kiépített szervezetre volt szükség. A birtokügyek legfőbb, központi szervének az 1820-as évek óta működő Gazdasági Tanácsot tekintették, mely kezdetben a pannonhalmi jószágigazgató elnöklete alatt működött. E tisztséget hosszas előkészület és vita után 1920-tól világi szakemberrel töltötték be. A négy fiókapátság élén jószágkormányzó állt, és a helyi gazdasági irányítás és tisztiszéki üléseken, majd a századfordulótól tiszti értekezleteken történt.

A szerző az általa vizsgált száz évet öt fő korszakba foglalja össze: (1) a jobbágyrendszer fel számolása és átállása az új gazdálkodásra (2) a tőkés mezőgazdasági üzem megteremtése (3) alkalmazkodási kísérletek a két világháború között (4) háborús konjunktúra az 1930-as évektől (5) a föld birtok elvétele.

Véleménye szerint mind a főapátság, mind a fiókaptóságok birtokain az 1850 – 1860-as évek jelentették a legnehezebb korszakot, mivel a fejlődésben döntő jobbágyfelszabadítás után az új gazdasági formáció működési feltételei csak lassan alakultak ki. A polgári forradalom után bekövetkezett változások érezhetőek voltak az irányító szervezetben. A gazdálkodás jobb áttekintése érdekében kerületi kormányzóságokat hoztak létre, a feudális szisztémához kötődő tisztségeket felszámolták, a hivatalban maradt tiszteket pedig új feladatokkal látták el. Fülöp Éva Mária megállapítja, hogy az átalakulás az egyes apátságokon más-más ütemben ment végbe, sőt voltak bizonyos eltérések egyéb (pl. vallásalapú) birtokokhoz képest is.

A szerző kiemeli, milyen sikeres erőfeszítéseket tett a rend a bérletek felszámolása érdekében, és így hosszú távon biztosítani tudta az okszerű gazdálkodást. Az egyházi birtokosok ilyen irányú pozitív lépéseire példaként hozza a ciszter birtokokat és az esztergomi érsekség területeit, ahol az 1860-as években szintén megszűntek a bérletek. Hozzá kell azonban tennünk, hogy e tendencia nem volt általános. Még a századfordulón is a bérleti szisztéma volt uralkodó a kalocsai érsekség széles pusztáin, a váci püspökség jobbágyoktól visszaváltott tirsáin és volt maradványföldjein, illetőleg az egri főkapitány Tisza-menti községeiben, ahol a folyószabályozás miatt óriási, egyéb módon nem hasznosítható területek szabadultak fel az árvízi elöntés alól.

A monográfia legtöbb új ismeret adó része a két világháború közti gazdálkodásra vonatkozó adalék, különösen a háborús konjunktúra leírása. A munkát lezáró fejezet nem csupán összefoglalás, hanem áttekintés a gazdatisztek feladatairól, munkaköréről, szakképzésükről. A szerző megállapításai nemcsak a bencés birtok alkalmazottaira, hanem más uradalmak személyzetére is érvényesek.

A kötet külön érdekessége a függelék bőséges anyaga, ahonnan áttekintést kapunk a birtok nagyságáról, művelési ágairól, területi elhelyezkedéséről, jövedelméről, a tisztek számáról stb. Ismertetésünket annak reményében zárjuk, hogy a munka folytatása, a gazdálkodás ismertetése is nemsokára olvasható lesz. (Bp. 1995. 252 old.)

Dóka Klára

VISY GÁBOR:

A pesti Tököllyanum

A magyar oktatástörténet számos részlete nem, vagy csak kevésbé feltárt. Ide tartozik például a nemzetiségi oktatás, nevelés, a Ratio Educa-

tionis óta a különböző oktatási törvényeiben a kor szellemében fogantva, maig viták, félreértések és félreismerések tárgya. Szomszédaink vonatközösében ezért különös figyelmet érdemelnek azok a munkák, amelyek e körben készülnek.

1838-ban létesítette Tökölly Sebő/Száva azt az alapítványt, amely a pesti egyetemre járó szegény sorsú szerb diákokat kívánta támogatni tanulmányaik idején. Az alapítvány, a mai Veres Pálné utcában szerzett épületet, amelyet aztán lebontott és épített helyére egy újat, a Tököllyanumot. A múlt gyakran feledésbe menő jelentős, értékes alapítványai, építkezései történetének kutatására szerencsére akadnak elhivatott szakemberek, akikben a kutatási igényesség és a reális bemutatás egyaránt párosul. Ilyen méltó feladatot vállalt és teljesített Visy Gábor, amikor a sokágú, katonai pályán is jeleskedő Popovics János, utóbb a vízesi és kevermési Tökölly Popovics János családját bemutatva, a leszármazott Tökölly Száva (1761–1842) fordulatok életét és az általa létesített alapítványig juttatja el az olvasót. A kötetben egyrészt a Tököllyanum története, másrészt – nem kevés érdekességgel – a kutatás és annak kapcsán feltárt események szerepelnek.

A mű öt (I. Tökölly Sebő (Száva) az alapító, II. Alapítólevél a „Szerb tanulmánygyűjtemény Tökölly Sebő-féle Intézet” (Tököllyanum) létrehozására, III. A Tököllyanum első épülete, IV. A Tököllyanum új épülete és V. A Tököllyanum története) főfejezetében szerzőnk rendkívül aprólékos feltárómunkával, eredeti és kutatásokon, interjúkon alapuló magas szakmai színvonalon dolgozza fel a rendkívül sokszínű és számos részletében tanulságos történetet. A Tököllyanum sorsa nemcsak a nemzetiségi oktatás egy sajátos színtere, amelyben a szereplők közt egyaránt megjelent a Matica Srbska Irodalmi Egylet, a karlócai szerb metropolita, a trianoni békeszerződésből kiinduló Jugoszláv Királyság Kormánya, különböző nemzetközi szakértők, a második világháború után a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság; hanem politikai szintér is, hisz az épületben lezajtszódó egyik esemény szála a Rajk-perig húzódtak.

Szerzőnk négy szakaszban tárgyalja a Tököllyanum történetének az oktatással, hallgatókkal kapcsolatos eseményeit, amelynek jóirányú kiteljesedését nemcsak az alapítvány helyzetének bonyolultsága, de az első világháború eseményei is erőteljesen befolyásolták. A Tököllyanum kezdődő végét egyrészt az államosítás jelenti (1952), hogy aztán a Magyar Népköztársaság a Jugoszláv Szövetségi Népköztársasággal kötött 1956. évi májusi egyezmény alapján az Alapítványt végleg felszámolja.

A dokumentumok sorát, a Tökölly alapítvány célját és végzett munkáját olvasva, kitűnik, hogy a mindenkor magyar kormányok az alapító szellemében igyekeztek eljárni és a dicséretes cél és maig szükséges alapítvány nem a magyar szándékok, hanem – mint szerzőnk is megállapítja – „a megváltozott nemzetközi és történelmi helyzet” alakulása következtében enyészett el a történelem sodrában. A kutatás részletei sok érdekes elemet

hordanak. Csak utalunk arra, hogy az 1945 végén – a jugoszláv Néphadsereg részeként – Pécsre bevont jugoszláv partizánok az újdéki egyetemről Pécsre szállított könyvtári anyagok és dokumentációk visszaszolgáltatása során az átadást végző hivatalokkal igyekeztek tisztázni esetleges tökölyanumi anyagok hollétét. Péccset az 1946-ban kezdeményezett Balkán Intézet felállítását során Boldizsár Iván és Wesselényi Miklós vetette fel – más nemzetiségi intézmények regisztrálása során – a Tökölyanum szerepének újraértékelését, a béke-tárgyalások előkészítése során az akkori Kisebbségi Intézetben is folytak tájékozódások a Tökölyanum helyzetének tisztázásáról. A Tökölyanum nemzetközi kapcsolatokban jelentős szerepe mellett az egyének sorsa, az épületben lakók története sem érdektelen, magyar sorsok szociológiai, politikai képek ez a századvég Magyarországnak.

A mű szakmai lektori feladatát Dezsőné dr. Zemplényi Vera végezte, a kötet ízléses borítója és kiadása a Janus Panonius Tudományegyetem University Press (dr. Majdán János) Pécs munkáját dicséri. A kötetet szerb – horvát nyelvű összefoglaló zárja. (University Press Pécs. Bp. 1996. 184 old.)

Dr. Krisztián Béla

Tanulmányok Külsővat történetéből

Honismereti szempontból szerencsésnek érzem a Veszprém megyei *Külsővat* községet és polgárait, mert kedvező adottságok segítik történeti értékeik számbavételét. A milicenténárium esztendeje arra teremtett alkalmat számukra, hogy tartalmi és formai szempontból egyaránt igényes kötettel tekintsenek vissza múltjukba; működik tehát az a belső erő, amely egy ilyen vállalkozást sikerre vezethet. Rendelkezésre állt hozzá a megbízható szakértői gárda, a fogékony helyi vezetés, az anyagi alapot előteremtő támogatók köre. E kedvező körülmények összehatásaként kezünkben van a 332 oldalas *Tanulmányok Külsővat történetéből* című kötet Ilon Gábor szerkesztésében, Aczél Péter polgármester előszavával, a községi önkormányzat kiadásában. A korábbi honismereti gyűjteméseket is fölhátrólva olyan könyv áll az olvasók rendelkezésére, amely alapmű a történeti érdeklődés kielégítésében. Szerencsés a község, hogy olyan szülöttei és olyan értékei vannak, hogy volt kitől és volt miről helytörténeti írásokat készíteni, s hogy bekapcsolódott a földolgozásba a pápai, a zirci, a veszprémi múzeumok, a veszprémi érseki levéltár, az akadémiai régészeti intézet néhány munkatársa, így alapos forrásfeltárás nyomán készülhettek el a résztanulmányok.

A kötet címe jelzi, hogy nem tüzetes monográfia igényével terveztek meg tartalmát, a tematikai skálát mégis szélesre tarták. Megismerjük Külsővat geológiai jellemzőit (Futó János), élővilágát (Galambos István), az őskorig visszanyúló régészeti emlékeit (Ilon Gábor, Vida Tivadar, Szovák Kornél), műemlékeit (Körmendy József, Körmendy Kinga, Rainer Pál, Koppány Tibor). Bemű-

tatják a község címerét és pecsétjét (Rainer Pál), a nemesi közbirtokosság XVII-XIX. századi adatait (Körmendy József), települési jellemzőit (Kovács Jenő), néhány néprajzi sajátosságát (Varga Éva Teréz). Külön fejezetben tárgyalják a település iskolatörténetét (Körmendy József), az egykori női kanonokrend működését (Heltai M. Beáta), megemlékeznek a községből származó Nagy János egykori kultuszállamtitkárról (Körmendy József), végül helyi érdekességeként közlik Simonfi Szolán plébános XVIII. századi falutörténetét (Körmendy Kinga fordításában és jegyzetével).

Elismeréssel gondolunk a gondos szakmai munkáért a szerkesztőre, a szép forma biztosításáért a kiadóra. A könyv a helyeket a folytatásra, más települések illetékesei a példa követésére ösztönözheti.

Kováts Dániel

SIPOS ANTALNÉ – BENCZE GÉZA –
BIKKI ISTVÁN – KORBONITS DEZSŐ:

Egy mindig megújuló vállalat:
(1910 – 1995)

Nagy várakozással vehetjük kézbe ezt a kötetet, mely egy már privatizált vállalat történetét dolgozza fel, hiszen már a szándékból is nyilvánvaló, hogy e patinás gyár új tulajdonosa, a francia Sanofi nem kívánta a vállalat történetét új időszámítással kezdeni, hanem büszke a múltra is, a Chinoin gazdag hagyományaira. A vállalati kultúra, az arculatformálás jelentőségét bizonyítja az azzal is, hogy nem kerek jubileum, hanem a cégalapítás 85. évfordulójára jelentették meg a kiadványt.

A gyógyszergyártás e században mindvégig jelentős szerepet töltött be a hazai gazdasági életben, s ennek az iparágak egyik legkiemelkedőbb képviselője a Chinoin, melynek történetét 1964-ben már egy ízben feldolgozták. Jelen kötet két elkülönülő szerkezeti egységből áll: egy történészek által írt, a kronológiai rendet követő vállalat-történeti áttekintésből, valamint egy, a Chinoin fontosabb gyógyszerkutatási eredményeit taglaló, Korbonits Dezsőtől származó részből. Bár kissé szokatlan a szerkezeti elköltöztetés, a két rész mégis kiválóan kiegészíti egymást. Sajnos azonban amíg Korbonits Dezső által írt rész tudományos munkához híven pontos lábjegyzetekkel, hivatkozásokkal jelent meg, addig a történészek által írt három fejezetnél ez hiányzik, csupán a harmadik fejezet végén található levéltári és könyvészeti forrásmunkákat tartalmazó összesítés. Itt kell megemlítenek, hogy bár a kötetet gazdag képanyag egészíti ki, sajnos a képek élvezetét rontja kicsiny méretük és zavaró az is, hogy szövegek közti képtalálások nem mindig vannak a hivatkozott képpel összhangban.

A kiadvány értékes része a – Korbonits Dezső által összeállított – lista a Chinoin készítményekről, mely tartalmazza többek közt a gyógyszerek megnevezését, kémiai hatóanyagaikat, összetételüket, a szinonimák számát, a hatásukra vonatkozó információkat és a gyártásuk kezdetének évét

is. Imponáló táblázat ez, mint ahogy imponáló a vállalat története is. A dr. Kereszty György és dr. Wolf Emil alapította „Alka Vegyészeti Gyár”-ból mára jelentős, nemzetközileg is elismert nagyüzem lett. A kezdetektől az állami kezelésbe vételig terjedő időszakot Sipos Antalnén mutatja be, majd a külföldi tőkebevonás idejéig a tapasztalt vállalat-történész, Bencze Géza vezeti el az olvasót. A legújabb kori történeteket Bikki István ismerteti.

A Chinoin gyár, a vállalat alapításától fogva – sok nehézségen át – de mindig tudott fejlődni, bővílni, megújulni. Két válságos periódust (az első gazdasági világválság okozta piacvesztés időszakát, valamint az állami kezelésbe vételt, illetve a saját kutatás-fejlesztés megszűnését az 1950-es években) leszámítva a Chinoin valóban büszke lehet múltjára, de – mint az a privatizáció utáni időszakokkal foglalkozó részből kiderül – jelenére is.

A Chinoin története abból a szempontból is kuriózum, hogy azon kevés vállalatok közé tartozott, mely állami kezelésben volt ugyan, de részvénytársasági formáját megtartotta, sőt azt 1954-ben újlag be is jegyezték a cégbíróságon. Ennek a gazdaságtörténeti érdekességnek a kulcsát a külföldi érdekeltségek adják a Chinoin esetében is. A magyar államkincstár képviselői előtt az 1948. márciusi tömeges államosítások után hamar nyilvánvalóvá vált, hogy ezeket a Nyugat nem ismeri el jogszerűnek, így nem is kíván tárgyalni az állami vállalatok képviselőivel, melyeket természetesen nem ismert el jogutódként. A Chinoinnak is több külföldi érdekeltsége volt. Így például a Societa Anonima Italiana Chinoin milánói cég termékein továbbra is szabadon használta a márkanévét, ugyanakkor a licenccij fizetését megtagadta. Mivel az erőpolitika a nyugati világgal szemben nem vezetett pénzügyi eredményre, a magyar állam sok helyütt tárgyalni kényszerült, ezek a hetvenes évekig elhúzódtak. Így jöhettek létre, illetve maradhattak fenn a magyar gazdasági jogrendszerbe alig-alig beilleszthető, részvénytársasági formában működő, állami kezelésben lévő vállalatok, melyeket ténylegesen igen, de jogilag nem államosítottak. Mindebből persze itthon nem sokat lehetett észrevenni, ugyanakkor a külföld felé az említett vitás ügyeket képviselő Általános Értékforgalmi Bank a Chinoin részvénytársasági fejlekedés papírján levelezett.

A privatizáció óta történeteket bemutató fejezet arra is választ adhat, szükség van-e a privatizációra? A Chinoin eredményei, a keleti piacok összeomlása következményeinek sikeres elkerülése, a növekvő hatékonyság, az eddig elhanyagolt területek (pl. marketing) fejlesztése, a kutatás-fejlesztés és a gyártási folyamatok, a vállalati felépítés racionalizálása, a korszerű minőség-biztosítási elvek meghonosítása mind arra utalnak, hogy a megfontolt, átgondolt privatizációnak van létjogosultsága és a kötet egyúttal bizonyítéka annak is, hogy az új tulajdonos nem szükségszerűen törli el a régi vállalati kultúra hagyományait, sőt, büszke lehet rájuk.

Összességében örülnünk kell ennek a szép és tartalmas színvonalas kiadvány megjelenésének, különösen annak, hogy ez a hosszú évek hallgatása

után a korábban oly aktív Magyar Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szakosztálya közreműködésével valósult meg. (Bp. 1996.)

Harszti Viktor

FRISNYÁK SÁNDOR (Szerk.):

Történeti földrajzi tanulmányok

A földrajztudományt mindig is „átmeneti tudományok” tekintették a természettudományok és a társadalomtudományok között, valahogy úgy, ahogy a néprajztudományt is, annál is inkább, mintegy ezzel is alátámasztva, hogy a két tudományág kölcsönösen egymás „segédtudományának” tekintette a másikat. Az, hogy a földrajztudományt inkább, vagy éppen kizárólagosan természettudománynak tekintették ugyanúgy változott időszakonként, mintahogy a néprajztudományt inkább, vagy éppen kizárólagosan társadalomtudománynak gondolták és akként is kezelték. Az utóbbi jó félvezszázad megmutatta, hogy a szélsőséges felfogások még abban az esetben is helyteleníthetők, ha egyébként sok értékes ismeretet, adatot, szempontot eredményeztek is. Távol álljon tőlünk, hogy tudományelméleti-tudománytörténeti fejtegetésekbe bonyolódjunk, mindössze egy szerény, de megítélésünk szerint jelentős füzetsorozat eddig megjelent 4 száma kapcsán arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a fentebb említett kettősség a földrajztudományon belül leginkább a történeti földrajz törekvéseiben nyilvánul meg. Tekintve, hogy a történettudomány egyértelműen társadalomtudomány, a történeti földrajz szemléletet, kutatást, irányzatot a történettudomány keretein belül tudjuk elképzelni. A néprajztudományról régóta hirdetett tétel, hogy alapjaiban véve történettudomány, ennek a felismerésnek a nyomán, egyre inkább türelmetlenné váló igénytel alakult ki a történeti néprajzi felfogásmegközelítési mód. Napjainkban, amikor a néprajztudományban dúl a különböző felfogások-, izmusok-, iskolák-, irányzatok háborúja és jellemzővé vált az egymásnak olykor szögesen elmentmondó elméletek gyártása, olyan megnyugtató felfedezni, hogy mind a földrajztudományban, mind pedig a néprajztudományban kialakult a történeti szemlélet; elterjedt, sőt hovatovább megköveteltté vált a történettudományi módszerek alkalmazása, a két tudományág egyfajta egymásratalálása a történeti földrajz, illetőleg a történeti néprajz egy törő fakadt, világos soron azonos szemlélet, módszer és igény meghatározottságában.

Az elmondottakból könnyen kikövetkeztethető, hogy a két tudományág figyelmének a történettudomány felé való fordulása; a történeti változások adta kulturális folyamatok, az életmódok, az életmódok változásai iránti érdeklődés kialakította etnográfikus szemlélet új életre keltette az etnogeográfiát. Nem új dologról van szó, vagy legalábbis nem minden tekintetben újról. A magyar néprajztudomány nagy tisztellel gondol vissza és eleveníti föl például Mendöl Tibor alakját,

munkásságát, és ebbe az irányba mutató egyéniségét veszi elő, ha a vele nagyjából egyidőben munkálkodó, a magyar néprajztudományban a földrajzi szemléletet valló etnográfusokra kíván rámutatni, akkor a magyar néprajztudomány klasszikusaira kénytelen hivatkozni, olyanokra, akik, ha egymástól eltérő módon is, de az etnogeográfia hívei, gyakorlói, örökszerű ránhagyói voltak. Elsősorban *Bátky Zsigmondra, Györffy Istvánra, Tótlasi Istvánra és Gundá Beldra* gondolhatunk ilyen vonatkozásban sok más kiváló, érdemes kutató mellett.

A magyar néprajztudomány mindig nagy figyelmet szentelt a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola *Frisnyák Sándor* vezette Földrajzi Tanszéke munkásságának. A Tanszék munkájában vélte felfedezni a történeti földrajz segítőkészségének gazdag lehetőségét a történeti néprajz, illetőleg az etnogeográfia számára. Nem véletlen az, hogy a milicentenárium alkalmából, az 1100 év tiszteletére a nyíregyházi főiskolán rendezte meg a magyar földrajztudomány, több néprajztudós közreműködésével *A Kárpát-medence történeti földrajza* című konferenciát (1996. április 4–6-án) és jelentette is meg már azóta a konferencia anyagát egy nagyszzerű kiadványban (*Frisnyák Sándor szerk.: A Kárpát-medence történeti földrajza. Nyíregyháza, 1996. 388 old.*) A konferencián, illetve a kiadványban a földrajztudomány reprezentánsai mellett a következő néprajzosok szerepeltek: *Paládi-Kovács Attila, Viga Gyula, Dankó Imre, Dám László, Peterscsák Tivadar, Szabánfalvi József, Bellon Tibor* – a kiadvány tartalomjegyzékének sorrendjében.

A szóban forgó füzetsorozat *Frisnyák Sándor* szerkesztésében a nyíregyházi tanárképző főiskola földrajzi tanszéke adja ki a legkülönfélébb támogatók segítségével, címe: *Történeti Földrajzi Tanulmányok*. Tehát a füzetsorozat egésze is, de az egyes számok is a lehető legnagyobb mértékben érdeklik a néprajztudományt is, úgy véljük ezek a tanulmányok adhatják, nyújthatják minden esetben a szükséges etnogeográfiai bevezetést, alapvetést. Különösen elmondhatjuk ezt az első számról, amelyet *Somogyi Sándor*, a magyar földrajztudomány nagy alakja írt arról, hogy hogyan változott az Alföld földrajzi képe a XVI–XIX. században. Tanulmánya néprajzi vonatkozásait illetően az úgynevezett *változásvizsgálatok* világába vezeti az olvasót, ami szinte egyöntetűen néprajzi tárgykör. A szerzőnek mélyen igaza van abban, hogy az Alföldön végbement földrajzi változások legjelentősebbjei a XVI–XIX. században mentek végbe és eredményük a mai Alföld-kép. Talán még azt is megjegyezhetjük, hogy a „folyószabályozási és ármentesítési munkálatok áttekintő értékelésénél rá kell mutatnunk, hogy azok minden nagyarányú és sikeres megvalósításuk ellenére is magukon viselték az őket létrehozó társadalom kapitalista jellegéből fakadó hibákat.” Ebből is megállapíthatjuk, hogy *Somogyi Sándor* is, mint annyian mások is, a múlt századi folyamatszabályozási és ármentesítési munkálatokat tekinti a XVI–XIX. század legnagyobb s egyben legjellemzőbb tájtalakító munkálatainak. (*Dr. Somogyi Sándor: Az Alföld földrajzi képének változásai*

(XVI–XIX. század). *Történeti Földrajzi Tanulmányok. 1. Nyíregyháza. 30 old.*)

A sorozat második számában *Kókai Sándor* egy fölöttébb érdekes tárgykörrel írt. Az alföldi városok hierarchia-helyéről és vonzáskörzeteiről írt egy szép összefoglaló tanulmányt a XIX. század közepére vonatkozóan. Ebben a tanulmányban is hihetetlenül sokféle, klasszikus értelemben véve is sok néprajzi vonatkozás található. Hiszen maga a vonzáskörzet fogalma, szerepeltetése nagy hányada egyenesen az egyik legjelentősebb néprajzi, sőt antropológiai tárgykör, a javak cseréje, illetve ezen belül az árucseré, még tovább szűkítve a kört, a városok néprajzi kutatásának egyik legfontosabb részletét jelenti. (*Kókai Sándor: Az alföldi városok hierarchia-rendszere és vonzáskörzetei a XIX. század közepén. Történeti Földrajzi Tanulmányok 2. Nyíregyháza, 1994. 20 old. + térképmelléklet.*)

A harmadik füzet a legvaskosabb az eddig megjelent négy szám közül. *Dr. Dobány Zoltán* írta egyfajta monografikus igénygel. Nagyon érdekes a tárgy; egy bizonyos táj (lásd: néprajzi tájkutatók), jelen esetben a lassan – lassan eltűnő *Taktaköz* településeinek történeti földrajzát dolgozta ki a XVIII. század közepétől 1945-ig. Szerzőnk a klasszikus településtörténet földrajzi alapjainak gondos felvonalatásával, számos statisztikai táblával és térképvázlattal eredményesen mutatja be a Taktaköz településeinek földrajzi lehetőségeit, a földrajzi lehetőségek kihasználását és két évszázad települési tendenciáit, változásait. Gondosan kikutatva, bemutatva a változások földrajzi okait és következményeit. *Dobány Zoltán* nagyszűk kis tanulmánya a települési rendben beállott változásokat egyértelműleg a múlt század közepén végrehajtott, a *Taktaköz* végeredményében felszámoló folyamatszabályozás és ármentesítés hatásának, illetve a közlekedés, az útdíszes és velük kapcsolatosan a járművekben bekövetkezett változásokkal magyarázza, ezekre vezeti vissza. (*Dr. Dobány Zoltán: A taktaközi települések történeti földrajza a XVIII. század közepétől 1945-ig. Történeti Földrajzi Tanulmányok 3. Nyíregyháza, 1995. 45 old. + 45 tábla.*)

A negyedik szám ismét *Kókai Sándor* munkája. *Kókai* már régebbiről ismert vonzáskörzetkutató. Ezúttal nemcsak az árucseré és annak klasszikus formája a vásár vonzáskörzében mutatja be Bihar megye múlt század közepi vonzáskörzéspontjait, hanem valamennyi érdemleges vonzáskörzetalakító tényező vizsgálatával is foglalkozik. Vizsgálatai lényegileg funkcióvizsgálatok, egy – egy település vonzáskörzetét a minél kiterjedtebb, összetettebb funkciórendszere határozza meg. A nagyon értékes feldolgozás egyik érdemének tudjuk azt is be, hogy tanulmánya rendkívüli módon ökonómus, a lehető legjobban összefogott s megjegyezzük, hogy éppen emiatt a rendkívüli sűrítés miatt nem jutott ideje, vagy helye rámutatni arra a tényre, vagy nem jutott tere az alapos kiemeléshez, hogy tudniillik ezek a funkciók, a legkülönfélébb funkciók is valahol, valahogy egy – egy település kapcsolatrendszerében egymással szoros összhangban, egymáshoz kötötten jelennek meg és funkcionálnak. Vagyis, hogy az egyes funkciók között szoros összefüggés, rendszerint szigorú kölcsönös előfeltételezettség is van. (*Kókai Sándor: Bihar vá-*

megye vonzásközpontjai a XIX. század közepén. Történeti Földrajzi Tanulmányok 4. Nyíregyháza, 1997. 18 old. + 5 tábla.)

Nagy várakozással nézünk a sorozat további füzetei elé. Hangsúlyozni szeretném, hogy a füzet-sorozat, illetve a történeti földrajz művelése jelentős haszonnal jár nemcsak a földrajztudomány, hanem a történeti földrajz adta lehetőségek kihasználásával a néprajztudomány, közelebbről az etnogeográfia számára is.

Minden jel arra mutat, hogy a földrajztudományban feléledően van az etnogeografikus szemlélet és a történeti földrajz oly nagyszerű területén át jelentős mértékben gazdagítani fogja mind a történeti néprajzot, mind pedig az etnogeográfiai képet. (Nyíregyháza, 1996.)

Dankó Imre

CSORBA BÉLA:

Még azt mondják, Temerinben...

Temerin település neve már rég nem ismeretlen a magyar néprajzkutatók előtt, hiszen e gazdag hagyományú dél-bácsi nagy faluról írtak már népi építészete, kubikossága, népi hagyományai kapcsán is a kutatók. Most ismételtén Csorba Béla, a község szülőtte gyűjtötte össze helytörténeti és folklorisztikai szakcikkeit, tanulmányait, hogy tovább árnyalja a korábbi, néprajzi monográfiának nevezett könyvében (*Temerini néphagyományok. Újvidék, 1988.*) bemutatott szülőfalu néprajzi képét.

Sok vajdasági település magyar lakossága vennie szívesen, ha valamilyen kutatás folytán megvilágítanak származási helyét. Mert e téren még igencsak akad feltárnivaló e vidéken. A Kalocsai Érseki Levéltárban őrzött, s idevágó adatokat is tartalmazó bérmlási jegyzőkönyvek tanúságtételéről már mások is szoltak helytörténeti vizsgálódásaik során (pl. Bárh János: *Doroszló népessége a XVIII. század közepén*. Hungarológiai Közlemények, Újvidék, 46 – 47. sz., valamint az 1997 júliusában Szabadkán megtartott IX. Nemzetközi Néprajzi Szeminárium résztvevői közül is többen). Csorba Béla pedig dr. Timár Kálmánnak, a századunk első felében folytatott levéltári kutatásait, azok eredményeit vette szemügyre, s meglévő eredményekre támaszkodva igyekezett kikövetkeztetni a temerinek „őshazáját”. Ugyanis a helyi szájhagyomány csak kisszámú családnak véli tudni eredetét, és a sokszor segítő ragadványnevek sem árulkodnak sokkal többről. A szerzőnek, az 1808 – 1907 közötti bérmlási anyakönyveket átnézve jóval több adatot sikerült megtudnia a temerinek származásáról: „az 1808-as bérmlási jegyzék összesen 2010 személy adatait tartalmazó corpusából 315 vonatkozik olyan letelepültekre, akik nem temerini származásúak. Mai ismereteink alapján 119 kibocsátó települést tudunk meghatározni.” Természetesen tudni kell, hogy abban az időben Temerint már majdnem harminc éve telepítették be magyarokkal, s az 1808-ban bérmlálók zöme már helybeli születésű volt. A tíz temerini keltezésű és egy újvidéki bérmlási

jegyzőkönyv 99 esztendő átfogó időszakában a mai Vajdaságnak megfelelő területről összesen 57 helységről, és még 14 más megyéből települtek Temerinbe lakosok.

Az esztendő legjelesebb napjai természetesen a három vallási főünnep: a húsvét, a karácsony és a pünkösd. Az ezekhez a napokhoz fűződő temerini szokások eleve kapcsolódnak a nép vallásos életéhez s a laikus szakralizmushoz is. Szép példája ennek a nagypénteki dolog tilalmat indokló hiedelem: „...régebben nagypénteken földdel sem dolgoztak (hogy ne háborítsák a halott Krisztus nyugalmát)...”; az azon a napon érvényes mosási tilalomról pedig a következőket jegyezte le a gyűjtő: „Mosni nem szabad. Azt mondták, hogy egy asszony kimosott, oszt kiöntötte a szappanyos vizet és azon csúszott el az Úr Jézus, miközött a keresztet.” A szerző legendarzerű „apokrif” történeteknek nevezi az ilyen folklóralkotásokat. S a népi táplálkozással és az ünnepi étrenddel kapcsolatban is szép mozzanatra lett: „Halat köll enni Krisztus sebe(j)inek emlékre. Legjobban csukát. Ha nem hiszed, nézd meg, a fejibe vannak a balta, a harapófog meg a szögek, amivel fölfeszítették az Úr Jézust. Csontok. Meg lehet nézni.” Archaikus népi imádságainak állandó motívumai ezek az arma Christi-eszközök.

Szép tavaszi szokás volt a pünkösdölés, vagy miként azt vidékünkön másutt is nevezik, a *mimi-mamázás*, amelynek, Csorba Béla szerint „valószínűleg köze lehetett egykor a ... termékenység-mágiához is”. Ugyanígy általánosan elterjedt szokás volt, néhol maig is él, a májusfa, májfa állítása.

A karácsonyt megelőző szenteste, bövedeste, karácsony szenvedje (több elnevezése él a vajdasági magyarok között is) számtalan hagyományos szokás ideje. A karácsonyesti vacsora is sok szokásalelem őrzője. „A karácsony böjti vacsorából (újában ebédből) szokás volt az állatoknak is juttatni. Néhol a háziállatoknak külön tányért tettek az asztalra, s abba minden böjti ételből került egy falat. A karácsonyböjti étkeknek, de az ételmaradéknak is varázserőt tulajdonítottak. Úgy vélték, ezzel biztosítható a háziállatok egészsége. A morzsát, fokhagyma maradékát, dióhéjat, lehullott mákos tésztát összegyűjtötték és megőrizték. Ezt hívták *karácsonyi morzsának*. Volt aki az istállóajtó fölé tartotta, mert úgy vélte, ezzel távol tarthatja a boszorkányokat. Mások beteg állatok gyógyító célú füstölésére, etetésére használták.”

Közvetlenül a népi vallásosság tárgykörébe tartozó tanulmány a *Tekiai búcsújárók* című, amelyben a Vajdaságban még nem eléggé kutatott szakrális néphagyomány temerini változatáról ad jelentést a kutató. A Fruška gora-hegy Pétervárad fölötti, Karlócházhoz is közeli szerémségi Mária-kegyhely Havas Boldogasszony-temploma „a temerinek igazi búcsújáróhelye...”, ahová minden évben legalább egyszer elzarándokoltak”, ugyanis földrajzilag ez a kegyhely van legközelebb Temerinhez. Az ottani templomban a római Santa Maria Maggiore-kápolna Fekete Madonna kegyképének másolata díszíti az oltárt. A kegyképet valószínűleg az itt 1693 óta kolostorral rendelkező

jezsuiták hozták. A kép törökellenes segítségnyújtó hatása Savoyai Jenőnek a XVIII. század eleji bácskai és szerémségi hadjárata után vált ismertté. A tanulmány a történelmi bevezető után a temerinek búcsúlatogatási alkalmait (a Szent Anna-napi kisbúcsú, esetleg asszonybúcsú, és a Havi Boldogasszony-napi nagybúcsú) tárgyalja. Fontos adalék ez is a vajdasági Szent Anna-kultusz, a szülő anyák védőszentje tiszteletének kutatásához. A tekiai kegyhelyen lévő szentkút vizét szentelményként használták a temerini családok. Az ott álló szent fa (ilyen nincs minden kegyhelyen, s a délszláv vallásos néphagyományban ennek párhuzama a szakrális táj *zapisnak* nevezett szent fája) meglátogatása jelezte a zarándokok búcsúzását a kegyhelytől. Csorba Béla közöl egy a XIX. század hetvenes éveiből származó s egy temerini kéziratos énekeskönyvben meglett éneket is, amely a szent fa tiszteletét örökíti meg. Az adatközlők szerint „Valamikő ott fagyasztotta még a Szűz Mária a törököket. Gyönyörű szép idő vót, és a szultán ára mént. Vót ottan egy nagy fa, oszt abba belerúgattott, abba a nagy fába. Osztt Szűz Mária valamikő ott vót Jézussá anná (ja) fáná. Osztt akkó megharagudott az Úristen rája, és fnyös nappal, augusztus ötödikén ojan hideg lett, hogy megfagytak a törökök az alatt a fa alatt. S annak a fának a levele ojan szép levél volt, oszt minden levélén megvót, ahogy belerúgattott a szultány. A Szűz Máriának a képe is benne vót a levélbe, még a patkó is.”

A fogadalmi vallási ünnepek körébe tartozik az Illés-napi ünnepség és dologtilalom Temerinben, amely talán a múlt század ötvenes éveiben alakult ki, s valamilyen természeti katasztrófa (szárazság, szélvihar, jégeső, dögvész) többszöri előfordulása válthatta ki. Csorba Bélának sikerült még meglesnie a névnapját kereső Illés hiedelemmondájának nyomait is Temerinben, s a komparatív folklorisztika segítségével megtalálta ennek szerb vidékeken élő párhuzamait is. A szerző szól a névnaphoz fűződő többi magyar (római katolikus és görög katolikus) és délszláv hagyományról is, melyek a nyár közepének fontos eseményeiként maradtak meg az emlékezetben. A könyvben közölt tanulmányok között igen rangos hely illeti meg ezt az írást.

Csorba Béla új könyvének harmadik részében hiedelmekről, mondákról, mesékről és egyéb folklorkötésekről szól, melyek mind – mind e település hagyományos kultúrájáról kialakuló egyre árnyaltabb kép mozaikkockái. (Cnesa Kiadó, Kanizsa, 1997.)

Silling István

Körmend oktatástörténete

Helyismereti kutatóktól többször hallani elismerő szavakat a körmendi kollégákról, kiadványokról. A kötet, amelyet Stipkovits Ferenc szerkesztett, a város oktatása 500 éves múltjának adja keresztmetszetét. Ennek a fontos ágazatnak a fejlődése magán viselte a történelmi események hatásait. A XVIII–XIX. században kapott lendületet

az oktatásügy, köszönve a Batthyány család hatásos segítségének.

A vaskos kötet több szerző munkájából áll össze. Az első részt, amely a kezdetektől 1848-ig terjedő időszakot elemzi, Tóth István György írta. *Kövési László* az 1848 és 1885 közötti történeteket foglalja össze. Ezt követően a ma is létező iskolák múltjával és jelenével ismerkedhetünk meg külön – külön is, más – más szerző tollából. A kötet végén a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem kihelyezett tagozataként 1960 és 1979 között működött Körmendi Mezőgazdasági Gépészeti Kar történetét foglalja össze *Nagyházi Sándor*. Az egy-egy iskola történetével foglalkozó részt bőséges képanyag teszi teljessé. A kötet a téma történetének megírása mellett kitűnő adattárnak is bizonyul, mivel megtalálhatók a pedagógusok névsorai, az adott iskola névváltozatának felsorolása stb.

Fontos és útmutató kiadvány ez. Reméljük, Vas megye más településeinek hasonló tematikájú kötetéről is hírt adhatunk. (Körmend, 1996.)

Győre Géza

HÁLA JÓZSEF:

Ásványok, kőzetek, hagyományok

Földrajz és néprajz: több területen érintkező tudomány. Mindkettő foglalkozik táj – ember sokoldalú kapcsolatával. Ma az antropológiai irányzatok csoportjába sorolnánk ezeket a kutatásokat. De tudjuk, hogy a magyar néprajztudományban ez az „antropogeográfiai” vonal régóta létezik. Az utóbbi évtizedekben következetesen Hála József munkáiban tapasztalhatjuk ezt az irányt. (Korábbi munkáit bemutattam már a Honismeret 1989/5. számának mellékletében: Hála József földtani – néprajzi tanulmányai címmel; illetve: Neogene Mineral Resources in the Carpathian Basin... Ed. by J. Hála. Ethnographia, 1990: 350 – 351. old.) Most egy tanulmánykötetet vehetünk kézbe: jórészt korábbi tizenöt és két újabb, először itt megjelenő írással.

Hála írásában elsősorban a felfedezés vágya, izgalma ragad meg. Sokszor olyan témákat mutat be, amelyekről nem is tudtunk, vagy már elfeledtük. Minden írásból előtűnik a biztos helyismeret, a „nyomozó etnográfus” alakja, a mindenkor tudományos pontosság mellett olykor a szociográfus hajlama. Művelődéstörténeti minidokumentumokat, kismonográfiákat tár elénk; s ebből következik az „ahá”-élmény, pl. a „honti óriás lépések” kapcsán bizony óhatatlanul is eszünkbe jutnak Dániken huszadik század végi történetei.

Mi mindenről van szó? Az első tematikus fejezetben a „kő”-témákról olvashatunk: kőbányászati, útépitőkö-készítés (kővágó: *ricer*), kőtörés, kövezés, malomkő-készítés, kőfaragás. A „kövel élés”, vagyis a kő bányászatával és felhasználásával kapcsolatban nagyon fontos művelődéstörténeti vonatkozásokat is megtudhatunk. Például azt, hogy Pesten a XIX. század első felében

kezdtek el kockakövel borítani az utcákat. Eleinte homorú, később domború utcaburkolatot alakítottak ki; a szegélyköveket pedig a kiegyezés után megindult „utakövezési láz” során alkalmazták először (s azóta is folyamatosan). A kiskockaköburkolatot 1885-ben Németországban alkalmazták először; a lelkes megfigyelők pedig már 1903-ban Szekszárdon hasonlóképpen köveztek. Az első aszfaltjárda 1864-ben készült Pesten. E kötetből tudtam meg végre, igaz, csak utalásszerűen, hogy kik is azok az *utkaparók*. (A kiegyezés utáni időszakban megindult jelentős útépítésekkel kezdtek el foglalkoztatni a közutak rendszeres fenntartására az útmestereket, *utkaparókat*.) Az *Útkaparó-ház* megjelöléssel régi térképeken rendszeresen találkozhatni.

A bagi kövezők (flasztrák _ Pflasterer) munkáját, életét, hagyományait különösen részletesen mutatja be a szerző. A változásvizsgálat szép dokumentuma: a 1970-es évektől Budapesten és más városokban a korábbi kockaköveket főlcsedték, főlválították más burkolattal; s a bagi kövezők így olcsón juthattak jó minőségű kőhöz, amellyel Bag utcáit burkolták; sőt az udvarok, autóbéjárók kövezésével dívatot teremtettek a környéken.

Különösen érdekes írás szól a katolászegi kőiparról. Itt már valóságos kőfaragó művészek is dolgoznak, akik saját házaikat kőszobrokkal, faragott kőoszlopokkal stb. díszítik egészen sajátos „kiskastély”-építészettel teremtve.

Olvashatunk a súrolásra használt *kőporról*, a tűzgújtás kellekeiről (acél, kova, tapló). Tudós és nem tudós fantáziáját elindíthatják az erdélyi gömbkövekről (*gömbölyegkő, forogmány, kőgombóc*), a *kőbe zárt nyomokról* („honti óriás lépések”), a barlangi állattartásról írottak. (A „kövekről” persze annyi rejtély van még: pl. a búkkaljai *kaplárkövek*..., de ezekről e könyvben nincs szó.) Pontos és izgalmas dokumentumok olvashatók a barlangi képződmények (pl. *cseppkő*) felhasználásáról, a *hegyitej* (mészkeőbarlangokban előforduló fehér kalcit), a *ti-hányi kecskekörnök* (Nagybaconban *báránykörnök*) népi gyógyászati, vagy az erdélyi *sós víz* (*vízszó*) mindennapi felhasználásáról; illetve egy hangulatosnak is nevezhető (művelődés)történeti-néprajzi leírás a Zánka mellett volt egykori Vérvút nevű paraszti fürdőről. A szerző sokoldalúságát mutatja az utolsó tanulmány: a honti – csitári Kutyika „csodaforrás” búcsújáróhelyének leírása.

Gazdag a tanulmányok nyelvi, különösen táj- és szaknyelvi (illetve: táji szaknyelvi) anyaga. Egyes helyeken még a nagyon alaposan szerkesztett Új Magyar Tájszótár adatait is helyesbíti: „A *forogvány*, a *forogván* és a *forogmány* szavakat... rosszul értelmezték. A ‘gömbkő’ jelentése... nem közölték, hanem... kétféle földtani képződményt összevontak ‘gömb alakú homokkőcsomó’ jelentéssel”.

És most az olvasás közbeni gondolataimról. Mi is az a „macskakő”? – tettem föl magamnak a kérdést úgy a 100. oldal táján. A kicsi és a nagy kockakő. Aztán emlékszem, hogy még a hatvanas – hetvenes években is voltak sárgaszínű simára csiszolt keramikő-burkolatok Budapesten; esőben akár jégpályaként is szolgálhattak volna. Nyilván a csúszásveszély miatt váltották fel őket: a legtöbb

helyen egyszerűen aszfaltot öntöttek erre a nagyon szép burkolatra. A kőtípusok bemutatása nyilván mintaszerű, de a kőtípusok „naiv”, népi terminológiáját külön kiadványban tervezni közre-adni a szerző.

Nem szól Hála József a legújabb kődivatról: a városokban, éppen a városvédek figyelemzésére a sétálóövezetekben tér vissza a kőburkolat – részben a macskakő és a keramit is; de már nem csak sárga, hanem zöld, piros színekben is. (Amszterdam járdái és utcái szinte teljes egészében díszkővel vannak burkolva.) A kő ugyanis nem zárja el a talaj levegőzését; főlcsedni, átrakni is könnyebb. Budapesten 1994-től kezdődően az autóbúsmegállók (autóbúsmegállók) is díszkőburkolattal látják el. De a *díszkő* a családi és hétfégi házak kertjeiben, parkjaiban is egyre inkább divatozik. Tehát újabb „kőkultúra” van kialakulóban. Hasonlítható ez a jelenség más régi anyagok, és hozzájuk kapcsolódó szakmák föléledéséhez (nádazás, paticsfal-készítés stb.).

A kőbányászokdázshoz sok technikátörténeti kuriózum is kapcsolódik. A Márianosztra melletti Csák-hegyi kőbányához Szobról *kisvasút* épült. A kisvasúttól fel a bányáig pedig *sikló*. A vizet szel-malom segítségével juttatták föl. Ezekről röviden ír a szerző. De nagyon izgalmas lenne továbbiakat is tudni róluk. (Kő- és faszállításra Erdélyben is épült sikló; a kisvasutakról, köztük a szobiról pedig leginkább a turistáiról, köztük is Pápa Miklós gyűjtött össze gazdag anyagot: pl. dr. Pápa Miklós: *Kisvasutak*. In: A KPVDSZ Vörös Meteor Természettudományi Egyesület Évkönyve, 1975. 81 – 154. old.) A szobi kisvasút tudomásom szerint ma is megvan.

A tanulmányok témái számos helyen érintkeznek hétköznapijainkkal: hiszen a járdák, az utak, a tűzgújtás, az edénytisztítás, a fürdőzés...; illetve a munkába eljárás, a családtól való elszakadás (ingázás), a távoli idegenben való (meg)élés, a munkakeresés, a munkanélküliség...; vagy a természeti „titkok” megfjtésének, magyarázatának antropológiai vágya stb. mind – mind a mindennapi tapasztalataink, gondjaink, kultúránk részét jelentik. Hála József tanulmányaiból egy régi, letűnt, illetve megváltozó világ mozaikjait rakosgathatjuk össze. Tanulmányait így össze-gyűjtve olvasva e kulturális kép összetett, mégis talán eképp összegezhető a rezecens áttekin-tésben: emberi (emberközeli), életközeli világ, tapasztalat; a súlyos gazdasági – társadalmi változásokra, kö-rülményekre érzékenyen, gyorsan, a megmaradás ösztönös törvényével válaszoló ember és közösségi csoportok helytállása, példamutatása. E tartás és válaszolóképesség ma mintha csökkenne; az emberek várnak és elvárnak. Bízom abban, ha valaki ilyen „emberközeli” néprajzi dokumentumokat olvas, saját korát, életét is jobban megérti. A hagyomány feltárása, ismerete és átadása tehát társadalmi hatású és hasznosságú lehet; s a magyar néprajz hagyományaitól követ-kezően a leg-többször az is. Történeti és néprajzi dolgozatok. MTA Néprajzi Kutatóintézet. (Élet-mód és tradíció 7. Budapest, 1995. 400 old.)

Baldás Géza

KARDOS LÁSZLÓ:

Tiszaigaz

1949 nyarának elején, amikor Tiszafüredről gyalog közeledtünk Tiszaigazhoz (akkor Heves, később Szolnok megye) két fiatal munkatársammal: Vincze Istvánnal és Keszegh Istvánnal, hogy átfogó néprajzi gyűjtést indítsunk, nem is sejtettem, hogy annak eredményét csak negyvennyolc év múlva vehetem a kezembe, az *Egy tisztántúli falu életrajza 1744–1944.* alcímet viselő kötetet. Köszönet a megjelentetésért mindazoknak, akik annak érdekében kicsit vagy nagyot tettek, jószívvel segítettek.

Mivel szerzője és megindítója voltam ennek a vállalkozásnak, kötelességem megemlíteni és rögzíteni azoknak a nevét, akik ebben résztvettek. Sok tudással és szorgalommal rögzítették az adatokat, készítették a fényképeket, rajzokat. Különös kegyelettel és hálával gondolok azokra, akik már eltávoztak 'a mindenélők útján'. Köszönöm áldozatos munkájukat, mely a kötetet jobbra, maradandóbbá és példamutatóvá tette. Barabás Jenő, Csikós Tóth András, Diószegi Vilmos, Fél Edit, Kardos László, Kesz Mária, Molnár Balázs, Soós Imre, Szendrey Ákos, Szolnoky Lajos, Takács Lajos, Vincze István már elmentek a minden élők útján. Tudom, hogy úgy illenék: néhány mondattal méltassam munkásságukat, de ez lehetetlen, mert valamennyiük mögött általánosan ismert hatalmas életmű áll, a magyar néprajztudomány kiemelkedő egyéniségei. Barátsággal és szeretettel üdvözlöm mindazokat, akik még ma is tudománysszakunk kiváló művelői és akik most kézbevehetik az impozáns kötetet. Bakó Ferenc, Balassa Iván, Csilléry Klára, Erdész Sándor, Halmos István, Hofer Tamás, Katona Imre, Keszegh István, Morvay Judit, Solymos Ede.

Sokszor idézik a latin közmondást: *Habent sua fata libelli!* A könyveknek valóban történetük van; ez esetben csaknem félévszázados események is tükröződnek benne. 1948-ban nevezték ki a Néprajzi Múzeum Magyar Osztályának vezetőjévé és komor idők jelentkeztek. Ott lebegett az első koncepció per (Magyar Közösség) árnyéka a múzeum felett; a racionalizálás során elengedésekre került sor, másokat vidékre helyeztek, a többi párt helyét egyetlen egy foglalta el: a Mindszenty-per már lezajlott, a Rajké készülődött; a néprajz, nemzeti tudomány lévén, egyre jobban háttérbe szorult, a Magyar Tudományos Akadémia mellett vagy inkább felett a Tudományos Tanács őrkdött; feloszlatták a Népi Kollégiumok Országos Szövetségét. Kardos László először a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, majd az utcára került; ezután az Iparművészeti Múzeumba, ahonnan átkértük a Néprajzi Múzeumba; feloszlatták a Néprajztudományi Intézetet, de a néprajz a nyelv- és történettudománnyal ellentétben nem kapott tudományos kutató intézetet; Ortutay Gyulát menesztették a kultuszminiszerségből, pedig egyszerűen tudott segíteni; a tudományok közül a szociológia egészen háttérbe szorult. Még az is felmerült, hogy a Néprajzi Múzeumot beosztják a Magyar Nemzeti Múzeum osztályai közé. Mindezek a veszélyek láttán, úgy éreztük, hogy valami

olyasmit kell kezdeményeznünk, ami az új rendben is igazolja szükségességünket. Sok és hosszú tanakodás után ilyenek ítéltünk egy falumonográfiát. E munkából kiálltunk kívántunk rendezni (megnyílt 1950. december 16-án) és könyvet akartunk írni. A Néprajzi Múzeum Magyar Osztályának munkatársai ennek szervezésével engem bíztak meg. Rajtuk kívül néhány egyetemi hallgatót, egy külső munkatársat és egy levéltáros történelészt is bevontam a munkába.

A gyűjtés megindulása után kineveztek főigazgatónak, rá nem sokkal behívtak átképzésre a Néphadseregbe (a háborúban a 27. Székely Gyalogezredben hadapródormesterként szolgáltam). Mivel leszerelésemet itthonról sem szorgalmazták, másrészt a zászólalajamnál jól jött olyan valaki, aki a kiképzési tervet el tudja készíteni, kétszerannyi időt szolgáltam, mint amennyire behívtak. 1950 nyarán kerültem elő a Bakonyból, de a monográfia munkálatainak haladni kellett és a pártszervezet ennek irányításával Kardos Lászlót bízta meg. Ezzel magam is egyetértettem. Sokat jártam utána, hogy az Akadémiai Kiadó megkösse a szerződést, hiszen a kézirat teljesen elkészült és azt át is adtuk. Kardos személye lehetett az oka, hogy a munkálatok nem indultak meg. Hiszen vele kapcsolatban a legkisebb fizetésemeléshez is a Művelődési Minisztériumon keresztül a Pártközpont engedélyét kellett kérni. Ennek ellenére sikerült először osztályvezetőnek, majd tudományos titkárnak előléptetni. Mindez azonban nem használt és bár Kardos állandóan dolgozott a kézíraton, kénytelen voltam nyomtatásban is megállapítani: „...a munkaközösség dolgozóit családossal tölti el az a tény, hogy különböző okok miatt a monográfia a mai napig nem jelent meg” (Ethnographia 1955. 512. old.).

1955 végén úgy éreztem, hogy nem tudom tovább vezetni a Néprajzi Múzeumot s ezért lemondtam annak főigazgatóságáról és rövidesen, mint a Sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatója folytattam munkásságomat (1956–1961). Kardos László a forradalom és szabadságharc leverése után hosszú időre börtönbe került. Szabadulása után jó ideig nem foglalkozhatott a kiadás gondolatával, majd korai halála – úgy látszott – végérvényesen megakadályozza a monográfia megjelentetését. Szerencsére nem így történt. Felesége Pogány Mária mindent elkövetett, hogy a kötet napvilágot lásson és ebben magam is igyekeztem segíteni. Egy kísérlet az Akadémiai Kiadónál az 1980-as évek végén már közel került a megvalósuláshoz. Az előszót Kesz Mária írta, magam pedig az egész kéziratot lektoráltam. Miért, miért nem, a megjelentetés mégsem sikerült, pedig akkor még a mellékletek is mind előkerültek.

A sajtó alá rendező Pogány Mária azonban nem nyugodott bele, hanem megteremtette a kiadás anyagi alapjait, megfelelő kiadót kerített, akit külön köszönet illet (dr. Salné Lengyel Mária), hogy a „Tiszaigazi Monográfia” csaknem félévszázados hánnyódás után megjelenhetett. Ilyen volt egy könyv története Magyarországon a XX. század második felében. (Bp. 1997.)

Balassa Iván

LAJOS ÁRPÁD:

A magyar nép játéakai

Talán nem megszokott egy régi mű új kiadásáról ismertetőt írni, ám Lajos Árpád: *A magyar nép játéakai* című, eredetileg 1940-ben megjelent könyvének reprint kiadásával a Honismeret hasábjain kivételt lehet tenni. Részben azért, mert az 1976-ban elhunyt szerző maga is egyik jeles személyisége volt a néprajzi-honismereti munkának és mozgalomnak, részben mert könyve mára már könyvtárakban is nehezen hozzáférhető, részben pedig azért, mert az általa közreadott gyermekjáték gyűjteménynek ma is szerepe lehet az iskolai oktató – nevelő munkában, akár a Nemzeti Alap Tantervhez illesztve.

Lajos Árpád 1911-ben született – mesterségük révén francia földre került szülők gyermekeként – Párizsban. Tanulmányait, a család hazatérte után Miskolcon, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte. Itt kötelezte el magát egy életre a néprajz mellett, rövid ideig tanársegédként tevékenykedett a magyar etnográfia meghatározó személyisége, Györffy István munkatársaként. 1938-ban visszatért Miskolcra: előbb tanárként működött, majd 1952-től a Herman Ottó Múzeum néprajzos munkatársa lett, ahol nyugalomba vonulásáig dolgozott.

Kutatásainak homlokterében mindig is a gyermekjátékok álltak. Bizonyára igazuk van az őt méltató egykori munkatársaknak, pályatársaknak és a záró tanulmány szerzőjének, hogy Lajos Árpád személyisége eleve meghatározta tudományos vizsgálatainak témakörét is: a gyermekjátékok, a táncos-dalos szokásalkalmak, a társasmunkák folklorisztikai kérdései és a népi díszítőművészet problematikája állt hozzá a legközelebb. Gyalog és kerékpáron bejárta az egész országot. Néprajzusként a hagyományos műveltség azon területeit ismerte és művelte leginkább, amelyek bizonyos elemeit átmenthetőknek, továbbélhetőnek vélte az újabb generációk számára is, amelyeknek a mai közösségekben is formáló ereje lehet. A róla megemlékezők mind hangsúlyozzák, hogy Lajos Árpád legalább annyira volt pedagógus és nép-

művelő, mint néprajzkutató, aki a tudását jórészt fejben hordta, s előadásait sokszor kísérte – színesítette dallal, akár táncsal, eljátszotta maga is a bemutatandó anyagot. Mindez érződik írásain is, s áthatja itt bemutatandó könyvének anyagát.

Mint a kötet értékelő, záró tanulmányát író Kriston Vizi József megfogalmazta, Lajos Árpád gyermekjáték könyvéhez a két világháború közötti Magyarország 15 vármegyéjének 55 településéről gyűjtött anyagot. Bár későbbi tevékenysége elsősorban Borsodhoz fűzte, első nagy munkája még tágabb horizontot vizsgál, s nem véletlen, hogy a Franklin Társulat *Magyarságismeret* című sorozatában kapott helyet a kötet. A nógrádi palócság, a matyók, a tolnai és a kalocsai Sárköz mellett szép számmal szerepelnek a kötetben a Galga mente hagyományörző közösségeinek dalos, mozgásos gyermekjátékai is (Galgamácsa, Verseg, Kartal stb.).

A kötet, ami tipológiai próbálkozás is volt, hét nagy csoportba rendezve adja közre anyagát, ám egészében annak organikus egységét, funkcionális rendjét hangsúlyozza. Későbbi munkái igazolják 1940-ben megjelent könyvének azt a tudatosságát, ahogy a 6 – 12 éves gyermekek legfontosabb tevékenységét kereste meg a játékokban, utalva a gyermeki játékkultúra eredeti funkciójára. A kötet valódi célját a kiadó 1940-ben pontosan megfogalmazta: „Valóságos kincsbánya ez a játékgyűjtemény, nélkülözhetetlen mindenki számára, aki az ifjúsággal foglalkozik. Elsősorban nem tudományos használatra, hanem a nagyközönség számára készült ez a könyv, ezért előadása is könnyed, tudóskodástól mentes.”

Úgy vélem, a könyv mostani, új kiadása lehetővé teszi, hogy ezek a régi játékok, ha igény van rájuk, elérhetők legyenek. Haszonnal forgathatják a kötetet az óvodai és az általános iskolai alsó tagozat nevelő munkájában. Segíti a munka értelmezését Kriston Vizi József értő tanulmánya, további eligazodást tesz lehetővé az általa közölt játék-bibliográfia, ami az 1940 – 1970 közötti népi gyermekjáték-irodalom legfontosabb eredményeit adja közre. (Herman Ottó Múzeum. Miskolc, 1997.)

Viszóczy Ilona

Honismereti bibliográfia

Ágoston István: Rákóczi néphagyományok Ónodon. Kiadja az Önkormányzat. Ónod 1997. 32 old.

Árpád-kori oklevelek. Főszerk: Györffy György. Balassi Könyvkiadó. Bp. 1997. 160 old. – Ötven Árpád-kori oklevél hasonmás kiadása Györffy György magyar nyelvű tanulmányával.

Baffi Balázs Tibor: Nyárasd. *Honismereti kiskönyvtár* 88. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Balassagyarmati Honismereti Híradó. Kiadja a Madách Imre Városi Könyvtár. 1995. 143 old. – A tartalomról: *Gálfalvi Zsolt:* Madách ünnepség, 1996., *Kerényi Ferenc:* Veres Pálné, Mikszáth Kálmán, Szontagh Pál kiállítás, *Praznovszky Mihály:* Szontagh Pál és a Szontaghok, *Oroszlányi Mészáros Ágnes:* Veres Pálné, *Praznovszky Mihály:* „A szellemi Himalája pont” – Bérczy Károlyról, *Oroszlányi Mészáros Ágnes:* A Bérczy Károly emlékkiállítás megnyitóját, *Hausel Sándor:* A Balassagyarmati Állami Tanító- és Tanítóképző, *Kovalcsik András:* Három magyar író (Tormay Cecile, Molnár Gizella, Megyeri Sári) és Balassagyarmat, *Novák Zoltán:* Huszár Aladár élete, *Tyekvicska Árpád:* Pálincás-Pallavicini Antal a bíboros és a katoná, *A. Varga László:* Emlékeim Leblancné Kelemen Máriaáról.

Balassagyarmati Honismereti Híradó. Kiadja a Madách Imre Városi Könyvtár. 1996. 152 old. – A tartalomról: *Tarján Tamás:* Megjegyzések Az ember tragédiája előadástörténetéhez, *Horváth Józsefné Tóth Borbála:* Vidéki lét vagy kontempláció, mint a megismerés és szellemi kiteljesedés csúcsménye Madách művészetében, *R. Várkonyi Ágnes:* Balassagyarmat a történelemben, *Pálmai Béla:* A végvármezővárostól a városig – Balassagyarmat polgári fejlődése az újkorban (1552–1870), *Hausel Sándor:* A balassagyarmati görögkeleti közösség létrejötte, virágzása és hanyatlása, *Pallós Lajos:* Papírpénzgyártás a Habsburg Monarchiában, *Kolczonay Katalin:* Jobbágy Károly 75 éves, *Kovalcsik András:* Száz éve halt meg Reményi Károly, *Vojtkó István:* Mozaikok a 175 éve született Csalomjai Pajor István életművéhez, *Reiter László:* A balassagyarmati ipartestület tagsága a századfordulón, *Vojtkó István:* id. Vojtkó István balassagyarmati amatőr helytörténész munkássága.

Balassagyarmati Honismereti Híradó. Kiadja a Madách Imre Városi Könyvtár. 1997. 82 old. – A tartalomról: A Mikszáth Kálmán Társaság díszkönyvének: *Ady Endre:* A legiróbb író, *Juhász Ferenc:* Bikapók – Mikszáth Kálmánról, *Mikszáth Kálmán* jubileum beszédje; Mikszáth-könyvek bemutatója: *Kerényi Ferenc:* A Noszty fiú esete Tóth Marival, *Praznovszky Mihály:* Az öreg barát utasai, *Kratochvíl Mimi:* Réti Zoltán: Mikszáth-akvarellek; *Kozák László:* Az első Mikszáth-bélyeg ünnepélyes forgalomba hozatala; Mikszáth-konferencia, Nagykürtös: *Praznovszky Mihály:* Hogyan lett Szklá-

bonyából Mikszáthfalva?, *Kovács Anna:* Az 1910-es Mikszáth-jubileum nógrádi eseményei, *Gál Fruzsina:* A táj és az ember kapcsolata Mikszáth Kálmán Szent Péter esernyője című regényében, *Füzesi András:* Hiedelmek és babonák Mikszáth Kálmán műveiben.

Balás Gábor dr. (szerk): Székelyek útja a hargitai tájról. Kiadja a Közlekedési Dokumentációs Kft. 1997. 176 old. – *Dr. Balás Gábor:* Néhány bevezető szó a székelyekről; *Balás Elek (1883–1951)* önéletrajza; *Balás Elek:* Gyergyai életképek, *Orosz Teréz:* Gyergyai székelyek útja Börvelyen át, *Ferencz Vilmos:* Gyergyóremetéről Budapest tájára, *Uő:* Dunavarsányi székely családok letelepedése; *Uő:* Utószó – 50 év után a Csiksomlyói Máriaúthoz; A szárhegyi Ferenc-rendi templom és zárda története; *Csergő Magdolna:* A zárda volt népfőiskolájának története.

Balázs Ferenc Emlékkönyv. *Népfőiskolai Füzetek.* Kiadja az EMKE. Kolozsvár, 1997. 60 old. – A tartalomról: *Balázs Ferenc:* Hitvallás, *Papp Annamária:* Balázs Ferenc-emléknep Kolozsváron, *Makkay József:* Élő emlékeztet Mészkon, *dr. Rezi Elek:* Balázs Ferenc teológiája, *Balázs Ferenc:* Mégsem szeretném, *Güzs Ferenc:* Egy falumetűs küldetés, *Balázs Ferenc:* A szépség és a mélység meséje; *Balázs Ferenc:* Sötét utcák meséje, *Kezseg Vilmos:* Balázs Ferenc Aranyosszék emlékeztetésében, *Balázs Ferenc:* A toll meséje, *Vallasek Júlia:* Balázs Ferenc indiai levelei menyasszonyához, *Cseke Péter:* Balázs Ferenc világtávlatot átfogó művészeti tekintete, *Balázs Ferenc:* Teherhordani jók, *Balogh Ferenc:* A mészárosi unitárius templom építéstartörténeti értéke, *Balázs Ferenc:* A szépség és a mélység meséje; A Balázs család levelesládájából; *Balázs Ferenc:* Búcsúszó és köszöntés.

Balázs Klára – Hrbáčekné Noszek Magdaléna: Nagymácséd. *Honismereti Kiskönyvtár* 31. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Bartalos Erzsébet – dr. Szénássy Árpád: Alistál. *Honismereti kiskönyvtár* 49. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1996. 16 old.

Berecz András: Bú hozza, kedve hordozza. *Magon nőit énekesek iskolája* 1. Jel-Kiadó. Bp. 1997. 252 old. – Vallomások, párbeszéd a hagyományos dalolásról, éneklésről. bepillantás a népdalt ma is hagyományhűen, eredeti formájában őrző falusi nőtől, énekesek életéből.

Bertényi Iván: Szent István és öröksége. *Tudomány-Egyetem.* Kulturtrade Kiadó. Bp. 1997. 213 old.

Bihari Diéta I. Bihari Dolgozatok 10. A Bihari Múzeum Közleményei. Szerk.: *Matolcsi Lajos.* Berettyóújfalva, 1996. 98 old. – *Matolcsi Lajos:* Bevezető és köszöntő, *Szilaj Pál:* Megnyitó, *Süli-Zakar István:* Bihar – Tájak és települések, *Orosz István:* Nemzetiség és gazdaság Bihar megyében a XVIII–XIX. szd-ban, *Balassa Iván:* A Sárrét korai története és kutatásának lehetőségei, *Varga Gyula:*

Vázlatkép bihari kiváltságolt települések agrár-néprajzáról, *Dankó Imre*: A bihari vásáröv története, mai helyzete, *Karacs Zsigmond*: Bihari kutatások a helytörténelem szemével, *Bakó Endre*: Bihari írók, bihari irodalom, *Gazdag István*: Bihari népiszkolák a XVIII. szd. végén, *Molnár Ambrus*: Adatik Bihar vármegye művelődéstörténetéhez, *Ujváry Zoltán*: Bihar történeti mondái, *Orosz István*: Zárszók.

Botlik József: Hármaskereszt alatt. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó. Bp. 1997. 335 old. – Görög katolikusok a Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997).

Chládeková, Valéria: Érsekújvár – A főté. *Honismereti Kiskönyvtár* 97. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Csorba Csaba: Árpád népe. *Tudomány-Egyetem. Kulturtrade* Kiadó. Bp. 1997. 193 old.

Danis, Frantiek: ahy – Ipolyság. KT Kiadó. Révkomárom 1997. 63 old. – A város rövid, két-nyelvű helyismereti kalauza.

Demény István Pál: A magyar szóbeli hősi epika. Pallas-Akadémiai Könyvkiadó. Csíkszereda, 1997. 337 old.

Dobosi József: Naszvad, az én falum. KT Kiadó, Révkomárom, 1997. 80 old. – A település hagyományos népeletéből és újabbskori jelenségeiről.

Dobány Zoltán: A taktaközi települések földrajza a XVIII. szd. közepétől 1945-ig. *Történeti földrajzi tanulmányok* 3. Kiadja a Bessenyei György Tanárképző Főiskola. Nyíregyháza, 1995. 43 old.

Dóka Klára: Egyházi birtokok Magyarországon a XVIII-XIX. szd.-ban. *METEM Könyvek* 10. Kiadja a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Bp. 1997. 463 old.

Duna évkönyv. Szerk.: Czako Gábor. Kiadja a Duna Televízió. Bp. 1997. 280 old. – A tartalomról: „A Duna Televízió úgy indult el, hogy semmije sem volt, a szándékon kívül” – Az első öt év – interjú Sára Sándorral, *Papp László*: Szívében él a nemzet, *Tóth László*: Magyar sziget Amerikában, *Nemeskürty István*: Hol tart a magyar társadalom?, *Fejtő Ferenc*: Új adatok 56-ról, Ötven éve telepítették Csehszlovákiába a felvidéki magyarokat, *Antall József*: A múlt üzenete, *Kosáry Domokos*: Az utolsó lovag (Antall Józsefről), *Domokos Géza*: Erdélyről jelen időben.

Elek György: Üdvözlét Karcagról! (Karcagi képeslapok 1897–1945). Karcag, 1997. 108 old.

Farkas István: Zseliz kulturális emlékei. *Honismereti Kiskönyvtár* 62. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom 1996. 32 old.

Fejtő Ferenc: Rekvem egy hajdanvolt birodalomért. Circus Maximus. Bp. 1997. 450 old. – Ausztria–Magyarország szétbomlása.

Fellinger Károly: Jókai. *Honismereti Kiskönyvtár* 83. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Ferenczy István: Ordások tépte tájon. *Kronika Könyvek*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997. 135 old. – Magyar sorsok Csíksban, Gyimesben és Moldvában.

Gágyor József: Tallós – A lourdes-i barlang. *Honismereti Kiskönyvtár*, 92. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Gál Irma: Széptereimtől kaláká. Kiadja a Hargita Megyei Művelődési Felügyelősége Népi Alkotások Háza. Csíkszereda 1995. 230 old. és 30 kép. – A gyergyószárhegyi alkotótáborról.

Gál László-dr. Szénássy Árpád: Marcelháza és Kurtakeszi. *Honismereti Kiskönyvtár* 41. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Géczi Lajos: Nagymaros – kelet kapuja. *Honismereti Kiskönyvtár* 54. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Gölföl Jenő: A falu története a hozzáférhető írásos emlékek tükrében. *Jókai Helytörténeti Füzetek* 1. Kiadja az Önkormányzat. Jókai, 1994. 86 old.

Göncz László: Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig. Kiadja a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva, 1996. 120 old.

György Tibor: Krasznahorkaváralja. – Az Andrássy mauzóleum. *Honismereti Kiskönyvtár* 46. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Bp. 1997. 16 old.

Halász Péter: Szabófalva helynevei. *Magyar Névtani Dolgozatok* 143. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége. Bp. 1997. 32 old.

Hargita Kalendárium, 1998. Kiadja a Hargita Népe Kiadóvállalat. Csíkszereda, 1998. 216 old. – A tartalomról: *Egyed Ákos*: Csík, Gyergyó- és Ká-szonszék önvédelmi harca 1848 őszén, *Komán János*: Bodor Ferenc, Gábor Áron „testi-lelki jó barátja”, *Tófalvi Zoltán*: Sövidékiek az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban, *Bereczki Károly*: Hol vagytok székeltek? Erdélyt bíztam rátok..., *dr. Garda Dezső*: A földközösségtől a közbirtokossáig, *Hermann Gusztáv Mihály*: „A székelny nemzet leveleinek archívuma” – Egy mítosz keletkezése és valós alapjai, *Sütő András*: „Fiaim, csak énekeljétek!”, *Pál-Antal Sándor*: Az utcanévadás történetéből, *Vincze Gábor*: Az erdélyi magyar iparvállalatok és pénzintézetek sorsa a „magyarbarát” Groza-kormány idején (1945–1948), *Beke György*: Csángók gyöntatója, *Benkő Levente*: Magyar iskola a keleti végeken, *Tankó Gyula*: Gyimesi mozsikás-dinasztiák, *Mirk László*: A dúsgazdag históriája a székelnyföldi néphagyományban, *Tamás Lenke*: Jeles napok Székelnyvárságon, *Róth András Lajos*: Ugron Gábor (1847–1911), *Zepezsamer Jenő*: Mikszáth Kálmán a politikus Orbán Balázsról.

Hazanézó. A korondi Firtos Művelődési Egylet folyóirata. Korond, 1997. 2. 36 old. – A tartalomról: *Sófalvi András*: Nem épített várat a székelny?, *Ráduly János*: Rovásírásunk első, nyomtatásban megjelent emlékei, *Márton Béla*: Házi szappantözés a Sövidéken, *Józsa András*: Szováta határának kijelölése 1587-ben, *Gub Jenő*: A tyúk dicsérete, *Nagy Pál*: Tamási(Val) itthon, *Sipos Ferenc*: Amikor Tamási Áron haza akart költözni, *István Lajos*: Korond XX. szd-i zenei életéről, *Csiszár Alajos*: Reményik Sándor emlékezete, *Janitsék Jenő*: Korond belterületének helynevei.

Homonnay István: Nekem a világ közepe. Fejezetek Abaújszántó múltjából. Kiadja a Polgármesteri Hivatal. Abaújszántó, 1995. 320 old.

Horváth Ferenc: Csallóközkürt. *Honismereti Kiskönyvtár* 86. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Hőgye István: Zemplén Levéltára. Sátoraljaújhegy, 1996. 60 old.

A Jászkunság összefogása. Szerk: Bellon Tibor, Őrsi Julianna. Kiadja az Önkormányzat. Karcag, 1996. 205 old. – *Tabajdi Csaba:* A kun, a jász nem nemzetiség, hanem magatartás, Őrsi Julianna: A redempció szerepe a Jászkunság fejlődésében, *Uő:* A jászkun redempció gyakorlati megvalósulása és az azt segítő rendelkezések, *Bellon Tibor:* Gazdálkodás a Jászkun redempció után, *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Pénzügyigazgatás a Jászkun Kerület helyeiben 1745–1848, *Novák László:* Jászkunsági középületek arculata a XVIII–XX. szd-ban, *Bagi Gábor:* Vallási problémák és jellegzetességeik a Jászkun Kerületben a redempciótól a polgári forradalomig (1745–1848), *Pénovátz Antal:* Adalék a négy bácskai kun helység: Pácsér, Moravica, Feketics és Piros településtörténetéhez, *Szilágyi Miklós:* A nagykun öntudat, *Őrsi Julianna:* A Jászkunság összefogása – Krónika a redempció 250. évfordulójának megünnepléséről.

Karcagi Kalendárium. Szerk: Körmendi Lajos. Kiadja a Déryné Művelődési és Ifjúsági Központ. Karcag, 1997. 216 old. – A tartalomról: *Selmeczi László:* A honfoglalás előzményei, a honfoglalás és az államalapítás, *Bráda Tibor:* Szent István, *Torma József:* A sassal végzett vadászat hagyománya a közép-ázsiai népek folklorjában és a magyarok turulmadara, *Selmeczi Pál:* Újra lobog városunk országzászlaja *Rideg István:* Háromszázhusz éves az iskolán, *Varga Mihály:* Megbékélés nincs, csak békés egymás mellett élés (1956-ról), *H. Tóth Imre:* Egy régi teológus és orvos – Karcagról, *Elek György:* A karcagi templomépítés története, 1793–1799., *Karacs Zsigmond:* Lapok a Csató család történetéből, *Szerépi Nagy Attila:* Valamikor nevezetes karcagi kocsmákról meg csárdákról, *Őrsi Julianna:* Nagy-kunsági kincsek, *T. Bereczki Ildy:* Györfly István és a Nagykun Múzeum születése, *Dankó Imre:* Szűcs Sándor élete és nagy-kunsági kutatásai, *H. Tóth János:* Karcagi népdal, *Ókrisné Bartha Júlia:* A kumis, a kazakok nemzeti itala, *Hóvári János:* A közép-ázsiai térség geopolitikai és geokulturális sajátosságai, *Ókrisné Bartha Júlia:* Néprajzi jegyzetek Kazakisztánból.

Kincses Kalendárium, 1998. Főszerk: Annus József. Central Kft. Bp. 1998. 256 old. – A tartalomról: *Halász Péter:* A közeletiség iskolája – A honismereti mozgalmáról, *Pirityi Sándor:* Másfél év története másfél évszázad távlatából, *Lovass Illdikó:* Györfly István a néprajztudós, *Szijjártó Gabriella:* Sissy, a bajor vadrózsa, B.T.: Beszélgetés Sebő Ferencel a magyarországi tácházmozgalmról.

Király Lajos: Vőfélyversek a somogyi lakodalomban. Kiadja a Somogy megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár, 1997. 130 old.

Kovács Pál: A hatvan malom városa. Kiadja az Önkormányzat. Karcag, 1997. 152 old. – A karcagi malmok és a Hungária malom története.

Ködöböcz József: Árway József, a magyar népoktatástügy sárospataki apostola. Kiadja a Comenius Tanítóképző Főiskola, az Árva József

Gyakorló Általános Iskola és a szerző. Sárospatak, 1997. 250 old.

Lehoczky Alfréd: Várak, urak, háborúk: Bánvölgye és Hegyhátság a középkorban. Felsőmagyarország Kiadó. Miskolc, 1996.

Limes. Kiadja a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat. Tatabánya, 1997. 3. 174 old. – A tartalomról: *Hermann Róbert:* A magyar szabadságharc katonái esélyei, *Ságvári György:* Osztrák-magyar uniformis a Ferenc József-i korban, *Balla Tibor:* Muzulmán menekültek magyar kaszányákban az első Balkán háború idején, *Pollmann Ferenc:* A kaszinó affér: honatyák kontra tisztikar, *Hermann Antal* első világháborús visszaemlékezései (Közread: Pollmann Ferenc), *Horváth Csaba:* Komárom, a katonaváros 1920-1945 között, *Szabó Péter:* A magyar királyi 2. hadsereg csapattolvassága a Dornán, *Kovács István:* 1849 tavaszának Komáromja a szabadságharc lengyel katonáinak emlékirataiban. (Melléklet): *Gyüzi László:* Bánhida a reformkorban, *Fehér Katalin:* Népiskolák Magyarországon.

Magyar Kisebbség. Kolozsvár, 1997. 3-4.sz. 412 old. – A tartalomról: *Balázs Sándor:* A Bolyai Egyetem, *Demény Lajos:* Természetes nemzeti és anyanyelvi adottságunkból fakadó feladat, *Dolnik Erzsébet:* A szlovákiai magyar oktatási rendszer időszerű kérdései – 1997., *Faragó József:* A Bolyai-ügy 1997 tavaszán, *Garda Dezső:* Főiskola a Székelyföldön, *Horváth Andor:* Tanulások, menet közben, *Kányádi Sándor:* Legyen hazánk, ha már volt, *Kozma Tamás:* Magánegyetem, *Orosz Illdikó:* Esettanulmány a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola születéséről, *Sidó Zoltán:* Szlovákiai vészhelyzet, *Veress Károly:* Az egyetemépítés dilemmái, *Bíró Sándor:* A kolozsvári egyetem a román uralom alatt, *Dokumentumok a Bolyai Tudományegyetem életéből, Molnár Gusztáv:* Az erdélyi kérdés, *Ardany Lajos:* Magyarok a szerb-ju-goszláv Vajdaságban, 1944–1989, *Mák Ferenc:* Magyarok Horvátországban, *Mircsics Károly:* A vajdasági magyarok politikai önszerveződése és a magyar politikai pártok egymás közti harca a VMDK megalakulásától 1995-ig, *Sorbán Angela-Dobos Ferenc:* Szociológiai felmérés a határon túl élő magyar közösségek körében az asszimiláció folyamatairól – Erdély.

Marczell Béla: Naptár és néphagyomány. Csallóközi népszokások. *Gyurcsón István* Alapítvány Füzetek 9. Dunaszerdahely, 1997. 138 old.

Matussné Lendvai Márta: Fejezetek Dunapentele iskolatörténetéből. Intercisa Múzeum, 1996. 177 old.

Mándics Mihály dr. (szerk): Milassain Miklós életútja. *Csátolyi Helytörténeti Füzetek* I. Kiadja a Csátolyi Honismereti Baráti Kör. Csátoly, 1996. 122 old.

Mátyus Rozália – Resko, Alexander: Farkasd. *Honismereti Kiskönyvtár* 12. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1996. 16 old.

Molnár László: Szepsi – Kulturális emlékek. *Honismereti Kiskönyvtár* 96. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Muratáj. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva, 1997. 128 old. – A tartalomról: *Göncz*

László: Összmagyar és kisebbségi nemzeti kulturális értékeinkről, Varga József: A Muravidék vegyes házasságaiban élő szlovének, magyarok és horvátok névhasználatát, Guttmann Miklós: A muravidéki magyar települések a nyelvészeti szakirodalomban (1817–1948), Péntek János: A jövő esélyei a küldő régiókban, Göncz László: Korok, kultúrák párbeszéde a Muravidéken, Nagy Zoltán: Az Őrség peremén, Gyuricza László: Nyugat-Zala turizmusa és a szlovén utazók szemében.

Múltidéző I. Szerk: Szőke József. Kiadja a Művelődési Ház. Nagyatád, 1994. 28 old. – Részletek Nagyatáddal foglalkozó helytörténeti publikációkból: Nagyatád, 1914., A Kossuth-szobor leleplezése, A Nagyatádi Polgári Fiúiskola, A Nagyatádi Artézi Fürdő Részvénytársaság, Vitéz Gaál Aladár és felesége, Emlékezzünk-e még rájuk? (a harmincas évekbeli Nagyatád közeleti személyiségei), Köz művelődési és társadalmi egyesület, Az első parasztházadások kialakulása Bodvicán.

Múltidéző II. Szerk: Szőke József. Kiadja a Város Millicentenáriumi Bizottsága. Nagyatád 1996. 40 old. – Részletek Nagyatáddal foglalkozó helytörténeti publikációkból: Nagyatád és környéke a középkorban, A török hódoltság után, Az 1848-as jobbágyfelszabadítás adatai, Nagyatád, Bodvica és Henész 1851-ben, Közlekedés a XIX. szd. végén és a XX. szd. elején, Millenniumi ünnep Nagyatádon, Somogyi atléta a stockholmi olimpián, Milyen utat tett meg Nagyatád a kapitalizmus kialakulása és fejlődése időszakában?, Somssich Zsigmond, az utolsó nagyatádi gróf, Babay József vallomása Somogyról, a „gyönyörű pogányföldről”, Várossá avatták Nagyatádot, A „huszonöt éves város” 21 éves Szoborparkjának 25 évéről.

Múltidéző III. Szerk: Hubay Miklós. Kiadja a Város Millicentenáriumi Bizottsága és az Önkormányzat Közkutatási és Kulturális Bizottsága. Nagyatád, 1996. 48 old. – Adalékok Nagyatád oktatástörténetéhez.

Múzeumi híradó. A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága tájékoztatója. Szerk: Kovács Gábor. Békéscsaba, 1997. 2. 52 old. – A tartalomból: Nagyné Martyn Emili: Beszámoló a román néprajzi tábor eredményeiről, Szatmári Imre: A Békés megyei régészeti topográfia újabb eredményei, Ud: A középkori Csorvás templomának felkutatása, Dankó Imre: A Békés megyei magyarok népművészete.

Nagy Géza: Bodrogközi balladák II. Bodrogközi füzetek 10-11. Karcsa-Pácin, 1997. 240 old.

Nagy Lajos: Madar. Honismereti Kiskönyvtár 34. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1996. 16 old.

Néprajzi Látóhatár. Szerk: Csoma Zsigmond – Viga Gyula. A Győrffy István Néprajzi Egyesület folyóirata. Budapest – Debrecen, 1997. 1-4. szám. 655 old. – Ujváry Zoltán: Balassa Iván köszöntése, Csoma Zsigmond – Viga Gyula: Nyolcvan dolgos esztendő, Bockhorn, Elisabeth-Bockhorn, Olaf: Wieder Daheim? Voigt Vilmos: Néprajz Európának, Kriza Ildikó: Kapcsolódások és különfejlődési tendenciák a Kárpát-medence népeinek folklórjában, Keszeg Vilmos: Az írás a populáris kultúrában, Szabó László: A paraszti és a nemesi kultúra loka-

litása és térbelisége, Verebélyi Kincső: A poszt-folklorizmus jelenségeiről, Gyulai Éva: Fundus – köteljárás (Telekszervezet Miskolcon a XIV–XVII. szdban), Tüdös S. Kinga: Az „iskola oltáraihoz menekült” hadviselő székelyekről a XVII. szd. első felében, Silling István: Zombor iparossága a XVIII. szd. közepén, Knézy Judit: Német falvak, iparosok szerepe a reformkori Külső-Somogyban és a Kacsokics uradalomban, Dóka Klára: A győri püspökség birtokai 1802-ben, T. Mérey Klára:

A szántóföldi gazdálkodás a Dunántúlon a XIX. szd. elején, Varga Gyula: A derecskei négyes nyomás (1813–1913), Szabó T. Attila: Etnobiodiverzitás (2.): Az ember növényi környezetének kutatásáról, Kiss Jenő: Veltelini, Boros, Amadeo: Az olasz-magyar borászati kapcsolatokhoz... pl. a tokaji, Szabadfalvi József: Herman Ottó a magyar szőlészetről és borászatról, Bakó Ferenc: Pinceformák – történeti összefüggésben, Veress László: Adalékok a tokaji bor palackozásának történetéhez, Balázs Géza: Az égetett szeszitalok megjelenése, Viga Gyula: Néhány szempont a tők magyarországi természetéhez és hasznosításához, P. Madar Ilona: Magyarrétfalu virágkultúrája, Csoma Zsigmond – Kovács Sándor: A munkaeszköz-kutatás a századfordulón és zalai kapcsolatai, K. Csilléry Klára: A mátraialmási (szuhahutai) faszerszámkészítőknél használatos fafajták, Halász Péter: „Honcsánt szappan”. Házi szappanfőzés a moldvai magyarokról, Takács Péter–Udvari István: Adalékok a máramaros jobbágyok börtönka-lehetőségeihez a kamarai sóbányákban és a kincstári erdőkben, Csoma Zsigmond: A paraszti-kisnemesi gazdaság és fuvarozás kelet és nyugat, észak és dél között a XVI. szd.-tól a XX. szd. elejéig Európa egyik részében (németül), S. Lackovits Emőke: Csopak szerepe a balatonfelvidéki paraszti áru-cserében a XX. szd. elején, Mohay Tamás: Ipolyviski szezonmunkások Franciaországban a két világháború között, Bencsik János: Egy dohánykertész család betelepődése Tiszacsegére, Szilágyi Miklós: Szövegelmékek a Szemey-mocsárról, Nagy Géza: A karcsei nők munkája a gabonatermesztésben, Balassa M. Iván: Egy bodrogközi porta építményei 1826-ben, Keményfi Róbert: Az etnikai határ és a vegyes etnicitás kérdése a történeti Gömör és Kis-Hont megyében, Lukács László: A Mezőföld tájnév és tájfogalom alakulása, kiterjedése a XVIII–XIX. szd.-ban, Hajdú Mihály: A romániai magyar helynévgyűjtés, Borsos Balázs: A Bodrogköz gazdálkodásának néhány vonása a szabályozás előtt a helynévanyag alapján, Petercsák Tivadar: Néprajzi adatok egy földrajzinév-gyűjteményben, Dankó Imre: Iván, B. Lőrinczi Éva: Népi tárgyak – népi nevek, Novák László: 'Ridegek', Őrsi Julianna: Magyaremetete: egy magyar település a román falvak „gyűrűjében”, Fogarasi Klára: A vizuális kommunikáció formái a századforduló fényképeinek vizsgálata alapján, Gáborján Alice: Egy látványában keleti jellegű paraszti női csizmatípus néhány barokk eleme, Fügedi Márta: Adatok a Felső-Bodrogköz textilkultúrájához, Molnár Ambrus: Papmarasztás Bárándon a XVIII–XIX. szdban, Tamás Edit: Zempléni evangélikusság a statisztikák tükrében (XIX–XX. szd.), Plesovszki Zsuzsanna: Adatok a mezőberényi evangélikusok vallásökológiájához,

Beszédes Valéria: Szent Antal tisztelete Szabadkán, Csáky Károly: A népi erkölcs és a viselkedési szokások emlékei egy historia domus lapjain, Deák Zita: Egy gyógyító sakter a XIX. szd. közepén, Zsók Béla: Román elemek négy, XVIII. szd. végi erdélyi magyar iskoladrámában, Pozsony Ferenc: Erdélyi magyar legényvitelek és társulások, Almási István: Bartók után Magyargyerőmonostoron, Ujváry Zoltán: A kánai menyegzőről szóló ének egy nyitrai faluból, Báth János: Történeti adatok a székelyudvarhelyi hűsvéti határkerülő körmenetről, Krupa András: Jeles napok interetnikus kölcsönhatásai Perbetén (Pribeta) és Naszvadon (Nesvady), Gyivácsán Anna: Júdás-hordás egy magyarországi szlovák településen és közep-európai összefüggései, Bimmer, C. Andreas: Új gondolatok a jelenkor ünnepléséhez (németül), Faragó József: Sinka István hiedelemballadáit, Nagy Olga: Cigánymesék tanulságai, Zentai Tünde: Szemlélvénnyek a Szentendrei-sziget hiedelemmondáiból, Fitessy Anikó: Nézéssel való rontás (igézés) és gyógyítása a Fekete-Körös vidékén, Gráfik Imre: Közép-franciaországi adatok a végtisztesség megadásához, Penavin Olga: Temetkezés a szlavóniai szigetmagyarságnál, Balázs Lajos: Az egybetartozó család képe a csikszentdomokosi temetőben, Hála József: Hogyan gyűjtötték elődeink? Anekdoták és történetek a magyar néprajztudomány klasszikusairól, Petánovics Katalin: Jankó János tíz napja Keszthelyen, Becker, Siegfried: Joseph Kail, a magyar létenyésztés teoretikusa (németül), Kovács Dániel: Újszászy Kálmán és a „pataki szellem”, Gaál Károly: Meztelbasz muzeológusok, Nagy Janka Teodóra: Történeti-néprajzi adatok a bukovinai székelyek történetéhez a bonyhádi Székely Múzeum gyűjteménye alapján, Balassa Iván irodalmi munkássága (1987–1996).

Nyelvünk és kultúránk, 98. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága kiadványa, 1997. 152 old. – A tartalomról: Pomogáts Béla: Magyarok között a nagyvilágban, Nagy Pál: Árva magyarok világa: A Mezőség, Cseke Péter: Balázs Ferenc világtávlátokat átfogó mészki tekintete, Péntek János: Statisztikák igazolják az erdélyi magyarok csökkenő iskolázottságát, Kötő József: A talponmaradás feltétele: az önálló magyar egyetem, Gál Sándor: Tulajdon Fő Neveink védelme, Göncz László: Anyanyelvpolitika, nemzeti tudatformálás, Bura László: Szatmári helységnevek vallomása, tanúsága, Dánielisz Endre: Arany János és Szilágyi István barátsága,

Nyelvünk és kultúránk, 99. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága kiadványa, 1997. 136 old. – A tartalomról: Pomogáts Béla: Magyarok között a nagyvilágban, Kántor Lajos: Illyefalva és a SZÓ-TARTÓ, Anyanyelvünk védelme a Kárpát-medencében (A Duna Televízió Heti Hírmondó műsorának kerekasztal-beszélgetése Kassán), Nádor Orsolya: A magyar mint kisebbségi nyelv az első Csehszlovák Köztársaságban, Sidó Zoltán: Magyar nyelvű oktatás Szlovákiában, Aniszi Kálmán: Az iskolák feletti szükségesség voltáról, Szathmári István: Igeköltők elhagyása, Bura László: Népek színeit? Turcsányi Péter: „Édes nemzetemnek nyelve!”, Szabó Csaba: Erdélyben magyarabbak a nevek, Nagy Ferenc: Az erdélyi magyar énekkari

mozgalom és a magyarországi kóruskultúra, Nagy Pál: Tamási Áron centenáriuma, Dánielisz Endre: Első találkozásom Sinka Istvánnal, Herédi Gusztáv: Az újjáéledt Hóstát.

Oláhné Domonkos Ilona: Komárom – Selye János Gimnázium. Honismereti Kiskönyvtár 20. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1995. 16 old.

Oppidum Csongrád. Szerk: Georgiádes Ildikó, dr. Sebestyén István. Kiadja az Alapítvány. Csongrád. 1997. 140 old. – Dudás Lajos köszöntése, Dudás Lajos: Csongrád és környékének szent egyházai az Árpádok korában, Barta László: A legelőkelőbb és az örökléltárs Csongrádon, Sebestyén István: A Csemegi család II.: Csemegi Antal polgármester élete és munkássága (1833–1907), Erdélyi Péter: Az 1947-es választások Csongrádon, Bede András: A Csongrád – Felgyő gazdasági vasút története, Katona Imre: Egy csongrádi betlehemes játék 1862-ből, Bárkányi Ildikó: Gyermek és fiatalok öltözködése Csongrádon az az 1930-as években, Szűcs Judit: Csongrád és Abaújszántó társadalmáról, Vass Erika: Csongrádi családok XIX–XX. szd-i története családrekonstrukciós módszer felhasználásával, Labádi Lajos: Csongrád a szentesi lapokban III. (1877–1879).

Petrík Imre–Resko, Alexander: Fűr. Honismereti Kiskönyvtár 64. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Polner Zoltán: Az Ember Fia a Golgotán. Kiadja az OFFICINA Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft. Szeged, 1998. 48 old. – Szeged környéki archaikus népi imádságok.

Presinszky Lajos: Somorja egyházi építészete. Honismereti Kiskönyvtár 51. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Putz Sándor–Zsirus Sándor: Szülőföldünk, Felsőszolca. Kiadja a Képviselőtestület. Felsőszolca, 1996. 180 old.

Rajtár, Ján – Ratimorsky Piroška: Izsa – Római tábor – Leányvár. Honismereti Kiskönyvtár 74. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Resko, Alexander: Padány. Honismereti Kiskönyvtár 53. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1996. 16 old.

Resko, Alexander: Zsére. Honismereti Kiskönyvtár 93. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 32 old.

Resko, Alexander–Dr. Szénássy Árpád: Ekel. Honismereti Kiskönyvtár 59. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1996. 16 old.

Sodrásban. A kitepítés 50. évfordulóján. Kiadja a Csemadok Érsekújvári Alapszervezete. Érsekújvár, 1997. 32 old.

Somogyi Mátyás dr.: Királyfiakarcsa. Honismereti Kiskönyvtár 48. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1996. 16 old.

Szabó Béla–Toma Tibor: Keszegfalva. Honismereti Kiskönyvtár, 102. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1997. 16 old.

Szénássy Zoltán dr.: Komárom. Honismereti Kiskönyvtár I. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1995. 16 old.

Szenássy Zoltán dr.: Komárom - A református kollégium. *Honismereti Kiskönyvtár* 39. Kiadja a Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Révkomárom, 1996. 16 old.

Szülőföldünk, 1997. 25-26. A megyei honismereti mozgalom közleménye. Edeleny - Miskolc. 1997. 135 és 86 old. - A tartalomról: *Faggyas István:* Elűnt korok, élő emlékek; *Uő:* Gondolatsorok a középkori Sajónémetiről; *Ágoston István:* Dévai Bíró Mátyás(1500-1545), Miskolc első reformátora; *Hodobás Sándor:* Izsó Miklós(1758-1838) családjáról; *Fehér Erzsébet:* Epizódok a pataki kollégium reformkori történetéből; *Kupcsik Sarolta Rita:* Hunfalvy Pál és Miskolc; *Podlesni Pálma:* Természeti csapások megyénkben a XIX. szd.-ban; *Holpocev Péter:* Az 1873. évi kolerajárvány és Miskolc; *iff. Bertényi István:* A miskolci árvíz (1878. augusztus 31.); *Soltész József:* Középiskolai előkészítő tanfolyam Ózdon 1919-1928 között; *Hodobás Pál:* Az ormospusztai munkások olvasóköre (1926-1946); *Bán József:* Halotti népszokások Mezőkövesden; *Nagy Károly:* Tájékoztató a magyar honismereti

mozgalom öt évéről; *Lánárt Béla:* Beszámoló honismereti egyesületünk egy évéről; *Répszky Zoltán:* Honismereti mozgalom Mezőkövesden és környékén; *Laki Lukács László:* Honnan merítsen a helytörténeti kutató?; *Németh Pál:* Szerencs irodalmi lapja, a Zempléni Fáklya (1941-1944); *Balázs Géza:* Névpolitikai küzdőtér; *Balassa Iván:* Az utcanevek változásai Sárospatak példája alapján; *Nagy Károly:* Millenniumi emléktábla-avatás Ózdon; *Kardos Sándor:* Oktatástörténeti könyvbe-mutató Edelenyben; *Laki Lukács László:* Magyar polgári közmunkák a millennium tájkán; *Filkoházy Zoltán:* Múzeum Múcsonyban; *Hodobás Pál:* 250 éve született Csenkeszfai Poóts András református lelkész, költő; *Vásárhelyi Pál:* 190 éve halt meg Szathmári Király Pál testőr, festő, mérnök; *Baksy Ákos:* A boldvai templom; Melléklet: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Istvánffy Gyula honismereti gyűjtőpályázat 35 éve (bibliográfia).

Takács István-Bán József: Mezőkövesd. Kiadja a Takács Alapítvány. Mezőkövesd, 1996. 107 old.

Tisztelt Olvasónk!

A Honismereti Szövetség Alapítványára az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében az állampolgári adó 1 %-ából 45 566 Ft támogatás érkezett.

Elnökségünk és szerkesztőségünk megköszöni mindazok támogatását, akik egyetértve törekvéseinkkel, felajánlásukkal segítették munkánkat.

Hagyományos feladataink mellett 1998-1999-ben újabb nagyszabású vetélkedőt szervezünk középiskolás diákoknak az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója tiszteletére. Az évfordulóra folyóiratunk szerkesztésénél is gondolunk, tematikus szám megjelentetésével.

Mindehhez továbbra is nagy szükségünk van az Ön támogatására. Bízunk abban, hogy úgy dönt, Szövetségünk szándékait, munkáját támogatja, ezért kérjük az adóhatósághoz küldendő nyilatkozatán a Honismereti Szövetség Alapítványt szíveskedjék megjelölni.

Adószám: 19624930-1-41

Segítő támogatását előre is köszöni a

Honismereti Szövetség

Rábaközi harangláb
Szentendre – Falumúzeum
(Kútvölgyi Mihály felvétele)

Kőszegi utcakép

(Tóth Imre felvétel)

A Falumúzeum Szombathely

